

ચોદમો અદ્યાય

બ્રહ્માજી દ્વારા ભગવાનની સ્તુતિ

બ્રહ્મોવાચ

નૌમીક્ય તેડભ્રવપુષે તર્ડિદમ્ભરાય
ગુજરાવતંસપરિપિચ્છલસન્મુખાય ।
વન્યસજે કવલવેત્રવિષાળવેણ-
લક્ષ્માશ્રિયે મૃહુપદે પશુપાક્ષાય ॥ ૧ ॥

અસ્યાપિ હેવ વપુષો મદનુગ્રહસ્ય
સ્વેચ્છામયસ્યનતુ ભૂતમયસ્ય કોડપિ ।
નેશે ભહી ત્વવસિતું મનસાક્ષતરેણ
સાક્ષાત્વૈવ કિમુતાત્મસુખાનુભૂતે: ॥ ૨ ॥

શાને પ્રથાસમુદ્પાસ્ય નમન્ત એવ
જીવન્તિ સ-મુખરિતાં ભવદીયવાર્તામ् ।
સ્થાને સ્થિતાઃ શ્રુતિગતાં તનુવાઽમનોભિ-
યે પ્રાયશોઽજિત જિતોઽઘસિ તૈલિલોક્યામ् ॥ ૩ ॥

શ્રેયઃસુતિ ભક્તિમુદ્દસ્ય તે વિભો
કિલશ્યન્તિ યે કેવલબોધલભ્યયે ।
તેપામસૌ કલેશલ એવ શિષ્યતે
નાન્યદ્વયથા સ્થૂલાતુષાવધાતિનામ् ॥ ૪ ॥

પુરેહ ભૂમન્ બહલોડપિ યોગિન-
સ્વદર્પિતેહા નિજકર્મલભ્યયા ।
વિષુદ્ધ ભક્તયૈવ કથોપનીતયા
પ્રપેદિરેકગ્રાંઝોડચ્યુત તે ગતિં પરામ् ॥ ૫ ॥

બ્રહ્માજીએ સ્તુતિ કરી – પ્રભુ! એકમાત્ર આપ જ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છો. હું આપના ચરણોમાં નમસ્કાર કરું છું. આપનો શ્રીવિગ્રહ મેઘ જેવો શ્યામસુંદર છે, તેના પર સ્થિર વીજળી જેવું જગદળતું પીતાંબર શોભી રહ્યું છે, આપના કંઠમાં ગુજાની માળા, કાનોમાં મફરાકૃત કુંડળ તથા મસ્તક પર મોરપીછનો મુગટ છે. આ બધાંની કાન્તિથી આપના મુખની શોભા અદ્ભુત જણાય છે. વશ:સ્થળ પર લટકતી વનમાળા અને નાનકડા હાથમાં દહી-ભાતનો કોળિયો છે. કાંખમાં છડી, શુંગવાદ અને કમરમાં આપની ઓળખ આપતી વેણુ શોભી રહી છે. આપના કમળ જેવા પરમ સુકોમળ ચરણ અને આ ગોપ-ભાગકનો સુમધૂર વેશા (હું બીજું કંઈ જાણતો નથી; હું તો બસ, આ જ ચરણો પર ન્યોધિવર છું.) ॥ ૧ ॥ હે સ્વપ્રકાશ પરમાત્મા! આપનો આ શ્રીવિગ્રહ ભક્તાજનોની અલિલાખા પૂરી કરનારો છે. આ આપની હિવ્ય હુંચાનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ મને અનુગૃહીત કરવા માટે જ પ્રગટ કર્યું છે. કોણ કહે છે કે આ (સ્વરૂપ) પંચમહાભૂતોની રચના છે? પ્રભુ! આ તો અગ્રહૃત શુદ્ધ સત્ત્વમય છે. હું અથવા બીજું કોઈ સમાધિ દ્વારા પણ આપના આ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપનો મહિમા જાણી શકે એમ નથી, તો પછી આત્મસુખનો અનુભવ કરનારા નિર્ગુણારૂપનો મહિમા તો કોઈ જાણી જ કઈ રીતે શકે? ॥ ૨ ॥ પ્રભુ! જે લોકો જ્ઞાન માટે પ્રયત્ન ન કરતાં પોતાના સ્થાન પર સ્થિત રહીને માત્ર સત્તસંગ કરે છે અને આપના પ્રેમી સંતો દ્વારા ગવાયેલી આપની લીલા-કથાઓનું શરીર, વાર્ષી અને મનથી આદરપૂર્વક સેવન કરે છે – એને જ જીવનનું લક્ષ અને જીવનનો આધાર બનાવી લેછે તેઓ હે અજ્ઞાત! આપના ઉપર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી લેછે અને આપ તેમની ભક્તિને વશ થાઓ છો. ॥ ૩ ॥ ભગવન્! આપની ભક્તિ બધી રીતે કલ્યાણદાયી છે. જે લોકો તેને છોડીને માત્ર જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે શ્રમ કરે છે અને કષ્ટ સહે છે, તેમને તો માત્ર દુઃખો જ હાથ લાગે છે, બીજું કંઈ નહીં – જેમ ભૂસું ખાંડનારને માત્ર પરિશ્રમ જ હાથ લાગે છે, ચોખા નહીં. ॥ ૪ ॥

હે અચ્યુત! હે અનંત! આ લોકમાં પહેલાં પણ અનેક યોગીપુરુષ થઈ ગયા છે. જ્યારે તેમને યોગ વળે દ્વારા આપની પ્રાપ્તિ ન થઈ, ત્યારે તેમણે પોતાના લોઉંક અને વૈટિક સથળાં કર્મો આપના ચરણોમાં સમર્પિત કરી દીધાં. તે સમર્પિત કર્મોથી તથા આપની લીલા-કથાથી તેમને આપની ભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ, તે ભક્તિથી જ આપના સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તેમણે ખૂબ જ સરળતાથી આપના પરમપદને

तथापि भूमन् महिमाऽगुणस्य ते
विबोहुमर्हत्यमलान्तरात्मभिः ।
अविक्षियात् स्वानुभवादरूपतो
ह्यनन्यबोध्यात्मतया न चान्यथा ॥ ६ ॥

गुणात्मनस्तेऽपि गुणान् विमातुं
हितावतीर्णस्य कु इशिरेऽस्य ।
कालेन येवा विभिताः सुकल्पे-
भूपांसवः ए भिहिका धुमासः ॥ ७ ॥

तोऽनुकम्यां सुसमीक्षमाणो
भूज्ञान ओवात्मकृतं विपाकम् ।
हद्वायपुर्मिर्विद्यप्रभमस्ते
श्वेत यो भुक्तिपदे स हायसाक् ॥ ८ ॥

पश्येश मेऽनार्थमनन्त आद्ये
परात्मनि त्वय्यपि मायिमायिनि ।
मायां वित्त्येकितुमात्मवैभवं
ह्यां कियानेच्छमिवार्थिरन्तौ ॥ ९ ॥

आतः शमस्याच्युत मे रजोभुवो
ह्यज्ञानतस्त्वत्यृथगीशमानिनः ।
अज्ञावलोपान्धतमोऽन्धचक्षुष
ओषोऽनुकम्यो मयि नाथवानिति ॥ १० ॥

क्षादं तमोमहदहुखयशङ्गिनवार्भ-
संवेदिताऽदधटसमवितस्तिकायः ।
क्षेदिवधाविग्निताऽपराणुयर्या-
वाताध्यरोभविवरस्य च ते भित्यम् ॥ ११ ॥

प्राप्त करी लीँ. ॥ ५ ॥ हे अनन्त! आपना सगुण-निर्गुण
बन्ने स्वरूपोनुं ज्ञान प्राप्त थवुं मुश्केल होवा छतां पश्च
निर्गुण स्वरूपनो भित्या इन्द्रियोनो प्रत्याहार करीने शुद्ध
अंतःकरणाथी ज्ञानी शक्तय छे. (ज्ञानवानी भित्या ए छे के)
विशेष आकारनो परित्याग करीने आत्माकार अंतःकरणनो
साक्षात्कार करवामां आवे. आ आत्माकारता घट-पटाहि
उपनी जेम समान शेष नथी, बलके आवरणानो भंगमात्र छे.
आ साक्षात्कार 'आ भ्रम छे,' 'हुं भ्रमने ज्ञानु छुं' ए प्रभाषो
नहीं, बलके स्वयंप्रकाशउपे ज थाय छे ॥ ६ ॥ परंतु भगवन्
जे समर्थ पुरुषो ए अनेक जन्मो सुधी परिश्रम करीने पृथ्वीनो
एक-एक परमाणु, आकाशना डिमकडो (ज्ञानना कडा) तथा
तेमां चमकतां नक्षत्रो अने ताराओने पश्च गणी नाभ्या छे,
तेमनामां पश्च जला, ऐवुं कोशा होई शके जे आपना सगुण
स्वरूपना अनंत गुणोने गणी शके? प्रभु! आप मात्र
संसारना कल्याण माटे ज अवतरित थया छो. तेथी हे
भगवन्! आपना भित्यानुं ज्ञान तो बहु ज हुर्लभ छे. ॥ ७ ॥
तेथी जे पुरुष क्षणो-क्षणो बहु ज उत्सुक्ताथी आपनी कृपानो
ज सारी शीते अनुभव करे छे अने आरब्ध प्रभाषो जे कांઈ
सुख-हुःभ प्राप्त थाय तेने निर्विकार मनथी भोगवी ले छे,
तथा जे ग्रेमपूर्ण हृदय, गद्गद वाणी अने पुलकित शरीरथी
पोताने आपना चरणोमा समर्पित करतो रहे छे – आ
प्रभाषो श्वेत व्यतीत करवावाणो ते पुरुष बराबर ए शीते
ज आपना परमपदनो अधिकारी थाय छे जेम पोताना
पितानी संपत्तिनो पुत्र. ॥ ८ ॥

प्रभु! मारी कुटिलता तो जुओ! आप अनंत आदिपुरुष
परमात्मा छो अने मारा जेवा मोटा-मोटा मायावी पश्च
आपनी मायाना चक्रवामां छे. छतां पश्च में आपना कार्यमां
मारी मायाज्ञान केलावीने आपना ऐश्वर्यनी परीक्षा लेवानी
पृथ्वी करी. प्रभु! हुं आपनी आगण कांઈ ज नथी अर्थात्
नगङ्घ्य छुं. शु अजिननी सामे तश्चानी कांઈ विस्तात
छे? ॥ ९ ॥ भगवन्! हुं रजोगुणाथी उत्पन्न थयेलो छुं. तेथी
आपना स्वरूपने हुं वास्तविक शीते ज्ञानी शक्तो नथी. तेथी
मारी ज्ञाने आपनाथी अलग संसारनो स्वामी मानी बेठो
हतो. हुं अजन्मा जगत्कर्ता छुं – जेवा मायाजनित मोहना
घोर अंधकारमां अंध थर्छ रहो हतो. हुं आपनो सेवक छुं, आप
मारा स्वामी छो ऐवुं समझने आपे मारा उपर हृष्प करवी
जोईओ, अने मारो अपराध वामा करवो जोईओ. ॥ १० ॥ हे
मारा नाथ! प्रकृति, महात्म, अहंकार, आकाश, वायु, अजिन,
जग अने पृथ्वीउप आवरणोथी वेरायेलुं आ भ्रमांड ज मारु
शरीर छे, अने आपना एक-एक रुंवाटाना छिद्रमां रहेला
असंघ्य भ्रमांडो ते शीते उडता रहे छे, जेम जड़भानी जाणीमांथी

उत्केपणं गर्भगतस्य पादयोः
किं कल्पते मातुरधोक्षज्ञागसे ।
किमस्तिना स्तिव्यपदेशभूषितं
तवास्ति कुक्षेः कियद्यन्तः ॥ १२ ॥

जगत्त्रयान्तोऽधिसम्बलवोदे
नारायणस्योदरनाभिनालात् ।
विनिर्गतोऽजस्तिवति वाऽन वै मृषा
किं तीर्थर त्वं विनिर्गतोऽस्मि ॥ १३ ॥

नारायणस्त्वं न हि सर्वदेहिना-
भात्मास्यधीशाभिललोकसाक्षी ।
नारायणोऽहं नरभूजलायना-
तस्यापि सत्यं न तवैव माया ॥ १४ ॥

तर्येऽजलस्यं तव सज्जगद्वपुः
किं मे न दृष्टं भगवंस्तदैव ।
किं वा सुदृष्टं हृषि मे तदैव
किं नो सप्दैव पुनर्वर्द्धिं ॥ १५ ॥

अत्रैव मायाधमनावतारे
ह्यस्य ग्रप्त्यस्य अहिः स्फुटस्य ।
कुत्सस्य चान्तर्ज्ञठरे जनन्या
मायात्वमेव प्रकटीकृतं ते ॥ १६ ॥

यस्य कुक्षाविहं सर्वं सात्मं भाति यथा तथा ।
तत्त्वयपीड तत् सर्वं किमिदं मायया विना ॥ १७ ॥

अदैव त्वदतेऽस्य किं भम न ते
मायात्वमादर्शित-
मेकोऽसि प्रथमं ततो ब्रजसुहृद्
वत्साः समस्ता अपि ।
तावन्तोऽसि चतुर्भुजास्तदभिलैः
सांकं मयोपासिता-
जगत्त्यभूस्तदभितं
ब्रह्माद्यं शिष्यते ॥ १८ ॥

आवता सूर्यनां किरणोमां रजकणोना सूक्ष्म परमाणुओ उडता
देखाय छे. क्यां पोताना परिमाणाथी साडा त्रिंश छाथना
शरीरवाणो अत्यंत क्षुद्र हुं अने क्यां आपनो अन्तं
महिमा! ॥ ११ ॥, वृत्तिओनी पकडमां न आववावाणा
परमात्मन्! ज्यारे बाणक माताना उदरमां रहे छे त्यारे
अज्ञानवश पोताना छाथ-पग पछाडे छे; परंतु शुं माता तेने
अपराध गङ्गे छे, अथवा तेना माटे एं कोई अपराध बने छे?
'छे' अने 'नथी' — आ शब्दोथी कहेवानारी एवी कोई वस्तु
छे शुं, जे आपना उदरमां न होय? ॥ १२ ॥

श्रुतिओ कहे छे के, ज्यारे त्रिंश लोक प्रलयकाणना जलमां
लीन हता, ते समये ते जलमां स्थित श्रीनारायणना
नाभिकमणथी ब्रह्मानो जन्म थयो. तेमनुं आ कथन कोई रीते
असत्य होई शके नहीं. त्यारे आप ज जळावो, प्रबु! शुं हुं
आपनो पुत्र नथी? ॥ १३ ॥ प्रबु! आप समस्त ज्वोना
आत्मा छो. तेथी आप नारायण (नार-ज्व अने अयन-
आश्रय) छो. आप समस्त ज्वोना अने जगतना अधीश्वर
छो, तेथी आप नारायण (नार-ज्व अने अयन-प्रवर्तक)
छो. आप समस्त लोकोना साक्षी छो तेथी पश्च नारायण (नार-
ज्व अने अयन-ज्ञानवावाणा) छो. नरथी उत्पन्न थवावाणा
जलमां निवास करवाने कारणे जेमने नारायण (नार-ज्व
अने अयन-निवासस्थान) कहेवाय छे, ते पश्च आपनो एक
अंश ज छे. ते अंशदृपे देखावुं पश्च सत्य नथी, बल्के आपनी
माया ज छे. ॥ १४ ॥ जगवन्! जे आपनुं ते विराट स्वरूप
भरेभर ते समये जलमां ज हतुं तो में ते वर्खते तेने जोयुं केम
नहीं, ज्यारे के हुं कमणनाणना मार्ग तेने सो वर्ष सुधी जलमां
शोधतो रह्यो? पछी में ज्यारे तप कर्युं, त्यारे ते ज समये मारा
दृश्यमां तेनुं दर्शन कोई रीते थयुं? अने पाइं थोडी ज क्षणोमां
ते पाइं केम न देखायुं, अंतर्धान केम थर्दी गयुं? ॥ १५ ॥
मायानो नाश करवावाणा प्रबु! दूरनी वात कोङ्क करे — हमणां
आ ज अवतारमां आ बहार देखाता जगतने आपे आपना
उदरमां ज देखाडी दीघुं, जेने जोईने माता पशोदा यक्ति थर्दी
गयां हतां. आथी ए तो सिद्ध थाय छे के आ संपूर्ण विश्वमात्र
आपनी माया ज छे. ॥ १६ ॥ ज्यारे आपना सहित आ
संपूर्ण विश्व जेवुं बहार देखाय छे तेवुं ज आपना उदरमां पश्च
जोवा मध्युं, त्यारे शुं आ बधुं आपनी माया विना ज मतीत
थयुं? अवश्य ए आपनी लीला ज छे. ॥ १७ ॥ ते दिवसनी
वात जवा दो, आजनी ज वात करूं. शुं आपे आजे मारी सामे
पोताना सिवाय संपूर्ण विश्वने पोतानी मायानो खेल नथी
देखाइयो? । पहेलां, आप एकला ज हता. पछी संपूर्ण
गोपबाणको, वाछडां अने छडी, शीकां पश्च आप ज बनी गया,
त्यारबाट में जोयुं के आपना ते बधां दृपो चतुर्भुज छे अने मारा

अज्ञनतां तत्पदवीमनात्म-
न्यात्माऽऽत्मना भासि वित्त्य मायाम् ।
सृष्टविवाहं जगतो विधान
ईव त्वमेषोऽन्त ईव त्रिनेत्रः ॥ १८ ॥

सुरेष्विष्वीश तथैव नृष्पि
तिर्यक्षु यादस्त्वपि तेऽज्ञनस्य ।
जन्मासतां दुर्मदनिग्रहाय
प्रभो विधातः सदनुग्रहाय च ॥ २० ॥

को येति भूमन् भगवन् परात्मन्
योगेश्वरोत्तीर्भवत्त्रिलोक्याम् ।
क्षय वा क्षयं वा कति वा कठेति
विस्तारयन् कीडसि योग्यमायाम् ॥ २१ ॥

तस्मादिदं जगदशेषमसत्स्वरूपं
स्वज्ञानमस्तविषयां पुरुषः अद्विषयम् ।
तथैव नित्यसुखबोधतनावनन्ते
मायात उद्घटपि यत् सठिवावभाति ॥ २२ ॥

ऐकस्त्वगात्मा पुरुषः पुराणः
सत्यः स्वयं ज्योतिरन्त आधः ।
नित्योऽक्षरोऽज्ञानसुखो निरञ्जनः
पूर्णोऽहयो मुक्त उपाधितोऽमृतः ॥ २३ ॥

ओवंविष्वं त्वां सकलात्मनाभिपि
स्वात्मानमात्मात्मतया विचक्षते ।
गुर्वृक्षलभ्योपनिषत्सुचकुषा
ये ते तरन्तीव भवानुताम्बुधिम् ॥ २४ ॥

आत्मानमेवात्मतयाऽविज्ञनतां
तेनैव ज्ञातं निषिद्धं प्रपञ्चितम् ।
शानेन भूयोऽपि य तत् प्रलीयते
रङ्गवामहेभोगभवाभवौ यथा ॥ २५ ॥

सहित बधां ज तत्त्वो तेमनी सेवा करी रहां छे. आपे अलग-
अलग तेटलां ज रुप पक्षा धारणा करी लीधां हतां, परंतु हवे
आप मात्र अपरिमित अद्वितीय भ्रष्टपे ज शेष रही गया
छो. ॥ १८ ॥

जे लोको अज्ञानवश आपना स्वरूपने नथी जाणता,
तेमने आप प्रकृतिमां स्थित ज्ञवरूपे प्रतीत थाओ छो अने
तेमनी उपर पोतानी मायानो पड्दो नाखीने सृष्टिना समये
माया (ब्रह्म)रूपे, पालन करवा माटे पोताना (विष्णु)रूपे अने
संहार करवा माटे रुद्रना रुपमां प्रतीत थाओ छो. ॥ १९ ॥
प्रलु! आप समस्त जगतना स्वामी अने विधाता छो. अज्ञनमा
होवा छतां पक्षा आप देवताओ, ऋषिओ, मनुष्यो, पशु-
पक्षीओ अने जगत्यर वगेरे योनिओमां अवतार ग्रहण करो
छो. तेथी ज आ उपो द्वारा हुए पुरुषोनु अभिमान नष्ट करीने
सत्पुरुषो पर अनुग्रह करो. ॥ २० ॥ भगवन्! आप अनंत
परमात्मा अने योगेश्वर छो. जे समये आप पोतानी
योगमायानो विस्तार करीने लीला करवा लागो छो, त्यारे
त्रिलोकमां ऐवुं कोश छो, जे ए जाणी शक्ते के आपनी लीला क्यां,
शा माटे, क्यारे अने केटली होय छो. ॥ २१ ॥ तेथी आ संपूर्ण
जगत स्वर्ज जेवुं असत्य, अज्ञानरूप अने हुँभ उपर हुँभ ज
आपवावाणुं छे. आप परमानंद, परमज्ञानस्वरूप अने अनंत
छो. आ जगत मायाथी उत्पन्न अने विलीन थवा छतां
आपमां आपनी सताथी सत्य जेवुं प्रतीत थाय छे. ॥ २२ ॥
प्रलु! आप ज एकमात्र सत्य छो. केम्के, आप सर्वना आत्मा
छो. आप पूर्णपुरुष होवाने कारणो सधणा जन्मादि
विकारोथी रहित छो. आप स्वयंग्रकाश छो; तेथी देश, काण अने
वस्तु—जे परमकाश छे ते कोई रीते आपने सीमित करी शक्तां
नथी. आप तेमना पक्षा आदिग्रकाशक छो. आप अविनाशी
होवाने लीधे नित्य छो. आपनो आनंद अभंड छो. आप शुद्ध
निरञ्जनस्वरूप छो. आप पूर्ण, एक छो. समस्त उपाधिओथी
मुक्त होवाने कारणो आप अमृतस्वरूप छो. ॥ २३ ॥ आप
सर्व छ्वाना आत्मा छो. जे गुरुरूपी सूर्यधी तत्पश्चानरूपी
दिव्य दृष्टि प्राप्त करीने तेनाथी आपनो पोताना स्वरूपना
रूपमां साक्षात्कार करे छे, ते आ मिथ्या संसार-सागरने जाणे
पार करी जाय छे. (संसार-सागर मिथ्या होवाने कारणो तेनाथी
पार थवुं एम कहेवुं पक्षा अविचारी दृष्टिथी ज छे.) ॥ २४ ॥
जे पुरुष परमात्मने आत्मारूपे नथी जाणता, तेमने ते
अज्ञानने लीधे ज आ नामदृपात्मक अभिल प्रपञ्चनी
उत्पत्तिनो अमर्थही जाय छे. परंतु ज्ञान थतां ज तेनो आत्मंतिक
प्रलय थही जाय छे; जेम दोरडामां भ्रमवश सापनी प्रतीत थाय
छे अने भ्रम निवृता थतां ज तेनी निवृति थही जाय
छे. ॥ २५ ॥

अज्ञानसञ्ज्ञौ भवबन्धमोक्षौ
द्वौ नाम नान्यौ स्त ऋतश्चभावात् ।
अज्ञस्यचित्यात्मनि केवले परे
विचार्यमाणे तरणाविवाहनी ॥ २६ ॥

त्वामात्मानं परं मत्वा परमात्मानमेव च ।
आत्मा पुनर्भूषिमृग्य अहोऽशज्जनताऽशता ॥ २७ ॥

अन्तर्भवेऽनन्त भवन्तमेव
वित्तयज्ञातो मृग्यन्ति सन्तः ।
असन्तमप्यन्त्यहिमन्तरेण
सन्तं गुणं तं किमु यन्ति सन्तः ॥ २८ ॥

अथापि ते देव पदाभ्युजद्य-
प्रसादेश्चानुगृहीत एव हि ।
ज्ञानाति तावं भगवन् महिमा
न चान्य एकोऽपि चिरं विचिन्वन् ॥ २९ ॥

तदस्तु मे नाथ स भूरिभागो
भवेऽत्र वान्यत्र तु वा तिरश्चाम् ।
येनाहमेकोऽपि भवज्जनानां
भूत्वा निषेवे तव पादपलवभ् ॥ ३० ॥

अहोऽतिधन्या प्रजगोरभृयः
स्तान्यामृतं पीतमतीव ते मुदा ।
पासां विभो वत्सतरात्मज्ञात्मना
यत्तमयेऽध्यापि न चालमध्वराः ॥ ३१ ॥

अहो भाग्यमहो भाग्यं नन्दगोपव्रजोक्साम् ।
यन्मित्रं परमानन्दं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ॥ ३२ ॥

ऐषां तु भाग्यमहिमाऽच्युत तावदास्ता-
मेकादशीव हि वयं बत भूरिभागाः ।
ऐतद्वृषीकर्याधकैरसकृत् पिभामः
शर्वादयोऽऽथ्युद्धमध्यमृतासवं ते ॥ ३३ ॥

संसार-संबंधी बोधन अने तेनाथी मोक्ष — ए बनेय
नाम अज्ञानथी कल्पित हे. वास्तवमां ए अज्ञाननां ज्ञ बे नाम
हे. ए सत्य अने शानस्वरूप परमात्माथी लिङ्ग अस्तित्व
राखता नथी. जेम सूर्यमां रात अने दिवसनो लेट नथी, ते ज
रीते विचार करवाथी अज्ञ चित्तस्वरूप केवल शुद्ध आत्मतात्वमां
न बंधन हे न मोक्ष ॥ २६ ॥ भगवन्! केटला आश्रयनी वात
हे के आप हो सर्वना आत्मा, परंतु लोको आपने परायो माने
हे. अने शरीर वगेरे परायां हे, परंतु तेमने आत्मा मानी ले
हे. अने त्यार पछी आपने क्यांक बीजे शोषे हे. भला, अज्ञानी
ज्ञवोनुं आ केटलुं मोटुं अज्ञान हे. ॥ २७ ॥ हे अनंत! आप
तो बधाना अंतःकरणमां लिराजमान हो. तेथी संतज्ञो
आपना सिवाय हे कांઈ प्रतीत थई रह्युं हे, तेनो परित्याग
करीने पोतानी अंदर ज आपने शोषे हे. केमके, जोके दोरडामां
साप नथी तेम छतां ते प्रतीत थता सापने मिथ्या कर्या विना
भला, कोई सत्पुरुष साचा दोरडाने कई रीते जाळी शके? ॥ २८ ॥

पोताना लक्तज्ञोना हृदयमां स्वयंस्फुरित थवावाणा
भगवन्! आपना ज्ञानानुं स्वरूप अने महिमा ऐवो हे,
तेनाथी अज्ञानज्ञनित जगत्तनो नाश थई जाय हे. तेम छतां
जे पुरुषो आपनां पुगल चरणकमणोनो डिचित्मात्र पश्च कृपा-
प्रसाद प्राप्त करी ले हे, तेनाथी अनुगृहीत थई जाय हे — ते
ज आपना सच्चिदानन्दरूप महिमाने जाळी शके हे. बीजां कोई
पश्च शान-वैराग्य वगेरे साधनोरूपी पोताना प्रयत्नथी
दीर्घकाण सुधी केटलुंय अनुसंधान करता रहे, तेओ आपना
महिमानुं पथर्थं ज्ञान प्राप्त करी शकता नथी. ॥ २९ ॥ तेथी
भगवन्! मने आ जन्ममां, बीजा जन्ममां अथवा कोई पश्च
पशु-पक्षी वगेरेना जन्ममां पश्च ऐवं सौभाग्य प्राप्त थाय के,
हुं आपना दासोनो दास थई जाउं अने पछी आपनां
चरणकमणोनी सेवा करु. ॥ ३० ॥ मारा स्वामी! जगत्तना
मोटा-मोटा पश्चो, सुष्ठिना प्रारंभथी लड्ठने हज्ज सुधी आपने
पूर्ण रीते तुप्त करी शक्या नथी. परंतु धन्य हे प्रजनी गायोने
अने गोवालणोने के जेमना वाइडां अने बाणक बनीने आपे
तेमनां सानोनुं अमृत जेवुं दृष्ट खूब उमंगथी पीधुं हे.
वास्तवमां तेमनुं ज ज्ञवन सक्षण हे, ते लोको ज अत्यंत धन्य
हे. ॥ ३१ ॥ अहो, नन्द वगेरे प्रजवासी गोवाणोना धन्य
बाग्य हे. वास्तवमां तेमनुं अहोबाग्य हे. केमके,
परमानन्दस्वरूप सनातन परिपूर्ण भ्रम ऐवा आप तेमना
पोताना सगा-संबंधी अने सुहृद हे. ॥ ३२ ॥ हे अच्युत! आ
प्रजवासीओना सौभाग्यनो महिमा तो बाजु पर रखो — मन
वगेरे अग्रियार इन्द्रियोना अधिकाता देवताना हृपमां
रहेनारा महादेव वगेरे अमे लोको खूब ज भाग्यशाणी छीजे.
केमके, आ प्रजवासीओनी मन वगेरे अग्रियार इन्द्रियोने
प्यालो बनावीने अमे आपनां चरणकमणोना अमृतथी पश्च
मीठा, महिराथी पश्च माटक, मधुर मुकुन्दरसनुं पान करता
रही अे छीजे. ज्यारे तेनु एक-एक इन्द्रियथी पान करीने अमे

तद् भूरिभाग्यभिह जन्म किमप्यटव्यां
यद् गोकुलेऽपि कृतमाऽधिरज्ञोऽभिषेकम् ।
पञ्चवितं तु निषिद्धं भगवान् मुकुन्ध-
स्त्वद्यापि पत्पदरङ्गः श्रुतिमुण्यमेव ॥ ३४ ॥

ऐषां घोषनिवासिनामुत भवान्
किं देव रातेति न-
थेतो विश्वक्लान् इलं त्वदपरं
कुआप्ययन् मुख्यति ।
सदेखादिव पूतनापि सकुला
त्वामेव देवापिता
यद्वामार्थसुहत्रियात्मतनय
प्राणाशयास्त्वत्कृते ॥ ३५ ॥

तावद् रागादयः स्तोनास्तावत् कारागृहं गृहम् ।
तावन्मोहोऽध्रिनिग्नो यावत् कृष्णा नते जनाः ॥ ३६ ॥

प्रपञ्चं निष्प्रपञ्चोऽपि विद्वान्यसि भूतले ।
प्रपञ्चनतानन्हसन्होहं प्रथितुं प्रभो ॥ ३७ ॥

ज्ञानान् एव ज्ञानान् तु किं अहुक्त्यान मे प्रभो ।
मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरः ॥ ३८ ॥

अनुज्ञानीहि मां कृष्णा सर्वं तं वेत्सि सर्वदक् ।
त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवापितम् ॥ ३९ ॥

श्रीकृष्ण वृष्णिकुलपुष्करज्ञोऽधायिन्
क्षमानिर्जरद्विजपशूद्धिवृष्टिकारिन् ।
उद्भर्मशार्वरहर द्वितिराक्षसङ्कु-
गाकल्पमार्कमर्हन् भगवन् नमस्ते ॥ ४० ॥

धन्य-धन्य थर्तु रक्षा छीछे, त्वारे समस्त ईन्द्रियोथी तेनुं सेवन
करवावाणा प्रज्ञवासीओनी तो वात ज शी करवी? ॥ ३३ ॥
प्रभु! आ प्रज्ञवासी दोहि वनमां अने भास करीने गोकुलमां
दोहि पश योनिमां जन्म भणी जाय, ए ज अमारा माटे मोटा
सौभाग्यनी वात डरो. केम्डे, अहीं जन्म थता आपना कोहि-
ने-कोहि प्रेमीना चरणोनी २४ अमारा उपर पडी जरो. प्रभु!
आपना मेरी प्रज्ञवासीओनुं संपूर्ण छवन आपनुं ज छवन
छे. आप ज तेमना छवनना एकमात्र सर्वस्य छो. तेथी
तेमना चरणोनी २४ भणवी, आपना ज चरणोनी २४ भणवा
बराबर छे अने आपना चरणोनी २४ ने तो श्रुतिओ पश
अनादिकाणथी आ४ सुधी शोधी रही छे. ॥ ३४ ॥
देवताओना पक्षा आराध्यदेव प्रभु! मारो आपने एकग्रज्ञ छे
के - आ प्रज्ञवासीओने तेमनी सेवाना बदलामां आप शुं फण
आपशो? हे संपूर्ण फणोना फणस्वरूप! आपनाथी वधीने तो
बीजुं कोहि फण छे नहीं, आवुं विचारीने मारुं मन मोहित थर्तु
रह्युं छे. मने लागे छे के आप तेमने आपनुं स्वरूप आपीने पक्षा
ऋषमुक्त थर्तु शक्षो नहीं, केम्डे, आपना स्वरूपने तो ते
पूतनाएं पश पोताना संबंधीओ - अघासुर, बकासुर वगेरे
साथे ग्रापा करी दीधुं छे, जेनो मात्र वेश ज साधी ढीनो हतो,
परंतु जे कृष्णथी भाग कूर हतो. त्वारे जेमहो पोताना घर, धन,
स्वज्ञन, ग्रिय, शरीर, पुत्र, ग्राण अने मन - बहुं ज आपना
चरणोमां समर्पित करी दीधुं छे, जेमनुं सर्व कांઈ आपना माटे
ज छे, ते प्रज्ञवासीओने पक्षा ते ज फण आपीने आप कई रीते
ऋषमुक्त थर्तु शक्षो? ॥ ३५ ॥ सच्चिदानन्दस्वरूपश्यामसुंदर!
ज्यां सुधी राग-देव वगेरे होपो योरनी जेम सर्वस्वनुं अपहरण
करता रहे छे, त्यां सुधी घर अने तेना संबंधीओ डेहीनी जेम
संबंधोना बांधनमां छवने बांधी राखे छे अने त्यां सुधी मोह
पगनी बेडीओनी जेम जकडी राखे छे, ज्यां सुधी ते ज्या
आपनो थर्तु नथी जतो. ॥ ३६ ॥ प्रभु आप विश्वना प्रपञ्चथी
सर्वथा पर छो, तेम छतां पोताना चरणागत भक्तजनोने
अनंत आनन्दनुं वितरण करवा माटे पृथ्वी पर अवतार लઈने
विश्वना जेवा ज लीला-विलासनो विस्तार करो छो. ॥ ३७ ॥
मारा स्वामी! वधारे कहेवानी आवश्यकता नथी - जे लोको
आपनो महिमा जाहो छे, तेओ लवे जाशता रहे, मारुं मन,
वाही अने शरीर आपनो महिमा जाशवा सर्वथा असर्वथ
छे. ॥ ३८ ॥ सच्चिदानन्दस्वरूप श्रीकृष्ण! आप सर्वना साक्षी
छो. तेथी आप बहुं ज जाणो छो. आप समस्त जगतना स्वामी
छो. आ समग्र प्रपञ्च आपमां ज स्थित छे. आपने हुं वधारे
शुं कहुं? हवे आप मारो स्तीकार करो. मने मारा लोकमां जवानी
आशा आपो. ॥ ३९ ॥ सर्वना मन-प्राणने पोतानी रूप-
माधुरीथी आकर्षित करवावाणा श्यामसुंदर! आप यहुवंशरूपी
कमणे विकसित करवावाणा सूर्य छो. प्रभु! पृथ्वी, देवताओ,
श्रावणो, पशुओरुपी समुद्रनी अभिवृद्धि करवावाणा यन्नमा
पश आप ज छो. आप पाखंडधर्मरूपी रात्रिना घोर अंधकारनो

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈત्यભિષ્ટ્ય ભૂમાનં ત્રિ: પરિકભ્ય પાદયો: ।
નત્વાડભીષ્ટ જગદ્વાતા સ્વધામ પ્રત્યપદ્યત ॥ ૪૧ ॥

તતોઽનુશાસ્પ ભગવાન् સ્વભુવં પ્રાગવસ્થિતાન् ।
વત્સાન્ પુલિનમાનિન્યે યથાપૂર્વસખં સ્વકમ્ ॥ ૪૨ ॥

એકસિમન્નપિ યાતેઽબે પ્રાણેશં ચાન્તરાઽભૂતનઃ ।
કૃષ્ણમાયાહતા રાજન્ કાણાર્વ મેનિરેઽભર્કા: ॥ ૪૩ ॥

ક્રુદ્ધિન વિસ્મરન્તીહ માયામોહિતચેતસ: ।
યન્મોહિતં જગત્ સર્વમભીક્ષાં વિસ્મૃતાત્મકમ્ ॥ ૪૪ ॥

ઉચ્ચુશ સુહદ: કૃષ્ણાં સ્વાગતં તેઽતિરંહસા ।
નૈકોઽથભોજિ કવલ એહીતઃ સાધુભુજ્યતામ્ ॥ ૪૫ ॥

તતો હસન્ હથીકેશોऽભ્યવહત્ય સહાર્મકે: ।
દર્શયંશમાંજગરં ન્યવર્તત વનાદ્ પ્રજમ્ ॥ ૪૬ ॥

બહુપ્રસૂતનવધાતુવિચિત્રિતાઙ્:
પ્રોદામવેશુદ્ધલશૃજરવોત્સવાદ્ય: ।
વત્સાન્ ગૃષ્ણતનુગરીતપવિત્રકીર્તિ-
ગોપીદગુત્સવહશિ: પ્રવિવેશ ગોષ્ઠમ્ ॥ ૪૭ ॥

અધ્યાનેન મહાવ્યાલો યશોદાનન્દસૂનુના ।
હતોડવિતા વયં ચાસમાદિતિ બાલા પ્રજે જગુ: ॥ ૪૮ ॥

નાશ કરવા માટે સૂર્ય અને ચન્દ્રમા જેવા છો. પૃથ્વી પર
રહેવાવાળા રાક્ષસોને નાશ કરનારા આપ ચન્દ્રમા સૂર્ય વગેરે
સમસ્ત દવેતાઓના પરમ પૂજનીય છો. ભગવન્! હું મારા
જીવનભર, મહાકલ્યપર્વત આપને નમસ્કાર કરતો રહું ॥ ૪૦ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! સંસારના રચયિતા
બ્રહ્માજીએ આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરી. ત્યાર
પછી ત્રણવાર પરિક્રમા કરીને ભગવાનના ચરણોમાં પ્રણામ
કર્યા અને પોતાના ગંતવ્ય સ્થાન સત્યલોકમાં સિધાવી
ગયા. ॥ ૪૧ ॥ બ્રહ્માજીએ વાછાં અને ગોપબાળકોને પહેલેથી
જીવયાસ્થાને પહોંચાડી દીધાં હતાં. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે બ્રહ્માજીને
વિદાય કરી દીધા અને વાછાંને લઈને યમુનાજીના ઊનારે
આવ્યા, જ્યાં તેઓ પહેલાં પોતાના બાળસખાઓને છોડીને
ગયા હતા. ॥ ૪૨ ॥ પરીક્ષિત! પોતાના જીવનસર્વસ્વ
પ્રાણવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણના વિયોગમાં જોકે તેમનું એક વર્ષ વીતી
ગયું હતું, તો પણ તે જ્વાલબાળકોને તે સમય અરથી કાણ જેટલો
લાગ્યો. કેમ ન લાગે? તે બધા ભગવાનની વિશ્વમોહિની
યોગમાયાથી મોહિત થઈ ગયા હતા. ॥ ૪૩ ॥ જગતના બધા
જીવો તે જ માયાથી મોહિત થઈને શાસ્ત્ર અને આચાર્યોના
વારંવાર સમજાવવાછતાં પણ પોતાના આત્માને નિર્યત ભૂલેલા
રહે છે, વાસ્તવમાં તે માયાની શક્તિ જ એવી છે. ભલા, તેનાથી
મોહિત થઈને જીવો અહીં શું-શું નથી ભૂલી જતા? ॥ ૪૪ ॥

પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને જોતાં જ જ્વાલબાળકોએ
ખૂબ ઉતાવળે ઉતાવળે કહું – ‘ભાઈ! તમે ભલે આવ્યા, સ્વાગત
છે, સ્વાગત! હજી તો અમે તમારા વિના એક કોળિયો પણ ખાખો
નથી. આવો, અહીં આવો, આનંદથી ભોજન કરો.’ ॥ ૪૪ ॥
ત્યારે હસતાં-હસતાં ભગવાને જ્વાલબાળકો સાથે ભોજન કર્યું
અને તેમને અધાસુરના શરીરનું હાડપિંજર બતાવતા બતાવતા
વનમાંથી પ્રજમાં પાછા ફર્યા. ॥ ૪૫ ॥ શ્રીકૃષ્ણના મસ્તક ઉપર
મોરપીછનો મનોહર મુકુટ અને વાંકડિયા વાળમાં સુંદર-સુંદર
મહેકતાં પુષ્પો ગુંધ્યાં હતાં. શરીર પર ચિત્રચામડા કર્યું હતું. તેઓ
ચાલતી વખતે રસ્તામાં ક્યારેક ઉચ્ચસ્વરે વાંસળી, ક્યારેક
વૃક્ષના પાંડાની પીપુડી અને ક્યારેક શુંગવાદ્ય વગેરે વગાડીને
વાધોત્સવમાં મળન થઈ રહ્યા હતા. પાછળ-પાછળ ગોપબાળકો
તેમની કીર્તિનું ગાન કરતા જઈ રહ્યા હતા. ક્યારેક તેઓ નામ
લઈ લઈને પોતાના વાછાંને બોલાવતાં તો ક્યારેક તેમને લાડ
લાડવતા. રસ્તાની બન્ને બાજુ ગોપીઓ ઊભી છે. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ
ત્રાંસી નજરે તેમની નજર સાથે નજર મિલાવી હે છે ત્યારે
ગોપીઓ આનંદ-મુખથીજાયછે. કારણકે શ્રીકૃષ્ણનું અવલોકન
ગોપીઓને ઉત્સવનો આનંદ પ્રદાન કરતું હતું. આ પ્રમાણે
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગોષ્ઠમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૪૬ ॥ (પરીક્ષિત! તે
જ દિવસે બાળકોએ પ્રજમાં જઈને કહું કે ‘આજે પશોદા મૈયાના
લાડલા નંદનંદને વનમાં એક ઘણો મોટો અજગર મારી નાખ્યો
અને તેનાથી અમારી રક્ષા કરી. ॥ ૪૭ ॥

राजेवाय

ब्रह्मन् परोऽवे कृष्णो ईयान् प्रेमा कथं भवेत् ।
योऽभूतपूर्वस्तोऽपि स्वोऽवेष्पि कथ्यताम् ॥ ४८ ॥

श्रीशुकु उवाच

सर्वधामपि भूतानां नृप स्वात्मैव वल्लभः ।
हितरेऽपत्यविताधास्तद्वलभतयैव हि ॥ ५० ॥

तद् राजेन्द्र यथा स्नेहः स्वस्वकात्मनि देहिनाम् ।
न तथा ममतावभिपुत्रवितगृहादिषु ॥ ५१ ॥

देहात्मवाटिनां पुंसामपि राजन्यसत्तम् ।
यथा देहः प्रियतमस्तथा न हानु पे च तम् ॥ ५२ ॥

देहोऽपि ममताभाकु चेतार्द्वसौ नात्मवत् प्रियः ।
पञ्चल्यर्थत्यपि देहेऽस्मिन् श्विताशा बलीयसी ॥ ५३ ॥

तस्मान् प्रियतमः स्वात्मा सर्वधामपि देहिनाम् ।
तदर्थमेव सकलं जगदेतच्यराचरम् ॥ ५४ ॥

कृष्णमेनमवेष्ठित्वमात्मानभिलात्मनाम् ।
जगद्विताय सोऽप्यत्र देहीवाभाति मायया ॥ ५५ ॥

वस्तुतो ज्ञानतामत्र कृष्णं स्थास्तु चरिष्यु च ।
भगवद् नृपभिलं नान्यद् वस्तु उप्यताम् ॥ ५६ ॥

सर्वधामपि वस्तुनां भावार्थो भवति स्थितः ।
तस्यापि भगवान् कृष्णः किमतद् वस्तु उप्यताम् ॥ ५७ ॥

समान्विता ये पठपल्लवप्लवं
महत्पदं पुण्ययशो मुरारेः ।
भवाभ्युषिर्वत्सपदं परं पदं
पदं पदं यद् विपदां न तेषाम् ॥ ५८ ॥

अतते सर्वमाघ्यातं यत् पृष्ठोऽहमिह त्या ।
यत् कोमारे हरिकृतं पौगण्डे परिकीर्तितम् ॥ ५९ ॥

० राजा परीक्षिते कहुं - ब्रह्मन्! प्रजवासीओ माटे श्रीकृष्ण पोताना पुत्र न हता, बीजना पुत्र हता. पछी तेमनो श्रीकृष्णमां आटलो प्रेम केम थयो? आवो प्रेम तो तेमनो पोतानां बाणको पर पक्ष पहेलां क्यारेय थयो न हतो. आप कृपा करीने भतावो, आनुं शुं करेण छे? ॥ ४८ ॥

श्रीशुकु उवाच कहे छे - राजन्! संसारनां बधां प्राणीओ पोताना आत्मा साथे ज सौथी वधारे प्रेम करे छे. पुत्र, धन अथवा बीज कोईनी साथे जे प्रेम होय छे - ते तो एटला माटे छे के, ते वस्तुओ आपशा आत्माने प्रिय लागे छे. ॥ ५० ॥ राजेन्द्र! आ ज करेण छे के बधां प्राणीओनो पोताना आत्मा प्रति जेवो प्रेम होय छे, तेवो पोताना कहेवानारा पुत्र, धन अने धर वगेरेमां होतो नथी. ॥ ५१ ॥ नृपश्रेष्ठ! जे लोको शरीरने ज आत्मा माने छे, ते पक्ष पोताना शरीर साथे जेटलो प्रेम करे छे, तेटलो प्रेम शरीरना संबंधी पुत्र-मित्र वगेरे साथे नथी करता. ॥ ५२ ॥ योडो विवेक थतां देहमां ममता रहेली होय तो पक्ष ते देह आत्मा जेटलो प्रिय नथी होतो. करेण के, आ शरीरना शर्व-शीर्ष थई जवा जतां श्ववानी आशा ग्रन्थतापूर्वक रहे छे. ॥ ५३ ॥ आनाथी जे वात सिद्ध थाय छे के बधां प्राणीओ पोताना आत्मा साथे ज सौथी अधिक प्रेम करे छे अने तेना माटे ज आ संपूर्ण जगत साथे प्रेम करे छे. ॥ ५४ ॥ आ श्रीकृष्णने ज तमे बधा आत्माओना आत्मा समजो. संसारना कल्याण माटे ज पोगमायानो आश्रय लઈने तेओ अही शरीरधारी जेवा लागे छे. ॥ ५५ ॥ जे लोको भगवान् श्रीकृष्णना वास्तविक स्वरूपने जाणे छे, तेमना माटे तो आ जगतमां जे काँडी पक्ष चराचर पदार्थो छे अथवा अनाथी पर परमात्मा, ब्रह्म, नारायण वगेरे जे भगवत्स्वरूप छे, अधा श्रीकृष्णस्वरूप जे छे. श्रीकृष्ण सिवाय बीज कोई प्राकृत, अग्राहीत वस्तु छे ज नही. ॥ ५६ ॥ बधी वस्तुओनुं अंतिम रूप तेना करेणमां स्थित होय छे. ऐ करेणना परम करेण भगवान् श्रीकृष्ण छे. त्यारे भवा, भतावो, कई वस्तुने श्रीकृष्णार्थी लिन्न कहेवी. ॥ ५७ ॥ जिमझे पुण्यकीर्ति मुकुंदमुरारिना पदपंकजरूपी नौकानो आश्रय लीघो छे के जे सत्पुरुषोनुं सर्वस्य छे, तेमना माटे भवसागर वाहिनी भवी जेवो छे. तेमने परमपदनी प्राप्ति थई जाय छे अने तेमना माटे विपत्तिओनुं धर जेवो आ संसार रहेतो नथी. ॥ ५८ ॥

परीक्षित! तमे मने पूछ्यु हतुं के, भगवानना पांचमा वर्षनी लीला ज्वालबाणकोओ छाडा वर्षमां कई रीते कही, तेनुं बधुं रहस्य में तमने ज्ञानी दीयु. ॥ ५९ ॥

એતत् સુહલિખશરિતં મુરારે-
રધાઈનં શાદ્વલજેમનં ચ ।
વ્યક્તેતરદ્દ રૂપમજોર્વભિષંવ
શૃષ્ટવન् ગૃહાતેતિ નરોડભિલાર્થાન् ॥ ૬૦ ॥

એવં વિહારે: કૌમારે: કૌમારં જહતુર્વ્રજે ।
નિલાયને: સેતુબન્ધેર્મક્ટોત્પલવનાદિભિ: ॥ ૬૧ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ગોપભાગકો સાથે વનકીડા, અધાસુરને
મારવો, લીલા-લીલા ધાસથી છવાયેલી જમીન ઉપર બેસી
ભોજન કરવું, અગ્રાકૃત રૂપધારી વાછરડાં અને ગોપભાગકોનું
પ્રગટ થવું તથા પ્રહાળ દારા કરાયેલી આ મહાન સુતિને
જે જે મનુષ્યો સાંભળશે અથવા કહેશે તે બધાને ધર્મ,
અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ જશે. ॥ ૬૦ ॥
પરીક્ષિત! આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીએ કુમાર-
અવસ્થાને અનુરૂપ સંતાકુક્કા, પાળો બાંધવી, વાંદરાંની જેમ
કૂદકા મારવા વગેરે અનેક લીલાઓ કરીને પોતાની કુમાર-
અવસ્થા પ્રજમાં જ વિતાવી દીધી. ॥ ૬૧ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્ક્રંન્યે પૂર્વાંશ ભ્રાણસ્તુતિનામ ચતુર્દશોડધ્યાય: ॥ ૧૪ ॥
દસમા સ્ક્રિંના પૂર્વાંશ-અંતર્ગત ભ્રાણસ્તુતિ નામનો ચૌદમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

પંદરમો અદ્યાય

દેનુકાસુરનો ઉદ્વાર અને ગોપભાગકોને કાલિયનાગના વિષથી બચાવવા

ક્રીશુક ઉવાચ ૧

તતશ્ચ પૌગાડવયઃશ્રિતૌ પ્રજે
બભૂવતુસ્તૌ પશુપાલસમ્મતૌ ।
ગાશારયન્તૌ સભિભિ: સમં પદે-
વૃન્દાવનં પુષ્યમતીવ ચક્તુ: ॥ ૧ ॥

તામાધવો વેણુમુદીરયનુ વૃતો
ગોપેર્ગૃષાન્દિ: સ્વયશો બલાન્ધિત: ।
પશૂનુ પુરસ્કૃત્ય પશવ્યમાવિશદ્દ
વિહર્તુકામઃ કુસુમાકરં વનમુ ॥ ૨ ॥

તામજજુઘોપાલિમૃગદિજાકુલં
મહન્મનાપ્રાયપયઃસરસ્વતા ।
વાતેન જુછં શતપત્રગન્ધિના
નિરીક્ષય રાનું ભગવાનુ મનો દધે ॥ ૩ ॥

સ તત્ત્વ તત્ત્વાલણપલ્લવશ્રિયા
ફલમસ્તૂનોરુભરેણ પાદયો: ।

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! હવે બલરામજી
અને શ્રીકૃષ્ણો પૌગંડ અવસ્થામાં અર્થાત્ છડા વર્ષમાં પ્રવેશ
કર્યો હતો. હવે તેમને ગાયો ચરાવવાની અનુમતિ મળી
ગઈ હતી. તેઓ પોતાના મિત્ર જ્વાલભાગકોની સાથે ગાયો
ચરાવવા વૃન્દાવનમાં જતા અને પોતાના ચરણોથી
વૃન્દાવનને અલંકત પાવન કરતા. ॥ ૧ ॥ વૃન્દાવન ગાયો
માટે લીલા-લીલા ધાસથી પૂર્ણ અને રંગ-બેરંગો પુષ્પોની
ખાણ બની ગયું હતું. આગળ-આગળ ગાયો, તેમની
પાછળ-પાછળ વાંસળી વગાડતા શ્યામસુંદર, તેમની સાથે
બલરામજી અને પછી શ્રીકૃષ્ણનું પશોગાન કરતી જ્વાલમંડળી
આ પ્રમાણે વિહાર કરવા માટે તેમણે વૃન્દાવનમાં પ્રવેશ
કર્યો. ॥ ૨ ॥ (તે વનમાં ક્યાંક તો બ્રમરો ગુંજાર કરી રહ્યા
હતા, ક્યાંક ટોળો-ટોળાં હરણાંઓ છલાંગો મારી રહ્યા હતાં
અને ક્યાંક સુંદર-સુંદર જળથી પરિપૂર્ણ સરોવરો હતાં.
તેમાં ખીલેલાં કમળોની સૌરભથી સુવાસિત થઈને શીતલ-
મંદ-સુગન્ય વાયુ તે વનની સેવા કરી રહ્યો હતો. તે વાન
એટલું મનોહર હતું કે, તેને જોઈને ભગવાને પણ તેમાં
વિહાર કરવાનો મનમાં સંકલ્પ કર્યો. ॥ ૩ ॥ પુરુષોત્તમ
ભગવાને જોયું કે, મોટાં-મોટાં વૃક્ષો ફળ-કુલોના બારથી
નમીને પોતાની ડાણીઓ અને નવી ઝૂપળોની લાલિમાથી
તેમના ચરણોનો સ્વર્ણ કરી રહ્યા છે, ત્યારે તેમણે બહુ

स्पृशच्छिखान् वीक्ष्य वनस्पतीन् मुदा
समयन्त्रिवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥ ४॥

श्रीभगवानुवाच^१

अहो अभी देववरामरार्थिं
पादाभ्युजं ते सुमनः क्लार्हणम् ।
नमन्त्युपादाय शिखात्मिरात्मन-
स्तमोऽपहत्यै तरुजन्म यत्कृतम् ॥ ५॥

ओतेऽलिनस्तव यशोऽपिललोकतीर्थ
गायत आदिपुरुषानुपदं भजन्ते ।
प्रायो अभी मुनिगणा भवदीयमुख्या
गूढं वनेऽपि न जहत्यनवात्मदेवम् ॥ ६॥

नृत्यात्यमी शिखिन ईङ्ग्य मुदा उरिष्यः
कुर्वन्ति गोप्य ईव ते प्रियमीक्षेन ।
सूक्तेश्च कोटिलगणा गृहमागताय
धन्या वनोक्तस ईयान् हि सतां निसर्गः ॥ ७॥

धन्येयमध्य धरणी तृष्णावीरुपस्तवत्-
पादस्पृशो हुमलताः करञ्जिमभृष्टाः ।
नदोऽद्रयः णगमृगाः सदयावलोके-
गोप्योऽनारेण भुज्योरपि यत्पृष्ठाश्रीः ॥ ८॥

श्रीशुक्लउवाच^२

अेवं वृन्दावनं^३ श्रीमत् कृष्णः प्रीतमनाः पशून् ।
रेमे सर्वाचरयश्चेः सरिद्वोषस्तु सानुगः ॥ ९॥

क्षयचिद् गायति गायत्सु मदान्धालिष्यनुप्रतैः ।
उपगीयमानयरितः सर्वां सङ्कर्षणान्वितः ॥ १०॥

आनन्दपूर्वक स्तेज उसता होय एम पोताना मोटा भाई
बलरामज्ञने कहु—॥ ४॥

६ भगवान् श्रीकृष्णो कहु— देवतेषु मोटाभाई! आम
तो मोटा-मोटा देवताओ आपनां चरणकमणोनी पूजा करे
छे; परंतु जुओ तो, आ वृक्षो पश्च पोतानी डाणीओयी सुंदर
पुष्प अने इणोनी सामग्री लईने आपना चरणोमां नभी
रखां छे, नमस्कार करी रखां छे. केम न करे, तेमहो आ सोभाग्य
प्राप्त करवा माटे तथा आपनां दर्शन करी तेमना अक्षाननो
नाश करवा माटे ४ तो वृन्दावनमां वृक्षयोनि ग्रहण करी
छे. तेमनुं छवन धन्य छे. ॥ ५॥ आदिपुरुष! जोके आप
आ वृन्दावनमां पोताना जैश्वर्यने दुपावीने बालको जेवी
लीला करी रखा छो, छतां आपना श्रेष्ठभक्त मुनिज्ञनो
पोताना ईश्वरने ओणभीने अहो पश्च धशुं करीने भ्रमरोना
रूपमां आपना समस्त लोड-पावन पश्चनुं निरंतर गान करता
रहीने आपना भजनमां मधुर रहे छे. तेओ ओड क्षण माटे
पश्च आपने त्यजवा ईश्वरा नथी. ॥ ६॥ मोटाभाई! भरेखर
आप ४ सुति करवा योग्य छो. जुओ, आपने पोताने घेर
आवेला जोઈने आ मधुरो आपना दर्शनथी आनंदित थईने
नाची रखा छे. हरिष्ठीओ मृगनयनी गोपीओ जेवी पोतानी
स्नेहभरी दृष्टियी आपना प्रति प्रेम प्रगट करीने आपने
प्रसन्न करी रही छे. आ कोयलो पोताना मधुर कुहु-कुहु
टहुकाथी आपनुं केटलुं लव्य स्वागत करी रही छे! आ बधां
वनवासी होवा छतां धन्य छे. केमके, सत्पुरुषोनो स्वभाव
४ एवो होय छे के, ते घेरे आवेला अतिथिने पोतानी प्रियमां
प्रिय वस्तु भेट आऐ छे. ॥ ७॥ आजे अहोनी भूमि लीला-
लीला धास साथे आपना चरणोनो स्पर्श प्राप्त करीने धन्य
थई रही छे. अहोनां वृक्षो, धास अने लताओ आपनी
आंगणीओनो स्पर्श मेणवी पोतानुं अहोभाग्य मानी रही
छे. आपनी दुपापूर्ण दृष्टियी नदीओ, पर्वतो, पशु-पक्षीओ—
बधां कृतार्थ थई रहां छे अने प्रजनी गोपीओ आपना
पक्षःस्थलनो स्पर्श प्राप्त करीने (के जेना माटे स्वयं लक्षीण
पक्ष लालायित रहे छे) धन्य थई रही छे. ॥ ८॥

७ श्री शुक्लदेवज्ञ कहे छे— परीक्षित! आ प्रभाषे परम
सुंदर वृन्दावनने जोઈने भगवान् श्रीकृष्ण धक्षा ४ प्रसन्न
थया. तेओ पोताना भित्र गोपबाणको साथे गोवर्धननी
तणेटीमां पमुनाडिनारे गायो चारता रहीने अनेक अकारनी
लीलाओ करवा लाग्या. ॥ ९॥ एकबाजु गोपबाणको
भगवान् श्रीकृष्णना चरित्रनुं गान करी रखा छे, तो बीज
बाजु बलरामज्ञनी साथे वनमाणा पहेरेला श्रीकृष्ण
मदोन्मत्त बलरामोना मधुर गानमां सूर पुरावीने मधुर
संगीतनो आलाप करी रखा छे. ॥ १०॥

१. ग्राचीन प्रतमां ‘श्रीभगवानुवाच’ नथी. २. ग्राचीन प्रतमां ‘श्रीशुक्लउवाच’ नथी. ३. वृन्दावने कृष्णः श्रीमान् प्रीताना

કવચિચય કલહંસાનામનુકૂજતિ કૃજિતમ् ।
અભિનૃત્યતિ નૃત્યન્તં બહિણં હાસયન્ કવચિત् ॥ ૧૧ ॥

મેઘગમ્ભીરયા વાચા નામભિરૂરગાન્ પશૂન્ ।
કવચિદાદ્વયતિ પ્રીત્યા ગોગોપાલમનોજયા ॥ ૧૨ ॥

ચકોરકૌર્યચકાહિભારદ્વાજાંશ્ બહિણઃ ।
અનુરૌતિ સ્મ સાચાનાં ભીતવદ્વ્યાઘ્રસિંહયો: ॥ ૧૩ ॥

કવચિત્કીડાપરિશ્રાન્તં ગોપોત્સર્જોપબહૃણમ् ।
સ્વયં વિશ્રમયત્યાર્ય પાદસંવાહનાટિભિ: ॥ ૧૪ ॥

નૃત્યતો ગાયત: કવાપિ વળતો યુધ્યતો મિથ: ।
ગૃહીતહસ્તો ગોપાલાન્ હસ્તો પ્રશશંસતુ: ॥ ૧૫ ॥

કવચિત્ પલ્લવતલ્પેષુ નિયુદ્ધશ્રમકર્ષિત: ।
વૃદ્ધમૂલાશ્રય: શેતે ગોપોત્સર્જોપબહૃણઃ ॥ ૧૬ ॥

પાદસંવાહનં ચકુ: ડેચિતસ્ય મહાત્મન: ।
અપરે હતપાખાનો વ્યજનૈ: સમવીજયન્ ॥ ૧૭ ॥

અન્યે તદનુરૂપાણિ મનોજ્ઞાનિ મહાત્મન: ।
ગાયત્તિ સ્મ મહારાજ સ્નેહકુલિન્નધિય: શનૈ: ॥ ૧૮ ॥

એવં નિગૂઢાત્મગતિ: સ્વમાયયા
ગોપાત્મજન્તવં ચરિતેર્વિડભ્યન્ ।
રેખે રમાલાલિતપાદપલ્લવો
ગ્રામીઃ સમં ગ્રામ્યવદીશચેષ્ટિત: ॥ ૧૯ ॥

શ્રીદામા નામ ગોપાલો રામકેશવયો: સખા ।
સુખલસ્લોકકૃષ્ણાદ્યા ગોપા: પ્રેમરોદમખુવન્ ॥ ૨૦ ॥

રામ રામ મહાબાહો કૃષ્ણ દુષ્ટનિબહૃણ ।
ઈતોડવિદૂરે સુમહદ્વનં તાલાલિસડકુલમ્ ॥ ૨૧ ॥

ક્યારેક-ક્યારેક શ્રીકૃષ્ણ મધુર સ્વરવાળા રાજહંસોના
કૂજનાં અનુકરણ કરે છે અને ક્યારેક નૃત્ય કરતા મધૂરોને
નિહાળીને સ્વયં પણ નૃત્ય કરીને સૌને હસાવે છે. ॥ ૧૧ ॥
ક્યારેક મેધ જેવી ગંભીર વાણીથી દૂર ચાલી ગયેલાં પશુઓનાં
નામ લઈ-લઈને બહુ જ પ્રેમથી બોલાવે છે. તેમના કંઠની મધુર
વાણી સાંભળીને ગાયો અને ગોવાળોનું ચિત્ત પણ પોતાના
વશમાં રહેતું નથી. ॥ ૧૨ ॥ ક્યારેક ચકોર, ક૊ંચ, ચકવા,
ચકવી, ભારદ્વાજ (ચાતક) અને મધૂર વગેરે પક્ષીઓના જેવી
બોલી બોલતા તો ક્યારેક વાઘ, સિંહ વગેરેની ગર્જનાથી
ગબરાયેલાં પશુઓની જેમ પોતે પણ ભયભીત થયા હોય એવી
લીલા કરતા હતા. ॥ ૧૩ ॥ જ્યારે બલરામજી રમતાં-રમતાં
થાડીને કોઈ ગોપબાળકના ખોળાના તડિયા પર માથું મૂકીને
સૂઈ જતા, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ તેમની ચરણસેવા કરતા, પંખો
નાંખતા અને આ પ્રમાણે પોતાના મોટાભાઈના શ્રમનું
નિવારણ કરતા. ॥ ૧૪ ॥ જ્યારે જ્વાલબાળકો નાચવા-ગાવા
લાગતા અથવા તાલ ઠોકી-ઠોકીને એક-બીજા સાથે કુશ્ટી લડવા
લાગતા, ત્યારે શ્યામ અને રામ બન્ને ભાઈઓ હાથમાં હાથ
નાખીને ઊભા થઈ જતા અને હસી-હસીને ‘વાડ, વાડ’
કરતા. ॥ ૧૫ ॥ ક્યારેક-ક્યારેક સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પણ ગોપકુમારો
સાથે કુસ્તી લડતાં-લડતાં થાડી જઈને કોઈ સુંદર વૃક્ષ નીચે
કોમળ પાંદડાંઓની પથારી પર કોઈ ગોપકુમારના ખોળામાં
મસ્સક મૂકી સૂઈ જતા. ॥ ૧૬ ॥ પરીક્ષિત! તે વખતે કોઈ-કોઈ
પુષ્પાત્મા ગોપકુમારો મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણની ચરણસેવા કરતા
અને બીજા નિષ્ઠાપ બાળકો તેમને મોટાં-મોટાં પાંદડાંથી
અથવા પોતાના ઉપવસ્ત્રથી પવન ઢોળતા. ॥ ૧૭ ॥ કોઈ-
કોઈના હૃદયમાં પ્રેમની ધારા પ્રવાહિત થતાં તેઓ ધીરે-ધીરે
મહામના ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓને અનુરૂપ તેમને
મનપસંદ મનોહર ગીત ગાવા લાગતા. ॥ ૧૮ ॥ ભગવાને આ
પ્રમાણે પોતાની યોગમાયાથી પોતાના ઐશ્વર્યને છુપાવી રાખ્યું
હતું. તેઓ એવી લીલાઓ કરતા કે, જે બરાબર ગોપ-કુમારોના
જેવી જ લાગતી સ્વયં ભગવતી લક્ષ્મીજી નિરંતર જેમના
ચરણોની સેવામાં રહે છે, તે જ લગવાન આ ગામડાના
બાળકોની સાથે ઘણા જ પ્રેમથી રમતો રમે છે. પરીક્ષિત! આમ
થવા છતાં પણ તેમની ઐશ્વર્યયુક્ત લીલાઓ પણ ક્યારેક-
ક્યારેક પ્રગટ થઈ જતી હતી. ॥ ૧૯ ॥

બલરામજી અને શ્રીકૃષ્ણના મિત્રોમાં એક મુખ્ય
ગોપકુમાર હતા શ્રીદામા. એક દિવસ તેમણે તથા સુખલ
અને સ્લોકકૃષ્ણ (નાના કૃષ્ણ) વગેરે ગોપકુમારોએ શ્યામ
અને રામને બહુ જ પ્રેમથી કહું — ॥ ૨૦ ॥ ‘અમને હંમેશાં
સુખ આપનારા બલરામજી! આપના બાહુભણની કોઈ
સીમા નથી. અમારા મનમોહન શ્રીકૃષ્ણ! દુષ્ટોનો સંહાર
કરી નાખવો એ તો તમારો સ્વભાવ જ છે. અહીંથી થોડે

इलानि तत्र भूरीषि पतन्ति पतितानि च ।
सन्ति किञ्चवरुद्धानि वेनुकेन हुरात्मना ॥ २२ ॥

ओऽतिवीर्योऽसुरो राम ले कृष्ण खरुपमृक् ।
आत्मतुल्यबलैरन्यैर्शातिभिर्बहुभिर्वृतः ॥ २३ ॥

तस्मात् कृतनराहाराद् भीतैर्नृभिरभिन्नहन् ।
न सेव्यते पशुगणैः पक्षिसङ्घविवर्जितम् ॥ २४ ॥

विद्यन्नोऽभुक्तपूर्वाषि इलानि सुरभीषि च ।
अेष वै सुरभिर्गन्धो विष्टूचीनोऽवशृष्टते ॥ २५ ॥

प्रयच्छ तानि नः कृष्ण गन्धलोभितयेतसाम् ।
वाग्छादस्ति॑ महती राम गम्यतां यदि रोचते ॥ २६ ॥

अेवं सुहृदयः श्रुत्वा सुहत्तियचिकीर्षया ।
प्रहस्य जगमतुर्गोपैर्वृतीं तालवनं प्रभू ॥ २७ ॥

वालः प्रविश्य भासुद्भ्यां तालान् सम्परिकम्पयन् ।
इलानि पातयामास भत्कृज्ज ईवौजसा ॥ २८ ॥

इलानां पततां शब्दं निशम्यासुररासम्भः ।
अभ्यधावत् वितितलं सनगं परिकम्पयन् ॥ २९ ॥

समेत्यत्रसा प्रत्यग्॒ द्वाभ्यां पद्म्भ्यां बद्वं बद्वी ।
निष्ठत्योरसि काशब्दं मुञ्चन् पर्यसरत् खलः॑ ॥ ३० ॥

पुनरासाध्य संरभ्य उपक्षेष्टा पराकृस्थितः ।
यरणावपरौ राजन् भलाय प्राक्षिपद् रुधा ॥ ३१ ॥

स तं गृहीत्वा प्रपदोऽर्भाभयित्वैकपाषिना ।
थिक्षेप तुषाराज्ञाने भामणात्यक्तञ्चवितम् ॥ ३२ ॥

दूर अेक बहु भोटुं ताडवृक्षोनी हारमाणाओवाणुं 'ताडवन' छे. आ वनमां ऐटला बधा पाडेलां फण नीये पडेलां छे के खूटे ज नहीं. परंतु त्यां वेनुक नामनो अेक महादुष्ट हैत्य रहे छे. ते आ फणोथी भरपूर वनने वेरीने बेहो छे. ॥ २१-२२ ॥ बलरामज्ञ अने श्रीकृष्ण लैया! ते हैत्य गधेडाना दृपमां रहे छे. ते पोते तो बहु बणवान छे ज, तेना साथी अनेक हैत्यो जे तेना जेवा ज बणवान छे ते पक्षा ते ज दृपमां त्यां रहे छे. ॥ २३ ॥ शत्रुओनो संहार करनारा मारा भाईओ! आ हैत्य अत्यार सुधी खबर नथी, तेटलाय मनुष्योने मारीने भाई गयो छे. ए ज कारणे तेना बयधी मनुष्यो ते वनमां जता नथी, ऐटलुं ज नहीं पशु-पक्षी पक्षा त्यां जतां नथी. ॥ २४ ॥ तेनां फणो बहु ज सुगन्धित अने रसाण छे, परंतु अमे क्षारेय ए चाप्यां नथी. जुओ तो खरा, चारे बाजु ते ज फणोनी सुगन्ध आवी रही छे. आ सुगन्ध्यने कारणे ज अमारुं मन तेमां बहु लोभायुं छे. ॥ २५ ॥ श्रीकृष्ण! ते फणो अमने लावी आपो. ते खावा अमे बहु लालायित थई रख्या छीअे. धाउदादा! अमने ते फण खावानी बहु ज तीव्र अभिलाप्या छे. तमने योऽप्य लागे तो त्यां अवश्य चालो. ॥ २६ ॥

पोताना भित्र गोपकुमारोनी वात सांभज्ञाने भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ बन्ने हस्या अने पछी तेमने प्रसन्न करवा भाटे तेमनी साथे ताडवन जवा भाटे रवाना थपा. ॥ २७ ॥ ते वनमां पहेंचीने बलरामज्ञ ए पोताना भासुद्भीमां ते ताडवृक्षोने पक्की लीधां अने बणवान छाथीना बग्यानी जेम तेमने खूब जोरथी छलावीने घणां फण नीये पाडी दीधां. ॥ २८ ॥ ज्यारे गधेडाना दृपमां रहेला हैत्ये फणो पडवानो अवाज सांभज्ञो, त्यारे ते पर्वतो सहित पृथ्वीने प्रुञ्जलतो तेमनी तरक दोड्यो. ॥ २९ ॥ ते बहु ज बणवान छतो. तेषो खूब ज वेगथी बलरामज्ञनी सामे आवीने पाञ्चला पगोथी तेमनी छातीमां बे लातो मारी अने त्यार पछी ते हुए बहु जोरथी गर्जना करीने त्यांथी हूर खसी गयो. ॥ ३० ॥ राजन्! ते गधेडो कोष करीने करीथी गर्जना करतो बलरामज्ञनी पासे आव्यो अने तेमनी बाजु पीठ करीने घणा कोषथी पोताना पाञ्चला पगथी लातो मारवा लाय्यो. ॥ ३१ ॥ बलरामज्ञ ए पोताना अेक ज हाथी तेना बन्ने पक्की लीधा अने तेने आकाशमां केरवीने अेक ताडना वृक्ष पर पछाड्यो. केरवती वजते ज ते गधेडाना ग्राण नीकणी गया हता. ॥ ३२ ॥

તેનાહતો મહાતાલો¹ વેપમાનો બૃહચ્છિરા: ।
પાર્શ્વસ્થં ક્રમ્યનુભગન: સચાન્યં સોડપિચાપરમ् ॥ ૩૩ ॥

બલસ્ય લીલયોત્સુષ્ટખરદેહહતાહતા: ।
તાલાશ્કમ્પિરે સર્વે મહાવાતેરિતા ઈવ ॥ ૩૪ ॥

નૈતચિત્રં ભગવતિ વ્યાનાંતે જગદીશરે ।
ઓતપ્રોતમિં પસ્મિંસ્તાનુષ્ણજં પથા પટ: ॥ ૩૫ ॥

તતઃ કૃષ્ણં ચ રામં ચ શાતયો ધેનુકસ્ય યે ।
કોષારોડભ્યદ્રવન્ન સર્વે સંરખ્યા હતબાન્યવા: ॥ ૩૬ ॥

તાંસ્તાનાપતતઃ કૃષ્ણો રામશ્ચ નૃપ લીલયા ।
ગૃહીતપશ્યાચ્યરણાન્ન પ્રાહિષોતૃણરાજસુ ॥ ૩૭ ॥

ફલપ્રકરસકીર્ણી દૈત્યદેહેર્ગતાસુભિ: ।
રરાજ ભૂ: સતાલાગ્રેધનૈરિવ નભસ્તલમ્ભ ॥ ૩૮ ॥

તયોસ્તત્ત સુમહિત્ત કર્મ નિશાસ્ય વિભુધાદય: ।
મુમુચુ: પુષ્પવર્ધાંશિ ચકુર્વાદ્યાનિ તુષ્ણુ: ॥ ૩૯ ॥

અથ તાલક્ષલાન્યાદન્ન મનુષ્યા ગતસાધ્યસા: ।
તૃણં ચ પશવશેરુહૃતધેનુકકાનને ॥ ૪૦ ॥

કૃષ્ણા: કમલપત્રાક્ષ: પુષ્પશ્રવણકીર્તન: ।
સ્તૂપમાનોડનુગેર્ગોપે: સાગ્રજો પ્રજમાપ્રજત્ત ॥ ૪૧ ॥

તં ગોરજશુરિતકુન્તલબદ્ધબહુ-
વન્યપ્રસૂનર્યિરેકણાચારુહાસમ् ।
વેણુ: કવણાન્નમનુગેરનુગીતકીર્તિ
ગોધ્યો દિદક્ષિતદશોડભ્યગમન્નસમેતા: ॥ ૪૨ ॥

તેને પછાડવાથી તે વિશાળ તાડવૃક્ષ સ્વયં તો તડતડ
કરતું પડી ગયું પરંતુ તેને અડીને રહેલા બીજા વૃક્ષને પણ તેણે
તોડી નાખ્યું. બીજાએ ત્રીજાને, ત્રીજાએ ચોથાને – આ પ્રમાણે
એક-બીજાને પાડતાં પાડતાં અનેક તાડનાંવૃક્ષો પડી
ગયાં. ॥ ૩૩ ॥ બલરામજી માટે તો આ એક રમત હતી, પરંતુ
તેમના દ્વારા ફેંકાયેલા ગંધેડાના શરીર સાથે અથડાઈને ત્યાંનાં
બધાં જ તાડવૃક્ષો હાલી ગયાં. બધાને અદું લાગ્યું કે આંધીના
તોકાને આ વૃક્ષો હચમચાવી નાખ્યાં. ॥ ૩૪ ॥ ભગવાન
બલરામ સ્વયં જગદીશર છે. આ સંપૂર્ણ સંસાર તેમનામાં
સૂતરના તાંત્રાઓમાં વસ્ત્રની જેમ ઓતપ્રોત છે. ત્યારે ભલા,
તેમના માટે આ કઈ મોટા આશ્રયની વાત છે? ॥ ૩૫ ॥ તે
સમયે ધેનુકાસુરના ભાઈબંધુઓ પોતાના ભાઈને મારી નાખ્યો
હોવાથી કોધથી રાતા-પીળા થઈ ગયા. બધા જ ગર્દલો, શ્રીરામ
અને શ્રીકૃષ્ણ ઉપર ભારે વેગ સાથે તૂટી પડ્યા. ॥ ૩૬ ॥
રાજન્ન! તેમનામાંથી જે-જે હાથમાં આવ્યો તેને આ બન્ને
ભાઈઓએ પાછલા પગ પકડી પકડીને તાડનાં વૃક્ષો સાથે
પછાડ્યો. ॥ ૩૭ ॥ તે સમયે તે જમીન તાડનાં ફળોથી ઊભરાઈ
ગઈ અને તૂટેલા વૃક્ષો અને મરી ગંધેલા ફેંપોનાં શરીરોથી
ભરાઈ ગઈ. જેમ વાદળોથી આકાશ ઢંકાઈ ગયું હોય, તેવી તે
ભૂમિની શોલા જણાતી હતી. ॥ ૩૮ ॥ બલરામજી અને
શ્રીકૃષ્ણની આ મંગલમયી લીલા જોઈને દેવતાઓ તેમના ઉપર
પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા અને વાળ્ઝિંત્ર વગાડીને સુન્તિ કરવા
લાગ્યા. ॥ ૩૯ ॥ જે દિવસે ધેનુકાસુર મરાયો, તે દિવસથી
લોકો નિર્બયતાપૂર્વક તે વનમાં જઈ તાલક્ષણ ખાવા લાગ્યા તથા
પશુઓ પણ સ્વચ્છન્દતાપૂર્વક ઘાસ ચરવા લાગ્યાં. ॥ ૪૦ ॥

• ત્યાર પછી કમળલોચન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના મોટા
ભાઈ બલરામજી સાથે પ્રજમાં પણાયો. તે સમયે તેમના મિત્રો
ગોપકુમારો તેમની પાછળ-પાછળ ચાલતા-ચાલતા તેમની
સુન્તિ કરતા હતા. કેમ ન કરે, ભગવાનની લીલાઓનું શ્રવણ-
કીર્તન જ સૌથી વધારે પવિત્ર કરનારું છે. ॥ ૪૧ ॥ વનમાંથી
પ્રજમાં પધારતા શ્રીરસરાજ શ્યામસુંદરના વાંકડિયા વાળમાં
ગાયોના ચરણથી ઉદ્દીપિત્ર રજ ભરાયેલી હતી, મસ્તક પર
મોરપીઠનો મુગટ હતો અને વાળમાં તાજાં સુંદર સુવાસભયાં
પુષ્પો ધર્યા હતાં. આવા સૌન્દર્યથી દુદ્યને સ્પર્શિતા શ્રીકૃષ્ણના
મુખારવિદના મન્દ હાસ્ય અને દુદ્યનું અકર્ષણ કરતા તોસા
અવલોકન સાથે તેઓ મધુર-મધુર વાંસણી વગાડતા હતા અને
ગોપકુમારો તેમની લલિત કીર્તિનું ગાન કરી રહ્યા હતા.
વંશીનાદ સાંભળીને ગોપીઓનાં ટોળાં એકી સાથે પ્રજની બદાર
નીકળી આવ્યાં. તેમની આંખો, ખબર નહીં, કયારનીયે
શ્રીકૃષ્ણના દર્શન માટે તલસી રહી હતી. ॥ ૪૨ ॥

૧. મહાતાલો: પતમાનો ।

पीता मुकुन्दमुखसारधमक्षिभूजैः १
 सापं जहुर्विरहजं प्रज्योषितोऽहि ।
 तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोऽहं
 सत्रीडहासविनयं यदपाङ्गमोक्षम् ॥ ४३ ॥

तपोर्यशोदारोऽहिष्यो पुत्रयोः पुत्रवत्सले ।
 यथाकामं यथाकालं व्यवहारं परमाशिष्यः ॥ ४४ ॥

गताध्यानश्रमौ तत्र मज्जनोन्मर्हनाहिभिः ।
 नीवीं वसित्वा रुचिरां हिव्यस्तग्गन्धमण्डितौ ॥ ४५ ॥

जनन्युपहतं प्राशय स्वाद्वत्तमुपलालितौ ।
 संविश्य वरशय्यायां सुभं सुभुपतुर्वर्जे ॥ ४६ ॥

ऐवं सभगवान् कुण्डो वृन्दावनयरः कवचित् ।
 यथौ रामभूते राजन् कालिन्दीं सभिभिर्वृतः ॥ ४७ ॥

अथ गावश्च गोपाश्च निदाधातपपीडिताः ।
 हुएं जलं पपुस्तस्यास्तुषार्ता विषदूषितम् ॥ ४८ ॥

विषामस्तदुपस्पृश्य देवोपहतयेतसः ।
 निपेतुर्व्यसवः सर्वे सलिलान्ते^२ कुरुहह ॥ ४९ ॥

वीक्ष्यतान् वै तथा भूतान् कुण्डो योगेश्वरेश्वरः ।
 ईक्षयाऽमृतवर्षिष्या स्वनाथान् समञ्जवयत् ॥ ५० ॥

ते सम्प्रतीतस्मृतयः समुत्थाय^३ जलान्तिकात् ।
 आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्षमाणाः परस्परम् ॥ ५१ ॥

अन्यमंसत तद् राजन् गोविन्दानुग्रहेकितम् ।
 पीता विषं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः ॥ ५२ ॥

गोपीओओ पोतानां नेत्रजूपी अमरोदी भगवानना मुखारविन्दना मकरन्द-रसनुं पान करीने आभा हिवसना विरहना अजिने शांत कर्या. अने भगवाने पश्च तेमना लज्जापूर्णा हास्य तथा विषयुक्ता प्रेमभरी दृष्टिनो स्वीकार करीने प्रज्ञमां प्रवेश कर्या. ॥ ४३ ॥ त्यां जशोदामैया अने रोहिणीजनुं हृदय वात्सल्यस्नेहधी उभराई रह्युं हतुं, तेमणे राम अने श्यामना धरे पहांचतां ज तेमनी ईश्वरा अनुसार तथा समयानुसार पहेलेथी ज समञ्ज-विचारीने तैयार राखेली वाजगीओ तेमने खवडावी-पिवडावी अंगमर्दन करीने सुगंधी तेलथी लाल कराव्युं. आथी तेमनो हिवसभरनो थाक दूर थयो. पही तेमने सुंदर वस्त्रो पहेरावीने हिव्य पुष्पोनी माणा पहेरावी अने चंदननो लेप कर्या. ॥ ४४-४५ ॥ त्यार पही बन्ने भाईओओ माताओ द्वारा पीरसवामां आवेलुं स्वादिष्ठ भोजन कर्यु. त्यारपही वहालसोयी बन्ने माताओओ लाल-लडावतां सुखशय्या सज्जावीने बन्ने कुमारोने पोढाव्या अने श्याम अने राम बहु ज आरामथी पोढी गया. ॥ ४६ ॥ भगवान् श्रीकृष्ण आ प्रमाणे वृन्दावनमां अनेक लीलाओ करता हता. एक हिवस पोताना भित्र व्यालभाणको साथे तेओ यमुनाङ्किनारे गया. राजन्! ते हिवसे बलरामञ्ज तेमनी साथे न हता. ॥ ४७ ॥ ते समये झेठ-अपाढनी गरमीथी गायो अने गोपभाणको बहु त्रस्त थई रह्यां हतां. माझी विना तेमना कंठ सुकाता हता. तेथी तेमणे यमुनाङ्कनु विषयुक्त जण पी लीधुं. ॥ ४८ ॥ परीक्षित! हुईववश तेमने गे वातनुं ध्यान रह्युं नहीं. ते विषवाणा जणनुं पान करतां ज नधी गायो अने गोपकुमारो प्राणाछीन थईने यमुनाना ङ्किनारे पडी गयां. ॥ ४९ ॥ तेमने आवी अवस्थामां जोहिने योगेश्वरोना पश्च ईश्वर भगवान् श्रीकृष्णे पोतानी अमृत वरसावनारी दृष्टिथी तेमने ज्ञवित करी दीपां. तेमना स्वामी अने सर्वस्व तो एकमात्र श्रीकृष्ण ज हता. ॥ ५० ॥ परीक्षित! चेतना आव्येशी ते बधां उभां थई गयां अने आश्रयेचकित थईने एक-बीजा तरफ झोवा लाग्यां. ॥ ५१ ॥ राजन्! छेवटे तेमणे ए ज निश्चय कर्यो के, अमे विषयुक्त जण पीवाने कारणे मरी गयां हतां, परंतु अमारा श्रीकृष्णे पोतानी अनुग्रहपूर्ण दृष्टिथी अमने इशीथी ज्ञवतां कर्या छे. ॥ ५२ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां दशमस्कन्दे पूर्वार्द्धे धेनुकवधो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

दसमा संख्यना पूर्वार्द्ध-अंतर्गत धेनुकवध नामनो पंद्रमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. ऋुभस्तीरभमक्षिं । २. भूक्षिता वे । ३. उत्थाय च । ४. बालकीडायां पञ्च० ।

સોણમો અદ્યાય

૩

કાલિયનાગ પર કૃપા

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

વિલોક્ય દૂષિતાં કૃષણાં કૃષણાઃ કૃષણાહિના વિભુઃ ।
તસ્યા વિશુદ્ધિમન્યિચ્છન् સર્પ તમુદવાસયત् ॥ ૧ ॥

રાજેવાચ

કથમાતર્જલેડગાધે ન્યગૃહાદ્ ભગવાનહિમ् ।
સ વૈ બહુયુગાવાસં યથાડસીદ્ વિપ્ર કથ્યતામ् ॥ ૨ ॥

ભ્રાન્ત ભગવતસ્તસ્ય ભૂમનઃ સ્વચ્છન્દવર્તિનઃ ।
ગોપાલોદારચરિતં કસ્તૃપ્યેતામૃતં જુધન् ॥ ૩ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

કાલિન્દાં કાલિયસ્યાસીદ્વદ્ : કશ્ચિદ્ વિષાળિના ।
શ્રદ્ધમાણપ્યા^૨ યસ્મિન્ પતન્યુપરિગા : ખગા : ॥ ૪ ॥

વિપ્રુભતા વિષોદોર્મિમારુતેનાભિમર્શિતા : ।
ભ્રિયન્તે તીરગા યસ્ય પ્રાણિનઃ સ્થિરજ્જમા : ॥ ૫ ॥

તં ચાદુવેગવિષવીર્યમવેક્ષ્ય તેન
દુષ્ટાં નદીં ચ ખલસંયમનાવતાર : ।
કૃષણાઃ કદમ્બમધિરહ્ય તતોડતિતુર્જં-
માસ્ફોટય ગાઢરશનો ન્યપતદ્ વિષોદે ॥ ૬ ॥

સર્પકં : પુરુષસારનિપાતવેગ-
સહ્યોભિતોરગવિષોચ્છુવસિતામ્ભુરાશિ : ।
પર્યક્ર ઘ્લુતો વિષકષાયવિત્ભીષણોર્મિ-
ર્ધાવન્ ધનુઃશતમનન્તખલસ્ય કિં તત્ ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો જોયું કે, મહાવિષધર કાલિયનાગે યમુનાઞ્ચના જળને વિષયુક્ત-દૂષિત કરી દીધું છે. ત્યારે યમુનાઞ્ચને શુદ્ધ કરવાના વિચારથી તેમણે તે સર્પને કાલિન્દીના ધરામાંથી દૂર કર્યો. ॥ ૧ ॥

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું – બ્રહ્મન્! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો યમુનાઞ્ચના અગાધ જળમાં કાલિયને શી રીતે નાથો? બીજું, કાલિયનાગ તો જળચર જીવ ન હતો, આવી સ્થિતિમાં તે અનેક યુગો સુધી જળમાં કેમ અને શા માટે રહ્યો તે જણાવો. ॥ ૨ ॥ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહાત્મન્! ભગવાન અનંત છે. તેઓ પોતાની લીલા પ્રગટ કરીને સ્વચ્છંદ વિહાર કરે છે. ગોપાલરૂપમાં તેમણે જે ઉદાર લીલાઓ કરી છે તે તો અમૃતસ્વરૂપ છે. જલા, તેના સેવનથી કોણ તૃપ્ત થઈ શકે છે? ॥ ૩ ॥

૪ શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું – પરીક્ષિત! યમુનાઞ્ચમાં કાલિયનાગનો ધરો છે. તેનું જળ કાલિયનાગના વિષાળિની ખળખળ ઉકળ્યા કરે છે. ત્યાં સુધી કે તેના ઉપરથી ઊડનારા પક્ષીઓ તે જવાળાથી બેબાન બનીને તેમાં પડી જતાં હતાં. ॥ ૪ ॥ તેના તીવ્ર વિષવાળા જળના ઉત્તુંગ તરંગોમાંથી ઊડી ઊડીને જલબિંદુ પવન સાથે જ્યાં-જ્યાં કેનારા ઉપર પડતાં હતાં. તે ત્યાંના પશુ-પક્ષી, પ્રાણીઓ, વૃક્ષો અને વેલાઓનો નાશ કરી નાંખતા હતા. ॥ ૫ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાનનો અવતાર તો દુષ્ટેનું દમન કરવા માટે થાય જ છે. જ્યારે તેમણે જોયું કે, તે સાપના જેરનો વેગ બહુ પ્રચંડ (ભયંકર) છે. અને તે ભયાનક વિષ જ તેનું (સાપનું) મોટું બળ છે તથા તેના કારણો મારા વિહાર-સ્થાન – યમુનાઞ્ચ પણ દૂષિત થઈ ગયાં છે, ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કેડ બાંધીને એક બહુ ઊંચા કદમ્બના વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયા અને ત્યાંથી પહેલવાનની માઝક સાથળ ઉપર તાલ ઠોકીને તે વિષયુક્ત જળમાં કૂદી પડ્યા. ॥ ૬ ॥ યમુનાઞ્ચનું જળ સાપના જેરને લીધે પહેલેથી જ ઊકળી રહ્યું હતું. તેના તરંગો લાલ-પીળા અને ભયંકર રીતે ઊછળી રહ્યા હતા. પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના કૂદી પડવાથી તેનું જળ વધારે ઊછળવા લાગ્યું. તે સમયે કાલિયધરાનું જળ આમ-તેમ ઊછળીને ચારસો હાથ સુધી ફેલાઈ ગયું. અચિન્ત્ય, અનંત બળશાળી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માટે આમાં કોઈ મોટા આશ્રયની વાત ન હતી. ॥ ૭ ॥

૧. બાદયાણિરુવાચ । ૨. શ્રદ્ધમાણં પયો ।

तस्य^१ हठे विहरतो भुजद्दृढधूर्ण-
वार्घोषमङ् वरवारणविकमस्य ।
आश्रुत्य तत् स्वसदनालिभवं निरीक्ष्य
चक्षुःश्रवाः समसरतादमृष्यमाषाः ॥ ८ ॥

तं प्रेक्षाइयसुकुमारघनावदातं
श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुन्दरास्यम् ।
कीडन्तमप्रतिभयं कुमलोदराऽग्निं
सन्दृश्य मर्मसु रूपा भुजया चधाए ॥ ९ ॥

तं नागभोगपरिवीतमदेष्ट्येष्ट-
मालोक्य तत्प्रियसभाः पशुपा भृशात्ताः ।
कुषेऽपितात्मसुहृदर्थकलत्रकामा
दुःखानुशोकभयमूढियो निषेतुः ॥ १० ॥

गावो वृषा वत्सतर्यः कन्दमानाः सुदुःखिताः ।
कुषेऽन्यस्तेक्षणा भीता रुदत्य ईव तस्थिरे ॥ ११ ॥

अथ प्रजे महोत्पाताखिविधा ह्यतिदारुणाः ।
उत्पेतुर्भुवि दिव्यात्मन्यासनभयशंसिनः ॥ १२ ॥

तानालक्ष्य भयोद्दिना गोपा नन्दपुरोगमाः ।
विनारामेषां गाः कुषेण शात्वा चारयितुं गतम् ॥ १३ ॥

तेद्दुर्निमित्तेर्निधनं भत्वा प्राममतद्विदः ।
तत्प्राणास्तन्मनस्कास्ते दुःखशोकभयातुराः ॥ १४ ॥

आभालवृद्धवनिताः सर्वेऽज्ञ^२ पशुवृत्तयः ।
निर्जग्मुग्गोकुलाद् दीनाः कुषेण शनलालसाः ॥ १५ ॥

(प्रिय परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण कालियधरामां छोटीने अतुल बणशाणी मदमस्त गजराजनी जेम जण उक्षणवा लाग्या, आ प्रमाणो जलकीडा करवाथी तेमनी भुजभोगी टक्करथी जणमां थई रहेला मोटा अवाजने ज्यारे कालियनागे सांबण्यो अने ज्ञेयुं के, मारा ज भवनमां कोई धूसीने मारो ज पराभव करी रह्युं छे. ते आ घटनाने सही न शक्यो. ते गुस्से थईने भगवान श्रीकृष्णनी सामे आवी गयो. ॥ ८ ॥ तेषो ज्ञेयुं के, सामे एक श्यामसुंदर बाणक छे. वर्षाक्रक्षतुना गेव जेवुं अत्यंत सुकुमार तेनु शरीर छे, तेमां परोवाईने आंधो खसवानुं नाम ज लेती नथी. तेना वक्षस्थण पर एक सोनेरी रेखा - श्रीवत्सनुं चिह्न छे अने तेषो पीणा रंगनुं वसन धारण करेलुं छे. खूब ज मधुर अने मनोहर मुख मन्द-मन्द छास्यथी खूब शोली रह्युं छे. कुमणनी गाई जेवा कोमण अने सुकुमार चरणो छे. आटलुं आकर्षक रूप होवा छतां ज्यारे कालियनागे ज्ञेयुं के आ बाणक स्तेज पक्षा भयभीत थया विना आ जेरीला जणमां आनंदथी रमी रह्यो छे, त्यारे तेनो क्रोध वधारे उत्र बन्यो. श्रीकृष्णना मर्मस्थानमां दंश भारीने ते पोतानी कायाथी श्रीकृष्णने वीटणाई वल्यो. ॥ ९ ॥ भगवान श्रीकृष्ण नागपाशमां बंधाईने अयेत थई गया. आ ज्ञेईने तेमना प्रिय मित्रो गोपबाणको बहु दुःखी थई गया. केमके, तेमजे पोतानां शरीर, सुहृद, धन-संपत्ति, छी-पुत्र, भोग अने कामनाओ - बहुं ज श्रीकृष्णने ज समर्पित करी दीयुं हतुं. ॥ १० ॥ ज्ञयो, बण्ठ, वाछरडां, वाछरडीओ वगेरे पुरुष आकंद करवा लाग्यां अने भगवान श्रीकृष्णना सामुं ज्ञेई-ज्ञेईने रोवा लाग्यां; तेओ स्थिर नजरे, हाल्या-चाल्या विना श्रीकृष्ण तरक ज्ञेई रह्यां. ॥ ११ ॥

आ बाजु प्रजनां पृथ्वी, आकाश अने शरीरोमां मोटा भयंकर त्रज्ज प्रकारना उत्पातो ऊबा थई गया, जे ए वातनी आगाई करी रह्या हता के बहु जलदी ज कोई अशुभ घटना थवानी छे. ॥ १२ ॥ नंदभावा वगेरे गोपोओ पहेलां तो ते अपशुक्नोने ज्ञेयां अने बाहमां ऐवुं ज्ञेयुं के आजे श्रीकृष्ण बलरामने लीपा विना गायो चारवा एकला गया छे, त्यारे तेओ भयथी व्याकुण थई गया. ॥ १३ ॥ तेओ भगवाननो प्रभाव जाज्ञाता नहता. तेथी ते अपशुक्नोने ज्ञेईने तेमना मनमां ऐवी शंका थई के, आजे तो श्रीकृष्णनुं मृत्युं ज थई गयुं हशे. तेओ ते ज क्षेषो दुःख-शोकथी व्याकुण थई गया. केमन थाय, श्रीकृष्ण ज तेमना प्राण, मन अने सर्वस्व हता. ॥ १४ ॥ प्रिय परीक्षित! प्रजनां बाणको, वृद्धो अने छीओनो स्वभाव गायो जेवो ज वात्सल्यत्वां हतो. तेओ मनमां आवो विचार आवतां ज अत्यंत हीन बनी गयां अने पोताना प्रिय कनैयाने ज्ञेवानी उत्कट लालसाथी धरबार छोडीने नीकणी पड्यां. ॥ १५ ॥

१. तस्मिन् हठे । २. सर्वे वै ।

तांस्तथा कातरान् वीक्ष्य भगवान् माधवो बलः ।
प्रहस्य किञ्चित्तोवाच प्रभावशोडनुज्जस्य सः ॥ १६ ॥

तेऽन्वेषमाणा दधितं कृष्णं सूचितया पदैः ।
भगवत्त्वक्षणैर्जग्मुः पदव्या यमुनातटम् ॥ १७ ॥

त तत्र तत्राज्जयवाऽकुशाशनि-
धज्ञेपपत्रानि पठानि विशपते ।
मार्गे गवामन्यपदान्तरान्तरे
निरीक्षमाणा ययुरज्ञं सत्पराः ॥ १८ ॥

अन्तर्कृते भुजगभोगपरीतमारात्
कृष्णं निरीहमुपलभ्य जलाशयान्ते ।
गोपांश्च मूढपिष्ठान् परितः पशुंश्च
सङ्कृन्तः परमक्षमलमापुरातोः ॥ १९ ॥

गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्यनन्ते
तत्सौहृदस्मितविलोकिगिरः स्मरन्त्यः ।
ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भृशदुःखतमाः
शून्यं प्रियव्यतिहतं ददेशुक्तिलोकम् ॥ २० ॥

ताः कृष्णमात्रमपत्यमनुप्रविष्टां^१
तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्वनन्त्यः ।
तास्ता प्रज्ञप्रियकथाः कथयन्त्य आसन्
कृष्णाननेऽपितदेशो मृतकप्रतीकाः ॥ २१ ॥

कृष्णप्राणान्विषयतो नन्दादीन् वीक्ष्य तं कृदम् ।
प्रत्यषेषत् स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित् ॥ २२ ॥

इत्यं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य
सखीकुमारमतिदुःखितमात्मेतोः ।
आशाय मर्त्यपदवीमनुवर्तमानः
स्थित्वा मुहूर्तमुदतिष्ठदुरज्जन्मात् ॥ २३ ॥

बलरामज्ञ स्वयं भगवाननु स्वरूप छोवाथी सर्वशक्तिमान्
छे. ज्यारे प्रज्ञवासीओने आटलां हुःभी अने आतुर जोयां
त्यारे तेमने हसवुं आव्युं. परंतु तेओ कोई बोल्या नहि,
चूप रह्या. केमके, तेओ पोताना नाना भाई श्रीकृष्णानो
प्रभाव सारी रीते जाणता हता. ॥ १६ ॥ प्रज्ञवासीओने
पोताना प्रिय श्रीकृष्णाने शोधवामां कोई बहु मुश्केली न पडी.
कारण के, रस्तामां तेमने भगवाननां चरण-चिह्नो देखातां
हतां. यव-कमण-अंकुश-घृज-वज्रथी पुक्त छोवाथी तेमना
चरण ओणभाई जता हता. आ प्रमाणे तेओ पमुनाडिनारे
जवा लाग्यां. ॥ १७ ॥

परीक्षित! रस्तामां गायो अने बीजाओनां
चरणचिह्नोनी वच्चे-वच्चे भगवानना चरणचिह्नन् पक्षा
देखाता हता. तेमां कमण, यव, अंकुश, घृज अने ध्वजानां
चिह्नन् स्पष्ट हतां. तेमने जोतां-जोतां तेओ बहु उतावणा
चाल्यां. ॥ १८ ॥ तेमणे दूरथी ज जोयुं के कालियधरामां
कालियनागना पाशमां बंधायेला श्रीकृष्ण अयेत थर्दी रह्या छे.
धरानी आजुबाजु ग्वालबाणको पक्षा अयेत पडेला छे अने
गायो, बण्ड, वाइरडां वगेरे बहु ज आर्त स्वरथी आङ्कें करी
रह्यां छे. आ बहु जोईने ते बधा गोपो अत्यंत व्याकुण थर्दी
छेवटे मूर्छित थर्दी गया. ॥ १९ ॥ भगवानमां अत्यंत
अनुरागवाणां गोपीजनो श्रीकृष्णाना स्नेह, स्मितादस्य,
हृपालर्या अवलोकन अने मधुर वाणीनु स्मरण करीने आजे
कालियना वशमां बंधायेला घारा श्रीकृष्णने जोईने हुःभमां
इबी गयां. तेमने भारे बणतरा थर्दी. पोताना प्राणवत्त्वं
ज्ञवनसर्वस्व विना त्रष्णे लोक सूना देखावा लाग्या. ॥ २० ॥
(माता यशोदा तो पोताना लाडला लालनी पाइण कालियधरामां
कूटी पडवा जतां-हतां, परंतु गोपीओऐ तेमने पकडी लीधां.
तेमना हृदयमां पक्ष ऐवी ज पीडा हत्ती. तेमनी आंघोमांथी
पक्ष आंसुओनी जडी वरसी रही हती. जेमना शरीरमां चेतना
हती तेओ प्रज्ञमोहन कृष्णानी पूर्तनावध वगेरे प्रिय-प्रिय
ऐश्वर्यपुक्ता लीलाओ कही-कहीने यशोदाज्ञने धीरज आपतां
हतां. परंतु मोटे भागे तो बधां मुडां जेवां थर्दी पडी गयां
हतां. ॥ २१ ॥ परीक्षित! नंदबावा वगेरेना ज्ञवन-प्राण तो
श्रीकृष्ण ज हता. तेओ श्रीकृष्ण माटे कालियधरामां घूसवा
लाग्या. आ जोईने श्रीकृष्णानो प्रभाव जाणनारा बलरामज्ञाए
कोईकने समजावीने, कोईकने बणपूर्वक अने कोईने हृदयमां
प्रेरणा आपीने रोकी लीधा. ॥ २२ ॥

(परीक्षित! आ सर्पना शरीरथी बंधाई जवुं ए तो
श्रीकृष्णानी मनुष्य जेवी ओकमात्र लीला हती. ज्यारे तेमणे
जोयुं के प्रज्ञना बधां लोको, स्त्रीओ - बाणको सहित मारा माटे

तत्प्रथ्यमानवपुषा व्यथितात्मभोग-
स्त्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वक्षणान् भुज्जङ्गः ।
तस्थौ श्वसञ्छूवसनरन्प्रविषाभरीष-
स्तप्त्वेक्षणोल्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः ॥ २४ ॥

तं जिह्वया द्विशिखया परिलेलिहानं
द्वे सुक्तिष्ठीव्यतिकरालविषाजिनदृष्टिभ् ।
कीड़न्तमुं परिससार यथा खगेन्द्रो
भभ्राम सोऽप्यवसरं प्रसभीक्षमाणः ॥ २५ ॥

अेवं परिभ्रमहतौ जसमुत्तांस-
मानम्य तत्पृथुशिरः स्वविद्वृढ आद्यः ।
तन्मूर्धरत्ननिकरस्पशातिताम-
पादाम्भुजेऽभिलक्षादिगुरुर्नन्त ॥ २६ ॥

तं नर्तुमुद्यतमवेक्ष्य तदा तदीय-
गन्धर्वसिद्धसुरचारणादेववध्यः ।
प्रीत्या मृदुजपश्चावानकवाद्यगीत-
पुष्पोपहारनुतिभिः सहसोपसेद्दुः ॥ २७ ॥

यद् यस्तिरो न नमतेऽज्ञ शतैकशीर्ष्ण-
स्तान्ममर्द भरद्वाधरोऽध्रिपातैः ।
क्षीष्णायुषो भ्रमत उत्पाणमास्यतोऽसुङ्
नस्तो वमन् परमक्षमलमाप नागः ॥ २८ ॥

^१ तस्याक्षिलिर्गरलमुद्भवतः शिरस्सु
यद् यत् समुत्तमतिनिः श्वसतो रुषोच्यैः ।
नृत्यन् पठानुनमयन् दमयाभ्यभूव
पुष्पैः प्रपूजित ईवेह पुमान् पुराणः ॥ २९ ॥

आ प्रभाषो अत्यंत हुः भी थृष्ट रह्यां छे अने भरेखर मारा
सिवाय आमनो बीजो कोई सहारो पश्च नथी, त्यारे तेओ एक
बड़ी सुधी सर्पना बंपनमां रहीने तेमांथी छूटी गया ॥ २७ ॥
भगवान् श्रीकृष्णो ते समये पोतानुं शरीर कुलावीने खूब मोटुं
(जड़ु) करी दीयुं तेथी सर्पना शरीरना आंकडा तूटवा लाग्या. ते
पोतानो भरडो छोडीने अलग ऊबो रह्यो. अने कोधमां चातो-
पीणो थृष्टने फणाओ ऊंची करीने हूँकाडा मारवा लाग्यो । लाग-
मणतां जे श्रीकृष्णने इसवा माटे तेमना तरक टकी-टकीने जोवा
लाग्यो. ते समये ते तेनां ऐ नासिकाना छिद्रो, ऐ आंखोनां
छिद्रो अने एक मुख एम पांच छिद्रोमांथी विष काढवा लाग्यो.
तेनी आंखो स्थिर हती अने एटली लाल-लाल थृष्ट गर्द छती
के जाङ्गेतपावेली कढाई होय. तेना मुखमांथी आगनी ज्वाणाओ
नीकणती हती ॥ २४ ॥ ते समये कालियनाग पोतानी चिरायेली
छब्दी लपकारा लेतो पोताना छोड चाटी रह्यो हतो. अने
पोतानी विकराण आंखोथी विषनी ज्वाणाओ ओकतो हतो.
पोताना वाहन गरुडनी जेम भगवान् श्रीकृष्ण तेनी साथे कीडा
करता रहीने पेतरा बदलवा लाग्या ॥ २५ ॥ आ प्रभाषो
पेतरा बदलतां-बदलतां सापनुं बज दीजा थृष्ट गयुं. त्यारे
भगवान् श्रीकृष्णो तेनां मोटां मोटां माथांने थोडांक दबावी दीधां
अने हूँदीने तेना उपर सवार थृष्ट गया. कालियनागनां मस्तको
पर लाल-लाल अनेक मणि हता ॥ तेना स्पर्शथी भगवानना
चरणोना कोभण तणियानी लालिमा विशेष वधी गर्द. नृत्य-
गान वगेरे समस्त कणाओना आटिप्रवर्तक भगवान् श्रीकृष्ण
माथां उपर कणापूर्वी नृत्य करवा लाग्या ॥ २६ ॥ भगवानना
प्रिय भक्तो, गन्धर्वो, सिद्धो, देवताओ, चारणो अने
देवांगनाओ ज्यारे जोयुं के, भगवान् नृत्य करवा ईरुषे छे
त्यारे तेओ बहु जे मेमधी मृदुंग, ढोल, नगारां वगेरे वाञ्छिन्न
वगांडतां, सुंदर-सुंदर गीतो गातां, पुष्पोनी वृष्टि करतां अने
पोताने न्योषावर करतां रहीने अनेक प्रकारनी लेटो लृष्ट-
लृष्टने ते समये भगवान् पासे आवी पहुँच्यां ॥ २७ ॥
परीक्षित! कालियनागनां एकसो एक माथां हतां. ते तेना जे
माथाने नमावतो न हतो, तेने प्रयंड दंडधारी भगवान् पोताना
चरणाथी ठोकर मारीने कचडी नाभता हता. आथी कालियनागनी
ज्वनशक्ति शीजा थवा लागी. ते मुख अने नाकमांथी लोही
ओकवा लाग्यो. अने छेवटे ते बेहोश थृष्ट गयो ॥ २८ ॥ जरा
पश्च येतना होत तो ते पोतानी आंखोथी विष काढवा लागतो
अने कोधथी जेर-जेरथी हूँकाडा मारतो. आ प्रभाषो ते पोतानां
माथांमांथी जे माथाने उपर उठावतो, तेने नृत्य करी रहेला
श्रीकृष्ण पोताना चरणोनी ठोकरथी नमावीने कचडी नाभता. ते
समये पुराणपुरुषोत्तम भगवान् श्रीकृष्णना चरणो पर जे
लोहीनां बुंदो पडतां हतां, तेनाथी अवृं लागतुं हतुं जारे गंधर्व
वगेरे देवताओ द्वारा लाल पुष्पोथी तेमनी पूजा थृष्ट रही

१. ग्रामीन ग्रन्थमां 'तस्याक्षिलिर्गरलमुद्भवतः' अने 'तस्याक्षिलिर्गरलम...' ऐ ऐ श्लोक नथी ।

તथિતાષ્ટવવિરુગ્ણાફણાતપત્રો

રક્તં મુખૈરૂર વમન્ નૃપ ભગ્નગાત્રઃ ।

સ્મૃત્વા ચરાયરગુરું પુરુષં પુરાણં

નારાયણં તમરણં મનસા જગામ ॥ ૩૦ ॥

કૃષ્ણસ્ય ગર્ભજગતોડતિમરાવસત્તં

પાર્છીપ્રહારપરિરુગ્ણાફણાતપત્રમ् ।

દ્વારાડહિમાધમુપસેહુરમુખ્ય પત્ય

આર્તા: શલથદ્વસનભૂષણકેશબન્ધા: ॥ ૩૧ ॥

તાસ્તં સુવિજનમનસોડથ પુરસ્કૃતાભા:

ક્રાયં નિધાય ભુવિ ભૂતપતિં પ્રણેમુ: ।

સાધ્યઃ કૃતાજ્જલિપુટા: શમલસ્ય ભર્તુ-

મોક્ષેપ્સવ: શરણં શરણં પ્રપત્રા: ॥ ૩૨ ॥

નાગપત્ય ગ્રંથ:

ન્યાયો હિ દષ્ટ: કૃતકિલિષ્પેડસિમ-

સ્તવાવતાર: ખલનિગ્રહાય ।

રિપો: સુતાનામપિ તુલ્યદષ્ટ-

ધત્સે દમં ફલમેવાનુશંસન् ॥ ૩૩ ॥

અનુગ્રહોડયં ભવતઃ કૃતો હિ નો

દષ્ટોડસતાં તે ખલુ કલ્યાણપહઃ ।

યદુ દન્દશૂક્ત્વમમુખ્ય દેહિન:

કોધોડપિ તેઽનુગ્રહ એવ સમ્મતઃ ॥ ૩૪ ॥

તપ: સુતમં કિમનેન પૂર્વ

નિરસ્તમાનેન ચ માનદેન ।

ધર્મોડથ વા સર્વજનાનુક્રમ્યા

યતો ભવાંસ્તુષ્યતિ સર્વજીવ: ॥ ૩૫ ॥

કસ્યાનુભાવોડસ્ય ન દેવ વિઘને

તવાદ્ધ્રિરેષુસ્પર્શાધિકાર: ।

યદ્વાજ્યા શ્રીર્લલનાડચરતુ તપો

વિહાય કામાન્ સુચિરં ધૃતપ્રતા ॥ ૩૬ ॥

છે. ॥ ૨૮ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાનના આ અદ્ભુત તંડવ-નૃત્યથી કાલિયના ફણારૂપ છત્રો છિન્-લિન્ થઈ ગયાં. તેનું એક-એક અંગ ચૂરે-ચૂરા થઈ ગયું અને મોઢામાંથી લોહીનો ઉલટો કરવા લાગ્યો. (હવે તેને સંપૂર્ણ જગતના આદિશિક્ષક પુરાણ-પુરુષોત્તમભગવાનની સ્મૃતિ થઈ. તે મનથી ભગવાનના શરણમાં ગયો. ॥ ૩૦ ॥ સંપૂર્ણ વિશ્વ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ઉદરમાં છે. તેથી તેમના ભારે વજનથી કાલિયનાગના શરીરની એક-એક ગાંઠ ઢીલી પડી ગઈ. તેમના ચરણોની ઠોકરથી તેના છત્ર જેવી ફણાઓ છિન્-લિન્ થઈ ગઈ. પોતાના પતિની આવી દશા જોઈને તેની પત્નીઓ ભગવાનના શરણમાં આવી. તેઓ અત્યંત અધીરી થઈ રહી હતી. ભયને લીધે તેમના વસ્ત્રો-આભૂષણો અસ્ત-વ્યસ્ત થઈ ગયાં હતાં અને વાળ પણ વિખેરાઈ ગયા હતા. ॥ ૩૧ ॥ તે સમયે બહુ ગલરાયેલી તે સાધીના નાગપત્નીઓ પોતાના બાળકોને આગળ કરીને ભગવાનના ચરણોમાં ઢળી પડી અને હાથ જોડીને તેમણે સમસ્ત પ્રાણીઓના એકમાત્ર સ્વામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કર્યા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને શરણાગતવત્સલ જાણીને પોતાના અપરાધી પતિને છોડાવવાની હંચાથી તેમણે ભગવાનનું શરણ લીધું. ॥ ૩૨ ॥

૦૫ નાગપત્નીઓએ કહ્યું - પ્રભુ! આપનો આ અવતાર જ દુષ્ટોને દંડ આપવા માટે થથો છે. તેથી આ અપરાધીને દંડ આપવો એ બધી રીતે યોગ્ય છે. પરંતુ આપની દસ્તિમાં શત્રુ અને પુત્રનો કોઈ બેદભાવ નથી. તેથી આપ જે કોઈને દંડ આપો છો તે તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવવા અને તેનું પરમ કલ્યાણ કરાવવા માટે જ આપો છો. ॥ ૩૩ ॥ આપે અમારા લોકો ઉપર બહુ મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે. આ તો આપનો કૃપા-પ્રસાદ જ છે. કેમકે આપ જે દુષ્ટોને દંડ આપો છો તેનાથી તેના બધાં પાપો નાશ થઈ જાય છે. (આ સર્પના અપરાધી હોવામાં તો કોઈ શંકા જ નથી. જો આ અપરાધી ન હોત તો આને સર્પયોનિ જ મળી ન હોત. તેથી અમે સાચા હંદયથી આપના આ કોષને પણ અનુગ્રહ જ સમજુએ છીએ. ॥ ૩૪ ॥ ૪૩૨ પૂર્વજન્મમાં આ સર્પે સ્વયં અમાની જનીને બીજાઓનું સમાન કરીને કોઈ મોટું તપ કર્યું હશે. અથવા સર્વ પ્રાણીઓ પર દયા રાખીને આણો બહુ મોટો ધર્મ કર્યો હશે. તેથી તો આપ તેના ઉપર સંતુષ્ટ થયા છો. કેમકે, સર્વ-જીવસ્વરૂપ આપની પ્રસન્નતાનું તે જ કરશું છે. ॥ ૩૫ ॥ ભગવન! અમને સમજાતું નથી કે આ તેની કઈ સાધનાનું ફળ છે, જેથી તે આપના ચરણોની પૂળનો સ્પર્શ પામવાનો અધિકારી બની ગયો. આપની ચરણ-રજુ એટલી હુલ્લબ છે કે, તેના માટે આપના અધીંગની લક્ષ્મીછને પણ ધણા સમય સુધી તમામ બોગોનો ત્યાગ કરીને નિયમોનું પાલન કરતાં રહીને તપસ્યા કરવી પડી હતી. ॥ ૩૬ ॥

न नाकपृष्ठं न च सार्वभौमं
न पारमेष्ठयं न रसाधिपत्यम् ।
न योगसिद्धिरपुनर्भवं वा
वाञ्छन्ति यत्पादरजःप्रपत्ताः ॥ ३७॥

तदेष नाथाप हुरापमन्ये-
स्तमोजन्ति: कोधवशोऽप्यहीशः ।
संसारचके भ्रमतः शरीरिणो
पदिष्ठतः स्याद् विभवः समक्षः ॥ ३८॥

नमस्तुत्यं भगवते पुरुषाय महात्मने ।
भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने ॥ ३९॥

शानविशाननिधये भ्रवणेऽनन्तशक्तये ।
अगुणायाविकाराय नमस्तेऽप्राकृताय च ॥ ४०॥

कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षिणे ।
विश्वाय तदुपदेष्टे तत्कर्ते विश्वहेतये ॥ ४१॥

भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोभुद्याशयात्मने ।
त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ॥ ४२॥

नमोऽनन्ताय सूक्ष्माय फूटस्थाय विपक्षिते ।
नानावादानुरोधाय वाच्यवाच्यकशक्तये ॥ ४३॥

नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये ।
प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥ ४४॥

नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवसुताय च ।
प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः ॥ ४५॥

प्रभु! जे आपनी चरक्षरजनु शरण लाई ले छे, ते भक्तो स्वर्गनु राज्य अथवा पृथ्वीनो लोग हुक्षता नथी, अने न तेओ रसातणनु राज्य हुक्षे छे के न ब्रह्माज्ञनु पद पक्ष. तेमने अडिमाटि योगसिद्धिभोनी पक्ष हुक्षा नथी. त्यां सुधी के तेओ जन्म-मृत्युधी छोडवनारा डेवल्य मोक्षनी पक्ष हुक्षा राखता नथी. ॥ ३७ ॥ स्वामी! आ नागराज तमोगुणी योनिमां उत्पन्न थयो छे अने अत्यंत छोधी छे. छतां तेने आपनी ते परम पवित्र चरण-रज माप्त थई, जे बीजाओने माटे दुर्लभ छे, तथा जेने प्राप्त करवानी हुक्षामात्रथी ज संसारना चक्रवामां पडेला छवोने, संसारना वैभवनी तो वात ज शी - मोक्षनी प्राप्ति थई जाय छे. ॥ ३८ ॥

प्रभु! अमे आपने प्रणाम करीअे छीअे. आप अनंत अने अचिन्त्य ऐश्वर्यना नित्य-निधि छो. (आप सर्वना अंतःकरणमां विराजवा छतां पक्ष अनंत छो. आप समस्त प्राणीओ अने पदार्थोना उपमां विद्यमान छो. आप प्रकृतिथी पर स्वयं परमात्मा छो. ॥ ३९ ॥) आप बधां ज शान अने अनुभवोना भंडार छो. आपनो महिमा अने शक्ति अनंत छे. आपनु स्वरूप अप्राकृत-दिव्य-चिन्मय छ. प्रकृतिक गुणो अने विकारोनो आप क्यारेय स्पर्श सुधां करता नथी. आप ज ब्रह्म छो, अमे आपने नमस्कार करीअे छीअे. ॥ ४० ॥ आप प्रकृतिमां क्षोब उत्पन्न करवावाणा काण छो. काणशक्तिना आश्रय छो अने काणना क्षण-क्षण वगेरे समस्त अवसर्वोना साक्षी छो. आप विश्वरूप होवा छतां पक्ष तेनाथी लिन्न रहीने तेनाद्रष्टा छो. आप विश्वना कर्ता छी अने आप विश्वना कारण पक्ष छो. ॥ ४१ ॥ प्रभु! पंचभूत, तेमनीतन्मात्राओ, हन्त्रियो, प्राण, मन, बुद्ध अने आ बधांनो खजानो चित - आ बधु आप ज छो. मनुष्यने त्रिशे गुण अने तेमनां कार्योभां थता अभिमानने कारणो आपनो अनुभव थतो नथी. ॥ ४२ ॥ आप हेश, काण अने वस्तुओनी सीमाथी पर - अनंत छो. सूक्ष्मधी पक्ष सूक्ष्म अने कार्य-कारणना समस्त विकारोभां पक्ष अकरस, विकाररहित अने सर्वज्ञ छो. ईश्वर छे के नथी, सर्वज्ञ छे के अल्पज्ञ वगेरे अनेक लेदो प्रभावो आप ते ते मतवादीओने ते-ते उपमां दर्शन आपो छो. समस्त शब्दोना अर्थउपे तो आप ज छो. शब्दोउपे पक्ष आप ज छो तथा ते बन्नेनो संबंध जोडनारी शक्ति पक्ष आप ज छो. अमे आपने नमस्कार करीअे छीअे. ॥ ४३ ॥ ग्रत्यक्ष, अनुमान वगेरे जेटलां पक्ष प्रमाणाछे, तेमने प्रमाणित करवावाणा मूल आप ज छो. सद्गुणां शास्त्रो आपमांथी ज नीकणेलां छे अने आपनु शान स्वतःसिद्ध छे. आप ज मनने जोडवानी विधिउपे अने तेने बधी जगाएथी हठावी लेवानी आशाउपे प्रवृत्तिमार्ग अने निवृत्तिमार्ग छो. आ बन्नेना मूल वेद पक्ष आप पोते ज छो. अमे आपने वारंवार नमस्कार करीअे छीअे. ॥ ४४ ॥ (आप शुद्धसत्त्वमय वसुदेवज्ञना पुत्र वासुदेव, संकर्षज, प्रद्युम्न अने अनिरुद्ध पक्ष छो. आ प्रमाणो चतुर्व्यूहना उपमां आप भक्तो तथा यादवोना

નમો ગુણપ્રદીપાય ગુણાત્મકાદનાય ચ ।
ગુણવૃત્તયુપલક્ષ્યાય ગુણદ્રષ્ટે સ્વસંવિદે ॥ ૪૬ ॥

અવ્યાકૃતવિહારાય^૧ સર્વવ્યાકૃતસિદ્ધયે ।
હૃષીકેશ નમસ્કેડસ્તુ મુનયે મૌનશીલિને ॥ ૪૭ ॥

પરાવરગતિશાય સર્વાધ્યક્ષાય તે નમઃ ।
અવિશ્વાય ચ વિશ્વાય તદ્દ્રષ્ટેઽસ્ય ચ હેતવે ॥ ૪૮ ॥

તં હસ્ય જન્મસ્થિતિસંયમાનું પ્રભો
ગુણૈરનીહોડકૃત કાલશક્તિધૂકુ ।
તતાત્સવભાવાનું પ્રતિબોધયનું સતઃ
સમીક્ષયાડમોધવિહાર ઈહસે ॥ ૪૯ ॥

તસ્યैવ તેઽમૂસ્તનવખિલોક્યાં
શાન્તા અશાન્તા ઉત્ત મૂઢ્યોનયઃ ।
શાન્તાઃ પ્રિયાસ્તે હૃધુનાડવિતું સતાં
સ્થાતુશ્ચ તે ધર્મપરીષ્યેહતઃ ॥ ૫૦ ॥

અપરાધઃ સકૃદ્ધ ભર્તા સોઢવ્યઃ સ્વપ્રજ્ઞાકૃતઃ ।
ક્ષાન્તુમહીસિ શાન્તાત્મનું મૂઢસ્ય ત્વામજ્ઞાનતઃ ॥ ૫૧ ॥

અનુગુણીષ્ય ભગવનું પ્રાણાંસ્ત્યજતિ પત્રગઃ ।
શ્રીણાં નઃ સાધુશોચ્યાનાં પતિ: પ્રાણઃ પ્રદીપતામ् ॥ ૫૨ ॥

વિધેહિ તે કિંકરીણામનુષ્ઠેયં તવાશયા ।
યચ્છ્રૂદ્ધયાનુતિષ્ઠનું વૈ મુચ્યતે સર્વતો ભયાત્ ॥ ૫૩ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૨

ઈતયં સ નાગપત્નીભિર્ભગવાનું સમભિષુતઃ ।
મૂર્ચિર્થતં ભગ્નશિરસં વિસસર્જાંદ્રિકુદ્ધને: ॥ ૫૪ ॥

૧. વિકારાય । ૨. બાદરામણિરવાચ ।

સ્વામી છો. શ્રીકૃષ્ણ! અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૪૫ ॥ આપ અંત:કરણ અને તેની વૃત્તિઓના પ્રકાશક છો. અને તેમના જ દ્વારા પોતાને દુપાવી રાખો છો. તે અંત:કરણ અને વૃત્તિઓ દ્વારા જ આપના સ્વરૂપનો અંશત: સંકેત પણ મળે છે. આપ તે ગુણો અને તેમની વૃત્તિઓના સાક્ષી તથા સ્વયંપ્રકાશ છો. અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૪૬ ॥ આપના વિહારને કોઈ જાગ્રતું નથી. સર્વ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ આપનાથી જ જાહી શકાય છે, આપ ઈન્દ્રિયોના પ્રેરક છો, મનન કરનારા આત્મારામ છો, મૌન સ્વભાવવાળા આપ જ છો, તે ભગવાનને અમારા નમસ્કાર હો. ॥ ૪૭ ॥ આપ સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ સમસ્ત ગતિઓને જાણવાવાળા બધાંના અવિઝાતા છો. આપ નામ-ઉપાત્મક વિશ્વપંચનો નિષેષ કરતાં છેવટના અવિદૃપ; જગતરૂપ આન્તિના આશ્રય અને અધ્યાત્મ તથા અપવાદના સાક્ષી છો, તેમજ અવિદ્યા વડે થતી જગતની આન્તિ. તથા વિદ્યા વડે થતો જગતનો અપવાદ એ બન્નેનું નિમિત્તકારક પણ આપ જ છો. અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૪૮ ॥

પ્રભુ! જોકે, કર્તાભાવ ન હોવાના કારણો આપ કોઈ પણ કર્મ નથી કરતા, નિર્જિય છો – તો પણ અનાદિ કાલશક્તિનો સ્વીકાર કરીને પ્રકૃતિના ગુણો દ્વારા આપ આ વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલયની લીલા કરો છો, કેમકે, આપની લીલાઓ અમોદ છે. આપ સત્યસંકલ્પ છો. તેથી જીવોના સંસ્કારરૂપે છુપાયેલા સ્વભાવને પોતાની દાસ્તી જાગ્રત કરી દો છો. ॥ ૪૯ ॥ ન્રિલોકમાં ત્રણ પ્રકારની યોનિઓ છે – સત્ત્વગુણપ્રધાન શાંત, રજોગુણપ્રધાન અશાંત અને તમોગુણપ્રધાન મૂઢ. તે બધી જ યોનિઓ આપનાં લીલા-સ્વરૂપો છે. તેમ છતાં અત્યારે સત્ત્વગુણપ્રધાન શાંતજનો જ આપને વિરોધ પ્રિય છે. કેમકે, આપનો આ અવતાર અને આ લીલાઓ સાધુપુરુષોની રક્ષા, ધર્મની રક્ષા અને વિસ્તાર માટે જ છે. ॥ ૫૦ ॥ હે શાંતાત્મન્! સ્વામીએ એકવાર પોતાની પ્રજ્ઞાનો અપરાધ સહી લેવો જોઈએ. આ મૂર્ખ છે, તે આપને જાગ્રતો નથી, તેથી તેને કશમા કરો. ॥ ૫૧ ॥ ભગવન્! કૃપા કરો, હવે આ સર્પ મરવાનો જ છે. સાધુજનો સદાય અમ અબલાઓ પર દયા કરતા આવ્યા છે. તેથી આપ અમને અમારા પ્રાણસ્વરૂપ પતિદેવને આપો. ॥ ૫૨ ॥ અમે આપની દાસીઓ છીએ. અમને આપ આજ્ઞા આપો, આપની શી સેવા કરીએ? કેમકે, જે શ્રદ્ધા સાથે આપની આજ્ઞાનું પાલન કરતો રહીને આપની સેવા કરે છે, તે સર્વ પ્રકારના ભયથી મુક્તા થઈ જાય છે. ॥ ૫૩ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાનના ચરણોની ઠોકરોથી કાલિયનાગની ફણાઓ છિન્ન-બિન્ન થઈ ગઈ હતી. તે અચેત થઈ ગયો હતો. જ્યારે નાગપત્નીઓએ

प्रतिलब्धेन्द्रियप्राणः कालियः शनैर्हरिम् ।
कृच्छ्रत् समुच्छ्रवसन् दीनः कृष्णं प्राह कृताञ्जलिः ॥ ५५ ॥

(कालिय उवाच^१)

वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः ।
स्वभावो हुस्त्यजो नाथ लोकानां पदसद्ग्रहः ॥ ५६ ॥

त्वया सुरभिदं विश्वं धारतर्गुणाविसर्जनम् ।
नानास्वभाववीर्योऽजोयोनिभीजाशयाकृति ॥ ५७ ॥

वयं च तत्र भगवन् सर्पा ज्ञात्युरुमन्यवः ।
कथं त्यजामस्त्वन्मायां हुस्त्यजां मोहिताः स्वयम् ॥ ५८ ॥

भवान् हि कारणं तत्र सर्वज्ञो जगदीश्वरः ।
अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद् विधेहि नः ॥ ५९ ॥

श्रीशुक उवाच

ईत्याकुर्य वचः प्राह भगवान् कार्यमानुषः ।
नात्र स्थेयं त्वया सर्प समुद्रं याहि मा चिरम् ।
स्वशात्यपत्यदाराढ्यो गोनृभिर्भुज्यतां नदी ॥ ६० ॥

य एतत् संस्मरेन्मर्त्यस्तुत्यं मदनुशासनम् ।
कीर्तयनुभयोः सन्ध्योर्नयुज्मद्भयमाख्यात् ॥ ६१ ॥

योऽस्मिन्^२ स्नात्वा मदाकीर्ते देवादीक्षाप्येज्ज्वैः ।
उपोष्य मां स्मरन्नर्येत् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥

दीपं रमणकं हित्वा कृदमेतमुपाश्रितः ।
पद्मयात् सुपर्णस्त्वां नाद्यान्मत्पादलाज्जितम् ॥ ६३ ॥

आ प्रमाणे भगवाननी स्तुति करी, त्यारे तेमणे दया करीने तेने छोड़ी दीधो ॥ ५४ ॥ धीरे-धीरे कालियनागनी ईन्द्रियो अने प्राणोमां थोड़ी-थोड़ी चेतना आवी, ते बहु ज कठशताथी श्वास देवा लाङ्यो अने थोड़ीवार पछी अत्यंत नप्रताथी बे डाथ जोड़ी तेवो भगवान श्रीकृष्णने आ प्रमाणे कहुं ॥ ५५ ॥

कालियनागे कहुं - नाथ! अमे जन्मथी ज हुए, तमोगुणी अने पोताना स्वभावने आधीन बनीने प्रतिशोधनी भावनावाणा कोधी ज्ञव छीओ, ज्ञवो माटे पोतानो स्वभाव छोड़वो बहु कठश छे. आ कारणे ज संसारना लोको अनेक प्रकारना हुराग्रहोमां इसाई जाय छे ॥ ५६ ॥ हे विश्वविद्याता! आपे ज गुणोना भेदथी आ जगतमां अनेक प्रकारना स्वभाव, पराक्रम, बल, योनि, बीज, चित अने आकृतिओनु निर्माण कर्यु छे ॥ ५७ ॥ भगवन्! अमे आपनी ज सृष्टिमां सर्प पश्चा छीओ तेथी जन्मज्ञात कोधी स्वभावना छीओ. अमे आपनी मायाना चक्करमां मोहित थहि रह्या छीओ, पछी अमारा प्रयत्नथी आ छोड़ी न शकाय तेवी मायाने कहि रीते त्यज्ञ शकीओ? ॥ ५८ ॥ आप सर्वज्ञ अने संपूर्ण जगतना स्वामी छो. आप ज अमारा स्वभाव अने मायाना कारण छो. हवे आप आपनी ईच्छाथी - जेम उचित समझो - कृपा करो अथवा दंड आपो ॥ ५९ ॥

श्रीशुकदेवत्तु कहे छे - कालियनागनी वात सांबणीने लीला-मनुष्य भगवान श्रीकृष्णे कहुं - 'सर्प! हवे तारे अहो रहेवुं जोईओ नहीं. तुं पोताना ज्ञातिभाई, पुत्रो अने स्त्रीओ साथे तुरत ज अहीथी समुद्रमां चाल्यो जा. हवे गायो अने मनुष्यो यमुनाजलनो उपभोग करशे ॥ ६० ॥' मैं तने आशा करी तेने जे कोई मनुष्य ग्रातःकाळे अने साधंकाणे सांबणशे के वांचशे तेने सर्पथी कुपारेय भय न थाओ ॥ ६१ ॥ मैं आ कालियधरामां कीड़ा करी छे. तेथी जे मनुष्य आ धरामां झान करीने जग्नथी पितुओ अने देवताओनु तर्पण करशे, अने उपवास करीने मारुं स्मरण करतो रहीने मारी पूजा करशे - ते बधां पापोथी मुक्त थहि जशे ॥ ६२ ॥ हुं जाशुं हुं के तुं गरुडना भयधी रमणक द्वीप छोड़ीने आ धरामां आवीने रहेतो हतो. तारुं शरीर भारा चरक्षयित्तनोथी अंकित थहि थयेलुं होवाथी हवे गरुड तने भाशे नहीं ॥ ६३ ॥

१. आचीन मतमां 'कालिय उवाच' नहीं। २. योऽस्मां स्नात्वा मदाकीर्ते देवादीः।

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

એવમુક્તો^૨ ભગવતા કૃષ્ણોનાહૃતકર્મણા ।
તં પૂજયામાસ મુદ્રા નાગપત્ન્યશ્રી સાદરમ્ ॥ ૬૪ ॥

દિવ્યાભરલક્ષ્મણિભિ: પરાધ્યેરપિ ભૂપણૈ: ।
દિવ્યગન્ધાનુલેપૈશ્રી મહત્યોત્પલમાલયા ॥ ૬૫ ॥

પૂજયિત્વા જગત્તાથં પ્રસાદ્ય ગરૂડધ્વજમ્ ।
તતઃપ્રીતોડભ્યનુશાસ્તઃ પરિકભ્યામિવન્ધ્યતમ્ ॥ ૬૬ ॥

સકલત્રસુહત્પુત્રો દ્વીપમધ્યેર્જગામ હ ।
તદૈવસાડમૃતજલાયમુનાનિર્વિષાડભવત્ ।
અનુગ્રહાદ્ય ભગવતઃ કીડામાનુષ્ટુપિણઃ ॥ ૬૭ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે — ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની એક-એક લીલા અદ્ભુત છે. તેમની આવી આજી લઈને કાલિયનાગ અને તેની પત્નીઓએ આનંદિત થઈ બહુ જ આદર સાથે ભગવાનનું પૂજન કર્યું. ॥ ૬૪ ॥

તેમણે દિવ્ય વરનો, પુષ્પમાળા, મણિ, બહુ કીમતી આભૂપણો, દિવ્ય-ગંધ અને ચન્દ્ર તથા ઉત્તમ કમળની માળાથી જગતસ્વામી ગરૂડધ્વજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરીને તેમને પ્રસાન કર્યા. ત્યાર પછી બહુ જ પ્રેમથી તેમની પરિકમા કરી, વંદના કરી અને તેમની પાસેથી જવાની આજી લીધી. પછી પોતાની પત્નીઓ, પુત્રો અને ભાઈ-બંધુઓની સાથે રમણક દ્વીપ (કે જે સર્પોને રહેવાનું સ્થાન છે) જવાનીકણી ગયો. લીલા-મનુષ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી યમુનાજીનું જળ માત્ર વિષદીન જ નહીં, બલ્કે તે જ સમયે અમૃત જેવું મધુર થઈ ગયું. ॥ ૬૫-૬૭ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમક્ખાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્યે પૂર્વાર્ધ કાલિયમોક્ષણાં નામ ખોડશોડધ્યાય: ॥ ૧૬ ॥

દસમા સુંધરા પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત કાલિયમોક્ષણ નામનો સોણમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૫

સાતારમો અદ્યાય

કાલિયના યમુનાધરામાં આવવાની કથા તથા ભગવાનનું વ્રજવાસીઓને દાવાનાથી બચાવવું

ચાંડોવાચ

નાગાલયં રમણક કસ્માતાત્યાજ કાલિય: ।
કૃતં કિ વા સુપર્ણાસ્ય તેનૈકેનાસમજ્જસમ્ ॥ ૧ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૩

ઉપહાર્ય: સર્પજનૈર્માસિ માસીહ યો બાલિઃ ।
વાનસ્પત્યો મહાબાહો નાગાનાં પ્રાડુનિરૂપિતઃ ॥ ૨ ॥

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું — કાલિયનાગે નાગોના નિવાસસ્થાન રમણદીપને કેમ છોડ્યો હતો? અને તેણે એકલાએ જ ગરૂડજીનો શો અપરાધ કર્યો હતો? ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું — પરીક્ષિત! પૂર્વકાળમાં ગરૂડજીને ઉપહારના રૂપમાં પ્રાપ્ત થનારા સર્પોએ એવો નિયમ કર્યો કે, પ્રત્યેક માસના નક્કી કરેલા વૃક્ષ નીચે ગરૂડને એક સર્પની બેટ આપવામાં આવે. ॥ ૨ ॥

૧. ઋષિરૂપાચ । ૨. મુક્તો ભગવતા રાજન્ કૃષ્ણોનાં । ૩. બાદરાયણિરૂપાચ ।

स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति नागा: पर्वषिः पर्वषिः ।
गोपीथायात्मनः सर्वे सुपर्णाय महात्मने ॥ ३ ॥

विषवीर्यमदाविष्टः काक्षेयस्तु कालियः ।
कदर्थीकृत्य गरुडं स्वयं तं बुझुजे बलिम् ॥ ४ ॥

तच्छुत्वा कुपितो राजन् भगवान् भगवत्त्रियः ।
विजिधांसुर्भावेगः कालियं समुपाद्रवत् ॥ ५ ॥

तमापतन्तं तरसा विषायुधः
प्रत्यभ्ययाहुच्छ्रितनैकमस्तकः ।
दक्षिः सुपर्ण व्यदशद् ददायुधः
करालजित्वोच्छ्रवसितोग्रलोचनः ॥ ६ ॥

तं तार्थपुत्रः स निरस्य मन्युमान्
प्रचण्डवेगो मधुसूदनासनः ।
पक्षेष्वा सव्येन हिरण्यरोचिषा
जघान कद्रुसुतमुग्रविक्षमः ॥ ७ ॥

सुपर्णपक्षाभिहतः कालियोडतीव विश्वलः ।
क्षुद्रं विवेश कालिन्द्यास्तदगम्यं दुरासदम् ॥ ८ ॥

तत्रैकदा जलयरं गरुडो भक्ष्यभीप्सितम् ।
निवारितः सौभरिणा प्रसाद्य क्षुपितोडहरत् ॥ ९ ॥

भीनान् सुदुर्भितान् देश्वा दीनान् भीनपतौ हते ।
कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेभमायरन् ॥ १० ॥

अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान् स खादति ।
सद्यः प्राणैर्विद्युज्येत सत्यमेतद्भ्रवीभ्यहम् ॥ ११ ॥

आ नियम मुजब दरेक अमासना दिवसे बधा सर्पो
पोतानी रक्षा भाटे महात्मा गरुडज्ञने पोत-पोतानो भोग
आपता रहेता हता.* ॥ ३ ॥ | ते सर्पोमां कद्रुनो पुत्र
कालियनाग पोताना विष अने बणना अविमानमां चक्यूर
जनी गयो हतो. तेषो गरुडनो पराभूव करीने – पोते तो
बलि आपवानुं बाजु पर रह्युं – बीजा सर्पो, के गरुडने
बलि आपता हता तेमने पश्च खाई जतो हतो. ॥ ४ ॥
परीक्षित! आ सांखणीने भगवानना त्रिय पार्षद शक्तिशाणी
गरुडने भारे कोष उत्पन्न थयो. तेथी तेमणे कालियनागने
मारी नाभवाना विचारथी अति वेगथी तेना पर आकमण
कर्यु. ॥ ५ ॥ | विषधर कालियनागे जोपुं के, गरुडज्ञ वेगपूर्वक
मारा पर आकमण करवा आवी रक्षा छे त्यारे ते पोतानी
एक सो एक इषाओ ढेलावीने दंश मारवा तेमना पर
तूटी पड्यो. तेनी पासे शस्त्रो हतां मात्र दांत, तेथी तेषो
दांतोथी गरुडज्ञने दंश मार्यो। त्यारे ते पोतानी भयंकर
ज्ञाना लबकारा लहि रहो हतो. ते समये भोटे-भोटेथी
शास लहि रहेला ते कालियनागनी आंजो अजिं जेवी
भयंकर लागती हती. ॥ ६ ॥ | तार्थनंदन गरुडज्ञ विष्वु
भगवानना वाहन छे अने तेमनी गति अने पराक्रम
अपार छे. कालियनागनी आ भूर्जता जोईने गरुडज्ञने बहु
कोष आव्यो. तेमणे कालियनागने पोताना शरीरथी जापट
मारीने डेंडी दीधो अने पोतानी सोनेरी लाभी पांखथी तेना
पर बहु जोरथी ग्रहार कर्यो. ॥ ७ ॥ | तेमनी पांखोनी
थपाटथी कालियनाग धायल थहि गयो. ते ग्रहराईने त्यांथी
नाठो अने यमुनाज्ञना आ धरामां आवी गयो. यमुनाज्ञनो
आ धरो गरुडज्ञ माटे अगम्य हतो. साथे-साथे ते एटलो
उडो हतो के, तेमां क्रोई जहि शक्तुं न हतु. ॥ ८ ॥ | आ
स्थान पर एक दिवस कुधातुर गरुडज्ञो यमुनाज्ञमांथी
बणपूर्वक एक मत्स्यने उपाडी दीधो त्यारे त्यां तप करी
रहेला सौभरि ऋषिए गरुडज्ञने रोक्या पश्च तेमणे तेमनी
वात न मानी अने मत्स्यने खाई गया. तेना करणे
जग्नयर ज्ञवो अत्यंत दुःखी अने चितातुर थहि गयां.
तेमनी दशा जोईने भहरि सौभरिज्ञने दया आवी अने
तेमणे गरुडने शाप आपी दीधो के 'ते करी क्यारेय आ
धरामां आवीने माघवां खाशो तो ते ज लाङो ते प्राणहीन
थहि जशो.' ॥ ८-१०-११ ॥

१. हते ।

* आ इया आ प्रमाणे के – गरुडज्ञनी माता विनता अने सर्पोनी माता कद्रुमां परस्पर वेर हतुं. मातानुं वेर संलारीने गरुडज्ञ
के सर्प छेता, तेने खाई जता. आनाथी दुःखी थहिने बधा सर्पो भ्रवाज्ञना शरस्त्रमां गया. त्यारे भ्रवाज्ञये ए नियम बनाव्यो के, प्रत्येक अमासना
दिवसे मत्स्येक सर्प-परिवार वारा प्रमाणे गरुडज्ञने एक सर्पेनो बलि आया करे.

तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलिहः ।
अवात्सीद्गरुडभीतः कुष्ठेन च विवासितः ॥ १२ ॥

कुष्ठां कृष्णाद्विनिष्ठानां दिव्यस्त्रगन्धवाससम् ।
महामणिगणां कीर्णं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥ १३ ॥

उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा ईवासवः ।
प्रमोदनिभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेभिरे ॥ १४ ॥

यशोदा रोहिणी नन्दो गोप्यो गोपाश्च कौरव ।
कुष्ठां समेत्य लब्धेहा आसङ्क्लब्धमनोरथाः ॥ १५ ॥

रामश्चाच्युतमालिङ्ग्य जहासास्यानुभाववित् ।
नगा॑ गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदम् ॥ १६ ॥

नन्दं विप्राः समागत्य गुरवः सकलत्रकाः ।
उियुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तसत्वात्मजः ॥ १७ ॥

देहि दानं द्विजातीनां कुष्ठानिर्मुक्तिहेतवे ।
नन्दः प्रीतमना राजन् गा॑ः सुवर्णं तदादिशत् ॥ १८ ॥

यशोदापि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ।
परिष्वज्याङ्गमारोप्य मुमोच्याश्रुक्लां मुहुः ॥ १९ ॥

तां रात्रिं तत्र राजेन्द्र कुत्तिभ्यां श्रमकर्षिताः ।
उिषुर्वृजौक्सो गावः कालिन्दा उपकूलतः ॥ २० ॥

तदा शुचिवनोद्भूतो॒ दावाजिनः सर्वतो व्रजम् ।
सुमं निशीथ आवृत्य प्रदृशुमुपयुक्तमे ॥ २१ ॥

तत उत्थाय सम्भ्रान्ता दध्यमाना व्रजौक्सः ।
कुष्ठां ययुस्ते शरणां मायामनुजभीश्वरम् ॥ २२ ॥

१. गावो वृषा सवत्साश्च । २. वनोद्भूतदावाजिनः ।

परीक्षित! महर्षि सौभरिना आ शापनी वांत कालियनां सिवाय बीजों कोई सर्व जाशतो न हतो. तेथी ते गरुडना भयथी त्यां रहेवा लाङ्घो हतो अने हवे भगवान् श्रीकृष्णो ते ने निर्भय करीने त्यांथी रमणीयमां भोक्त्वा दीधो. ॥ १२ ॥

परीक्षित! आ बाजु, भगवान् श्रीकृष्ण दिव्यमाणा, गन्ध, वस्त्र, बहुमूल्य मणि अने सुवर्णानां आभृषणोथी विभूषित थहिने ते धरामांथी बहार आव्या. ॥ १३ ॥ तेमने जोहिने बधा ज प्रजवासीओ ए रीते उभा थहि गया, केम प्राणा आववाथी ईन्द्रियो सचेत थहि जाय. बधा गोवाणोने आनंद थहि गयो. तेओ बहु ज प्रेम अने प्रसन्नताथी पोताना प्रिय कनैयाने हृदयसरसा लेटवा लाङ्घा. ॥ १४ ॥ परीक्षित! यशोदाज्ञ, रोहिणीज्ञ, नन्दबावा, गोपीओ अने गोवाणो — बधा ज श्रीकृष्णाने प्राप्त करीने सचेत थहि गयां. तेमनो मनोरथ सकण थहि गयो. ॥ १५ ॥ बलरामज्ञ तो भगवाननो प्रभाव जाशता ज हता. तेओ श्रीकृष्णाने हृदये लगाईने हसवा लाङ्घा. पर्वतो, वृक्षो, गायो-बणदो-वाछिडां, बधा ज आनंदमन थहि गयां. ॥ १६ ॥ गोवाणोना कुलगुरु ब्राह्मणो तेमनी पत्नीओ साथे आव्या अने नन्दबावाने कहेवा लाङ्घा, ‘नन्दज्ञ! तमारा लालज्ञने कालियनां पकडी लीधो हतो, ते छूटीने आवी गयो ए मोटा सौभाग्यनी वात छे. ॥ १७ ॥ श्रीकृष्ण मृत्युना मुखमांथी पाछा आव्या ते निभिते तमे ब्राह्मणोने दान आपो.’ परीक्षित! ब्राह्मणोनी वात सांलज्ञीने नन्दबावा बहु राज्ञ थया, तेमणे अद्विक सोनुं अने गायो ब्राह्मणोने दानमां आपी. ॥ १८ ॥ परम भाग्यशाणी सती यशोदाज्ञभे पङ्का काणना मोढामांथी उिगरी गयेला पोताना लालने खोणामां लहिने हृदयसरसो चांपी दीधो. तेमनां नेत्रोमांथी आनंदनां अशु वारंवार टपकी रह्यां हतां. ॥ १९ ॥

राजेन्द्र! प्रजवासीओ अने गायो बहु ज थाकी गयां हतां अने भूम्भ-तरस पङ्का बहु लागी हती. तेथी ते रात्रिभे प्रजमां न जतां, त्यां ज यमुनाइनारे सूर्य गयां. ॥ २० ॥ गरमीना दिवस हता. त्यांनु वन सुकाई गयुं हतुं. अडधी रात्रिना समये तेमां आग लागी गઈ. ते आगे सूतेलां प्रजवासीओने चारे बाजुथी घेरी लीपां अने तेमने बाणवा लागी. ॥ २१ ॥ आगनी जवाणामेथी प्रजवासीओ गलराईने उभा थहि गया अने लीला-मनुष्य भगवान् श्रीकृष्णनी शरणामां गया. ॥ २२ ॥

कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामाभितविकम् ।
ऐष घोरतमो^१ वहूनिस्तावकान् ग्रसते हि नः ॥ २३ ॥

सुदुस्तरातः स्वान् पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो ।
न शक्नुमस्त्वच्यरणं सन्तप्तुमकुतो भयम् ॥ २४ ॥

ईत्यं स्वजनवैकलव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः ।
तमजिनमपिभत्तीत्रमनातोऽनातशक्तिधृक् ॥ २५ ॥

तेमणे कहुं - 'प्रिय कृष्ण! श्यामसुंदर! महाभाष्यशाणी
बलराम! तमारा बन्नेनुं बण-पराक्रम अनंत छे. जुओ,
जुओ, आ भयंकर अजिन तमारा संबंधी ऐवा अमने भस्म
करवा छूच्छी रहो छे. ॥ २३ ॥ तमारामां बहुं सामर्थ्य छे.
अमे तमारा सुहृद छीजे, तेथी आ प्रलयकाळ जेवा भयंकर
अजिनथी अमने बचावो. प्रभु! अमे मृत्युथी उरता नथी,
परंतु आपना अभय आपनारा चरणोने अमे छोडवामां
असमर्थ छीजे. ॥ २४ ॥ भगवान् अनंत छे, ते अनंत
शक्तिओने धारणा करे छे. ते जगदीश्वर भगवान् श्रीकृष्ण
ज्यारे जोयुं के मारा स्वजनो आ रीते हुःभी थई रह्या छे,
त्यारे तेओ ते भयंकर अजिननुं पान करी गया* अने गोप-
बाणकोनी रक्षा करी. ॥ २५ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे^२ दावाजिनमोयनं नाम
सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

इसमा संखना पूर्वार्ध-अंतर्गत दावाजिनमोयन नामनो सतारमो अध्याय समाप्त.

—★—

अटारमो अद्याय

6

प्रलभ्यासुरनो उद्धार

श्रीशुक उवाच

अथ कृष्णः परिवृतो शातिभिर्मुहितात्मभिः ।
अनुगीयमानो न्यविशद् ग्रजं गोकुलमङ्गितम् ॥ १ ॥

ग्रजे विकीर्तोरेवं गोपालश्चमायया ।
श्रीधरो नामर्तुरभवत्तातिप्रेयाऽश्चरीरिषाम् ॥ २ ॥

स च वृन्दावनगुणैर्वसन्त ईव लक्षितः ।
पत्रास्ते भगवान् साक्षाद् रामेष्वा सह केशवः ॥ ३ ॥

पत्र निर्जरनिर्दादनिवृत्तस्वनजिलिकम् ।
शशतर्थीकरञ्जिष्ठुममङ्गलमङ्गितम् ॥ ४ ॥

श्रीशुकदेवता कहे छे - परीक्षित! इवे आनंद पामेला
सौ स्वजनोथी वीटणायेला अने तेमना मुझेथी पोतानी
कीर्तनी गाथा सांबणता, गोधनथी शोभता श्रीकृष्ण ग्रजमां
पधार्या. ॥ १ ॥ आ प्रमाणे पोतानी मायाथी गोवाणिया जेवो
देश बनावीने राम अने श्याम ग्रजमां कीडा करी रह्या छता.
त्यारे छवने न रुचे ऐवो श्रीभक्तुनो समय आव्यो. ॥ २ ॥
एपरंतु जलथी परिपूर्ण शीतल जलाशयोवाणा वृन्दावनमां जाणे
वसंतऋतुनुं सौन्दर्य पथरायेलुं हतुं. तेनुं कारण ए हतुं के
अहीं परम भधुर भगवान् श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ बिराजता
छता. ॥ ३ ॥ [वृन्दावनमां सतत वही रहेलां शीतल जलनां
जरणांओमांथी नीकणता क्लक्ल शब्दोमां तमरानो तीक्ष्ण
जाणकार द्वार्थ जतो हतो. त्यांनां वृक्षोनी आरभाणाओथी
सौन्दर्यपूर्व वृन्दावन लिलसी रहुं हतुं. ॥ ४ ॥

* १. घोरतये । २. बालकीर्त्यां दावाजिनमोक्षणं ।

* १. हुं बधानी बणतारा दूर करवा माटे ज अवतयों हुं तेथी आ अजिन शांत करवो ए मारूं कर्तव्य छे.
२. शमावतारमां श्रीजनकीजने सुरक्षित राखीने अजिनासे मारो उपकार इर्पो हतो. इवे तेने मारा मुखमां पपवावीने तेनो सल्कार
करवो ए मारूं कर्तव्य छे.

सरित्सरः प्रस्तवणो मिवायुना

कलारकम्भो त्यलरेषु हारिणा ।

न विद्यते यत्र वनौ कसां दवो

निदाधवल्लयक्तभवो ऽतिशाद्वले ॥ ५ ॥

अगाधतो यक्ति नीतो मिलि-

द्रवत्पुरी इयाः पुलिनैः समन्ततः ।

न यत्र चाहुंशु करा विषो ल्बणा

भुवो रसं शाद्वलितं च गृह्णते ॥ ६ ॥

वनं कुसुमितं श्रीमत्तद्विद्विजम् ।

गायन्मयूरभमरं कूजत्कोऽिलसारसम् ॥ ७ ॥

कीर्तिष्यमाणस्तत् कृष्णो भगवान् बलसंयुतः ।

वेषु विरण्यन् गोपैर्गोधनैः संवृतोऽविशत् ॥ ८ ॥

प्रवालभृत्युक्तलग्धातुकृतमूर्खणाः ।

रामकृष्णादयो गोपा ननु तुर्युधुर्जगुः ॥ ९ ॥

कृष्णस्य नृत्यतः केचिज्जगुः केचिद्वाद्यन् ।

वेषु पाणितलैः शृङ्गैः प्रशशंसुरथापरे ॥ १० ॥

गोपज्ञतिप्रतिष्ठन्नौ देवा गोपालरुपिणः ।

ईरिरे कृष्णरामौ च नटा ईव नटं नृप ॥ ११ ॥

आमणौ लक्ष्मनैः क्षेपैरास्त्रो ऽनविकर्षणैः ।

चिक्षितुर्नियुद्रेन काकपक्षधरौ कवचित् ॥ १२ ॥

ज्यां जुओ त्यां लीली-लीली धरो (हूवी) थी परती हरियाणी बनी गई हती. नदीओ, सरोवरो अने जराणां ओनो स्पर्श करीने के वायु प्रसरी रहो हतो तेमां लाल-पीणां ताजां भीलेलां, पहेलां नां भीलेलां— शेत कमण, उत्पल (नील कमण) नामना कमणोना परागरेषु ने हरी लावतो सुगन्धित शीतल वायु वृन्दावनविहारी गोपबाणको, भगवान् श्रीकृष्ण, बलराम लैया अने गोधनने श्रीभगवान् तापनो अनुभव थवा देतो न हतो. ॥ ५ ॥ नदीओ जलराशिथी भरपूर हती. तेनी उत्तुंग लहेरो उनाराओने स्पर्श करती हती. ते लहेरो रेताण नहीं उनारा साथे टकराईने तेमने स्वस्त्र बनोवी रही हती. (तेना कारणे आजुबाजुनी जमीन भेजवाणी रहेती होवाथी सूर्यनो ग्रन्थं ताप पक्ष त्यांनी जमीन अने हरियाणा धासने सूक्ष्मी शक्तो न हतो. ॥ ६ ॥) वृन्दावनमां चारेबाजु पुण्यो लची रहां हतां. ज्यां जुओ त्यो सुंदरता विभरायेली हती. क्यांक रंग-भेरंगी पक्षीओ भधुर कलरव करी रहां हतां तो क्यांक जात-जातनां हरणांओ छलांगो भरी रहां हतां, क्यांक मोर टहुका करी रहा हता तो क्यांक अमरो गुंजार करी रहा हता. क्यांक कोयलो कुहु, कुहु करी रही हती हती तो क्यांक सारस पक्षीओ पोतानो आगवो आलाप छेडी रहां हतां. ॥ ७ ॥ आवुं रणियामण्डु वन जोईने श्यामसुंदर श्रीकृष्ण अने गौरसुंदर श्रीबलरामज्ञने तेमां विहार करवानी ईरणा थई. आगण-आगण गायो अने पाण्डु-पाण्डु व्यालबाणको अने वस्त्रे पोताना मोटालाई साथे वांसणी वगाडता श्रीकृष्ण. ॥ ८ ॥

राम-श्याम अने गोपकुमारो तरुवरोनां नवां कोमण पल्लवो, मोरपीछी, पुण्यनी माणाओ अने गेठ वगेरे धातुओथी उत्तम शोभायमान थई नृत्य करवा लाग्या; कोई ताल होकरा लाग्या तो कोई कुश्ती लडवा लाग्या अने कोई गावा लाग्या. ॥ ९ ॥ ज्यारे श्रीकृष्ण नृत्य करता त्यारे थोडा गोपकुमारो गावा लागता अने थोडा वांसणी, शृंगवाथो वगाडता. केटलाक हाथेथी ज ताल पूरावता अने केटलाक 'वाह, वाह' करीने प्रशंसा करता. ॥ १० ॥ परीक्षित! ते समये नट जेवा पोताना नायकनी भधा प्रशंसा करता हता, अने केटलीकरार देवताओ गोपकुमारो रुप लઈने त्यां आवता अने गोपज्ञतिमां जन्म लઈने छुपायेला बलराम अने श्रीकृष्णनी सुति करता. ॥ ११ ॥ वांकिया वाणी शोभता श्रीकृष्ण अने बलराम क्यारेक एक-बीजानो हाथ पकडीने गोण-गोण कूदडी करता. क्यारेक कूदडा मारवानी हरीकाई करता, एक बीज उपर कूदी जता अने क्यारेक एक बीजाने ऊचकीने फेंकी देता तो क्यारेक साथण ढोकीने मल्ल-कुश्तीना

३. कारणने कारणमां लय थाप छे. भगवानना मुखमांथी अज्ञि प्रगट थयो—मुखाद् अज्ञिरज्ञयत् । ऐथी भगवाने तेने मुखमां ज स्थापित कर्यो.

४. मुख द्वारा अज्ञि शान्त करीने ए भाव प्रगट कर्यो के भव-द्वावाज्ञिने शान्त करवामां भगवानना मुखस्थानीप एवा भ्रामणो ज समर्थ छे.

कवचित्पृथिव्ये चान्येषु गायकौ वाहकौ स्वयम् ।
शशंसतुर्महाराज् साधु साधिति वाहिनौ ॥ १३ ॥

क्षयिद्विल्वैः कवचित् कुम्भैः क्षय चामलकमुषिभिः ।
अस्मृश्यनेत्रबन्धाद्यैः कवचि-मृगभगेष्या ॥ १४ ॥

कवचित्य ददुरखावैर्विविष्टुपहासकैः ।
कदाचित् स्पन्दोलिकया कर्त्तिविश्रृपयेष्या ॥ १५ ॥

ऐवं तौ लोकसिद्धाभिः कीडाभिश्चरतुर्वने ।
नदिद्रोषिकुर्जेषु काननेषु सरस्सु च ॥ १६ ॥

पशुंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वने रामकृष्णायोः ।
गोपरुपी प्रलभ्योऽगादसुरस्तजिज्जीर्ष्या ॥ १७ ॥

तं विद्वानपि दाशाहो भगवान् सर्वदर्शनः ।
अन्यमोहत तत्सम्यं वधं तस्य विचिन्तयन् ॥ १८ ॥

तत्रोपाहूय गोपालान् कृष्णः प्राह विहारवित् ।
उ गोपा विहरिष्यामो दन्तीभूय यथायथम् ॥ १९ ॥

तत्र चकुः परिवृढौ गोपा रामजनार्दनौ ।
कृष्णसङ्घटिनः केचिदासन् रामस्य चापरे ॥ २० ॥

आयेरुर्विधाः कीडा वाह्यवाहकलक्षणाः ।
यत्रारोहन्ति जेतारो वहन्ति च पराजिताः ॥ २१ ॥

वहन्तो वाह्यमानाश्च॑ चारयन्तश्च गोपनम् ।
भाष्टीर्कं नाम वर्तं जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २२ ॥

रामसङ्घटिनो यहि श्रीदामवृषभाद्यः ।
कीडायां जयिनस्तानूहुः कृष्णपादयो नृप ॥ २३ ॥

दाव रमता, तो क्ष्यारेक दोरडा जेयवानी हरीहार्दि करता ॥ १२ ॥ क्ष्यारेक-क्ष्यारेक ज्यारे बीजा गोपबाणको नायता त्यारे श्रीकृष्ण-बलराम गीतो गाता अने वांसणी अथवा शृंगवाद वगाडता, अने महाराज! क्ष्यारेक 'वाहवाह' करीने तेओ गोपकुमारोनी प्रशंसा करता ॥ १३ ॥ क्ष्यारेक एक-बीजा पर बीलां, ज्यक्षण, अथवा आंबणांनां इष इकता, क्ष्यारेक एक-बीजानी आंभो बंध करीने छुपाई जता अने पाषणथी तेने शोधता — आ प्रमाणे संताकुडीनी रमत रमता, क्ष्यारेक एक-बीजाने अडवा माटे घाणा हुर-हुर सुधी दोडता अने क्ष्यारेक पशु-पक्षीओना जेवी चेष्टा करता ॥ १४ ॥ क्ष्यारेक देहकानी जेम कूदका मारता अने क्ष्यारेक जंगली प्राणीओनुं भोडु बनावीने एक-बीजाने उसावता, क्ष्यारेक दोरडाओथी वृक्षो पर जूला बांधाने जूलता, अने क्ष्यारेक बे बाणकोने ऊबा राखी तेमना छाथो पर लटकता, क्ष्यारेक कोई राजानी नक्ल करता ॥ १५ ॥ आ प्रमाणे राम अने श्याम वृन्दावननां नदी, पर्वत, कोतरो, झुंझो, जंगलो अने सरोवरोमां गोपकुमारो साथे संसारमां साधारणा बाणको रमे छ तेवी विष-विष प्रकारनी रमतो रमता ॥ १६ ॥

एक दिवसे ज्यारे बलराम अने श्रीकृष्ण गोपकुमारो साथे वनमां गायो चारी रक्षा हता त्यारे गोवाणना वेशमां प्रलभ्य नामनो एक असुर आव्यो, तेनी ईश्वरा हती के 'हु बलराम अने श्रीकृष्णने उपाडीने लर्द जाउ' ॥ १७ ॥ बलराम श्रीकृष्ण सर्वज्ञ छे, तेओ तेने जोतां ज ओणभी गया, तेम छतां तेमझो तेनो मित्रतानो प्रस्ताव स्वीकारी लीयो, तेओ भनमां विचारी रक्षा हता के कर्त युक्तिथी आनो वध करवो ॥ १८ ॥ गोपकुमारोमां सौथी महान खेलाडी अर्थात् रमतना आयार्य श्रीकृष्ण ज हता, तेमझो बधा गोपबाणकोने बोलावीने कहुं — मारा प्रिय मित्रो! आजे आपझो योग्य रीते बधा मित्रो बे बागमां वहेंचाई जर्दिए अने पहिं आनंदथी रमीअे ॥ १९ ॥ ते रमतमां गोपकुमारो बे बलराम अने श्रीकृष्णने नायक बनाव्या, थोडा कृष्णना दणमां रक्षा अने थोडा बलरामना दणमां ॥ २० ॥ अष्टी तेमझो जात-जातनी ऐवी केटलीक रमतो करी जेमां एक दणना बाणकोने बीजा दणना बाणकोने पोतानी पीठ पर चडावीने अमुक नक्की करेला स्थान सुधी लर्द जवाना हता ॥ २१ ॥ आ प्रमाणे एक-बीजानी पीठ पर चडता अने चडावता, शरत ऐवी हती के हारी जनार थोडो बनीने छती जनारने तेनी पीठ उपर बेसाडे, श्रीकृष्ण वगेरे गोपकुमारो गायो चरवता-चरवता नांडीर नामना वडना वृक्ष पासे पहेंच्या ॥ २२ ॥

पराविता! एक वार बलरामज्ञना दणना श्रीदामा, वृथत वगेरे ज्वालबाणो रमतमां ज्ञती गया, त्यारे सामा दणना श्रीकृष्ण वगेरे तेमने पीठ पर बेसाडी निक्षित स्थान सुधी लर्द आव्या ॥ २३ ॥

ઉવાહ કૃષ્ણો ભગવાન् શ્રીદામાનં પરાજિતः ।
વૃથભં ભદ્રસેનસ્તુ પ્રલમ્બો રોહિણીસુતમ્ ॥ ૨૪ ॥

અવિપત્તિં મન્યમાનઃ કૃષ્ણાં દાનવપુજ્ઞવઃ ।
વહન્ન દુતતરં ૧પ્રાગાદવરોહષાતઃ પરમ્ ॥ ૨૫ ॥

તમુદુહન्   ધરણિધરેન્દ્રગૌરવં
મહાસુરો વિગતરયો નિજં વપુઃ ।
સ આસ્થિતઃ પુરટપરિચ્છદો બમ્ભૌ
તડિદ્વયમાનુપતિવાડિવામ્બુદ્ધઃ ॥ ૨૬ ॥

નિરીક્ષય   તદ્વપુરલમભરે   ચરત्
પ્રદીપદગ્રં   ભૂકુટિતટોગ્રંધ્રકમ્ ।
જવલચ્છિંખં   કટકક્રિટકુણ્ડલ-
ત્વિષાનુંઠં   હલધર   ઈષદત્રસત् ॥ ૨૭ ॥

અથાગતસમૃતિરભયો   રિપું   બલો
વિહાયસાડર્થમિવ   હરન્તમાત્મનઃ ।
લઘાડહનચ્છિરસિ   દેઢેન   મુદ્ધિના
સુરાધિપો   ગિરિમિવ   વજરંહસા ॥ ૨૮ ॥

સ^૨ આહતઃ સપદિ   વિશીર્ણમસ્તકો
મુખાદ્વમન્ન રહિરમપસમૃતોડસુરઃ ।
મહારવં   વસુરપતત્ત   સમીરયન્
ગિરિર્થથા   મધવત   આયુધાહતઃ ॥ ૨૯ ॥

દષ્ટ્વા   પ્રલમ્બં   નિહતં   બલેન   બલશાલિના ।
ગોપાઃ   સુવિસ્મિતા   આસન્^૩ સાધુ   સાધ્યિતિ   વાટિનઃ ॥ ૩૦ ॥

આશિષોડભિગૃણાન્તસ્તં   પ્રશશંસુસ્તદર્હષામ્ ।
પ્રેત્યાગતમિવાલિઙ્ય   પ્રેમવિલલચેતસ: ॥ ૩૧ ॥

હારી ગયેલા શ્રીકૃષ્ણો શ્રીદામાને પોતાની પીઠ પર ચઢાવ્યો,
બદ્રસેને વૃથભને અને પ્રલંબે બલરામજીને ॥ ૨૪ ॥
દાનવશ્રેષ્ઠ પ્રલંબે જોયું કે શ્રીકૃષ્ણ તો મહા બળવાન છે, તેમને
હું હરાવી શકીશ નહીં. તેથી તે શ્રીકૃષ્ણના દળમાં રહ્યો અને
બલરામજીને પીઠ પર ચડાવીને વેગપૂર્વક આગળ દોડવા
લાગ્યો ॥ ૨૫ ॥ બલરામજી મોટા ભારે પર્વત જેવું વજન
પરાવતા હતા. તેમને લઈને પ્રલમ્બાસુર દૂર સુધી જઈ ન
શક્યો, તે થારી ગયો અને ધીમો પડી ગયો. ત્યારે તેણો પોતાનું
સ્વાભાવિક દેત્યરૂપ ધારણ કરી લીધું. તેના કાળા શરીર પર
સોનાના દાળીના ચમકી રહ્યા હતા અને ગોરા અને ડુપાળા
બલરામને ધારણ કરવાને લીધે તેની એવી શોભા જણાતી
હતી, જ્ઞાણે વીજળીથી યુક્ત કાળા વાદળોએ ચન્દ્રમાને ધારણ
કરેલા હોય ॥ ૨૬ ॥ તે અજિને જેવી લાલચોળ સણગતી
આંખો, ચઢાવેલી ભૂકુટિ અને ઉશ દાઢોવાળો હતો. તેના
લાલ-લાલ અને વિખેરાયેલા વાળ એ રીતે ઉડતા હતા જ્ઞાણે
અજિનની જવાળાઓ ઉઠી રહી હોય. તેના હાથ-પગમાં કડા,
માથા પર મુગટ અને કાનોમાં કુંડળ હતાં. તેની કાંતિથી તે
અદ્ભુત જણાતો હતો. તે ભયંકર દેત્યને બહુ વેગપૂર્વક
આકાશમાં જતો જોઈને પહેલાં તો બલરામજી થોડા ગભરાઈ
ગયા હોય એવું લાગ્યું ॥ ૨૭ ॥ પરંતુ બીજી જ કણો પોતાના
સ્વરૂપની સ્મૃતિ આવતાં તેઓ નિર્બિય થઈ ગયા.
બલરામજીએ જોયું કે જ્ઞાણે કોઈ ચોર કોઈનું ધન ચોરીને લઈ
જાય, તે જ પ્રમાણે આ શત્રુ મને ચોરીને બાકાશ-માર્ગ લઈ
જઈ રહ્યો છે. તે સમયે, જેમ ઈન્દ્રએ પર્વતો પર વજનો પ્રહાર
કર્યો હતો, તે જ રીતે બલરામજીએ કોષ્પૂર્વક તેના માથા
પર એક મુડીનો પ્રહાર કર્યો ॥ ૨૮ ॥ પ્રહાર થતાં જ તેના
માથાના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા. તે મુખેથી લોહી ઓકવા લાગ્યો,
અચેત થઈ ગયો અને ભયંકર ચીસો પાડતો પ્રાણાદીન થઈને
પૃથ્વી પર પડી ગયો ॥ ૨૯ ॥

બલરામજી પરમ બલવાન હતા. જ્યારે ગોપકુમારોએ
જોયું કે, આમણે પ્રલમ્બાસુરને મારી નાખ્યો ત્યારે બધા
આશ્રયચક્તિ થઈને વારંવાર 'વાહ, વાહ' કહેવા
લાગ્યા ॥ ૩૦ ॥ ગોપકુમારો પ્રેમથી વિલ્લબણ થઈ ગયા અને
બલરામજીના માટે શુભકામનાઓની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા અને
જ્ઞાણ મરીને પાછા આવ્યા હોય એવા ભાવથી આદિગન
કરીને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ખરેખર બલરામજી એના
અધિકારી જ છે. ॥ ૩૧ ॥

૧. પ્રાયાદ૦ । ૨. પ્રાચીન પ્રતમાં આ શ્વોકનો પૂર્વાર્થ આ મુજબ છે: સ એવ દેત્યોડથ વિશીર્ણશીર્ણો મુખાદ્વમન્ રહિરમધાતાસુર: । ૩. આસન્નસાધું સાધુરૂપિણમ્ ।

पापे प्रलभ्ये निहते हेवाः परमनिर्वृताः।
अभ्यवर्धन् बलं मात्यैः शशंसुः साधु साध्यिति ॥ ३२ ॥

प्रलभ्यासुरं पापनी प्रत्यक्षं मूर्तिं हतो. तेना मृत्युधी देवताओं ने बहु आनंदं थयो. तेऽनो बलरामज्ञ उपरं पुण्यो वरसाववा लाभ्या अने 'बहु सारं कर्यु, बहु सारं कर्यु' अम कहीने तेमनी प्रशंसा करवा लाभ्या. ॥ ३२ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहेत्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्थे^१ प्रलभ्यवधो नामाधादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

दसमा संख्या पूर्वार्थ-अंतर्गतं प्रलभ्यवधं नामनो अढारमो अध्यायं समाप्तं.

—★—

ओगणीसमो अध्याय

गायो अने गोवाणोने दावानाथी भचाववां

श्रीशुक उवाच^२

कीडासक्तेषु गोपेषु तद्गावो दूरचारिषीः।
स्वैरं चरन्त्यो विविशुस्तुषालोभेन गद्वरम् ॥ १ ॥

अजा गावो महिष्यश्च निर्विशन्त्यो वनाद् वनम्।
ईषीकाटवीं निर्विविशुः कुन्दन्त्यो दावतर्षिताः^३ ॥ २ ॥

तेऽपश्यन्तः पशून् गोपाः कृष्णरामाद्यस्तदा^४ ।
आतानुतापा न विदुर्विचिन्त्यन्तो गवां गतिम् ॥ ३ ॥

तृष्णैस्तत्पुरद्युष्मिन्नेगोऽप्यदैरङ्गितैर्गवाम्^५ ।
मार्गमन्वगमन् सर्वे नष्टाज्ज्वा विचेतसः ॥ ४ ॥

मुञ्जाटव्यां भ्रष्टमार्गं कुन्दमानं स्वगोधनम्।
सम्प्राप्य तृष्णिताः श्रान्तास्ततस्ते संन्यवर्तयन् ॥ ५ ॥

ता आहूता भगवता मेघगम्भीरया गिरा।
स्वनाम्नां निनं श्रुत्वा प्रतिनेहुः प्रहर्षिताः ॥ ६ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छ - परीक्षित! ते समये ज्यारे गोपकुमारो रमतमां झूली गया हता, त्यारे तेमनी गायो झुमणु अने लीलुं धास जोઈने लालचथी चरती-चरती अत्यंतं गीय वनमां दूर चाली गई. ॥ १ ॥ तेमनी (अजा = अप्रसूता) वियाया विनानी गायो, (गावः = ऐकप्रसूता) ऐकवार वियायेली गायो अने (महिष्यश्च = बहुप्रसूता गायो) वधारे वाइदांवाणी गायो ज्यारे बीजा वनमां चाली गई अने गरमीना कारणो व्याकुण थई गई. ते बधी गायो बेसूध जेवी थईने अंते मुंज धासना जंगलमां चाली गई. ॥ २ ॥ ज्यारे श्रीकृष्ण बलरामज्ञ वगेरे गोपकुमारों जोयुं के अमारी गायो तो ज्यांप देखाती नथी त्यारे तेमने पोतानी रमतो उपर भारे पस्तावो थयो. तेमने बहु ज शोधवा छतां गायोनो पतो न लाभ्यो. ॥ ३ ॥ गायो ज तो तेमनी ज्विकानुं साधन हती. गायो न मणवाथी तेऽनो अचेत जेवा थई गया. हवे तेऽनो गायोनो भरीओ अने दांतोथी खादिला धासनां चिह्नों द्वारा शोधता-शोधता आगण वध्या. ॥ ४ ॥ छेवटे तेमणे जोयुं के, तेमनी गायो मुञ्जाटवीमां रस्तो भूलीने भांभरी रही छे. ते गायोने तेऽनो पाछी वाणवा लाभ्या. ते समये ते बहु थाकी गया हता अने तृष्णा पशु बहु लागी हती तेथी तेऽनो व्याकुण थई गया हता. ॥ ५ ॥ तेमनी आवी स्थिति जोઈने भगवान श्रीकृष्ण पोतानी मेघ-गंबीर वाणीथी गायोनुं नाम लई-लईने बोलाववा लाभ्या. गायो पोतानां नामनो पोकार सांभणीने बहु आनंदित थई गई. तेऽनो पशु भांभरीने जवाब आपवा लागी. ॥ ६ ॥

१. बालकीडापामथां । २. बादरायणिरुवाच । ३. दावतापिताः । ४. उपस्ततः । ५. तृष्णैस्तत्पुरविच्छिन्नेगोऽप्यदैरङ्गितं गवाम् ।

તતः सમन्ताद् वनधूमकेतु-
र्यद्युच्छयाऽभूत् क्षयकृद् वनौकसाम् ।
समीरितः सारथिनोल्बणोल्भुके-
विलेलिङ्गानः स्थिरजज्ञमान् महान् ॥ ૭ ॥

तમापतन्तं परितो द्वाजिनं
गोपाश्रु^१ गावः प्रसमीक्ष्य भीताः ।
उच्युश्च कृष्णां सबलं प्रपत्ना
यथा हरिं मृत्युभयादिता जनाः ॥ ૮ ॥

कृष्ण कृष्ण महावीर हे रामाभितविकम^२ ।
दावाजिना दद्यमानान् प्रपत्नांत्रातुमर्हथः ॥ ૯ ॥

नूनं त्वद्भान्धवाः कृष्ण न चार्हन्त्यवसीदितुम् ।
वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ ૧૦ ॥

श्रीशुक उवाच

वयो निशम्य कृपणां बन्धुनां भगवान् हरिः ।
निमीलयत मा भैष्ठ लोचनानीत्यभाषत ॥ ૧૧ ॥

तथेति भीलिताक्षेपु भगवानजिनमुल्बणम् ।
पीत्वा भुञ्जेन तान् कृच्छ्राद् योगाधीशो व्यमोययत् ॥ ૧૨ ॥

ततश्च तेऽक्षीष्यु-भीत्य पुनर्भाष्टीरमापिताः ।
निशम्य विस्मिता आसन्नात्मानं गाश्च मोचिताः ॥ ૧૩ ॥

कृष्णस्य योगवीर्यं तद् योगमायानुभावितम् ।
दावाग्नेरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य ते मेनिरेऽमरम् ॥ ૧૪ ॥

परीक्षित! આ પ્રમાણે ભગવાન તે ગાયોને ખોલાવી રહ્યા હતા ત્યાં જ તે વનમાં બધી બાજુ એકાએક દાવાજિન સણળી ઊઠ્યો, જે વનવાસી જીવોનો કાળ જ હોય છે. સાચે-સાચે ભયંકર વેગથી પવન પણ કુંકાયો જે અજિનને વધારનારો બન્યો. આથી ચારે બાજુ ફેલાયેલો તે પ્રચંડ અજિન પોતાની ભયંકર જવાળાઓથી સમસ્ત ચરાચર જીવોને ભસ્મીભૂત કરવા લાગ્યો. ॥ ૭ ॥ જ્યારે ગોવાળો અને ગાયોએ જોયું કે, દાવાનળ ચારે બાજુથી બધીને અમારી તરફ આવી રહ્યો છે ત્યારે તે અત્યંત ભયબીત થઈ ગયાં. અને મૃત્યુના ભયથી ડરી ગયેલા જીવો જે રીતે ભગવાનના શરણમાં આવે છે તે જ રીતે તેઓ શ્રીકृષ્ણ અને બલરામજીના શરણાગત થઈને તેમને પોકારીને કહેવા લાગ્યા - ॥ ૮ ॥ 'મહાવીર શ્રીકृષ્ણ!
ખારા શ્રીકृષ્ણ! પરમબળશાળી બલરામ! અમે તમારા શરણાગત છીએ. જુઓ, હમણાં જ અમે આ દાવાનળમાં ભસ્મ થઈ રહ્યા છીએ, તમે આ દાવાનળથી અમારું રક્ષણ કરો. ॥ ૯ ॥ શ્રીકृષ્ણ! જેના તમે ભાઈ-બંધુ અને સર્વસ્વ છો, તેમને તો કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ ન થવું જોઈએ. બધા ધર્માને જાણવાવાળા શ્યામસુંદર! તમે જ અમારા એકમાત્ર રક્ષક અને સ્વામી છો, અમને માત્ર તમારો જ ભરોસો છે.' ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - પોતાના મિત્ર ગોપકુમારોનાં અત્યંત દીન વચ્ચન સાંભળીને ભગવાન શ્રીહરિ કહેવા લાગ્યા - 'ડરો નહીં, તમે તમારી આંખો બંધ કરી દો.' ॥ ૧૧ ॥ ભગવાનની આશા સાંભળીને તે ગોવાળોએ કહું 'બહુ સારું' અને આંખો બંધ કરી દીધી. ત્યારે યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકृષ્ણ તે ભયંકર અજિનનું પોતાના મુખથી પાન કરી ગયા.* અને આ પ્રમાણે તેમને આ ઘોર સંકટમાંથી છોડાવ્યા. ॥ ૧૨ ॥ ત્યાર પછી જ્યારે ગોપકુમારોએ પોતાની આંખો ખોલીને જોયું ત્યારે પોતાને લાંડીર વડ પાસે જોયા. આ પ્રમાણે પોતાને અને ગાયોને દાવાનળમાંથી બચી ગયેલા જોઈને તેઓ ભારે વિસ્મિત થઈ ગયા. ॥ ૧૩ ॥ શ્રીકृષ્ણની આ યોગસિદ્ધિ તથા યોગમાયાના પ્રભાવને અને દાવાનળમાંથી પોતે ઊગરી ગયા, તે જોઈને તેઓ એવું સમજ્યા કે, આ શ્રીકृષ્ણ કોઈ દેવતા છે. ॥ ૧૪ ॥

१. ગોપા: સગાવ: । २. રામામોધવિકમ ।

* १. ભગવાન શ્રીકृષ્ણ ભક્તો દ્વારા અર્પણ થયેલા પ્રેમ-ભક્તિરૂપી અમૃતનું પાન કરે છે. અજિનના મનમાં તે અમૃતનો સ્વાદ લેવાની દુઃખા થઈ ગઈ તેથી તેણે પોતે જ ભગવાનના મુખમાં પ્રવેશ કર્યો.

२. વિષાજિન, મુંજાજિન અને દાવાજિન - જરોનું પાન કરેને ભગવાને પોતાની ત્રિ-તાપનારાક શક્તિ દેખાડી.

३. અગાઉ અજિનપાન ચાત્રિના સમયે કર્યું હતું, બીજી વાર દિવસે કર્યું. ભગવાન પોતાના ભક્તજનોનો તાપ હરવા હંમેશાં તત્પર રહે છે.

४. પહેલીવાર બધાંની સામે અને બીજીવાર બધાંની આંખો બંધ કરાવીને શ્રીકृષ્ણ અજિનપાન કર્યું. એનો અભિપ્રાય એ છે કે, ભગવાન પરોક્ષ અને અપરોક્ષ બન્ને પ્રકારે ભક્તજનોનું હિત કરતા રહે છે.

गा: सत्तिवर्त्य सायाहे सहरामो जनार्दनः ।
वेषुं विरशयन् गोष्ठमगाद् गोपैरभिष्टुतः ॥ १५ ॥

गोपीनां परमानन्द आसीद् गोविन्ददर्शने ।
क्षणां युगशतमिव यासां येन विनाइभवत् ॥ १६ ॥

=★=

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्दे पूर्वार्थ^१ दावाज्ञिपानं नामेऽनविंशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
दसमा संख्यना पूर्वार्थ-अंतर्गत दावाज्ञिपान नामनो ओगाणीसमो अध्याय समाप्त.

=★=

वीसमो अद्याय

वर्षा अने शरद ऋतुनुं वर्षान्

श्रीशुक उवाच

तयोस्तद्भूतं कर्म दावाग्नेर्मोक्षमात्मनः ।
गोपाः स्त्रीभ्यः समाच्युः प्रलभ्यवधमेव च ॥ १ ॥

गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ष्य विस्मिताः ।
मेनिरे देवप्रवरौ कृष्णरामो व्रजं गतौ ॥ २ ॥

ततः प्रावर्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्भवा ।
विद्योतमानपरिविर्स्त्रूर्जितनभस्तला ॥ ३ ॥

सान्दनीलाभ्युदैर्योम सविद्युत्सनयिलुभिः ।
अस्पष्टज्योतिराच्छन्तं भ्रष्टेव सगुणं भभौ ॥ ४ ॥

अष्टौ मासान् निपीतं यद्भूम्याश्वेषमयं^२ वसु ।
स्वगोपिर्मोक्तुमारेत्मे पर्जन्यः काल आगते ॥ ५ ॥

तडित्वन्तो महामेघाश्वेषमयसनवेपिताः ।
प्रीषानं श्वनं ह्यस्य मुमुक्षुः करुणा ४८ ॥ ६ ॥

परीक्षित! सायंकाल थतां बलरामज्ञनी साथे भगवान श्रीकृष्णो गायो पाणी वाणी अने वंशीनां उत्तराम तरफ चाली नीकच्छा. ते सभये गोपकुमारो तेमनी सुति करता आवी रहा छता. ॥ १५ ॥ आ बाजु प्रजमां गोपीजनोनी श्रीकृष्ण विना एक-एक क्षमा सो-सो पुग जेवी बनी रही छती. ज्यारे भगवान श्रीकृष्ण पधार्या त्यारे तेमनां दर्शन करीने ते परमानन्दमां मन थई गयां. ॥ १६ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! ज्यालबालकोओ घरे पहोचीने पोतानी भाता, बहेनो वगेरे लीओने श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञओ जे कोई अद्भुत कर्म कर्या छतां – दावानणमांथी तेमने भयाववा, भ्रंबासुरनो वध करवो वगेरे – बधी छकीकत कही संभणावी. ॥ १ ॥ मोटा-मोटा वृद्ध गोवाणो अने गोवालहो पक्षा चम अने श्यामनी अलौडिक लीलाओ सांभणीने आश्चर्यमां पडी जतां छतां. ते बधां ऐवुं मानवा लाग्यां के, श्रीकृष्ण अने बलरामना वेशमां कोई बहु मोटा हेवो ज प्रजमां पधार्या छे. ॥ २ ॥

त्यार पछी वर्षाऋतुनुं शुभागमन थयुं. आ ऋतुमां बधा प्रकारना छ्व-ज्ञतुओमां वृद्धि थई जाय छे. आ वर्षाऋतुना दिवसोमां सूर्य-चंद्रनी आसपास गोण प्रकाशमय वर्तुनो देखावा लाग्यां अने आकाश वादणो, वायु, वीजणीथी क्षुब्ध देखावा लाग्युं. ॥ ३ ॥ आकाश नीला रंगना वादणीथी छवाई जतुं. वीजणीना जबकारा थता, वारंवार मेघोनो गडगडाट संभणातो, सूर्य-चन्द्रमा अने तारा ढंकाई जता त्यारे त्रिशे गुणोथी ढंकायेलुं अने तेथी ज अस्पष्ट प्रकाशवाणु (स्वयं भ्रष्टस्वरूप छोवा छतां) श्वनुं स्वरूप छोय तेवुं आकाश भासवा लाग्युं. ॥ ४ ॥ सूर्यओ राजानी जेम पृथ्वीउपी मञ्च पासेथी आठ महिना सुधी जणनुं ग्रहज्ञ कर्यु छतु, हवे सभय आव्ये तेओ पोतानां डिरङ्गोउपी लाघोथी पाइ तेने वहेचवा लाग्या. ॥ ५ ॥ दयाणु लोको ज्यारे जुओ छे के, प्रजा बहु हुःभी थई रही छे, त्यारे तेओ दयाने वश थईने पोताना प्राण सुध्यां न्योछावर करी दे छे – ते ज प्रमाणो वीजणीना जबकाराथी शोभतां वादणो वेगाथी वहेता वायुनी प्रेरणाथी श्वेता कल्याण माटे पोताना श्वनउपी जणने वरसाववां लाग्यां. ॥ ६ ॥

१. बालकोडायां दावानलविमोक्षक्षमेऽनविंशोऽध्यायः । २. भूम्या उदमये ।

તપःકુશा દેવમીઠા આસીદ् વર્ધીયસી મહી ।
યथૈવ કાભ્યતપસસ્તનુઃ સમ્પ્રાપ્ય તત્કલમ् ॥ ૭ ॥

નિશામુખેષુ ખદ્યોતાસ્તમસા ભાન્તિ ન ગ્રહાઃ ।
યથા પાપેન પાખણ્ડા ન હિ વેદાઃ કલૌ યુગે ॥ ૮ ॥

શ્રુત્વા પર્જન્યનિનંદ મણ્ડુકા વ્યસુજ્ઞન् જિરઃ ।
તૂષ્ણીં શયાનાઃ પ્રાગ્યદ્બ્રહ્માલણા નિયમાત્યયે ॥ ૯ ॥

આસત્તુત્પથવાહિન્યઃ કુદ્રનદ્યોડનુશુષ્ટતી:^૧ ।
પુંસો યથાસ્વતન્ત્રસ્ય દેહદ્રવિષાસમ્પદઃ ॥ ૧૦ ॥

હરિતા હરિભિઃ શષ્પૈરિન્દ્રગોપૈશ લોહિતા ।
ઉચ્છિલીન્દ્રકૃતચણાયા નૃષાં શ્રીરિવ ભૂરભૂત् ॥ ૧૧ ॥

ક્ષેત્રાણિ સસ્યસમ્પદિઃ^૨ કર્ષકાણાં મું દદુઃ ।
ધનિનામુપતાપં ચ દૈવાધીનમજ્ઞનતામ् ॥ ૧૨ ॥

જલસ્થલૌકસઃ સર્વ નવવારિનિષેવયા ।
અબિભ્રદ્ રચિરં રૂપં યથા હરિનિષેવયા ॥ ૧૩ ॥

સરિદ્ધિ: સર્જાતઃ સિન્ધુશુકુભે શ્વસનોર્ભિમાન् ।
અપકવયોગિનશ્વિતં કામાક્તં ગુણયુગ્ય યથા ॥ ૧૪ ॥

ગિરયો વર્ષધારાભિહ્ન્યમાના ન વિવ્યથુઃ ।
અભિભૂયમાના વ્યસનૈર્યથાડધોક્ષજચેતસઃ ॥ ૧૫ ॥

માર્ગા ભભૂવુઃ સાન્દ્રિધાસ્તુણૈશ્છત્રા વિસંસ્કૃતાઃ ।
નાભ્યસ્યમાનાઃ શ્રુતયો દ્વિજૈઃ કાલહતા^૩ ઈવ ॥ ૧૬ ॥

લોકબન્ધુષુ મેવેષુ વિદ્યુતશ્વલસૌહદાઃ ।
સ્યૈર્ય ન ચકુઃ કામિન્યઃ પુરુષેષુ ગુણિષ્વિવ^૪ ॥ ૧૭ ॥

જેઠ-અખાડની ગરમીથી ધરતી સુકાઈ ગઈ હતી, તે હવે વરસાદના જળથી સિંચાઈને ફરીથી લીલીછમ થઈ ગઈ છે – જેમ સકામભાવથી તપ કરતાં શરીર દુર્બળ થઈ જાય છે પરંતુ જ્યારે તેનું ફળ મળે છે ત્યારે તે હણ-પુષ્ટ થઈ જાય તેમ. ॥ ૭ ॥ વર્ષાંત્રસ્તુમાં સાયંકાળે વાદળોને લીધે ધોર અંધકાર છવાઈ જવાથી નક્તત્ર-તારાઓનો પ્રકાશ તો દેખાતો નથી, પરંતુ આગિયા ચમકવા લાગે છે – જેમ કલિયુગમાં પાપની પ્રબળતા હોવાથી પાખંડનો પ્રચાર થઈ જાય છે અને વૈદિક સંપ્રદાયો લુપ્ત થઈ જાય છે. ॥ ૮ ॥ જે દેડકાં પહેલાં મૌન રહીને સૂર્ય રહ્યાં હતાં, હવે તે વાદળોની ગર્જના સાંભળીને ડ્રાઉં-ડ્રાઉં કરવા લાગે છે – જેમ નિત્યકર્મથી નિવૃત્ત થઈને ગુરુની આશાથી ભ્રાણચારીઓ વેદપાઠ કરવા લાગે છે. ॥ ૯ ॥ જાણો કોઈ અસંયમી મનુષ્યને પુવાની વગેરે સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત થતાં તે અવળે માર્ગ વહી જાય છે, તેમ અલ્ય જળવાળી નદીઓ જે ગરમીના દિવસોમાં સુકાઈ ગઈ હતી તે વરસાદનું વિપુલ જળ આવતાં આમ-તેમ ઊભરાઈને વહી રહી છે. ॥ ૧૦ ॥ જેમ રાજાઓની સૈન્ય-સંપત્તિ અનેક પ્રકારના વૈભવ (ધજા-ધજા વગેરે)થી પુકૃત હોય છે તેમ પૃથ્વી વર્ષાંકાળ આવતાં લીલું-લીલું ધાસ અને ખેતરોમાં ઊભેલા ધાન્યથી લીલી, ઈન્દ્રગોપ – લાલ જંતુઓથી લાલ તેમજ જ્યાં-ત્યાં ઊગેલી બિલાડીની છત્રાકાર શેત છત્રીઓથી શોભાયમાન થઈ રહી છે. ॥ ૧૧ ॥ અથાં ખેતરો ધાન્યથી લહેરાઈ રહ્યાં છે, તે જોઈને ખેડૂતોનો આનંદ સમાતો નથી, પૂરંતુ બધું જ પ્રારબ્ધને આધીન છે – આ વાતને ન જાણનારા, અનાજનો સંગ્રહ કરનારા ધનવાનોના હદ્યમાં ભારે સંતાપ થવા લાગ્યો, કારણ કે, હવે અમે આ લોકોને પોતાના પંજામાં કઈ રીતે રાખી શકીશું? ॥ ૧૨ ॥ વરસાદના નવા જળના સેવનથી બધાં જ જળચર-સ્થળચર પ્રાણીઓની સુંદરતા વધી ગઈ હતી, જેમ બગવાનની સેવા ડરવાથી (બહાર અને અંદર) મનુષ્ય સુંદર બની જાય છે. ॥ ૧૩ ॥ વર્ષાંત્રસ્તુમાં પ્રચંડ હવાના વેગથી સમુદ્ર ઉત્તુંગ મોંજાં ઉછાળતો હતો તેમાં હવે નદીઓના સંયોગથી તે વધારે ક્ષુબ્ધ થઈ ગયો. જેમ વાસનાપુકૃત યોગીનું ચિત્ત વિષયોનો સંપર્ક થવાથી કામનાઓના આવેગોથી બચાઈ જાય છે. ॥ ૧૪ ॥ મુશળધાર વરસાદની ધારાઓથી પર્વતોને કોઈ વથા થતી નથી, જેમ ભક્તોનું ચિત્ત લગવાનમાં જોડાઈ જવાથી તેમને દુઃખો વથા પહોંચાડી શકતાં નથી. ॥ ૧૫ ॥ જે રસ્તાઓ ક્ષયારેય ચોખા કરવામાં આવતા નહોતા, તે ઘાસથી ઢંકાઈ જવાથી દાણિ-ગોચર થવા કઠળ થઈ ગયા – જેમ જ્યારે દ્વિજાતિ વેદોનો અભ્યાસ કરતા નથી ત્યારે કાલકમે વેદો ભુલાઈ જાય છે. ॥ ૧૬ ॥ જોકે વાદળો લોકો માટે ભારે ઉપકારી છે, છતાં પણ વીજળી તેમાં સ્વિર રહેતી નથી – જેમ ચંચળ મનની સુંદર સ્ત્રીઓ પોતાના ગુણવાન પુરુષ પાસે

૧. દેવમીઠા: ૨. સસ્યવૃદ્ધાનિ ૩. કાલહતા: ૪. ગુણેષ્વિ ।

धनुर्विषयति माहेन्द्रं निर्गुणां च गुणिन्यभात् ।
व्यक्ते गुणाव्यतिकरेऽगुणावान् पुरुषो यथा ॥ १८ ॥

न रराज्ञेऽपश्चितः स्वज्योत्साराजितैर्घनैः ।
अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा ॥ १९ ॥

मेघागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनन्दजिभिर्णिः ।
गृहेषु तमा निर्विष्णुा यथाऽच्युतज्ञनागमे ॥ २० ॥

पीत्वाऽपः पादपाः पद्मिरासशानात्ममूर्तयः ।
प्राक् क्षामास्तपसा श्रान्ता यथा कामानुसेवया ॥ २१ ॥

सरस्वशान्तरोधस्मु न्यूषुरज्ञापि सारसाः ।
गृहेष्वशान्तकृत्येषु ग्राम्या ईव हुराशयाः ॥ २२ ॥

जलौघैर्निरभिद्यन्त सेतवो वर्षतीश्वरे ।
पाखिउनामसद्वाहेवेदमार्गाः कलौ यथा ॥ २३ ॥

व्यमुञ्चन् वायुभिर्नुशा भूतेभ्योऽथामृतं घनाः ।
यथाऽक्षिष्ठो विश्पतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २४ ॥

अवं वनं तद् वर्षिष्ठं पक्वभर्जूरज्ञम्बुमत् ।
गोगोपालैर्वृतो रन्तुं सबलः प्राविशद्विः ॥ २५ ॥

धेनवो भन्दगामिन्य उधोभारेषा भूयसा ।
पयुर्भगवताऽङ्गृता हुतं प्रीत्या स्नुतस्तनीः^१ ॥ २६ ॥

वनौक्सः प्रमुहिता वनराज्ञम्बुच्युतः ।
जलधारा गिरेन्द्रानासमा ददेशे गुहाः ॥ २७ ॥

क्वचिद् वनस्पतिकोदे गुहायां चाभिवर्षति ।
निर्विश्य रेभगवान् रेभे कन्दमूलकलाशनः ॥ २८ ॥

पश्च स्थिर भावयी रहेती नथी ॥ १७ ॥ अकाश मेघ-
गर्जनाथी व्याप्त छे. तेमां निर्गुण (दोरडा विनानु) इन्द्रधनुष्य
तेली रीते शोभी रह्यु छे, जेम सत्य-२४ वर्गेरे गुणोयी व्याप्त
विश्वमां निर्गुण भ्रह्म शोभी रह्यु होय ॥ १८ ॥ ज्ञेके चन्द्रमानी
सबल चांदनीयी वादणो देखातां हतां, हतां पश्च ते वादणो अे
चन्द्रमाने ढांडीने शोभाहीन बनावी दीपो हतो, जेम पोताना
चैतन्य-प्रकाशयी प्रकाशित अहंबुद्धि ज्ञवने प्रकाशित यवा हेती
नथी ॥ १९ ॥ जेम सांसारिकतापोयी तप थह्ने वैराज्यपुक्ता
थयेला भनुष्यो भगवानना भक्तोनो समागम थतां प्रसन्न
थह्ने थह्ने तेमनो आदर-सत्कार करे छे, तेम भयूरो पश्च
वादणोना आगमनाथी आनंदित थह्ने, टहुका करीने, नृत्य
करीने आनंदयी तेमनो सत्कार करी रह्या छे ॥ २० ॥ जे वृक्षो
ज्ञेठ-अचाढमां सुकाई गयां हतां, ते हवे तेमनां मृणियांयी जग
पीने पांडां, कूल अने डाणीओयी खूब ज सोहामणां लागे छे
— सञ्च-धन्तु गयां छे — जेम सकामलावे तप करवावाणा,
पहेलां तो हुर्बन थह्ने जाय छे, परंतु कामना पूरी थयेही करीयी
हृष-पुष्ट थह्ने जाय छे ॥ २१ ॥ परीक्षित! तणावोना उनारा,
कांटा-कीयड अने पाणीना वहेवाथी भोटे भागे अशांत होय छे
परंतु जेम सारस पक्षी ते स्थगने एक ब्रह्म माटे पश्च छोडतुं नथी
तेम अशुद्ध कृद्यना कामी पुरुषो कामकाजयी अने अशांतियी
बरेला धरने छोडता नथी — धरमां पडी रहे छे ॥ २२ ॥
वर्षांत्रातुमां इन्द्रनी प्रेरणाथी मुशेषधार वरसाद थाय छे, तेथी
भेतरोनी अने तणावोनी पाणो तूटी जाय छे — जेम कलिपुगमां
पाण्डीओना जात-जातना भिथ्या संमदायोयी वैदिक मार्गनी
मर्यादा ढीली पडी जाय छे ॥ २३ ॥ वायुनी प्रेरणाथी वादणो
प्राणीओ माटे अमुततुल्य जगनी वृष्टि करे छे — जेम
भ्रामणोनी प्रेरणाथी धनवानो दान द्वारा गरीबोनी अभिलापा
पूरे छे ॥ २४ ॥

वर्षांत्रातुमां वृन्दावन आ प्रभाषे शोभायमान बनी
अनेक जातना पाडेलां झणोयी समृद्ध हतुं. ते ज वनमां विहार
करवा माटे श्याम अने बलरामण्डले ज्वालबाणको अने गायो
साथे प्रवेश कर्यो ॥ २५ ॥ गायो तेमना दूधना भराववाथी
भारे थयेला थान (आंचण)ने कारणो खूब धीरे — धीरे चालती
हती. ज्यारे भगवान श्रीकृष्ण तेमनुं नाम लहीने बोलावता
त्यारे ते प्रेमवश थह्ने जलदी-जलठी तेमना तरक ढोडी
आवती हती. तेमनां थानमांयी दूधनी धारा वहेती
हती ॥ २६ ॥ भगवाने ज्येष्ठ केतेमना दर्शनयी वनवासीओ
अने तेमनी स्त्रीओ आनंदमन थह्ने गयां छे. वनराज्ञओ
पुर्षरस जरवा लागी, पर्वतमांयी जरवाओ वही रह्यां छे,
तेनो अवाज धक्षो ज कर्षप्रिय लागतो हतो. साथे-साथे
वरसाद पडी जाय तो त्यां दृष्टाई ज्वामाटे धणीबधी पर्वतनी
गुफाओ पश्च छे ॥ २७ ॥ ज्यारे वरसाद वरसवा लागे, त्यारे

१. स्नुतस्तनः । २. निर्विश्य ।

દધ્યોદનં^૧ સમાનીતં શિલાયાં સલિલાન્તિકે ।
સમ્ભોજનીયૈર્બુદ્ધુજે ગોપૈ: સહૃષ્ટણાન્વિત: ॥ ૨૮ ॥

શાદ્વલોપરિ સંવિશ્ય ચર્વતો મીલિતેકણાન् ।
તૃમાન્વૃધાન્વત્તસતરાન્ગાશ્ચ સ્વોધોભરશ્રમા:^૨ ॥ ૩૦ ॥

પ્રાવૃદ્ધશ્રિયં ચ તાં વીક્ષ્ય સર્વભૂતમુદ્દાવહામ્^૩ ।
ભગવાન્પૂજ્યાઽચ્છે આત્મશક્ત્યુપબુદ્ધિતામ્ ॥ ૩૧ ॥

એવं નિવસતોસ્તાસ્મિન् રામકેશવયોર્વજે ।
શરત્સમભવદ્વયભા સ્વચ્છામ્બવપરુધાનિલા ॥ ૩૨ ॥

શરદા નીરજોત્પત્રા નીરાણિ પ્રકૃતિં યયુ: ।
ભ્રષ્ટાનામિવ ચેતાંસિ પુનર્યોગનિષેવયા ॥ ૩૩ ॥

યોભોડબંભૂતશાબદ્યં ભુવઃ પહુમપાં મલમ્ ।
શરજ્જહારાશ્રમિષાં કૃષ્ણો ભક્તિર્થાડશુભમ્ ॥ ૩૪ ॥

સર્વસ્વં જલદા હિત્વા વિરેજુ: શુભર્વચ્યસ: ।
યથાત્યક્તેપણા: શાન્તા મુનયો મુક્તકિલિષા: ^૪ ॥ ૩૫ ॥

ગિરયો મુમુચુસ્તોયં કવચિત્ત મુમુચુ: શિવમ્^૫ ।
યથા શાનામૃતં કાલે શાનિનો દદતે ન વા ॥ ૩૬ ॥

નૈવાવિન્દન્ ક્ષીયમાણં જલં ગાધજલેચરા: ।
યથાડપુરન્યહં કથ્યં નરા મૂઢા: કુદુમ્બિન: ॥ ૩૭ ॥

ગાધવારિચરાસ્તાપમવિન્દજછરદ્કજમ્ ।
યથા દરિદ્ર: કૃપણા: કુદુમ્બ્યવિજિતેન્દ્રિય: ॥ ૩૮ ॥

શનૈ: શનેર્જહુ: પહું સ્થલાન્યામં ચ વીર્ધઃ ।
યથાહુમમતાં ધીરા: શરીરાદિષ્ણનાત્મસુ ॥ ૩૯ ॥

શ્રીકૃષ્ણ ક્યારેક કોઈ વૃક્ષ નીચે અથવા ગુણમાં જઈને બેસતા.
અને કંદ-મૂળ-ફળ આરોગીને ગોપકુમારો સાથે રમતો
રમતા ॥ ૨૮ ॥ ક્યારેક વહેતા જળની પાસે કોઈ પથરની
શિલા પર બેસી જતા અને બલરામજી તથા ગ્વાલભાળકો સાથે
ધરેથી લાંબેલાં દહી-ભાત, દાળ-શાક વગેરેનું ભોજન
કરતા ॥ ૨૯ ॥ વર્ષાત્રસ્તુમાં બળદો, વાછડાં અને ભારે થાનને
લીધે થાડેલી ગાયો થોડી જ વારમાં પેટ ભરીને ઘાસ ચરી લેતી
અને લીલા લીલા ઘાસ પર બેસીને આંખો બંધ કરી વાગોળતી.
વર્ષાત્રસ્તુ અતિ સુંદર હતી. તે બધાં પ્રાણીઓ માટે સુખકર
હતી. એમાં શંકા નથી કે તે ઋતુ, ગાયો, બળદો, વાછડાં—
બધાં જ ભગવાનની લીલાનો જ વિલાસ હતો. છતાં પણ તેમને
જોઈને ભગવાન બહુ પ્રસન્ન થતા હતા અને વારંવાર તેમની
પ્રશંસા કરતા હતા ॥ ૩૦-૩૧ ॥

આ પ્રમાણે શ્યામ અને બલરામ ખૂબ આનંદપૂર્વક
પ્રજમાં નિવાસ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે વર્ષાત્રસ્તુ ગઈ અને
શરદજ્ઞતુ આવી. હવે આકાશ સ્વચ્છ થઈ ગયું, જળ નિર્મળ થઈ
ગયું અને વાયુ બહુ જ ધીમી ગતિઓ વહેવા લાગ્યો. ॥ ૩૨ ॥
શરદ ઋતુમાં કમળોના ઉત્પન્ન થવાથી જળાશયોનાં જળ
સ્વચ્છ બની ગયાં — જેમ કોઈ યોગભાઈ પુરુષનું ચિત્ત પુનઃ
યોગસાધનાથી સ્વચ્છ બની જાય છે. ॥ ૩૩ ॥ શરદ ઋતુએ
આકાશનાં વાદળો, વર્ષાત્રસ્તુમાં પેદા થયેલાં વધારાનાં જંતુઓને,
પૃથ્વી પરના કાદવને અને જળના મેલને નાટ કરી દીધો — જેમ
ભગવાનની ભક્તિ ભ્રદ્ધારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને
સંન્યાસીઓનાં બધાં પ્રકારના દુઃખો અને અનિષ્ટોનો તુસ્ત
નાશ કરી દે છે. ॥ ૩૪ ॥ વાદળો પોતાનું સ્વસ્ર દાન કરીને
ઉજ્જવળ કાંતિથી શોભવાં લાગ્યાં — બરાબર એ રીતે કે, જેમ
લોકપરલોક, ઝી-પુત્રો અને ધન-સંપત્તિ વિશેની ચિંતા અને
કામનાઓનો પરિત્યાગ કરી દેવાથી સંસારના બંધનથી છૂટેલા
પરમ શાંત સંન્યાસીઓ શોભે છે. ॥ ૩૫ ॥ હિવે પર્વતોમાંથી
નીકળતાં જરણાં ક્યાંક-ક્યાંક વહેતાં હતાં અને ક્યાંક તે
પોતાના કલ્યાણકારી જળને નહોતા પણ વહેવડાવતાં — જેમ
જાની પુરુષો યથાસમય પોતાના અમૃતતુલ્ય જાનનું દાન કોઈ
અધિકારીને કરે છે અને કોઈ કોઈને નથી પણ કરતા. ॥ ૩૬ ॥
(નાના-નાના ખાડાઓમાં બરેલાં જળચરો એ નથી જાણતાં કે,
આ ખાડાનું જળ દિવસે-દિવસે સુકાઈ રહ્યું છે — જેમ કુટુંબના
ભરણપોષણમાં વ્યસ્ત મૂર્ખ લોકો એ નથી જાણતા કે અમારું
આયુષ્ય કાણો-કાણો ક્ષીણ થઈ રહ્યું છે. ॥ ૩૭ ॥ થોડા જળમાં
રહેવાવાળા પ્રાણીઓને શરદજાળના સૂર્યના તાપથી બહુ પીડા
થવા લાગ્યો — જેમ પોતાની ઇન્દ્રિયોને વશ રહેવાવાળા કૃપણા
અને દરિદ્રી પરિવારને જાત-જાતના તાપ (દુઃખો) સત્તાવતા રહે
છે. ॥ ૩૮ ॥ ધરતી પરનો કીચડ ધીરે ધીરે સુકાવા લાગ્યો અને
જાનાં છોડવાં અને વેલા ધીરે ધીરે કચાશ છોડવા લાગ્યાં — જેમ

૧. દધ્યોદનમુપાનીતં । ૨. સ્વોધો ભરશ્રમા: । ૩. સર્વભૂતસુખાવહમ્ । ૪. મુક્તકલિષા: । ૫. સ્વયમ્ ।

निश्चलाभुरभूतूष्णीं समुद्रः शरदागमे ।
आत्मन्युपरते सम्युभुनिर्वृपरतागमः ॥ ४० ॥

केदारेभ्यस्त्वपोडगृजन् कर्षका दृष्टेतुभिः ।
यथा प्राणैः स्वजशानं तत्त्विरोधेन योगिनः ॥ ४१ ॥

शरदक्षशुज्ञंस्तापान् भूतानामुद्गोडहरत् ।
देहाभिमानजं बोधो मुकुन्दो व्रजयोषिताम् ॥ ४२ ॥

भमशोभत निर्मिं शरद्विमलतारकम् ।
सत्ययुक्तं यथा चितं शब्दप्रव्यार्थदर्शनम् ॥ ४३ ॥

अभुद्गमदलो व्योम्नि रराज्ञेऽग्नेः शशी ।
यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णियकावृतो भुवि ॥ ४४ ॥

आश्विष्य समशीतोष्णां प्रसूनवनमारुतम् ।
जनास्तापं जहुर्गांप्यो न कृष्णाहतयेतसः ॥ ४५ ॥

गावो मृगः खगा नार्यः पुणिष्यः शरदाभवन् ।
अन्वीयमानाः स्ववृष्टेः इलैरीशकिया ईव ॥ ४६ ॥

उद्दिष्यन् वारिजानि सूर्योत्थाने कुमुदविना ।
राशा तु निर्भया लोकायथा^१ दस्यून् विनानुप ॥ ४७ ॥

पुरग्रामेष्वाग्रयणैरन्द्रियश्च महोत्सवैः ।
भूमौ भूः पक्षवसस्याद्या कलाभ्यां नितरां हरेः ॥ ४८ ॥

वष्णिऽभुनिनुपस्नाता निर्गम्यार्थान् प्रपेटिरे ।
वर्षरुद्धायथा सिद्धाः स्वपिष्ठान् काल आगते ॥ ४९ ॥

विवेकसम्बन्नसाधक धीरे-धीरे शरीर वगेरे अनान्त पद्याद्योमांशी
'आ हुं हुं अने आ मारे छे' ऐवी अहंता अने ममता छोडी
हे छे ॥ ४८ ॥ शरदऋतुमां समुद्रनुं जग स्थिर, गंभीर अने
शांत थर्त गयुं - जेम मन निःसंकल्प थर्त जवाथी आत्माराम
पुरुष कर्मकांडनो जमेलो त्यक्तने शांत थर्त जाय छे ॥ ४९ ॥
ऐडतो भेतरोनी पाणो मजबूत करीने वही जतां पाणीने रोकवा
लाग्या - जेम योगीओ पोतानी ईन्द्रियोने विषयोमांशी
रोकीने, प्रत्याहार करीने तेना द्वारा वीश थता ज्ञानानी रक्षा करे
छे ॥ ५० ॥ शरदऋतुमां दिवसे बहु तीक्ष्ण ताप लागवाथी
लोकोने बहु कष्ट थाय छे, परंतु रात्रिना समये चन्द्रमा तेमनो
बधो संताप ऐवी रीते हरी ले छे - जेम देहाभिमानथी
थवावाणा हुःअने ज्ञान अने लगवानना विरहयी थनारा
गोपीजनोना तापने श्रीकृष्ण नष्ट करी हे छे ॥ ५१ ॥ जेम
देहोना अर्धने स्पष्टरुपे ज्ञानानं सत्यगुह्यी चित बहु ज
शोभास्पद होय छे, ते ज रीते शरदऋतुमां रात्रिना समये
वादणो रहित निर्मल आकाश तारानी ज्योतिथी शोभवा
लाग्युं ॥ ५२ ॥ परीक्षित! जेम भूतजा पर यादवोनी वच्ये
लगवान श्रीकृष्ण शोभी रक्षा हे, ते ज रीते आकाशमां
ताराओनी वच्ये पूर्ण चन्द्रमा शोभी रक्षो हे ॥ ५३ ॥ कुलोथी
लची रहेलां वृक्षो अने वेलाओमांशी वही रहेलो सुंदर वायु न
वायारे कंडो के न वधारे गरम होय छे, ते वायुना स्पर्शयी वधा
लोकोनी बणतरा तो मटी जाय छे, परंतु गोपीजनोनी बणतरा
वधी जाय छे, करण के तेमनुं चित तेमना लाघमां न हतु,
श्रीकृष्णो तेने चोरी लीहुं हतु ॥ ५४ ॥ शरदऋतुमां गायो,
हरणीओ, मादा पक्षीओ अने ढीओ ऋतुकाणमां आवी
संतान-उत्पत्तिनी कामनावाणां थर्त गयां अने सांढ, हरण,
पक्षीओ अने पुरुषो तेमनुं अनुसरण करवा लाग्या - जेम
समर्थ पुरुष द्वारा करायेली डियाओ इण्डायी बने हे, अर्थात्
ते डियाओनुं कण तेनुं अनुसरण करे हे ॥ ५५ ॥ परीक्षित!
जेम राजना शुभागमनथी डाकु-योरो सिवाय भीजा वधा लोको
निर्भय बनी जाय छे, ते ज रीते सूर्योदय वधते मात्र
चन्द्रविकासी कमणो सिवाय वधां कमणो भीली गयां ॥ ५६ ॥
ते वधते भोटां-भोटां शहेरो अने गामोमां नवान्न-प्राशन अने
हन्ददेवना उत्सवो थवा लाग्या, भेतरोमां अनाज पाडी गयुं
अने पृथ्वी भगवान श्रीकृष्ण तथा भवरामणी उपस्थितिथी
अत्यंत शोभवा लागी ॥ ५७ ॥ सापनाथी सिद्ध बनेला
पुरुषो जेम समय आव्ये पोतानां देव आहि शरीरोने ग्राप्त
वाय छे, ते ज रीते वैश्य, संन्यासी, राजा अने स्नातक - जे
वर्षाऋतुने करणे एक स्थान पर रोकाई गयेला हे - तेअो
त्यांथी चालीने पोताना अभीष्ट कार्यमां लागी गया ॥ ५८ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्दे पूर्वार्ध^१ प्रावृद्धशरद्वर्षानं नाम विशतितमोडध्यायः ॥ २० ॥
दसमा संख्यां पूर्वार्ध-अंतर्गत प्रावृद्धशरद्वर्षानं नामनो वीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

એકવીસમો અદ્યાય

વેણુગીત

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિं શરત્સ્વચ્છજલં પદાકરસુગન્ધિના ।
ન્યવિશદ् વાયુના વાતં સગોગોપાલકોડચ્યુતઃ ॥ ૧ ॥

કુસુમિતવનરાજિશુભ્રિમભૃજ-
દ્વિજકુલધુષસરઃસરિન્મહીધ્રમ્ ।
મધુપતિરવગાય ચારયન્ ગા:
સહપશુપાલબલશુદ્ધ ॥ ૨ ॥

તદ્ પ્રજલિય આશ્રુત્ય વેણુગીતં સમરોદ્યમ્ ।
કાશ્ચિત્ પરોક્ષં કૃષ્ણાસ્ય સ્વસખીભ્યોડન્વર્ણાયન્ ॥ ૩ ॥

તદ્ વર્ણાયિતુમારખ્યા: સ્મરન્ત્યઃ કૃષ્ણાચેષ્ટિતમ્ ।
નાશકન્ સ્મરવેગેન વિકિમમનસો નૃપ ॥ ૪ ॥

(બહીપીડં નટવરવપુ:

કર્ણાયો: કર્ણિકારં

બિભ્રદ્ વાસ: કનકકપિશં
વૈજ્યન્તીં ચ માલામ્ ।

રંગ્રાન્ વેણોરધરસુધ્યા
પૂર્યન્ ગોપવૃદ્ધ-
વૃન્દારષ્યં સ્વપદરમણં
પ્રાવિશદ્ ગીતકીર્તિઃ ॥ ૫ ॥

ઈતિ વેણુરવં રાજન્ સર્વભૂતમનોહરમ્ ।
શ્રુત્યા પ્રજલિય: સર્વા વર્ણાયન્યોડભિરેભિરે ॥ ૬ ॥

ગોય જયુ:

અક્ષણવતાં ફલમિદં ન પરં વિદામ:
સાખ્ય: પશૂનનુ વિવેશયતોર્વયસ્યૈ: ।
વકત્રં પ્રજેશસુતયોરનુવેણુ જુષં
યેવા નિપીતમનુરક્તકટાક્ષમોક્ષમ્ ॥ ૭ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! શરદજાતુના કારણે વૃન્દાવન બહુ જ સુંદર બની રહ્યું હતું. જળ નિર્મળ હતું અને સરોવરોમાં ખીલેલાં કમળોની સુગંધને સ્પર્શની મન્દ-મન્દ વાપુ વહી રહ્યો હતો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો ગાયો અને ગોપકુમારો સાથે તે વનમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧ ॥ સુંદર-સુંદર પુષ્પોથી પરિપૂર્જ લીલાં-લીલાં વૃક્ષોની હારમાળામાં મદમસ્ત અમરો જ્યાં-ત્યાં ગુંજાર કરી રહ્યા હતા અને વિવિધ જાતનાં પક્ષીઓનાં વૃન્દો અલગ-અલગ કલરવ કરી રહ્યાં હતાં, જેનાથી તે વનનાં સરોવરો, સરિતાઓ, પર્વતો – બધાં જ ગુંજતા રહેતાં હતાં. મધુપતિ શ્રીકૃષ્ણો બલરામજી અને ગોપબાળકો સાથે તે વનમાં પ્રવેશ કરીને ગાયો ચરાવતાં રહીને પોતાની વાંસળી પર વેણુનાદ છેઝ્યો. ॥ ૨ ॥ શ્રીકૃષ્ણનો તે વંશીનાદ ભગવાન પ્રત્યેના પ્રેમભાવને, તેમની સાથેના મિલનની આકાંક્ષાને જગાડનારો હતો. (તે સાંભળીને ગોપીજનોનું હદ્ય પ્રેમથી પરિપૂર્જ થઈ ગયું.) તેઓ એકાંતમાં પોતાની સખીઓને તેમના રૂપ, ગુણ અને વેણુનાદના પ્રભાવનું વર્ણન કરવા લાગી. ॥ ૩ ॥ | પ્રજની ગોપીઓએ વેણુનાદનું માધુર્ય આપસમાં વર્ણન કરવા તો જરૂર ઈચ્છાયું, પરંતુ વંશીનું સ્મરણ થતાં જ તેમને શ્રીકૃષ્ણની મધુર લીલાઓનું, તેમની પ્રેમભરી દાસ્તિ, ભૂકુટિના ઈશારા અને મન્દ-હાસ્ય વગેરેનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. તેમની ભગવાનને મળવાની આકાંક્ષા વધારે તીવ્ર બની. તેમનું મન હાથમાંથી નીકળી ગયું. તેઓ મન દ્વારા ત્યાં પહોંચી ગઈ, જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ હતા. હવે તેમની વાડી કઈ રીતે નીકળો? તેઓ તે વેણુનાદનું વર્ણન કરવા અસર્મદ્ય બની ગઈ. ॥ ૪ ॥ (તેમને મનમાં-ને-મનમાં અનુપમ જાંખી થઈ-) શ્રીકૃષ્ણ ગોપકુમારોની સાથે વૃન્દાવનમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે, તેમના મસ્તક પર મયૂરપિશ્ચ છે અને કાનોમાં કરેણનાં પીળાં-પીળાં પુષ્પોથી બનેલી વૈજ્યન્તી માળા છે. રંગમંચ પર અલિનય કરતા શ્રેષ્ઠ નટ જેવો સુંદર વેશ છે. વાંસળીનાં છિદ્રોને તેઓ પોતાના અધરામૃતથી ભરી રહ્યા છે. તેની પાછળા-પાછળા જ્વાલબાળકો તેમની લોકપાવન કીર્તિનું ગાન કરી રહ્યા છે. આ પ્રમાણે વૈંદુથી પણ શ્રેષ્ઠ તે વૃન્દાવનધામ તેમનાં ચરણચિહ્નનોથી વિશેષ રમણીય બની ગયું છે. ॥ ૫ ॥ પરીક્ષિત! સર્વ પ્રાણીઓના મનનું હરણ કરનાર વેણુનાદ સાંભળીને તેનું શ્રવણ કરીને સર્વપ્રજનારીઓએ શ્રીવેણુનાદનું વર્ણન કરવાનો આરંભ કર્યો. વેણુનાદનું વર્ણન કરતાં-કરતાં તેઓ તન્યય થઈ ગયાં અને મનથી શ્રીકૃષ્ણનું આદિગન કરવા લાગ્યાં. ॥ ૬ ॥

ગોપીઓ આપસમાં વાતચીત કરવા લાગી – અરે સખી! મિત્રોની સાથે પશુઓને વનમાં લઈ જતા પ્રજપતિનંદના

चूतप्रवालभर्स्तभलोत्पला०७-

मालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेष्टौ ।

मध्ये विरेज्ञतुरलं पशुपालगोष्ठयां
रजो यथा नटवरौ क्व च गायमानौ ॥ ८ ॥

गोप्यः किमाचरदयं कुशलं स्म वेषु-
द्वामोदराधरसुधामपि गोपिकानाम् ।
भुद्भुक्ते स्वयं यदवशिष्टरसं लहिन्यो
हृष्टव्योऽशुमुमुक्षुस्तरवो यथाऽर्डयाः ॥ ९ ॥

वृन्दावनं सप्ति भुवो वितनोति कीर्ति
यद् देवकीसुतपदाभ्युज्जलब्धलक्ष्मि ।
गोविन्दवेषुमनु मतमयूरनृत्यं
प्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्यम् ॥ १० ॥

धन्याः स्म भूढमतयोऽपि हरिष्य अता
या नन्दनन्दनमुपातविचित्रवेष्टम् ।
आकुर्य वेषुरणितं सहकृष्णसाराः
पूजां दधुर्विचित्रां प्रष्टायावलोक्तः ॥ ११ ॥

पुत्र श्रीकृष्णा तथा बलदेवत्थना वेषुनाद करी रहेला अने
अनुरागभर्या कठाकथी आपशीतरक निधाणी रहेला मुखकमणानुं
दर्शन निरंतर करतां रहीअे अथवा पान करतां रहीअे, तेटली
ज आंभ धरावनाराओना ज्ञवननी अने तेमनी आंभोनी
सक्षणता छे ऐवुं अमे तो समज्यां छीअे, बीजो कोई लाल छोय
तो अमे जाणतां नथी ॥ ७ ॥ अरे सभी! ज्यारे तेओ आंभानी
कूळी फूपणो, भोरपिच्छ, पुण्योना गुच्छ, रंग-बेरंगी कमण अने
कुमदनी माणाओ पारणा करी ले छे, श्रीकृष्णाना मेघश्याम शरीर
पर पीतांबर अने बलरामक्षणा गोरा शरीर पर नीलाभर
करकवा लागे छे त्यारे तेमनो वेश अत्यंत अद्भुत छोय छे.
ग्वालमंडणीनी मध्यमां ते बन्ने बेसी जाय छे अने भधुर
संगीतनी तान छेउ छे. मारी ग्रिय सभी! त्यारे ऐवुं लागे छे
जाङ्गो बे चतुर नट रंगमंच पर अभिनय करी रह्या छे. हुं शुं कहुं?
ते वजते ते केटला सुंदर लागे छे ॥ ८ ॥ अरे गोपीओ! आ
वेषु नर जातिनो होवा छतां पश्च पूर्वजन्ममां कोङ्ग जाङ्गो तेषो
अेवी कहि साधना करी छे के आपशी गोपीओनी संपत्ति—
दामोदरना अधरोनुं अमृत ते पोते ए रीते पीथे जाय छे के
आपशा माटे थोडुं पश्च शेष रहेशे नही. अने ते जोઈने (ते वेषुने
पोताना जणरूपी दृष्ट्या उछेरनार) आ माता जेवा धराओ
आजे कमणोनी जेम रोमांचित थई गया होय तेवा जाणाय छे.
आ वांसली जेना कुणमां जन्मी छे ते वृक्षो (पोताना वंशमां
जगवत्प्रेमी संतानोने जोઈने श्रेष्ठ पुरुषोनी जेम) रोमांचित
थई हर्षनां आंसु सारे छे ॥ ९ ॥

अरे सभी! आ वृन्दावन वैकुंठलोक सुधी पोतानी
कीर्तिनो विस्तार करी रह्यु छे. केमके, यशोदानन्दन श्रीकृष्णानां
चरणचिह्नोथी ते अंडित थई रह्यु छे! सभी! ज्यारे श्रीकृष्णा
मुनिओने भोषित करनारो पोतानो वेषुनाद करे छे, त्यारे
मदोन्मत थयेला मध्यूरो नृत्य करे छे. आ जोઈने पर्वतोनां
शिखरो पर विचरनारां बधां पशु-पक्षीओ चुपचाप— शांत
बनीने ऊबां रही जाय छे ॥ १० ॥ अरे सभी! ज्यारे
प्राणवल्लभ श्रीकृष्णा विचित्र वेश धारणा करीने वेषुनाद करे
छे, त्यारे मूढमति आ हरणीओ पश्च वंशीनाद सांभणीने
पोताना पति कृष्णसार मृगो साथे नंदनन्दन पासे चाली आवे
छे अने पोतानी प्रेमबरी भोटी भोटी आंभोथी तेमने
निरभवा लागे छे. निरपे शुं छे, पोतानी कमण जेवी भोटी-
भोटी आंभो श्रीकृष्णाना चरणो पर न्योषावर करी दे छे अने
श्रीकृष्णानी प्रेमबरी दृष्टि द्वारा थयेलो पोताना सत्कारनो
स्वीकार करे छे. वास्तवमां तेमनुं ज ज्ञवन धन्य छे! (आपशो
वृन्दावननी गोपीओ होवा छतां पश्च आ प्रमाणे पोताने
तेमना पर न्योषावर नथी करी शकती, अमारा धरवाणा तो
भनमां अकणाय छे, आ केटली विडम्बना छे!) ॥ ११ ॥

કૃષ્ણાં નિરીક્ષ્ય વનિતોત્સવરૂપશીલાં
શ્રુતા ચ તત્કવણિતવેષુવિચિત્રગીતમ् ।
દેવ્યો વિમાનગતયઃ સ્મરનુશસારા
ભર્યતપ્રસૂનકબરા મુમુહુર્વિનીવ્યઃ ॥ ૧૨ ॥

ગાવશ્ચ કૃષ્ણમુખનિર્ગતવેષુગીત-
પીયૂષમુતભિતકર્ણપુટૈઃ પિબન્તયઃ ।
શાવાઃ સ્નુતસ્તનપયઃકવલાઃ સ્મ તસ્થુ-
ગોવિન્દમાત્મનિદશાશ્રુકલાઃ સ્પૃશન્તયઃ ॥ ૧૩ ॥

પ્રાયો બતામ્બ વિહગા^૨ મુનયો વનેડસ્મિન્
કૃષ્ણોક્ષિતં તહુદિતં કલવેષુગીતમ् ।
આરુદ્ધ યે દુમભુજાન્ રુચિરપ્રવાલાન્
શૃષ્વન્તયમીલિતદશો વિગતાન્યવાચઃ ॥ ૧૪ ॥

નઘસ્તદા તહુપધાર્ય મુકુન્દગીત-
માવર્તલક્ષિતમનોભવભગનવેગાઃ ।
આલિજનસ્થગિતમૂર્મિભુજૈમુરારે-
ગૃહન્તિ પાદયુગલાં કમલોપહારાઃ ॥ ૧૫ ॥

૧. વિવિક્તગીતમ् । ૨. મુનયો વિહગાઃ ।

અરે સખી! હરખીઓની તો વાત જ શી છે — પોતાના પતિઓ સાથે વિમાનમાં જતી સ્વર્ગની દેવીઓ જ્યારે, યુવતીઓને આનંદિત કરવાવાળા સૌનદર્ય અને શીલના સાગર શ્રીકૃષ્ણને જુએ છે અને તેમના દ્વારા વાંસળીમાંથી નીકળેલું મધુર સંગીત સાંભળે છે, તથા તેમના ચિત્ર-વિચિત્ર આલાપ સાંભળીને ધીર્ય ગુમાવી મોહિત થઈ જાય છે — મૂર્ખિંત થઈ જાય છે. સખી! તને આ કઈ રીતે ખબર પડી? સાંભળ, જ્યારે તેમના હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણને મળવાની તીવ્ર આકંક્ષા જાગે છે ત્યારે તેમને એ વાતની પણ ખબર પડતી નથી કે તેમના અંબોડામાં ગુંધેલી વેણીનાં ફૂલ જમીન પર પડી રહ્યાં છે. ત્યાં સુધી કે તેમને પોતાની સાડીનું પણ ભાન રહેતું નથી અને તે કમરમાંથી ખસીને નીચે પડી જાય છે. ॥ ૧૨ ॥ અરે સખી! તું દેવીઓની વાત શું કરી — રહી છે, આ ગાયોને જોતી નથી? જ્યારે આપણા ઘારા કૃષ્ણ પોતાના મુખથી બંસરીમાં સૂર ભરે છે અને ગાયો તેમનું મધુર સંગીત સાંભળે છે, ત્યારે તે તેમના બન્ને કાનના પટિયા ઊંચા કરી લે છે અને જાણો તેનાથી અમૃત પીએ છે. સખી! આવું કેમ કરે છે? તે ગાયો પોતાનાં નેત્રો દ્વારા શ્યામસુંદરને હૃદયમાં લઈ જઈને તેમને ત્યાં પદ્ધરાવે છે અને મનથી તેમનું આલિંગન કરે છે, જોતી નથી? તેમનાં નેત્રોથી આનંદનું આંસુ છલકાઈ રહ્યાં — છે! અને તેમનાં વાછડાં? વાછડાંની તો દશા જ અનોખી છે. જોકે ગાયોના થનોમાંથી આપમેળે દૂધ સ્વરૂપ રહે છે. પરંતુ વાછડાં દૂધ પીતાં પીતાં અચાનક વેણુનાદ સાંભળે છે, ત્યારે મોઢામાં લીધેલો દૂધનો ધૂંટડો મોઢામાં જ રહી જાય છે, નથી બહાર કાઢતાં કે નથી ઉતારી જતાં. તેમનાં હૃદયમાં પણ થાય છે બગવાનનો રૂપર્ણ અને નેત્રોમાં છલકાય છે આનંદનાં આંસુ. તેઓ કેમનાં-તેમ સ્થિર થઈ જાય છે. ॥ ૧૩ ॥ અરે સખી! ગાયો અને વાછડાં તો આપણાં ઘરનાં છે, તેમની વાત તો જવા દે, આ વૃન્દાવનનાં પક્ષીઓને તું જોતી નથી? તેમને તો પક્ષી કહેવાં એ પણ ભૂલ છે. સાચું પૂછો તો તેમાંથી મોટા ભાગનાં મોટા-મોટા ઋષિ-મહાત્માઓ છે. તેઓ વૃન્દાવનમાં સુંદર-સુંદર વૃક્ષોની નવી અને મનોહર ઝૂપળોવાળી ડાળીઓ પર ચુપચાપ બેસી જાય છે અને આંખો બંધ કરતાં નથી, આંખનું મટકું માર્યા વિના ખુલ્લી આંખે શ્રીકૃષ્ણના રૂપ-માધુર્યને તથા તેમનું પ્રેમભર્યું અવલોકન જોઈ-જોઈને કૃતાર્થ થઈ જાય છે, તથા કાનોથી બીજું કાંઈ ન સાંભળતાં માત્ર તેમની મોહ પમાઝનારી વાણી અને વંશીનું ત્રિભુવનને મોહિત કરનારું સંગીત સાંભળતાં રહે છે. મારી પ્રિય સખી! તેમનું જીવન કેટલું ધન્ય છે! ॥ ૧૪ ॥

અરે સખી! દેવતાઓ, ગાયો અને પક્ષીઓની વાત કેમ કરે છે? તે તો ચેતન છે. આ જડ સરિતાઓને નથી જોતી? તેમાં જે ધૂમરીઓ દેખાય છે, તેમાં એમના હૃદયમાં શ્યામસુંદરને મળવાની તીવ્ર આકંક્ષા દેખાય છે, તે આકંક્ષાના વેગથી જ તો

दृष्ट्वाऽक्तपे प्रजपशून् सह रामगोपे:
सञ्चारयन्तमनु वेषुमुदीरयन्तम् ।
प्रेमप्रवृद्ध उदितः कुसुमावलीभिः
सञ्चुव्यधात् स्ववपुषाम्बुद आतपत्रम् ॥ १६ ॥

पूर्णाः पुलिन्द्य उरुगायपदाभ्जराग-
श्रीकुड्कुमेन दियितास्तनभित्तेन ।
तदर्शनस्मरुजस्तुषारुषितेन
लिम्पन्य आनन्दुयेषु जहुस्तदाविम् ॥ १७ ॥

उत्तायमदिरबला हरिदासवर्यो
यद् रामकृष्णाचरणस्पर्शप्रभोदः ।
मानं तनोति सहगोगण्योस्तयोर्यत्
पानीयसूयवसकन्दरकन्दमूलैः ॥ १८ ॥

ग॥ गोपकेनुवनं नयतोरुदार-
वेषुस्वनैः कलपदेस्तनुभृत्यु सञ्च्यः ।
अस्पन्दनं गतिमतां पुलकस्तरुषां
निर्योगपाशकृतलक्षण्योर्विचित्रम् ॥ १९ ॥

ओमनो प्रवाह रोकाई गयो छे. ओमणे पश्च प्रेमस्वरूप श्रीकृष्णानो वेषुनाद सांभणी लीघो छे. जुओ, जुओ! ते पोताना तरंगोरुपी लाथोथी तेमना चरण पकडीने कमणना कुलोनो उपहार चढावी रही छे. ॥ १५ ॥ अरे सभी! आ नदीओ तो आपकी पृथ्वीनी, आपका वृन्दावननी वस्तु छे, जरा आ वादणोने तो जुओ! ज्यारे ते जुओ छे के, प्रजराजकुमार श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञ व्यालबाणको साथे तडकामां गायो चारी रहा छे अने साथे-साथे वेषुनाद पश्च करता जहु रहा छे त्यारे तेमनां हृदयमां प्रेम उभटे छे. त्यारे भगवानना उपर आवीने ते श्यामधन पोताना सभा घनश्याम उपर पोताना शरीरनी छत्री बनावीने ओढाई दे छे, ऐट्लुं ज नहीं सभी! ते ज्यारे तेमना उपर जीक्षां जीक्षां फोरां वरसावे छे, त्यारे ऐवुं लागे छे ते तेमना उपर सुंदर-सुंदर श्रेत-पृष्ठो चढावी रहां छे. ना, ना सभी! तेने बहाने ते तो पोतानु छवन ज न्योछावर करी देछे। ॥ १६ ॥ अलीओ! अमे तो वृन्दावननी आ भीलडीओने कृतार्थ मानीअे छीअे. सभी! ऐवुं केम? ऐट्ला माटे के, ओमना हृदयमां बहु प्रेम छे. ज्यारे ते अमारा धारा श्रीकृष्णने जुओ छे, त्यारे तेमना हृदयमां तेमने मणवानी तीव्र आकंक्षा जागी उठे छे. ओमना हृदयमां पश्च प्रेमनो व्याधि उत्पन्न थहु जाय छे. त्यारे ते शो उपाय करे छे, ते पश्च सांभणी लो. आपका प्रियतमनी प्रेपसी गोपीओ पोतानां वक्षःस्थल पर जे केसर लगाडे छे ते श्यामसुंदरना चरणोमां लागेलुं ढोय छे अने भगवान ज्यारे वृन्दावननां घास-पान पर चाले छे, त्यारे तेमां पश्च ते लागी जाय छे. आ भाग्यशाणी भीलडीओ ते केसरने ते तश्चर्खलां परथी लईने पोतानां वक्षःस्थल पर अने मुख पर चोपडी देछे अने आ रीते तेओ पोताना हृदयना प्रेम-व्याधिने शांत करे छे. ॥ १७ ॥ अरे गोपी! आ गिरिराज गोवर्धन तो भगवानना भक्तोमां सर्वोत्तम छे. धन्य छे तेना भाग्यने! ओती नथी! आपका प्राणवल्लन श्रीकृष्ण अने नयनालिराम बलरामज्ञनां चरणकमणोनो स्पर्श मेणवीने ते केट्लो आनंदित रहे छे! ऐना भाग्यनी शी ग्रंथंसा करवी? ए तो, ते बन्नेनो — गोपकुमारो अने गायोनो बहु ज सत्कार करे छे. स्नान-पान माटे जरणांओनुं जण आपे छे. गायो माटे सुंदर लीलुं-लीलुं घास आपे छे. श्रीकृष्ण-बलराम अने तेमना सभाओने भावा माटे कन्द-मूण-कण अने विश्राम करवा माटे गुडाओ आपे छे. खरेखर ए धन्य छे. ॥ १८ ॥ अरे सभी! आ श्याम-गौर किशोरोनी तो गति ज निराणी छे. ज्यारे गायोने पगे बांधवाना नोङ्जणाने (गायोने दोहती वजते बांधवानु दोरुं) भस्तक पर लपेटीने अने भव्या पर गायोने पकडवानी राश मूडीने तेओ गोपबाणकोनी साथे गायोने एक वनथी बीज वनमां हांकीने लई जाय छे, मधुर-मधुर संजीत ग्राता ग्राता वेषुनाद करे छे, त्यारे तेमनी छटा जोईने ते वजते मात्र मनुष्यो ज नहीं पश्च अन्य शरीरधारी पशु-पक्षीओ अने जड नदीओ

એવંવિધા ભગવતો

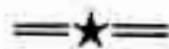
या વૃન્દાવનચારિણઃ ।

વર્ણયન્ત્યો મિથો ગોપ્ય:

કીડાસ્તન્મયતાં યયુઃ ॥ ૨૦॥

વગેરે પણ સ્થિર થઈ જાય છે તથા અચલ વૃક્ષોનાં ચિત્ત રોમાંચિત થઈને ચેતનવંતાં થઈ જાય છે, વંશીના જાદુનો બીજો શો ચમત્કાર સંભળાવું? ॥ ૧૮ ॥

પરીક્ષિત! વૃન્દાવન-વિહારી શ્રીકૃષ્ણની આવી-આવી એકનહીં, અનેક લીલાઓ છે. ગોપીઓ દરરોજ પરસ્પર તેમનું વર્ણન કરતી અને તન્મય થઈ જતી. ભગવાનની લીલાઓ તેમનાં ફદ્યમાં સ્ફુરિત થવા લાગતી. ॥ ૨૦ ॥

ઈતિ શ્રીમત્ત્રાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંન્દે પૂર્વાર્ધ^૧ વેણુગીતં નામૈકવિંશોડધ્યાયः ॥ ૨૧ ॥

દસમા સ્ક્રિપ્ટના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત વેણુગીત નામનો એકવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

બાવીસમો અધ્યાય

ચીરહરણ-લીલા

શ્રીશુક ઉવાચ

હેમન્તે પ્રથમે માસિ નન્દગ્રજકુમારિકાઃ ।
ચેરુહર્ષિષ્યં ભુગ્જાનાઃ કાત્યાયન્યર્યન્નત્રતમ્ ॥ ૧ ॥

આપુત્રામ્ભસિ કાલિન્દા જલાન્તે ચોદિતે રૂણો ।
કૃત્વા પ્રતિકૃતિ દેવીમાનર્યુર્નૃપ સૈકતીમ્ ॥ ૨ ॥

ગન્ધેર્માલ્યૈ: સુરભિભિર્ભિરભિર્ધૂપદીપકૈ: ।
ઉચ્ચાવચૈશ્રોપહારૈ: પ્રવાલફલતષુલૈ: ॥ ૩ ॥

કાત્યાયનિ મહામાયે મહાયોગિન્યધીશ્વરિ ।
નન્દગોપસુતં દેવિ પતિ મે કુરુ તે નમઃ ।
ઈતિ મન્ત્રં જપન્યસ્તાઃ પૂજાં ચક્કાઃ કુમારિકાઃ ॥ ૪ ॥

એવं માસં પ્રતં ચેરુઃ કુમાર્યઃ કૃષ્ણચેતસઃ ।
ભદ્રકાલીં સમાનર્યુર્ભૂયાશન્દસુતઃ પતિઃ ॥ ૫ ॥

ઉષસ્યુત્થાય ગોત્રૈ: સ્વૈરન્યોન્યાબદ્ધભાહવઃ ।
કૃષ્ણમુર્ચ્છૈર્જગુર્યાન્ત્યઃ કાલિન્દાં સ્નાતુમન્વહમ્ ॥ ૬ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! હવે હેમંત ગૃહ્ણતું આવી. તેના પહેલા જ મહિનામાં અર્થાત્ માર્ગશીર્ષ (માગશર)માં નંદભાવાના પ્રજની કુમારિકાઓ કાત્યાયની દેવીની પૂજા અને પ્રત કરવા લાગી. તે માત્ર હવિષ્યાનન (ફળાધાર) જ ખાતી હતી. ॥ ૧ ॥ રાજન્ન! તે કુમારી કન્યાઓ પૂર્વિદિશાનું ક્ષિતિજ લાલ થતાં-થતાં પમુનાજળમાં સ્નાન કરી લેતી અને ડિનારા પર જ દેવીની રેતીની મૂર્તિ બનાવીને સુગણ્યિત ચંદન, પુષ્પોના છાર, જાત-જાતનાં નૈવેદ્ય, ધૂપ-દીપ, નાની-મોટી લેટની વસ્તુઓ, પ્રવાલ - ફળ (લાલ-ચંદનનું લાકડું) અને ચોખા વગેરેથી તેમની પૂજા કરતી. ॥ ૨-૩ ॥ સાથે-સાથે ‘હે કાત્યાયની! હે મહામાયા! હે મહાયોગિની! હે બધાંની એકમાત્ર સ્વામિની! તમે નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણને અમારા પતિ બનાવી દો. દેવી! અમે તમારા ચરણોમાં નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ આ મંત્રનો જપ કરીને તે કુમારિકાઓ દેવીની આરાધના કરતી હતી. ॥ ૪ ॥ આ પ્રમાણે તે કુમારિકાઓએ કે, જેમનું મન શ્રીકૃષ્ણ પર ન્યોધાવર થઈ ચૂક્યું હતું, એ સંકલ્પની સાથે એક મહિના સુધી ભદ્રકાલીની સારી રીતે પૂજા કરી અને તેમની પાસે માર્ગયું કે ‘નંદનંદન શ્વામસુંદર જ અમારા પતિ થાય.’ ॥ ૫ ॥ તેઓ દરરોજ પરોઢિયે ઊઠીને જ નામ લઈ-લઈને એક-બીજી સખીને બોલાવતી અને એક-બીજાના હાથમાં હાથ નાંખીને ઊચા સ્વરે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની લીલા તથા નામોનું ગાન કરતી રહીને પમુના-સ્નાન કરવા જતી. ॥ ૬ ॥

૧. વૃન્દાવનકીડાયામૈકવિંશોડધ્યાયः ।

नद्यां कुट्टिदागत्य तीरे निकिष्य पूर्ववत् ।
वासांसि कृष्णां गायन्त्यो विजहुः सलिले मुदा ॥ ७ ॥

भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ।
वथस्यैरावृतस्तत्र गतस्तत्कर्मसिद्धये ॥ ८ ॥

तासां वासांस्युपादाय नीपमारुद्य सत्वरः ।
हस्तिः प्रहसन् बालैः परिहासमुवाच छ ॥ ९ ॥

अत्रागत्याभलाः कामं स्वं स्वं वासः प्रगृह्यताम् ।
सत्यं व्रवाणि नो नर्म यद् यूयं ग्रतकर्शिताः ॥ १० ॥

न मयोहितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विहुः ।
ऐक्षशः प्रतीच्छध्यं सहेवोत सुमध्यमाः ॥ ११ ॥

तस्य तत् क्षेवितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिखुताः ।
त्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं ज्ञातहासान निर्यथुः ॥ १२ ॥

एवं भूवति गोविन्दे नर्मणाऽऽक्षिमयेतसः ।
आकृष्ठमग्नाः शीतोह वेपमानास्तमभूवन् ॥ १३ ॥

माइनयं भोः कृथास्त्वां तु नन्दगोपसुतं प्रियम् ।
ज्ञानीमोऽक्षप्रजश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः ॥ १४ ॥

श्यामसुन्दर ते दास्यः करवाम तवोहितम् ।
देहि वासांसि धर्मश नो येद् राज्ञे भूवाम हे ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच

भवत्यो यहि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ ।
अत्रागत्य स्ववासांसि प्रतीच्छन्तु शुचिस्मिताः ॥ १६ ॥

ततो जलाशयात् सर्वा दारिकाः शीतवेपिताः ।
पाणिभ्यां योनिमार्घाद्य प्रोत्तेरः शीतकर्शिताः ॥ १७ ॥

ऐक दिवस बधी कुमारिकाओंने दररोजनी जेम यमुनाज्ञना उनारे जहुने पोत-पोतानां वस्त्रो उतारी दीपां अने भगवान श्रीकृष्णना गुणोन्तु गान करती करती बहु ज आनन्दथी जल-कीडा करवा लागी ॥ ७ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण सनकादि योगीओं अने शंकर दगेरे योगेश्वरोना पक्ष ईश्वर हे. तेमनाथी गोपीओंनी अभिलाखा छानी न रही. तेओं तेमनो अभिमाय जाणीने पोताना भिन्नो गोपबाणकोनी साथे ते कुमारिकाओंनी साधना सङ्कलन करवा माटे यमुनाडिनारे गया ॥ ८ ॥ तेमाझे ऐकलाए ज गोपीओंनां बधां वस्त्रो उठावी दीपां अने बहु ज त्वरथी तेओं ऐक कंदबना वृक्ष पर चढी गया. साथी गोपकुमारो मोटे-मोटेथी हसवा लाग्या. स्वयं श्रीकृष्ण पक्ष छसीने गोपीओंने हसवान्तु कारण कहेवा लाग्या ॥ ९ ॥ ‘अरे कुमारिकाओ! तमे अहो आवीने ईश्वरा होय तो पोत-पोतानां वस्त्रो लही जाओ. तमने आ हु साचु ज कहु छु. मज्जक करतो नथी. तमे लोडो प्रत करी-करीने दूबाणी थही गर्हि छो ॥ १० ॥ आ मारा भिन्न व्यालबाणको जाङ्गे हे के, मैं क्यारेय कोई जुठी वात कही नथी. हे कुमारिकाओ! तमारी ईश्वरा होय तो अलग-अलग आवीने पोतानां वस्त्र लही लो अथवा बधी ऐक साथे आवो. तेमां मने कोई वांधो नथी ॥ ११ ॥

भगवाननो आ विनोद जोहिने गोपीओ भगवत्प्रेम-समां दुभी गर्हि. तेओं थोडो संकोश अनुभवीने ऐक-बीज्ञना सामु जोवा लागी अने हसवा लागी. जलमांथी बहार न नीकणी ॥ १२ ॥ ज्यारे भगवाने हसतां-हसतां फरीथी ए ज वात दोहरावी त्यारे तेमना विनोदथी कुमारिकाओंनु चिना वधारे तेमनामां खेचायु. ते ढंडा पाणीमां गणा सुधी दूबेली हती. अने तेमनुं शरीर थर-थर कांपी रहुं हतु. तेमाझे श्रीकृष्णने कहु- ॥ १३ ॥ ‘वहाला श्रीकृष्ण! तमे आवी अनीति न करो, अमे जाणीओ छीओ के तमे नंदबावाना लाडला लाल हो. अमारा प्रिय हो. बधा प्रजवासीओ तमारी प्रशंसा करे हो. जुओ, अमे ढंडीमां प्रूङ्गओ छीओ, तमे अमने अमारां वस्त्र आपी हो ॥ १४ ॥ प्रिय श्यामसुन्दर! अमे तमारी दासीओ छीओ. तमे जे कांઈ कहेरो, ते अमे करवा तैयार छीओ. तमे तो धर्मनो धर्म सारी रीते जाणो हो. अमने हुःखी न करो. अमारां वस्त्र अमने आपी हो; नहीं तो अमारे नंदबावाने करियाउ करवी पडेहो.’ ॥ १५ ॥

भगवान श्रीकृष्णो कहु- कुमारिकाओ! तमालं दास्य पवित्रता अने प्रेमथी भरेलुं हो. ज्यारे तमे पोताने मारी दासी स्वीकारो हो अने मारी आचानुं पालन करवा ईश्वरो हो तो अहो आवीने तमारां वस्त्रो लही लो ॥ १६ ॥ परीक्षित! ते कुमारिकाओ ढंडीथी प्रूङ्ग रही हती. भगवाननी आवी वात सांबणीने ते पोतानां बन्ने छायोथी गुप्त-अंगने ढांडीने यमुनाज्ञमांथी बहार नीकणी. ते वज्जते ढंडी तेमने बहु कष आपी रही हती ॥ १७ ॥

ભગવાનાહતા વીક્ષ્ય શુદ્ધભાવપ્રસાદિતः ।
સ્કન્ધે નિધાય વાસાંસિ પ્રીતઃ પ્રોવાય સસ્મિતમ् ॥ ૧૮ ॥

યૂં વિવસ્તા યદપો ધૃતત્રતા
વ્યગાહતૈતતાદુ દેવહેલનમ् ।
બદ્ધ્યાઽજલિં મૂર્ખ્યપનુતયેંહસ:
કૃત્વા નમોઽધો વસાં પ્રગૃહ્યતામ् ॥ ૧૯ ॥

ઈત્યચ્યુતેનાભિહિતં વ્રજાભલા
મત્વા વિવસ્તાપ્લવાં પ્રતચ્યુતિમ् ।
તત્પૂર્તિકામાસ્તદશેપકર્મણાં
સાક્ષાત્કૃતં નેમુરવધમૃગ् યતઃ ॥ ૨૦ ॥

તાસ્તથાડવનતા દેખ્યા ભગવાન્ દેવકીસુતઃ ।
વાસાંસિતાભ્યઃ પ્રાયચ્છત્કરુણસ્તેનતોષિતઃ ॥ ૨૧ ॥

દૃઢ્યું પ્રલભ્યાખ્યપયા ચ હાપિતા:
પ્રસ્તોભિતા: કીડનવચ્ય કારિતા: ।
વસ્થાદિં ચૈવાપહતાન્યથાભ્યમું
તા નાભ્યસૂયન્ પ્રિયસક્ષનિર્વતા: ॥ ૨૨ ॥

પરિધાય સ્વવાસાંસિ પ્રેષસક્ષમસજ્જિતા: ।
ગૃહીતચિતાનો ચેલુસ્તસ્મિલ્લજ્જાયિતેકષણા: ॥ ૨૩ ॥

તાસાં વિજ્ઞાય ભગવાન્ સ્વપાદસ્પર્શકાભ્યયા ।
ધૃતત્રતાનાં સઙ્કલ્પમાહ દામોદરોભલા: ॥ ૨૪ ॥

સઙ્કલ્પો વિદિતઃ સાધ્યો^૧ ભવતીનાં ભદર્યનમ् ।
મયાનુભોદિતઃ સોડસૌ સત્યો ભવિતુમહૃતિ ॥ ૨૫ ॥

ન મધ્યાવેશિતધિયાં કામ: કામાય કલ્પતે ।
ભર્જિતા કવથિતા ધાના પ્રાયો બીજાય નેષ્યતે ॥ ૨૬ ॥

એમના આ શુદ્ધ ભાવથી ભગવાન બહુ પ્રસન્ન થયા.
તેમને પોતાની પાસે આવેલી જોઈને તેમણે ગોપીઓનાં વસ્ત્રો
પોતાના ખલા પર મૂકી દીધાં અને ખૂબ પ્રસન્નતાથી હસતાં
હસતાં બોલ્યા - ॥ ૧૮ ॥ 'અરે ગોપીઓ! તમે જે પ્રત લીધું
હતું તેને બરાબર નિભાવ્યું છે - તેમાં કોઈ સંદેહ નથી. પરંતુ
આ પ્રત દરમિયાન તમે વસ્ત્રહીન થઈને જલમાં સાન કર્યું છે,
તેનાથી જલના અધિષ્ઠાતા દેવ વરુણનો અને પમુનાશનો
અપરાધ થયો છે. તેથી હવે આ દોષના નિવારણ માટે તમે
તમારા હાથ જોડીને માથા ઉપર મૂકો અને તેમને નમીને પ્રષાદ
કરો, ત્યાર પછી તમારાં વસ્ત્ર લઈ આઓ.' ॥ ૧૯ ॥ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણની વાત સાંભળીને તે પ્રજાકુમારીઓ એવું જ સમજું
કે, ખરેખર વસ્ત્રહીન અવસ્થામાં સાન કરવાથી અમારા પ્રતમાં
ઉષાપ રહી ગઈ. તેથી તેની નિર્વિઘ્ન પૂર્તિ માટે તેમણે સમસ્ત
કર્મોના સાક્ષી શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર કર્યા. કારણ કે તેમને
નમસ્કાર કરવાથી જ બધી ઉષાપ અને અપરાધોની નિવૃત્તિ થઈ
જાય છે. ॥ ૨૦ ॥ જ્યારે પશોદાનંદન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોયું
કે, બધી જ કુમારિકાઓ મારી આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રષાદ કરી રહી
છે, ત્યારે તે બહુ જ પ્રસન્ન થયા. તેમના હદ્યમાં કરુણા
ઉભરાઈ આવી અને તેમણે ગોપીઓનાં વસ્ત્ર આપી
દીધાં. ॥ ૨૧ ॥ પ્રિય પરીક્ષિત! શ્રીકૃષ્ણ કુમારિકાઓની બહુ
જ કસોટી કરી, લજજા ત્વજાવી, છણભરી વાતો કરી અને
કઠપુતળીની જેમ તેમને નચાવી, ત્યાં સુધી કે તેમનાં વસ્ત્રો પણ
હરી દીધાં. ઇતાં તે ભગવાન પર નારાજ ન થઈ. તેમની આવી
ચેષ્ટાઓને દોષ ન માન્યો, બલકે પોતાના પ્રિયતમના સંગથી
તે વધારે પ્રસન્ન થઈ ગઈ. ॥ ૨૨ ॥ પરીક્ષિત! ગોપીઓએ
પોત-પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરી દીધાં, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણ તેમના ચિત્તને
એ રીતે વશ કરી રાખ્યું હતું કે તે ત્યાંથી એક ડગલું પણ આગળ
ચાલી શકી નહીં. પોતાના પ્રિયતમના સમાગમ માટે સજીને તે
તેમની તરફ લજજાયુક્ત દાઢિથી નિહાળતી રહી. ॥ ૨૩ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોયું કે, તે કુમારીઓએ તેમનાં
ચરણકમળોના સ્પર્શની કામનાથી જ પ્રત કર્યું હતું અને તેમના
જીવનનો આ જ એક માત્ર સંકલ્પ છે. ત્યારે તેમના પ્રેમને વશ
થઈને ખાંડણિયા સાથે પણ બંધાઈ જનારા ભગવાને તેમને
કર્યું - ॥ ૨૪ ॥ 'મારી પરમ પ્રેયસી કુમારિકાઓ! હું તમારો
સંકલ્પ જાણું છું કે તમે મારી પૂજા કરવા ઈચ્છો છો. હું તમારી
આ ઈચ્છાનું અનુમોદન કરું છું, તમારો આ સંકલ્પ સત્ય થશે,
તમે મારી પૂજા કરી શકશો. ॥ ૨૫ ॥ જેમણે પોતાનાં મન અને
પ્રાજ્ઞ મને સમર્પિત કરી દીધાં છે તેમની કામનાઓ તેમને
સાંસારિક ભોગો તરફ લઈ જવામાં સમર્ય થતી નથી; જેમ
શેકેલાં કે ઉકાળેલાં બીજ અંકુરરૂપે ઉગવાને યોગ્ય નથી
રહેતાં. ॥ ૨૬ ॥

याताबला प्रजं सिद्धा मध्येमा रंस्यथ कपाः ।

यदुदिश्य प्रतमिं चेरुरार्यार्यनं सतीः ॥ २७॥

तेथी कुमारिकाओ! हवे तमे पोत-पोताने वेर जाओ. तमारी साधना सिद्ध थई गई छे. तमे आवनारी शरदऋतुनी रात्रिओमां भारी साथे विहार करशो. सतीओ! ए ज उदेशधी तो तमे लोकोंमे आ प्रत अने कात्यायनी देवीनी पूजा करी हती.* ॥ २७ ॥

* शीर-हरणना प्रसंगने लઈने अनेक प्रकारनी शंकाओ करवामां आवे छे, तेथी आ संबंधमां थोडे विचार करवानी जडू छे. वास्तवमां वात ए छे ते सचियानंदधन भगवाननी दिव्य मधुर रसमयी लीलाओंनु रहस्य जाग्रवानुं सौभाग्य थया ओळा लोडेनु होय छे. जे रीते भगवान चिन्मय छे, ते ज प्रमाणे तेमनी लीला पक्ष दिव्य ज होय छे. सचियानंद रसमय-साक्षात्कृपना जे परम उन्नत स्तर पर आ लीला थया करे छे, तेनी ऐवी विवक्षणां छे के, केटलीक वार तो शानविश्वान-स्वरूप विशुद्ध चेतन परम भ्रष्टमां पक्ष तेनुं प्राकृत्य थतुं नथी अने तेथी भ्रष्ट-साक्षात्कारने प्राप्त भवात्माओ पक्ष आ लीला-रसानुं समास्वादन करी शक्ता नथी. भगवाननी आ परम उड्जप्त दिव्य-रस-लीलानो यथार्य प्रकाश तो भगवाननी स्वरूपभूता आख्लाइनीयजित नित्यनिरुद्धेश्यरी श्रीवृप्तभानुनंदिनी श्रीराधार्ण अने तहंगभूता प्रेममयी गोपीओना कृप्यमां ज थाय छे अने ते ज निरावरक्षा थईने भगवाननी आ परम अंतरंग रसमयी लीलानुं समास्वादन करे छे.

आम तो भगवानना जन्म-कर्मनी बधी लीलाओ दिव्य होय छे, परंतु प्रजनी लीला, प्रजमां निरुद्धलीला अने निरुद्धमां पक्ष मात्र रसमयी गोपीओनी साथे थनारी मधुर लीला तो दिव्याति-दिव्य अने सर्वगुणतम छे. आ लीला सर्वसापारणानी सामे प्रगट नथी, अंतरंग लीला छे अने आमां प्रवेशनो अधिकार मात्र गोपीजनोने ज होय छे. ऐरे.

इसमा संक्षेपना एकवीसमा अध्यायमां अंदूं वर्णन आव्यु छे ते, भगवाननी द्रुप-माधुरी, वंशीध्यनि अने प्रेममयी लीलाओ जोઈ-संबलीने गोपीओ मुञ्य थई गई. बावीसमा अध्यायमां ते ज प्रेमनी पूर्णिता प्राप्त करवा माटे ते सापना करवा लागी. आ ज अध्यायमां भगवाने आवीने तेमनी साधना पूर्ण करी छे. आ ज शीर-हरणनो प्रसंग छे.

गोपीओ शुं उच्छती हती, ए वात तेमनी साधनाची स्पष्ट थाय छे. ते चाहती हती — श्रीकृष्ण प्रत्ये पूर्ण आत्मसमर्पण. श्रीकृष्णनी साथे ए रीते हणी-मणी जवुं के तेमनुं रोम-रोम, मन-प्राङ्म, संपूर्ण आत्मा मात्र श्रीकृष्णमय थई जाय. शरदऋतुमां तेमनो श्रीकृष्णना वेशुनादनी चर्चा आपसमां करी हती, तेमन्तना प्रथम मात्रामां अर्थात् भगवाननी विभूतिस्वरूप मार्जशीर्षमां तेमनी साधना प्राप्तं थई गई. विलंब तेमना माटे असह छतो. ठंडीना दिवसोमां ते प्रातःकाळे ज पमुना-स्नान माटे जती हती, तेमने देहनी परवा न हती. घरी बधी कुमारिकाओ एक साथे जती, तेमनामां उर्ध्व-देश न हतां. तेओ ऊंचा स्वरे श्रीकृष्णनुं नाम डीर्घ करती करती जती हती, तेमने गामनो ते शातिजनोनो डर न हतो. तेओ परमां पक्ष द्विष्टाननुं (कणाहारनुं) बोजन करती हती, ते श्रीकृष्ण माटे एटली वाहुण थई जही हती के तेमने माता-पिता सुपीनो पक्ष संकोच न हतो. ते विष्विपूर्वक देवीनी रेतीनी मूर्ति जनावीने पूजा अने मंत्र-जप्त करती हती. पोताना आ कार्यने बधी रीते उचित अने उत्तम भानती हती. एक वाक्यमां — तेमनो पोतानो तमाम परिवार, पर्म, संकोच अने व्यक्तित्व भगवानना चरणोमां बधी रीते समर्पित करी दीपो हतो. ते ए ज जप्त करती हती के एकमात्र नंदनांदन अमारा प्राप्तोना स्वामी थाप. श्रीकृष्ण तो वस्तुतः तेमना स्वामी हता ज, परंतु लीलानी हाटिए तेमना समर्पणमां थोडी जिशप छती. ते निचावरक्षारूपे श्रीकृष्णनी सामे नहोती जती, तेमनामां थोडे संकोच हतो. ते संकोच दूर करवा माटे तेमनी सापना, तेमनुं समर्पण पूर्ण करवा माटे तेमनुं आवरक्ष बंग करी देवानी जडू छती, तेमनुं आ आवरक्षरूपी वस्त दरी लेतुं जडू छतुं अने ए ज काम भगवान श्रीकृष्णे कर्पु. तेथी ज पोतेश्चयोना उच्चर भगवान पोताना भिन्न ग्वालबाणकोनी साथे पमुना उनारे पथार्या हता.

सापेक पोतानी शक्तिधी, पोताना बग अने संकल्पी, मात्र पोताना निश्चयी पूर्ण समर्पण नथी करी शक्तो. समर्पण पक्ष एक छिया छे अने तेने करवावाणो असमर्पित ज रही जप्त छे. आवी स्थितिमां अंतरात्मानुं पूर्ण समर्पण त्यारे थाय छे, ज्यारे भगवान पोते आवीने ते संकल्पनो स्वीकार करे छे अने संकल्प करवावाणो पक्ष स्वीकार करे छे. त्यारे ज समर्पण पूर्ण थाय छे. सापेकनुं कर्तव्य छे — पूर्ण समर्पणनी तेयारी. तेने पूर्ण तो भगवान ज करे छे.

भगवान श्रीकृष्ण आम तो लीला-पुरुषोत्तम छे, छतां पक्ष जप्तारे पोतानी लीला प्रगट करे छे त्यारे मर्यादानुं उल्लंघन नथी करता, स्थापना ज करे छे. विष्विनुं अतिक्रमण करीने जोઈ साधना-मार्जमां अत्रेसर थई शक्तुं नथी. परंतु हृदयनी निरुद्धपत्ता, सम्याई

અને સાચો પ્રેમ વિધિના અતિકમણને પણ રિશિલ કરી દે છે. ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કરવા માટે જે સાધના કરી રહી હતી. તેમાં એક ઊંઘપ હતી. તેઓ શાસ્ત્ર-મર્યાદા અને પરંપરાગત સનાતન મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને નજીન-સનાત કરતી હતી. જોકે તેમની આ કિયા અણાનપૂર્વક હતી, તો પણ ભગવાન દ્વારા તેની ચોખવટ થવી જરૂરી હતી. ભગવાને ગોપીઓ પાસે આનું પ્રાયાચિત્ત પણ કરાવ્યું જે લોકો ભગવાન પરના પ્રેમને નામે વિધિનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેમણે આ પ્રસંગ ધ્યાનથી વાંચવો જોઈએ અને ભગવાન શાસ્ત્રોક્ત વિધિનું કેટલું સન્માન કરે છે એ જોસું જોઈએ.

વૈધો (વિધિ અનુસાર) બજિનો અંત ચાગાત્મિકા બજિમાં છે અને રાગાત્મિકા બજિ પૂર્વી સમર્પણના રૂપમાં પરિણાત થઈ જાય છે. ગોપીઓએ વિધિ પ્રમાણે અનુઝાન કર્યું. તેમનું હદ્દું તો ચાગાત્મિકા બજિથી ભરેલું હતું. હવે પૂર્વી સમર્પણ થવું જોઈએ. ચીર-હરદ્રા દ્વારા એ જ કાર્ય સમ્બન્ધ થાય છે.

ગોપીઓએ જેમના માટે લોક-પરલોક, સ્વાર્થ-પરમાર્થ, જાતિ-કુલ, પુરજન-પરિજન અને ગુરુજનોની પરવા ન કરી, જેમની પ્રાપ્તિ માટે જ તેમનું આ મહાન અનુઝાન છે, જેમના ચરણોમાં એમણે પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દીધું છે, જેમને નિરાપરદ્ધ મળવાની જ એકમાત્ર અભિલાષા છે, તે જ નિરાપરદ્ધ રસમય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સામે તેઓ નિરાવરદ્ધ બાવે ન જઈ શકે – શું આ તેમની સાધનાની અપૂર્વાન્તા નથી? છે, જરૂર છે અને આવું સમજને જ ગોપીઓ નિરાવરદ્ધારૂપે તેમની સામે ગઈ.

શ્રીકૃષ્ણ ચરાચર પ્રકૃતિના એકમાત્ર અધીશર છે; સમસ્ત ડિયાઓના કર્તા, બોક્તા અને સાથી પણ તે જ છે. એવો એક પણ વ્યક્ત કે અવ્યક્ત પદાર્થ નથી જે કોઈ પણ પ્રકારના પડદા વિના તેમની સામે ન હોય. તે જ સર્વવ્યાપક, અંતર્યામી છે. ગોપીઓના, ગોપોના અને અભિલ વિશના તે જ આત્મા છે. તેમને સ્વામી, ગુરુ, પિતા, માતા, સખા, પતિ વગેરેના રૂપમાં માનીને લોકો તેમની જ ઉપસના કરે છે. ગોપીઓ તે જ ભગવાનને જ્ઞાન-બૂજુણે કે, આ ભગવાન છે – આ જ યોગયોગેશર, કશાકશાતીત પુરુષોત્તમ છે – પતિરૂપે પ્રાપ્ત કરવા હુંચતી હતી. શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સંખણો શ્રીદ્વા-ભાવથી પાડ કરવાથી આ વાત બહુ જ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે, ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણતી હતી, ઓળખતી હતી. વેશુગીત, ગોપીગીત, યુગલગીત અને શ્રીકૃષ્ણના અંતર્ધાન થઈ જવાથી ગોપીઓની તપાસ (ખોજ)માં આ વાત કોઈ પણ જોઈ-સાંભળી-સમજ શકે છે. જે લોકો ભગવાનને ભગવાન માને છે, તેમનાથી સંબંધ રાખે છે, સ્વામી-સુહૃદ વગેરેના રૂપે તેમને માને છે, તેમના હદ્દુંમાં ગોપીઓનો આ અલૌકિક માર્ગુર્ય સંબંધ અને તેમની સાધના વિશે શંકા જ કરી રીતે થઈ શકે?

ગોપીઓની આ હિંદ્ય લીલાનું જીવન ઉચ્ચ શ્રેષ્ઠોના સાધક માટે આર્દ્ધ જીવન છે. શ્રીકૃષ્ણ જીવોના એકમાત્ર પ્રાપ્તિય સાથાત પરમાત્મા છે. આપણી બુદ્ધિ, આપણી દર્શિ દેહ સુધી જ મર્યાદિત છે. તેથી આપણે શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓના પ્રેમને પણ માત્ર શારીરિક તથા કામના-વાસનાથી ભરડાયેલો સમજણે છીએ. આ અપાર્વિવ અને અપ્રાકૃત લીલાને આ પ્રકૃતિના રાજ્યમાં પસડી લાવવી, આપણી સ્થૂળ વાસનાઓનું અશુભ પરિણામ છે. જીવોનું મન બોગપરાયણ વાસનાઓથી અને તમોજુણી પ્રવૃત્તિઓથી ભરેલું રહે છે. તે વિષયોમાં જ આમ તેમ બટકું રહે છે અને અનેક પ્રકારે રોગ-શોકથી પીડિત રહે છે. જ્યારે કોઈ વાર પુષ્પોના ફળનો ઉદ્ય થાય ત્યારે ભગવાનની અચિન્ન્ય, અહેતુકી દૂપાથી વિચારનો ઉદ્ય થાય છે, ત્યારે જીવ દુઃખોની જ્યાળાઓથી ઉભરવા માટે અને પોતાના પ્રાણોને શાંતિમય પામમાં પહોંચાડવા માટે ઉત્સુક બને છે. તે ભગવાનનાં લીલા-સ્થળોની યાત્રા કરે છે, સત્સંગ પ્રાપ્ત કરે છે, અને તેના હદ્દણી તાલાવેલી તે આકાંક્ષાઓ માટે, જે અત્યાર સુધી સુખુપત હતી, જાગીને બહુ દેગપૂર્વક પરમાત્મા તરફ ચાલવા માડે છે. ચિરકાળથી વિષયોનો જ અભ્યાસ હોવાને કારણો વચ્ચે-વચ્ચે વિષયોના સંસ્કાર તેને પરેશાન કરે છે, અને વારંવાર વિષેપોનો સામનો કરવો પડે છે. પરંતુ ભગવાનની પ્રાથ્યના, કીર્તન, સ્મરણ, ચિત્તન કરતાં-કરતાં ચિત્ત સ-સ બનવા લાગે છે અને ધીરે-ધીરે તેને ભગવાનના સાન્નિધ્યનો અનુભવ પણ થવા લાગે છે. થોડો રસ પડવાથી ચિત્ત ભારે દેગથી અંતર્દીશમાં પ્રવેશ કરી જાય છે, અને ભગવાન માર્ગદર્શકરૂપે સંસાર-સાગરથી પાર લઈ જનાર્દી નોકા પર કેવટરૂપે અથવા એમ સમજો કે, સાથાત ચિત્તસ્વરૂપ ગુરુહેવના રૂપમાં પ્રગટ થઈ જાય છે. બરાબર એ જ કાણો અભાવ, અપૂર્વાનું બંધન નાદ થઈ જાય છે. વિશુદ્ધ આનંદ – વિશુદ્ધ જીવની અનુભૂતિ થવા લાગે છે.

ગોપીઓ જે હમજું-હમજું જ સાધના દ્વારા સિદ્ધ થઈને ભગવાનની અંતર્દીંગ લીલામાં અવેશ કરવાની છે તેઓ ચિરકાળથી શ્રીકૃષ્ણના પ્રાણોમાં પોતાના પ્રાણ લીન કરવા માટે ઉત્સુક છે, હવે સિદ્ધ મળતાં નજીક પહોંચી ગઈ છે. અથવા તો નિત્યશુદ્ધ હોવા છતાં પણ ભગવાનની હિંદુનુસાર તેમની હિંદ્ય લીલામાં સહયોગ આપી રહી છે, તેમના હદ્દણા સમસ્તા એકમાત્ર જીતા શ્રીકૃષ્ણ વાંસળી વગાડીને તેમને આકૃષ કરે છે અને તેમના હદ્દણમાં રહેલા જૂના સંસ્કારો જે શેષ છે, આજે તેમને ધોઈ નાંખવા માટે સાધનામાં જોડે છે. તેમની કેટલો-દયા છે, તે પોતાના પ્રેમીઓ સાથે કેટલો પ્રેમ કરે છે – એ વિચારીને ચિત્ત મુગ્ધ થઈ જાય છે, ગદ્દગદ થઈ જાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓનાં વસ્ત્રોના રૂપમાં તેમના સમસ્ત સંસ્કારોનાં આવરણ પોતાના હાથમાં લઈને પાસે જ કંદળના વૃદ્ધ પર ચડીને બેસી ગયા. ગોપીઓ પાણીમાં હતી, તેઓ જળમાં સર્વબ્યાપક સર્વદર્શી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી જો પોતાને ગુપ્ત સમજ રહી હતી—તેઓ જાણો તે તત્ત્વને ભૂલી ગઈ હતી કે, શ્રીકૃષ્ણ જળમાં જ નથી, સ્વયં જળસરૂપ પણ છે. તેમના જુના સંસ્કાર શ્રીકૃષ્ણના સમુખ જવામાં બાપક બની રહ્યા હતા. તેઓ શ્રીકૃષ્ણ માટે સર્વ કાંઈ ભૂલી ગઈ હતી, પરંતુ હજુ સુધી પોતાને નહોતી ભૂલી. તેઓ ચાહતી હતી માત્ર શ્રીકૃષ્ણને, પરંતુ તેમના સંસ્કાર, વચ્ચે આ પડ્યો રાખવા માગતા હતા. પ્રેમ પ્રેમી અને પ્રિયતમની વચ્ચે એક પુષ્પનો પણ પડ્યો રાખવા હશેતો નથી. પ્રેમની મુક્તિ છે, સર્વથા વ્યવપાનરહિત, અભાપ અને અનંત મિલન. જ્યાં સુધી પોતાનું સર્વસ્વ - તે જલે ગમે તેટલું હોય — પ્રેમની જવાણામાં જસ્તુ કરી દેવામાં આવતું નથી, ત્યાં સુધી પ્રેમ અને સમર્પજી બન્ને અપૂર્ણ રહે છે. આ જ અપૂર્ણાને દૂર કરતાં, 'શુદ્ધભાવથી પ્રસન્ન થયેલા' (શુદ્ધભાવપ્રમસાદિત) શ્રીકૃષ્ણો કહું કે 'મારી સાચે અનન્ય પ્રેમ કરવાવાળી ગોપીઓઓ એકવાર, ફક્ત એકવાર પોતાના સર્વસ્વને અને પોતાને પણ ભૂલીને મારી પાસે આવો તો ખરાં. હૃદામાં જે અવ્યક્ત ત્યાગ છે, તેને કષણ માટે વક્ત તો કરો. શું તમે મારે માટે આટલું પણ નથી કરી શકતી?' ગોપીઓએ જાણો કહું — 'શ્રીકૃષ્ણ! અમે અમારી જાતને કઈ રીતે ભૂલીએ? અમારી જન્મ-જન્મની પારણાઓ ભૂસાઈ જાય, ત્યારે ને! અમે સંસારના અગ્નાપ જળમાં કંઠ સુધી ઝૂલેલી છીએ. કંઈનો પ્રકોપ પણ છે. અમે આવવા હશેતી ઢોયા છતાં પણ આવી શકતી નથી. શ્યામસુંદર! પ્રાણોના પ્રાણ! અમારું હદ્ય તમારી સામે ઉન્નુકત છે. અમે તમારી દાસીઓ છીએ. તમારી આશાનું પાલન કરીશું. પરંતુ અમને નિરાવરણ કરીને પોતાની સામે ન બોલાવો' સાધકની આ દરશા — ભગવાનને ચાહવા અને સાચે-સાચે સંસારને પણ ન છોડવો, સંસ્કારોમાં જ ગોધાં ખાવાં — માયાના પડદાને જાળવી રાખવો, બધું હુવિધાની દરશા છે. ભગવાન આ જ રિખવાડે છે કે, 'સંસ્કારશૂન્ય થઈને, નિરાવરણ થઈને, માયાનો પડદો હટાવીને, આવો, મારી પાસે આવો. અરે, તમારો આ મોહનો પડદો તો મેં જ છીનવી લીધો છે. તમે હવે આ પડદાના મોહમાં ડેમ પડી છો? આ પડદો જ પરમાત્મા અને જળની વચ્ચે મોટી અડયશી છે; આ હટી ગમો, ડલ્યાજી થઈ ગયું, હવે તમે મારી પાસે આવો, ત્યારે તમારાં જન્મ-જન્મની આકંશાઓ પૂરી થઈ શકશો.' પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણનું આ આદ્યવાન, આત્માના આત્મા પરમ પ્રિયતમના મિલનનું આ અપૂર આમંત્રજ્ઞ ભગવત્કૃપાથી જેના અંતર્દ્શમાં પ્રગટ થઈ જાય છે, તે પ્રેમમાં ઝૂલીને, બધું જ છોડીને, છોડવાને પણ ભૂલીને, પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણના ચરણોમાં દોડી જાય છે. પછી ન તેને તેનાં વસ્ત્રોની સ્મૃતિ રહે છે અને ન લોકોનું ધ્યાન રહે છે! તે ન જગતને જુબે છે, ન પોતાને, આ ભગવત્પ્રેમનું રહસ્ય છે. વિશુદ્ધ અને અનન્ય ભગવત્પ્રેમમાં આવું જાય જ છે.

ગોપીઓ આવી, શ્રીકૃષ્ણના ચરણ પાસે મૂક-ખાવે ઊભી થઈ ગઈ. તેમનું મુખ વજાપુકત હતું. પરિક્રિયિત રોપ રહી ગયેલા સંસ્કારો શ્રીકૃષ્ણ સાચે તદકાર ધવામાં અવરોધક થઈ રહ્યા છે. શ્રીકૃષ્ણ હસ્યા, તેમણે સંકેત કર્યો 'આટલા મોટા ત્યાગમાં આ સંકોચ કલંક છે. તમે તો સદા-સર્વદા નિષ્કલંક છો, તમારે આનંદે પણ ત્યાગ, ત્યાગની ભાવનાનો પણ ત્યાગ, ત્યાગની સ્મૃતિનો પણ ત્યાગ કરવો પડરો.' ગોપીઓની નજર શ્રીકૃષ્ણના મુખકમળ પર પડી બન્ને હાથ આપમેળે જ લેગા થઈ ગયા. અને સુર્યમંડળમાં નિરાઝેલા પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જ પ્રેમની નિષ્ઠા મારી. ગોપીઓના આ સર્વસ્વના ત્યાગે, આવા પૂર્ણ સમર્પજી આ જ. ઉચ્ચતમ આત્મવિસ્મૃતિએ તેમને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમથી બરી દીધી. તે દિવ્ય રસના અલોકિક, અનાકૃત મપુના અનંત સમુદ્રમાં ઝૂલવા ઉત્તરવા લાગી. તે બધું જ ભૂલી ગઈ, ભૂલવાવાળાને પણ ભૂલી ગઈ, તેમની દિલ્લિમાં હવે શ્યામસુંદર હતા. બસ, માત્ર શ્યામસુંદર હતા.

જ્યારે પ્રેમી ભક્ત આત્મવિસ્મૃત થઈ જાય છે, ત્યારે તેનું દાધિત્વ પ્રિયતમ ભગવાન પર હોય છે. હવે મર્યાદાની રક્ષા માટે ગોપીઓને તો વસ્ત્રોની જરૂર ન હતી. કેમકે, તેમને જે વસ્તુની જરૂર હતી, તે તો મળી ગઈ હતી. પરંતુ શ્રીકૃષ્ણ પોતાના પ્રેમીને મર્યાદાસ્વુત ધવા હેતા નથી. તેઓ સ્વયં વસ્ત્રો આપે છે અને પોતાની અમૃતતુલ્ય વાણીથી તેમને વિસ્મૃતિમાંથી જગાડીને પાછા જગતમાં લઈ આવે છે. શ્રીકૃષ્ણો કહું — 'ગોપીઓ! તમે સતી-સાધી છો. તમારાં પ્રેમ અને સાધના મારાથી અજ્ઞાન્યાં નથી. તમારો સંકલ્પ સત્ય હોય. તમારો આ સંકલ્પ — તમારી આ ક્રમના તમને તે પદ પર બેસાડે છે જે નિઃસંકલ્પતા અને નિષ્ઠામતાનું છે. તમારો ઉદેશ પૂર્ણ, તમારું સમર્પજી પૂર્ણ અને આગળ આવનારી શરદીશુની ચાત્રિઓમાં આપણું રમણ પૂર્ણ હોય. ભગવાને સાધના સકળ ધવાનો અવધિ પણ નિર્ધારિત કરી દીધો. આનાથી સ્પર્શ થાય છે કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના કોઈ પણ પણ પ્રકારના ક્રમ-વિકારની કલ્પના ન હતી. કામી પુરુષનું ચિંતા વસ્ત્રલીન લીધીને જોઈને એક કષણ માટે પણ વશમાં રહી શકે પણ?

એક મહાત્મની વિલક્ષણ વાત છે. ભગવાનની સમુખ જતાં પહેલાં જે વસ્ત્રો સમર્પજણી પૂર્ણતામાં બાપક થઈ રહ્યાં હતાં, વિશેપનું કરણ બની રહ્યાં હતાં તે ભગવાનની દૃપા, પ્રેમ, સાન્નિધ્ય અને વરદાન પ્રાપ્ત ધવા પછી 'પ્રસાદ' સ્વરૂપ બની જયાં. આનું કરણ શું છે? આનું કરણ છે ભગવાનનો સંબંધ. ભગવાને પોતાના હાથે તે વસ્ત્રોને ઉપાડ્યાં હતાં અને પછી તે વસ્ત્રોને પોતાના શ્રેષ્ઠ અંગ ખલા પર

રાખી દીધાં હતાં નીચેના શરીરમાં પહેરવાની સાડીઓ, ભગવાનના પણ પર ચઢીને તેમનો સંસ્પર્શ મેળવીને કેટલી અપાકૃત રસાત્મક થઈ ગઈ, કેટલી પવિત્ર-કૃષ્ણમય બની ગઈ, આનું અનુમાન કોણ લગાવી શકે? ખરેખર આ સંસાર ત્યાં સુધી બાધક અને વિકોપજનક છે, જ્યાં સુધી તે ભગવાન સાથે સંબંધ જોડીને ભગવાનનો પ્રસાદ નથી બની જતો. ભગવાન દ્વારા પ્રાપ્ત વચાચી તો આ બંધન પણ મુક્તિરૂપ બની જાય છે. તેમના સંપર્કથી માયા, શુદ્ધ વિદ્યા બની જાય છે. સંસાર અને તેનાં સમસ્ત કર્મો અમૃતમય આનંદ-રસથી પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે. ત્યારે બંધનનો ભય રહેતો નથી. કોઈ પણ આવરણ ભગવાનના દર્શનથી વંચિત રાખી શકતું નથી. નરક, નરક નથી રહેતું, ભગવાનના દર્શન થતાં રહેવાથી તે વૈકુંઠ બની જાય છે. આ જ સ્થિતિમાં પહોંચીને મોટા-મોટા સાધકો પ્રાકૃત મનુષ્યની જેમ આચરણ કરતા હોય એમ દેખાય છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પોતાની બનીને ગોપીઓની ફરીથી તે જ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અથવા શ્રીકૃષ્ણ તે જ વસ્ત્રો ધારણ કરાવે છે. પરંતુ ગોપીઓની દાખિમાં હવે આ વસ્ત્ર, તે વસ્ત્ર નથી. વસ્તુતા: તે છે પણ નહીં – હવે તો આ બીજુ જ વસ્તુ થઈ ગયાં છે. હવે તો આ ભગવાનનો પાવન પ્રસાદ છે. પણ-પણ ભગવાનનું સ્મરણ કરાવનારાં, ભગવાનના પરમ સુંદર પ્રતીક છે. તેથી તેમણે સ્વીકારી પણ લીધાં. તેમની પ્રેમમય સ્થિતિ મર્યાદાને ઓળંગી ગઈ હતી, છતાં તેમણે ભગવાનની મર્યાદા સ્વીકારી. આ દાખિએ વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે, ભગવાનની આ ચીરહરણ-લીલા અન્ય લીલાઓની જેમ ઉચ્ચતમ મર્યાદાથી પરિપૂર્ણ છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓના સંબંધમાં માત્ર તે જ માચીન આર્થિક પ્રમાણ છે – જેમાં તેમની લીલાઓનું વર્ણન થયું છે. તેમાં એક પણ એવો ગ્રંથ નથી, જેમાં શ્રીકૃષ્ણની ભગવતાનું વર્ણન ન હોય. શ્રીકૃષ્ણ ‘સ્વયં ભગવાન છે.’ આ જ વાત બધે મળે છે. જે શ્રીકૃષ્ણને ભગવાન નથી માનતા, તેના પરદી એ સ્પષ્ટ છે કે તે આ ગ્રંથોને પણ નથી માનતા. અને જે આ ગ્રંથોને પણ પ્રમાણ નથી માનતા, તે તેમાં વર્ણવેલી લીલાઓના આધાર પર શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રોની સમીક્ષા કરવાનો અધિકાર પણ રાખતા નથી. ભગવાનની લીલાઓને લોડિક ચરિત્ર જેવી ગણાવી તે શાસ્ત્રની દાખિમાં એક મોટો અપરાધ છે અને તેનું અનુકરણ કરવાનો તો સર્વથા નિષેખ છે. મનુષ્યબુદ્ધિ – જે સ્થૂલતાથી જ વીટાણાયેલી છે – તે માત્ર જડ પદાર્થોના સંબંધમાં જ વિચારી શકે છે, ભગવાનની દિવ્ય વિનિમયી લીલા વિશે કોઈ કલ્પના પણ કરી શકતી નથી. આ બુદ્ધિ સ્વયં પોતાની જ હાંસી ઉડાવે છે, જે સમસ્ત બુદ્ધિઓના પ્રેરક અને બુદ્ધિથી અત્યંત પર રહેવાવાળા પરમાત્માની દિવ્ય લીલાઓને પોતાના ગ્રાજવે તોલે છે – પોતાની કસોરી પર કસે છે.

દિવ્ય અને બુદ્ધિ સર્વથા વિપરીત હોય તો પણ, માની લઈએ કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન નહોતા અથવા તેમની આ લીલા લોડિક હતી તો પણ તર્ક અને પુસ્તિની સામે એવી કોઈ વાત ટકી શકતી નથી, જે શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રમાં લાંઘનરૂપ થાય. શ્રીમદ્ભાગવતનું પારાપણ કરવાવાળા જાણો છે કે, પ્રજ્ઞમાં શ્રીકૃષ્ણ અગિયાર વર્ષ સુધી જ રહ્યા હતા. જો રાસલીલાનું વર્ષ તેમના માટે દસ વર્ષ માનીએ, તો નવમા વર્ષમાં જ ચીરહરણ-લીલા થઈ હતી. એ વાતની કલ્પના પણ કરી શકાય એમ નથી કે, આઠ-નવ વર્ષના બાળકમાં કામોતેજના થઈ શકે. ગામડાની ગમાર ગોવાલણો, જ્યાં વર્તમાનકાળની નાગરિક મનોવૃત્તિ પહોંચી શકી નથી, એક આઠ-નવ વર્ષના બાળક સાથે નિષેદ્ધ કર્મ કરવા હુંચે અને તેના માટે સાધના કરે – એ કોઈ રીતે સંભવ નથી. તે કુમારી ગોપીઓના મનમાં કલુષિત વૃત્તિ હતી, એ વર્તમાન કલુષિત મનોવૃત્તિનું અનુમાન છે. આજકાલ જેમ ગામડાની નાની-નાની છોકરીઓ રામ જેવો પતિ અને લક્ષ્મણ જેવો દિવ્યર પ્રાપ્ત કરવા માટે દેવી-દેવતાઓની ઉપાસના કરે છે, તે જ પ્રમાણો તે કુમારીઓને પણ પરમ સુંદર, પરમ મધુર શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કરવા માટે દેવીની ઉપાસના અને પ્રતી કર્મ હતું હતું. આમાં દોષની કર્દ વાત છે?

આજની વાત જુદી છે. જોગપ્રધાન દેશોમાં તો નજનસંપ્રદાય અને નજનસાનાની કલબો છે. તેમની દાખિ ઈન્દ્રિયોની તૃપ્તિ સુધી જ સીનિત છે. ‘ન નજન: સ્નાયાત્’ – આ શાસ્ત્રની આજા છે. શ્રીકૃષ્ણ નહોતા હુંછાતા કે ગોપીઓ શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ આચરણ કરે. માત્ર લોડિક અનર્થ જ નહીં, ભારતીય ઋષિઓનો એ સિદ્ધાંત છે કે, તે દરેક વસ્તુમાં દેવતાઓનું અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે. આ નજનસાનાને દેવતાઓની વિપરીત બતાવ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ જાગ્રત્તા હતા કે, આનાથી વરુણ દેવતાનું અપમાન થાય છે. ગોપીઓ પોતાની દૃષ્ટા-પ્રાપ્તિ માટે જે તપસ્યા કરી રહી હતી તેમાં તેમનું નજનસાન અનિષ્ટ ફળ આપનાર હતું અને આ પ્રથાના મૂળમાં જ જે આનો વિરોધ ન કરવામાં આવે તો આગળ જતાં આ કુપ્રથા વધારે પ્રચલિત બને; તેથી શ્રીકૃષ્ણો આ પ્રથાનો અલોડિક ઢંગથી નિષેખ કરી દીધો.

ગામડાની ગોવાલણોને આ પ્રથામાં રહેલી ભૂરાઈ કરી રીતે સમજાવવી, એ માટે શ્રીકૃષ્ણો એક મૌલિક ઉપાય વિચાર્યો. જે તેઓ ગોપીઓની પાસે જઈને તેમને દેવતાઓના નિયમનું તાત્પર્યાનું સમજાવત, તો તેઓ સરણતાથી સમજી શકત નહીં. તેમને તો આ પ્રથાને કારણે ઊભી થનારી વિપત્તિનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવવો હતો. અને વિપત્તિનો અનુભવ કરાવ્યા પણી તેમણે દેવતાઓના અપમાનની વાત પણ કહી દીધી દીધી તથા હાથ જોડીને કષમા-પ્રાર્થનારૂપી પ્રાયાંશી પણ કરાવ્યું. મહાપુરુષોમાં તેમની બાલ્યાવસ્થામાં પણ આવી પ્રતિબાન જોવા મળે છે.

श्रीशुक उवाच

ईत्यादिष्टा भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ।
ध्यायन्यस्तप्तदाम्भोऽं कृच्छ्रात्रिविविशुर्जम् ॥ २८ ॥

अथ गोपैः परिवृतो भगवान् देवकीसुतः ।
वृन्दावनाद् गतो दूरं चारथन् गाः सहाग्रजः ॥ २९ ॥

निदायार्कातपेतिऽमेषायामिः स्वाभिरात्मनः ।
आतपत्रायितान् वीक्ष्य दुमानाह प्रजौकसः ॥ ३० ॥

हे स्तोककृष्ण! हे अंशो श्रीदामन् सुभलार्जुन ।
विशालर्घभ तेजस्विन् देवप्रस्थ वदुथप ॥ ३१ ॥

पश्यतैतान् महाभागान् परार्थेकान्तश्चितान् ।
वातवर्षातपहिमान् सहन्तो वारथन्ति नः ॥ ३२ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! भगवाननी आवी आशा भेणवीने ते कुमारिकाओ भगवान श्रीकृष्णना चरणोनु धान करती रहीने ज्वानी ईश्वा न ठोवा छतां पशा बहु कष साथे प्रजमां गर्छ. हवे तेमनी बधी कमनाओ पूरी थई चूडी छती. ॥ २८ ॥

प्रिय परीक्षित! एक दिवस भगवान श्रीकृष्ण बलरामज्ञ अने गोपकुमारो साथे गायो चरावता वृन्दावनमां बहु दूर नीकणी गया. ॥ २९ ॥ श्रीभक्ततु छती. सूर्यनो तडको बहु उंच थई रहो छतो. परंतु घटावार वृक्षो भगवान श्रीकृष्ण उपर छत्रनु काम करी रखां छतां. भगवान श्रीकृष्ण वृक्षोने छाया करतां जोઈने स्तोककृष्ण, अंशु, श्रीदामा, सुभल, अर्जुन, विशाल, ऋषभ, तेजस्वी, देवप्रस्थ अने वदुथप वगेरे गोपकुमारोने संबोधीने कहु - ॥ ३०-३१ ॥ ‘मारा प्रिय मित्रो! जुओ, आ वृक्षो डेटलां भाग्यशाणी छे! तेमनु संपूर्ण छवन मात्र अन्यनी भलाई करवा भाटे ज छे. ते स्वयं तो हवानी जापटो, वरसाद, गरमी अने ढंडी – बहु सहन करे छे, परंतु आपक्षा लोकोनी वरसाद, गरमी-ढंडीथी रक्षा करे छे. ॥ ३२ ॥

श्रीकृष्ण आठनव पर्थना उता. तेटला भाणकमां काम-विकार संबव नदी अने नवनसनाननी कुप्रथा नष्ट करवा माटे तेमणे शीरहरण अयो – आवो ज्वाल योज्य ठोवा छतां पशा मूर्खमां ‘काम’ अने ‘रमण’ आवा शब्दोद्यो लोडो भइडे छे. आ मात्र शब्दोनी ज माया छे, महात्मा लोडो तेना पर ध्यान आपता नदी. श्रुतिओमां अने गीतामां पशा अनेक पार ‘काम’, ‘रमण’ अने ‘रति’ वगेरे शब्दोनो प्रयोग थसो छे, परंतु त्यां ते शब्दोनो अदलील अर्थ थतो नदी. गीतामां तो ‘धर्माविरुद्ध काम’ने परमात्मानु स्वरूप कहो छे. महापुरुषेनु आत्मरमण, आत्ममिथुन अने आत्मरति जाहीतां छे. आवी स्थितिमां मात्र थोडा शब्दोने जोઈने भडकी जवुं ऐ विशारवान मनुष्यनु काम नदी. जे श्रीकृष्णने मात्र मनुष्य समझे छे तेमणे समण अने रति शब्दो अर्थ मात्र डीडा अघवा रमत समझ्यो जोઈये, व्याकरण प्रभाषो ऐ बराबर छे – ‘रमु डीडायाम्’.

दृष्टिनेदव्य श्रीकृष्णनी लीला भिन्न-भिन्न उपमां देखाय छे. अध्यात्मवादीओ श्रीकृष्णने आत्मारूपे जुओ छे, गोपीओने वृत्तिओना इपे. वृत्तिओनु आपरक्षा नष्ट थई जवुं ऐ ज ‘शीरहरण-लीला’ छे अने तेमनु आत्मामां लीन थई जवुं ऐ ज ‘रस’ छे. आ दृष्टियो पशा बधी लीलाओनो मेण बेसी जाय छे. भक्तोनी दृष्टियो गोलोकापिति पूर्णोत्तम भगवान श्रीकृष्णनो आ बधो नित्यलीला-विलास छे अने अनादिकालयी अनानादाल सुधो आ नित्य चालतो रहे छे. क्यारेक क्यारेक ‘भक्तो पर कृपा करीने तेमो पोताना नित्यधाम अने नित्य संभास-सहस्रीयो साथे लीलापाममां प्रवर्ट थईने लीला करता रहे छे अने भक्तो माटे स्मरण-वित्तन तथा आनन्दमंगलनी सामग्री प्रगट करीने करी अंतर्धान थई जाय छे. सापडो माटे कही रीते कृपा करीने भगवान अंतरना नणने अने अनादिकालयी संवित संस्कारोने विशुद्ध करी हे छे, ऐ वात पशा आ शीरहरण-लीलायी प्रगट थाय छे. भगवाननी लीला रहस्यमयी छे. तेनु तात्पर केवण भगवान ज जाङ्गे छे अने तेमनी कृपायी तेमनी लीलामां प्रविष्ट भाग्यशाणी भक्तो थोड़-थोड़ जाहो छे. अहीं तो शास्त्रो अने संतोनी वाशीना आपारे ज थोड़ लभवानु साहस कर्यु छे.

—हनुमानप्रसाद पोद्धार

અહો એષાં વરં જન્મ સર્વપ્રાણુપજીવનમ् ।
સુજનસ્યેવ યેષાં વૈ વિમુખા યાન્તિ નાર્થિનઃ ॥ ૩૩ ॥

પત્રપુષ્પફલચછાયા મૂલવલ્કલદારભિ: ।
ગન્ધનિર્યાસભસ્માસ્થિતોકમૈ: ૧ કામાન્ વિતન્બતે ॥ ૩૪ ॥

એતાવજજન્મસાફલ્યં ૨ દેહિનામિહ દેહિષુ ।
પ્રાણૈરદ્યેવિયા વાચા શ્રેયું એવાચરેત્ સદા ॥ ૩૫ ॥

ઈતિ પ્રવાલસ્તબકફલપુષ્પદલોત્કરે: ।
તરુણાં નમ્રશાખાનાં મધ્યેન યમુનાં ગતઃ ॥ ૩૬ ॥

તત્ત્રગા: પાયચિત્વાઽપ: સુમૃદ્ધા: શીતલા: શિવા: ।
તતો નૃપ સ્વયં ગોપા: કામં સ્વાદુ પપુર્જલમ् ॥ ૩૭ ॥

તસ્યા ઉપવને કામં ચારયન્તઃ પશૂન् નૃપ ।
કૃષ્ણારામાવુપાગમ્ય કુધાર્તા ઈદમખુવન् ॥ ૩૮ ॥

હું કહું છું કે આમનું જ જીવન બધાંથી શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે, એમના હારા બધાં પ્રાણીઓને આશ્રય મળે છે, તેમનો જીવન નિર્વાહ થાય છે. જેમ કોઈ સજજન પુરુષના ઘેરથી યાચક ખાલી હાથે પાછો જતો નથી, તે જ રીતે આ વૃક્ષો પાસેથી પણ દરેકને કાંઈ ને કાંઈ મળી જાય છે. ॥ ૩૩ ॥ વૃક્ષો પોતાનાં પાંદડાં, કૂલ, ફળ, છાયા, મૂળિયાં, છાલ, લાકડાં, ધૂપ, ગુંદર, રાખોડી, કોલસા, છોડવાં અને કુંપળોથી લોકોની કામના પૂરી કરે છે. ॥ ૩૪ ॥ મારા ખાચ મિત્રો! સંસારમાં પ્રાણીઓ તો બહુ છે, પરંતુ તેમના જીવનની સફળતા એમાં છે કે, જ્યાં સુધી બની શકે, પોતાના ધનથી, વિલેક-વિચારથી, વાણીથી અને પ્રાણોથી પણ એવાં જ કર્મ કરવાં જોઈએ જેથી બીજાનું હિત થાય. ॥ ૩૫ ॥ પરીક્ષિત! બન્ને બાજુનાં વૃક્ષો નવી-નવી કુંપળો, ગુંજુ, ફળ-કૂલ, અને પાંદડાંથી ભરપૂર હતા. તેમની ડાળીઓ જમીન સુધી ઝૂકેલી હતી. આ પ્રમાણે વાતો કરતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણા, વૃક્ષોની મધ્યમાંથી પસાર થઈને યમુનાજીના કિનારે પથાર્યા. ॥ ૩૬ ॥ રાજન! યમુનાજીનું જળ બહુ જ મધુર, શીતળ અને સ્વચ્છ હતું. તે લોકોએ પહેલાં ગાયોને પાણી પાયું અને પછી પોતે પણ સ્વાદિષ્ટ જળનું પાન કર્યું. ॥ ૩૭ ॥

પરીક્ષિત! જે સમયે તેઓ યમુનાજીના કિનારે હર્યા-ભર્યા ઉપવનમાં પોતાની ગાયોને ચારી રથ્યા હતા, તે વખતે થોડા ભૂખ્યા થયેલા ગોવાળોએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણા અને બલરામજીની પાસે આવીને આ પ્રમાણે કહ્યું— ॥ ૩૮ ॥

ઈતિ શ્રીમન્દ્રાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્યે પૂર્વાંદ્રે ૪ ગોપીવચ્ચાપહારો નામ દ્વારિશોઽધ્યાય: ॥ ૨૨ ॥
દસમા સુંધના પૂર્વાંદ્ર-અંતર્ગત ગોપીવચ્ચાપહાર નામનો બાવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

ત્રૈવીસમો અદ્યાય

યજ્ઞપત્નીઓ પર કૃપા

ગોપા જિયુ:

રામ રામ મહાવીર્ય કૃષ્ણ દુષ્ટનિબર્હષા ।
એષા વૈ બાધતે કુત્રસ્તચછાન્તિં કર્તુમહેથ: ॥ ૧ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિ વિજ્ઞાપિતો ગોપૈર્ભગવાન્ દેવકીસુત: ।
ભક્તાયા વિપ્રભાર્યાઃ પ્રસીદત્તિદમભ્રવીત્ ॥ ૨ ॥

ગોપકુમારોએ કહ્યું — નયનાભિરામ બલરામ! તમે બહુ પરાકમી છો. તમે મોટા-મોટા દૈત્યોનો સંહાર કર્યો છે. હુ અમારા ચિત્તચોર શ્યામસુંદર! આ ભૂખ પણ અમને બહુ કષ આપી રહી છે. તેથી તમે બન્ને અમારી કુધા શાંત થાય એવો કોઈ ઉપાય કરો. ॥ ૧ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે — પરીક્ષિત! જ્યારે ગોપબાળકોએ દેવકીનંદન, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રમાણે વિનંતી કરી, ત્યારે તેમણે મધુરાની પોતાની ભક્ત ભ્રાણપત્નીઓ પર અનુગ્રહ કરવા માટે આ પ્રમાણે કહ્યું — ॥ ૨ ॥

૧. ઊસમાસ્થિબોગે: ૨. જ્વામગ્રણ: ૩. શ્રેષ્ઠાચારણાં સદા: ૪. કૃષ્ણકીયાં યમુનાગમનન નામ દ્વારિશ્ચતિત્તમોઽધ્યાય: ।

प्रयात देवयज्ञं ब्राह्मणा ब्रह्मवाहिनः ।
सत्रमाङ्गिरसं नाम ह्यस्ते स्वर्गकाम्यया ॥ ३ ॥

तत्र गत्यौदनं गोपा यायताऽस्मद्विसर्जिताः ।
कीर्तयन्तो भगवत् आर्यस्य मम चाभिधाम् ॥ ४ ॥

ईत्यादिष्टा भगवता गत्याऽयाचन्त ते तथा ।
कृताऽङ्गलिपुटा विप्रान् दण्डवत् पतिता भुवि ॥ ५ ॥

ऐ भूमिदेवा: शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः ।
प्रामाङ्गानीत अद्रं वो गोपान् नो रामयोदितान् ॥ ६ ॥

गाथ्यारयन्तावविद्वृ^१   ओदनं
रामाच्युतौ वो लघतो बुल्भुक्षितौ ।
तयोर्द्विजा   ओदनमर्थिनोर्यदि
श्रद्धा च वो यस्तु धर्मवितमाः ॥ ७ ॥

दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सौत्रामण्याश सतमाः ।
अन्यत्र दीक्षितस्यापि नाशमशनन् छिदुष्यति ॥ ८ ॥

ईति ते भगवद्याच्यां शृणुवन्तोऽपि न शुश्रुवुः ।
क्षुद्राशा भूरिकर्माण्डो बालिशा वृद्धमानिनः ॥ ९ ॥

देशः कालः पृथग् द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विज्ञेऽनयः ।
देवता यज्ञमानश्च कुरुर्धर्मश्च यन्मयः ॥ १० ॥

तं ब्रह्म परमं साक्षाद् भगवन्तमधोक्षजम् ।
मनुष्यदेष्या हुष्यशा मत्यात्मानो न भेनिरे ॥ ११ ॥

न ते यदोभिति प्रोचुर्न नेति च परन्तप ।
गोपानिराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः ॥ १२ ॥

‘मारा प्रिय मित्रो! अहीथी थोडे दूर वेदवादी ब्राह्मणो स्वर्गनी कामनाथी आजिरस नामनो पक्ष करी रक्षा छे. तमे तेमनी पक्षशाणामां जाओ. ॥ ३ ॥ गोपकुमारो! तमारे त्यां जहाने कहेवुं के, ‘अमे श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञना कहेवाथी अही आव्या छीओ’ अमे कहीने तेमनी पासेथी थोडा भात-भोजननी सामग्री मांगी लावो.’ ॥ ४ ॥ ज्यारे भगवाने आवी आशा आपी त्यारे ज्वालबाणको ते ब्राह्मणोनी पक्षशाणामां गया अने तेमनी पासे भगवाननी आशा अनुसार अन्न मांग्यु. पहेलां तेमणे जमीन पर पडीने दंडवत-प्रणाम क्याँ अने पछी हाथ जोडीने कहु—॥ ५ ॥ ‘पृथ्वीना मूर्तिमान देवता ब्राह्मणो! तमारुं कल्पाश थाओ. आपने विनांती छे के अमे प्रजना गोवाणो छीओ. भगवान श्रीकृष्ण अने बलरामज्ञनी आशाथी अमे आपनी पासे आव्या छीओ. आप अमारी वात सांबणो. ॥ ६ ॥ भगवान बलराम अने श्रीकृष्ण गायो चराववा अहीथी थोडे ज दूर आवेला छे. तेमने अत्यारे लूप लागी छे अने तेओ ईच्छे छे के आप लोको तेमने थोडो भात आपो. ब्राह्मणो! आप धर्मनो धर्म जाणो छो. जो आपनी श्रद्धा छोप तो ते भोजनार्थीओ माटे थोडो लात आपो. ॥ ७ ॥ सज्जनो! जे पक्षदीक्षामां पशुबलि थाय छे त्यां अने सौत्रामणी पक्षमां दीक्षित पुरुषनुं अन्न न खावुं जोडीओ. ये सिवाय बीजा कोई पक्ष समये कोई पक्ष पक्षमां दीक्षित पुरुषनुं अन्न खावामां कोई दोप नथी.’ ॥ ८ ॥ परीक्षित! आ प्रमाणे भगवाने अन्न माण्यानी वात सांबणीने ते ब्राह्मणों तेना पर कोई ध्यान न आए. तेओ ईच्छता हता स्वर्ग वगेरेनुं तुच्छ फण अने तेना माटे मोटां-मोटां कर्मामां व्यस्त हता. साच्च पूछो तो ते ब्राह्मणो ज्ञाननी दृष्टिए भाणक ज हता, परंतु पोताने मोटा ज्ञानवृद्ध मानता हता. ॥ ९ ॥ परीक्षित! देश, काल अने अनेक प्रकारनी सामग्रीओ, जुदा जुदा मंत्रो, अनुष्ठाननी पद्धति, ऋत्यिज—ब्रह्मा वगेरे पक्ष करावनारा, अज्ञि, देवता, यज्ञमान, पक्ष अने धर्म—आ बधां रूपोमां अेकमात्र भगवान ज प्रगटउपे रहेला-छे. ॥ १० ॥ ते ज ईन्द्रियातीत परश्वल भगवान श्रीकृष्ण स्वयं गोपकुमारो द्वारा बोजन मागी रक्षा छे. परंतु ते मूर्ख ब्राह्मणों, जे पोताने शरीर ज मानी बेहा छे, भगवानने पक्ष एक साधारण मनुष्य ज मान्या अने तेमनो आदर न कर्यो. ॥ ११ ॥ परीक्षित! ज्यारे ते ब्राह्मणों ‘हा अथवा ना’—कशुं न कहुं, त्यारे गोपबाणको निराश थह पाइ आव्या अने त्यांनी बधी वात श्रीकृष्ण तथा बलरामज्ञने कही. ॥ १२ ॥

१. गाथ्यारयन्ते न विद्वृ ।

તહુપાકૃષ્ણ ભગવાન् પ્રહસ્ય જગદીશરः ।
વ્યાજહાર પુનર્ગોપાન् દર્શયંલૌકિકીં ગતિમ् ॥ ૧૩ ॥

માં શાપયત પત્નીભ્યઃ સસ્કુર્ષણમાગતમ् ।
દાસ્યન્તિ કામમત્રં વઃ સ્નિગ્ધા મથ્યુષિતા વિષયા ॥ ૧૪ ॥

ગત્વાથ પત્નીશાલાયાં દેખ્વાડસીનાઃ સ્વલુકૃતાઃ ।
નત્વા દ્વિજસતીર્ગોપાઃ પ્રશ્રિતા ઈદમબુવન् ॥ ૧૫ ॥

નમો વો વિપ્રપત્નીભ્યો નિબોધત વચાંસિ નઃ ।
ઈતોડવિદૂરે ચરતા કૃષ્ણોનેહેષિતા વયમ् ॥ ૧૬ ॥

ગાશ્વારયન् સગોપાદૈઃ સરામો દૂરમાગતઃ ।
બુભુક્ષિતસ્ય તસ્યાત્મં સાનુગસ્ય પ્રદીપતામ् ॥ ૧૭ ॥

શ્રુત્વાચ્યુતમુપાયાતં નિત્યં તદર્શનોત્સુકાઃ ।
તત્કથાક્ષિમમનસો બભૂવુજ્ઞાતસમ્ભ્રમાઃ ॥ ૧૮ ॥

ચતુર્વિધં બહુગુણમત્રમાદાય ભાજનેઃ ।
અભિસઙ્કુઃ પ્રિયં સર્વાઃ સમુદ્રમિવ નિભન્ગાઃ ॥ ૧૯ ॥

નિધિધ્યમાનાઃ પતિભિર્ભ્રાતુભિર્ભન્ધુભિઃ મુતૈઃ ।
ભગવત્યુત્તમશલોકે દીર્ઘશ્રુતધૃતાશયાઃ ॥ ૨૦ ॥

યમુનોપવનેડશોકનવપલ્લવમછિદે ।
વિચરન્તં વૃત્તં ગોપૈઃ સાગ્રજં દંદશુઃ ખ્રિયઃ ॥ ૨૧ ॥

શ્યામં હિરણ્યપરિધિं વનમાલ્યબર્હ-
ધાતુપ્રવાલનટવેષમનુગ્રતાંસે ।
વિન્યસ્તહસ્તમિતરેષા ધુનાનમજ્જં
કણોત્પલાલક્કપોલમુખાજ્જહાસમ् ॥ ૨૨ ॥

તેમની વાત સાંભળીને સંપૂર્ણ જગતના સ્વામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હસવા લાગ્યા. તેમણે ગોપબાળકોને સમજાવ્યા કે, ‘સંસારમાં અસફળતા તો વારંવાર મળે જ છે, તેનાથી નિરાશ ન થવું જોઈએ; વારંવાર પ્રયત્ન કરતા રહેવાથી સફળતા મળી જ જાય છે.’ પછી તેમને કહ્યું - ॥ ૧૩ ॥ ‘મારા ઘારા ગોપકુમારો! હવે તમે તેમની પત્નીઓ પાસે જાઓ અને તેમને કહો કે, કૃષ્ણ અને બલરામ અહીં આવ્યા છે. તમે જેટલું ઈચ્છશો તેટલું બોજન તે તમને આપશો. તે મને બહુ પ્રેમ કરે છે. તેમનું મન સદા-સર્વદા મારામાં પરોવાયેલું રહે છે.’ ॥ ૧૪ ॥

હવે ગોપબાળકો બ્રાહ્મણોની પત્નીઓ જ્યાં હતી, ત્યાં ગયા. ત્યાં જઈને જોયું તો બ્રાહ્મણોની પત્નીઓ સુંદર-સુંદર વસ્ત્ર અને આભૂષણોથી સજી-પણું બેઠી છે. તેમણે બ્રાહ્મણ-પત્નીઓને પ્રણામ કરીને ખૂબ વિનયપૂર્વક કહ્યું - ॥ ૧૫ ॥ ‘તમે બ્રાહ્મણપત્નીઓને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. તમે કૃપા કરીને અમારી વાત સાંભળો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અહીંથી થોડે જ દૂર પથારેલા છે અને તેમણે જ અમને તમારી પાસે મોકલ્યા છે. ॥ ૧૬ ॥ તેઓ ગોવાળિયા અને બલરામજીની સાથે ગાયો ચરાવતા અહીં, બહુ દૂર આવી ગયા છે. અત્યારે તેમને અને તેમના મિત્રોને ખૂબ લાગ્યી છે. તમે તેમના માટે કાંઈક બોજન આપો.’ ॥ ૧૭ ॥ પરીક્ષિતા તે બ્રાહ્મણપત્નીઓ ઘણા દિવસથી ભગવાનની મનોહર લીલાઓ સાંભળતી હતી. તેમનું મન ભગવાનમાં ભગ્ન થઈ ચૂક્યું હતું. તેઓ હંમેશાં એ વાત માટે ઉત્સુક રહેતી હતી કે, કોઈ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થઈ જાય. શ્રીકૃષ્ણના આવવાની વાત સાંભળતાં જ તેઓ અધીરી બની ગઈ. ॥ ૧૮ ॥ તેમણે વાસણોમાં બહુ સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ભક્ષ્ય, બોજ્ય, લેહ અને ચોષ્ય – ચારે પ્રકારની બોજન-સામગ્રી લઈ લીધી તૃથા ભાઈ-બંધુ, પતિ-પુત્રોના રોકવા છતાં પોતાના પ્રિયતમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવા મુાટે, નદીઓ સમુદ્ર પાસે જાય એમ વેરથી નીકળી ગઈ. કેમ ન જાય, ન જાણો કેટલા દિવસથી પવિત્રકીર્તિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં ગુણ, લીલા, સૌન્દર્ય અને માધુર્ય વગેરેનું વર્ણન સાંભળી-સાંભળીને તેમણે તેમના ચરણો પર પોતાનું હૃદય ન્યોછાવર કરી દીધું હતું. ॥ ૧૮-૨૦ ॥ બ્રાહ્મણપત્નીઓએ જઈને જોયું કે યમુના-દ્વારે નવી-નવી કુંપળોથી શોભતા અશોક વનમાં ગોવાળોથી ઘેરાયેલા બલરામજીની સાથે શ્રીકૃષ્ણ આમ-તેમ ફરી રહ્યા છે. ॥ ૨૧ ॥ તેમના શ્યામ-શરીર પર સોનેરી પીતાખર જળહળી રહ્યું છે. ગળામાં વનમાળા લટકી રહી છે. મસ્તક પર મોરપિણ્ણનો મુગટ છે. અંગ-અંગમાં રંગીન ધાતુઓથી ચિત્રચમણ કરી રાખ્યું છે. નવી-નવી કુંપળોના ગુચ્છ શરીર પર લગાડીને નટ જેવો વેશ બનાવ્યો છે. એક હાથ પોતાના સખા ગોપબાળકના ખબા પર રાખ્યો છે અને બીજા હાથમાં કમળનું ફૂલ નચાવી રહ્યા છે. કાનોમાં કમળનાં કુંડળો છે, કપોલ પર વાંકડિયા વાળની લટો જૂલી રહી છે અને મુખકમળ મંદ-હાસ્યથી પ્રફુલ્લિત છે. ॥ ૨૨ ॥

प्रायः श्रुतिप्रियतमोदयकर्णपूरे-
र्धस्मिन् निमग्नमनसस्तमथाक्षिरन्प्रैः ।
अन्तः प्रवेश्य सुचिरं परिरब्ध्य तापं
प्राज्ञं यथाभिमतयो विजहुनरेन्द्र ॥ २३ ॥

तास्था त्यक्तसर्वाशाः प्रामा आत्मदिक्षया ।
विशायाभिलहंग्रष्टा प्राह प्रहसिताननः ॥ २४ ॥

स्वागतं^१ वो महाभागा आस्यतां करवाम किम् ।
यन्मो दिक्षया^२ प्रामा उपपत्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥

नन्वद्वा भयि कुर्वन्ति कुशलाः स्वार्थदर्शनाः ।
अहेतुक्यव्यवहितां भक्तिमात्मप्रिये यथा ॥ २६ ॥

प्राणभुद्धिमनः स्वात्मदारापत्यधनादयः ।
यत्सम्पर्कात्प्रिया आसंस्ततः कोन्वपरः प्रियः ॥ २७ ॥

तद् यात देवयज्ञनं पतयो वो द्विजातयः ।
स्वसत्रं पारयिष्यन्ति युध्माभिर्गृहभेदिनः ॥ २८ ॥

पत्न्य जियुः

मैव विभोडह्यति भवान् गटितुं नृशंसं
सत्यं कुरुष्य निगमं तव पादमूलम् ।
प्रामा वयं तुलसिदाम पदावसुर्धं
केशीर्निवोद्धुमतिलङ्घ्य^३ समस्तबन्धून् ॥ २९ ॥

गृह्णन्ति नो न पतयः पितौ सुता वा
न भातृभन्धुसुहृदः कुत एव चान्ये ।
तस्माद् भवत्प्रपदयोः पतितात्मनां नो
नान्या भवेद् गतिररिन्द्रम तद् विधेति ॥ ३० ॥

परीक्षित! अत्यार सुधी पोताना प्रियतम श्यामसुंदरना गुण
अने लीलाओं पोताना कानोंथी सांबणी-सांबणीने तेमधो
पोताना मनने तेमना ४ प्रेमना रंगे रंगी नाख्युं हतुं; तेमां ४
इबाडी दीखुं हतुं. हवे नेत्रोना मार्गे तेमने अंदर लही जहने
घण्ठीवार सुधी तेओं मनोमन तेमनुं आलिंगन करती रही अने
आ प्रमाणों तेमधो पोताना हृदयनी बण्ठतरा शांत करी. जेम
जाग्रत अने स्वज्ञ अवस्थाओंनी वृत्तिओ ‘आ हुं, अने आ
मारुं’ एवा भावथी बनी रहे छे, परंतु सुखुप्ति अवस्थामां तेना
अभिमानी प्राज्ञने प्राप्त करीने तेमां लीन थही जाय छे अने
तेनी बधी बण्ठतरा भटी जाय छे. ॥ २३ ॥

० प्रिय परीक्षित! भगवान बधाना हृदयनी वात जाणे
छे, बधानी बुद्धिओना ते साक्षी छे. तेमधो ज्यारे जोयुं के
आ ब्राह्मणपत्नीओं पोताना बाईबंधु अने पति-पुत्रोना
रोकवा छतां बधां संगां-संबंधीओं अने विषयोनी आशा
छोड़ीने मात्र मारां दर्शननी लालसाथी ४ मारी पासे आवी
छे, त्यारे तेओं छास्यभर्या मुख-कमण्ठी कहेवा
लाग्या. ॥ २४ ॥ भगवाने कहुं – ‘महाभाग्यशाली
देवीओ! तमारुं स्वागत छे. आवो, भेसो, कहो, अमे तमारुं
शुं स्वागत करीओ? तमे बधां मारां दर्शननी ईश्वाथी अही
आव्यां छो, ए तमारा जेवा प्रेमपूर्ण हृदयवाणाओ माटे
योग्य ज छे. ॥ २५ ॥ अमां संदेह नथी के, संसारमां पोताना
साचा हितने समझवावाणा जेटला पक्षा बुद्धिमान पुरुष छे,
तेओं पोताना प्रियतम जेवो मारी साथे प्रेम करे छे अने
ऐवो प्रेम करे छे, जेमां कोई प्रकारनी कामना होती नथी.
जेमां कोई प्रकारनो पडदो, संकोय, गुपतता, हुविधा अथवा
द्वेष नथी होतुं. ॥ २६ ॥ प्राज्ञ, बुद्धि, मन, शरीर, स्वज्ञन,
ली-पुत्र अने संपत्ति वगेरे बधी संसारिक वस्तुओं जे
आत्माना संबंधी ज प्रिय लागे छे ते आत्मारूप (मारा)
विना बीजों क्यों पदार्थ (वधारे) प्रिय होय. ॥ २७ ॥ तेथी
तमारुं आव्युं योग्य ज छे, हुं तमारा प्रेमनो आदर करुं
छुं. हवे तमे मारां दर्शन करी लीधां छे, हवे तमारी
पश्चात्यामां पाणां जाओ. तमारा पति ब्राह्मण-गृहस्थ छे,
तेओं तमारी साथे मणीने ज पक्ष पूरो करी शक्शे.’ ॥ २८ ॥

ब्राह्मणपत्नीओं कहुं – अंतर्यामी श्यामसुंदर!
आवी कठोर वात आपना मुखेथी उचित नथी. आपे आवी
वात न करवी जोईओ. श्रुतिओं कहे छे के, जे एक वार
भगवानने प्राप्त थही जाय छे, तेने पक्षी संसारमां पाणां जवुं
पडतुं नथी. आप पोतानी आ वेदवाणी सत्य करो. अमे अमारां
तमाम संगां-संबंधीओंनी आशानुं उल्लंघन करीने आपना
चरणोमां जेटला माटे आवी छीओं के आपना चरणोनी प्रसादी
तुलसीमाणा अमारा केशमां धारणा करीओ. ॥ २९ ॥ स्वामी!
हवे अमारा पति-पुत्र, माता-पिता, भाई-बंधु अने स्वज्ञन-

१. प्राचीन प्रतमां आ श्लोक पडेलां ‘श्रीभगवानुवाच’ जेटलो वधु पाठ छे. २. दिक्षयाभ्येता: ३. केशीर्निवोद्धुमतिलङ्घ्य।

શ્રીભગવાનુવાચ

પતયો નાભ્યસૂયેરન्^૧ પિતુભાતૃસુતાદ્ય: ।
લોકાશ્ વો મયોપેતા દેવા અખ્યનુમન્યતે ॥ ૩૧ ॥

ન પ્રીતયેનુરાગાય લ્યક્ષમ્જો નૃણામિહ ।
તન્મનો મયિ યુગ્જાના અચિરાન્મામવાપ્યથ ॥ ૩૨ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈત્યુક્તા દ્વિજપત્યસ્તા યજ્વાટં પુનર્ગતા: ।
તે ચાનસૂયવઃ સ્વાભિ: શ્રીભિ: સત્ત્રમપારયન् ॥ ૩૩ ॥

તત્ત્રેકા વિધૃતા ભર્તા ભગવન્તં યથાશ્રુતમ् ।
હદોપગુહ્ય વિજહૌ દેહ કર્માનુભન્યનમ् ॥ ૩૪ ॥

ભગવાનપિ ગોવિન્દસ્તેનેવાતેન ગોપકાન् ।
ચતુર્વિધેનાશચિત્વા સ્વયં ચ બુભુજે પ્રભુ: ॥ ૩૫ ॥

એવં . લીલાનરવપુર્નલોકમનુશીલયન् ।
રેમે ગોગોપગોપીનાં રમયન् રૂપવાકૃતૈ: ॥ ૩૬ ॥

અથાનુસ્મૃત્ય વિપ્રાસ્તે અન્વતાઘન્યુતાગસ: ।
યદ્ય વિશ્વેશ્વરયોર્યાચામહન્મ નૃવિડમ્બયો: ॥ ૩૭ ॥

દૃષ્ટવા શ્રીઓં ભગવતિ કષ્ણો ભક્તિમલૌકિકીમ् ।
આત્માનં ચ તયા હીનમનુતમા વ્યગર્હયન् ॥ ૩૮ ॥

ધિગ્યુજન્મનસ્તિવૃદ્ધવિદ્યાં ધિગ્યુત્તં ધિગ્યુભહુશતામ્ ।
ધિક્યુકુલં ધિક્યુક્યાદાક્ષયં વિમુખાયે ત્વધોક્ષજે ॥ ૩૯ ॥

સંબંધી અમારો સ્વીકાર કરશે નહીં, પછી બીજાઓની તો વાત જ શી? હે વીરશિરોમણિ! હવે અમે આપના ચરણોમાં આવી ગઈ છીએ. અમને બીજા કોઈનો આશ્રય નથી. તેથી હવે અમને બીજાની શરણમાં ન જવું પડે, એવી વ્યવસ્થા કરો. ॥ ૩૦ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો કહ્યું – દેવીઓ! તમારા પતિ-પુત્ર, ભાઈ-બંધુ, માતા-પિતા, કોઈ પણ તમારો તિરસ્કાર કરશે નહીં. તેમની તો વાત જ ક્યાં છે, પૂરો સંસાર તમારું સમ્માન કરશે. તેનું કારણ છે, હવે તમે મારી થઈ ગઈ છો, મારાથી જોડાઈ ગઈ છો. જુઓ ને, આ દેવતાઓ પણ મારી વાતનું અનુમોદન કરી રહ્યા છે. ॥ ૩૧ ॥ દેવીઓ! તમારું મન મારામાં જોડી રાખો, અંગ-સંગ મારી પ્રીતિ કે અનુરાગનું કારણ નથી. તમે જોઓ અને મનથી મારું ચિંતન કરતા રહો. તમને જલદી મારી પ્રાપ્તિ થઈ જશે. ॥ ૩૨ ॥

શ્રી શુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જ્યારે ભગવાને આ પ્રમાણો કહ્યું ત્યારે તે બ્રાહ્મણપત્નીઓ યજ્ઞશાળામાં પાછી ગઈ. તે બ્રાહ્મણોએ તેમની પત્નીઓમાં સહેજ પણ દોષદાચિ કરી નહીં. તેમની સાચે મળીને પોતાનો યજ્ઞ પૂરો કર્યો. ॥ ૩૩ ॥ તે સ્ત્રીઓમાં એક ઊને આવતી વખતે બળપૂર્વક તેના પતિએ રોકી લીધી હતી. ત્યારે તે બ્રાહ્મણપત્નીએ ભગવાનના તેવા જ સ્વરૂપનું ધ્યાન કર્યું, જેવું તેણે ધ્યાન દિવસથી સાંભળ્યું હતું. જ્યારે તેનું ધ્યાન સ્થિર થયું ત્યારે મનમાં જ ભગવાન સાથે આદિંગન કરીને તેણે કર્મ દ્વારા બનેલા પોતાના શરીરને તણ દીધું. (શુદ્ધ સત્ત્વમય દિવ્ય શરીરથી તેણે ભગવાનનું સાનિધ્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું.) ॥ ૩૪ ॥ અહીં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો બ્રાહ્મણપત્નીઓના લાવેલા તે ચાર પ્રકારના અન્નથી પહેલાં જ્વાલબાળકોને બોજન કરાયું અને પછી સ્વયં પણ બોજન કર્યું. ॥ ૩૫ ॥ પરીક્ષિત! આ પ્રમાણો લીલામનુષ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો મનુષ્ય જેવી લીલા કરી અને પોતાના સૌન્દર્ય, માધુર્ય, વાણી તથા કર્માથી ગાયો, ગોવાળો અને ગોપીઓને આનંદ આપ્યો અને સ્વયં પણ તેમના પ્રેમરસનું આસ્વાદન કરીને આનંદિત થયા. ॥ ૩૬ ॥

પરીક્ષિત! અહીં બધા બ્રાહ્મણોને એ ખબર પડી કે, શ્રીકૃષ્ણ તો સ્વયં ભગવાન છે, ત્યારે તેમને બહુ પસ્તાવો થયો. તે વિચારવા લાગ્યા કે જગદીશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને અમે બહુ મોટો અપરાહ કર્યો છે. તેઓ તો મનુષ્યના જેવી લીલા કરતા હોવા છીતાં પરમેશ્વર જ છે. ॥ ૩૭ ॥ જ્યારે તેમણે જોયું કે અમારી પત્નીઓના હદ્યમાં તો ભગવાન પ્રત્યે અલોકિક પ્રેમ છે અને અમે લોકો તેમનાથી જિલ્કુલ અજ્ઞાત છીએ ત્યારે તેઓ ખૂબ પસ્તાઈને પોતાને નિંદવા લાગ્યા. ॥ ૩૮ ॥ તેઓ કહેવા લાગ્યા – અરે, અમે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી વિમુખ છીએ. બહુ ઊચા કુળમાં અમારો જન્મ થયો, ગાયત્રીની દીક્ષા લઈને અમે દ્વિજ થયા. વેદાધ્યયન કરી-કરીને અમે મોટા-મોટા પણો કર્યા,

૧. ન લાભ્યસૂયેરન्।

नूनं भगवतो माया योगिनामपि मोहिनी ।
पद् वयं गुरवो नृष्णां स्वार्थे मुह्यामहे द्विजः ॥ ४० ॥

अहो पश्यत नारीषामपि कृष्णे जगद्गुरौ ।
दुर्ज्ञभावं योऽविष्ट्यन्मृत्युपाशान् गृहाभिधान् ॥ ४१ ॥

नासां द्विजातिसंस्कारो न निवासो गुरावपि ।
न तपो नात्मभीमांसा न शौचं न कियाः शुभाः ॥ ४२ ॥

अथापि ह्युतमश्लोके कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ।
भक्तिर्देहा न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥ ४३ ॥

ननु^१ स्वार्थविभूतानां प्रमतानां गृहेष्य ।
अहो नः स्मारयामास गोपवाक्यैः सतां गतिः ॥ ४४ ॥

अन्यथा पूर्णकामस्य त्रैवल्याद्याशिखां पते ।
इशितव्यैः किमस्माभिरीशस्यैतद्विडम्बनम् ॥ ४५ ॥

हित्वाइन्यान् भजते यं श्रीः पादस्पर्शशयाऽस्कृत् ।
आत्मदोषापवर्गेष्वा तद्याच्या जनमोहिनी ॥ ४६ ॥

देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रित्वज्ञेऽनयः ।
देवता यज्ञमानश्च कर्तुर्धर्मश्च यन्मयः ॥ ४७ ॥

स एष भगवान् साक्षाद् विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः ।
जातो यदुष्वित्यशृणुम त्यपि मूढा न विघ्नहे ॥ ४८ ॥

अहो^२ वयं धन्यतमा येषां नस्तादेशीः स्त्रियः ।
भक्त्यायासां मतिर्ज्ञता अस्माकं निश्चलाहरौ ॥ ४९ ॥

परंतु ते बधुं शा कामनु? षिक्कार छे, षिक्कार छे, अमारी विद्या वर्थ गई, अमारां प्रत नकामां गयां. अमारी आ विद्वाने षिक्कार छे! उत्ता कुणमां जन्म लेवो, कर्मकांडमां निपुण थवुं कशा काममां न आव्यु. अमने वारंवार षिक्कार छे. ॥ ३८ ॥ जरेखर भगवाननी माया मोटा-मोटा योगीओने पश्च मोहित करी हे छे. त्यारे तो अमे कहेवाईबे छीओ मनुष्योना गुरु अने ब्राह्मण, परंतु अमारा साचा स्वार्थ अने परमार्थना विषयमां तद्वन अक्षानी छीओ. ॥ ४० ॥ केटला आश्रयनी वात छे! जुओ तो खरा, जोके आ ढीओ छे, छतां पश्च जगद्गुरु भगवान श्रीकृष्णमां आमनो केटलो अगाध प्रेम छे, अण्ड अनुराग छे! आनाथी ज तेमधो गृहासक्ति नामना मृत्युपाशने कापी नांझ्यो. ॥ ४१ ॥ आ लोडोना न तो द्विजातिने योऽय पश्चोपवीत संस्कार थया छे अने न ऐमधो गुरुकृष्णमां विद्याभ्यास कर्या छे. न तेमधो तप कर्यु छे अने न तो आत्मासंबंधी तेमधो कोई विवेक-विचार कर्या छे. ए बधी वात तो ठीक, तेमनामां न तो पूरेपूरी पवित्रता छे के न तेमनां कोई शुभकर्मा छे. ॥ ४२ ॥ छतां समस्त योगेश्वरोना ईश्वर पुष्यकीर्ति भगवान श्रीकृष्णना चरणोमां तेमनो दृढ़ प्रेम छे अने अमे अमारा बधा संस्कार कर्या छे, गुरुकृष्णमां रहा छीओ, तपस्या करी छे, आत्मानुसंधान कर्यु छे. पवित्रता ज्ञानवी छे तथा श्रेष्ठ कर्मा पश्च कर्या छे छतां भगवानना चरणोमां अमारो प्रेम नथी. ॥ ४३ ॥ साची वात ए छे के अमे लोडो गृहस्थीना काममां आसक्त थई गया हता. पोताना हित-अहितने विसारी दीधुं हतु. अहो! भगवाननी केटली कृपा छे! भक्तवत्सल प्रभुओ गोवाणोने भोक्तीने तेमना संदेशा द्वारा अमने चेतव्या, पोतानु स्मरणा कराव्यु. ॥ ४४ ॥ भगवान स्वयं पूर्णकाम छे अने त्रैवल्यमोक्ष सुधीनी जेटली पश्च कामनाओ छे तेने पूर्ण करवावाणा छे. जो अमने चेतव्या न होत तो तेमनु अमारा जेवा क्षुद्र छावो साथे शुं प्रयोजन होई शडे? अवश्य, तेमधो आ ज उद्देश्यथी मागवानु बहानु बनाव्यु. अन्यथा तेमने मागवानी भवा, शी जड़र? ॥ ४५ ॥ स्वयं लक्ष्मी बीजा बधा देवताओने छोडीने अने पोतानी चंचणता, गर्व वर्गे दोषोनो परित्याग करीने निरंतर तेमना चरणोनो स्पर्श प्राप्त करवा माटे सेवा करती रहे छे. तेवा प्रभु कोईनी पासे बोजननी याचना करे, ए लोडोने मोहित करवा सिवाय बीजुं शुं होई शडे? ॥ ४६ ॥ देश, काण, जुही-जुही सामग्रीओ, ते ते कर्मामां विनियोग माटेना मंत्रो, अनुष्ठाननी विधि, ऋत्विज, अग्नि, देवता, यज्ञमान, यज्ञ अने धर्म - बधुं भगवाननु ज स्वत्रप छे. ॥ ४७ ॥ ते ज योगेश्वरोना पश्च ईश्वर भगवान विष्णु स्वयं श्रीकृष्णना इपमां यदुवंशीओमां अवतर्या छे, आ वात अमे सांलणी हती, परंतु अमे एटला मूर्ख छीओ के तेमने ओणभी न शक्या. ॥ ४८ ॥ आ बधुं थवा छतां पश्च अमे धन्य थई गया छीओ, अमारा अहोलाङ्ग छे.

१. नून् । २. ग्राचीन प्रलमां आ श्वोक नथी।

નમસ્તુત્યં^૧ ભગવતે કૃષ્ણાયાકુણ્ઠમેધસે ।
યન્માયામોહિતધિયો ભ્રમામ: કર્મવર્તમસુ ॥ ૫૦ ॥

સવૈન આદ્ય: પુરુષ: સ્વમાયામોહિતાત્મનામ ।
અવિજ્ઞાતાનુભાવાનાં કાન્તુમહૃત્યતિકમમ ॥ ૫૧ ॥

ઈતિ સ્વાધમનુસ્મૃત્ય કૃષ્ણો તે કૃતહેલના: ।
દિદ્દશ્વોડચ્યુતયો: કંસાદ્ભીતાનચાચલન ॥ ૫૨ ॥

ત્યારે તો અમને આવી પત્નીઓ પ્રાપ્ત થઈ છે. તેમની ભક્તિથી અમારી બુદ્ધિ પડી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અવિચણ પ્રેમમાં યુક્ત થઈ ગઈ છે. ॥ ૪૮ ॥ પ્રલુબ! આપ અચિન્ત્ય અને અનંત ઐશર્યોના સ્વામી છો. શ્રીકૃષ્ણ! આપનું જ્ઞાન અપાર છે. આપની માયાથી જ અમે મોહિત થઈ રહ્યા છીએ અને અમે કર્માની જાળમાં ભટકી રહ્યા છીએ, અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ॥ ૫૦ ॥ હે આદિપુરુષ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ! આપ અમારા અપરાધને ક્ષમા કરો. કારણ કે અમારી બુદ્ધિ આપની માયાથી જ મોહિત થઈ રહી છે અને અમે આપના પ્રભાવને જાણી ન શકનારા અજ્ઞાની છીએ. ॥ ૫૧ ॥

પરીક્ષિત! તે બ્રાહ્મણોએ શ્રીકૃષ્ણનો તિરસ્કાર કર્યો હતો. તેથી તેમને પોતાના અપરાધની સ્મૃતિ થતાં ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેમના ફદ્યમાં શ્રીકૃષ્ણ-બલરામજીનાં દર્શનની પડી ઉત્કટ ઈચ્છા થઈ, પરંતુ કંસના ભયથી તેઓ તેમનાં દર્શન કરવા જઈ ન શક્યા. ॥ ૫૨ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમહાગવતે મહાપુરાણો પારમહેન્દ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંચે પૂર્વાર્ધ યજ્ઞપત્ન્યુદ્ધરણાં^૨ નામ
ત્રયોવિશોડધ્યાય: ॥ ૨૩ ॥

દસમા સ્કંધના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત યજ્ઞપત્ની-ઉદ્ધરણ નામનો ત્રૈવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

ચોવીસમો અધ્યાય

ઈન્દ્રયજ્ઞ-નિવારણ

શ્રીશુક ઉવાચ^૩

ભગવાનપિ તત્ત્વે બલદેવેન સંયુત: ।
અપશ્યત્તિવસન્ ॥ ગોપાનિન્દ્રયાગકૃતોધમાન્ ॥ ૧ ॥

તદભિજ્ઞોડપિ ભગવાન્ સર્વાત્મા સર્વદર્શન: ।
પ્રશ્રયાવનતોડપૃથ્યદ્ વૃદ્ધાન્ નન્દપુરોગમાન્ ॥ ૨ ॥

કથ્યતાં મે પિત: કોડયં સમ્ભ્રમો વ ઉપાગત: ।
કિં ફળં કસ્ય ચોદેશ: કેન વા સાધ્યતે મખ: ॥ ૩ ॥

એતદ્ભૂલિ મહાન્ કામો મહિં શુશ્રૂષવે પિત: ।
ન હિ ગોપં હિ સાધૂનાં કૃત્યં સર્વાત્મનામિહ ॥ ૪ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બલરામજીની સાથે વૃન્દાવનમાં રહીને અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરી રહ્યા હતા. તેમણે એક દિવસ જોયું કે ત્યાંના બધા ગોપો ઈન્દ્ર-યજ્ઞ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. ॥ ૧ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સર્વના અંતર્યામી અને સર્વજ્ઞ છે. તેમનાથી કોઈ વાત ગુપ્ત ન હતી, તે બધું જાણતા હતા. ઇતાં પડી વિનયપૂર્વક તેમણે નંદબાવા વગેરે વધોવૃદ્ધ ગોપોને પૂછ્યું – ॥ ૨ ॥ ‘પિતાજી! તમારા લોકોની સામે એવું કયું મોટું કાર્ય, કયો મોટો ઉત્સવ આવી રહ્યો છે? તેનું ફળ શું છે? કયા ઉદેશથી, કયા લોકો, કયાં સાધનો દ્વારા આ પડી રહ્યા છે? પિતાજી! તમે મને એ જરૂર કહો. ॥ ૩ ॥ તમે મારા પિતા છો અને હું તમારો પુત્ર હું, અને આ વાત જાણવાની મને બહુ ઉત્કંઠા પડી છે. પિતાજી! જે સંતપુરુષો બધાને પોતાનો આત્મા માને છે, જેમની દિષ્ટિમાં પોતાના-પારકાનો લેદ નથી, તેમની દિષ્ટિમાં કોઈ મિત્ર,

૧. નમસ્તુત્યૈ । ૨. યજ્ઞપત્ન્યુદ્ધરણનાં નામ ત્રયોવિશતિતમોડધ્યાય: । ૩. બાદરાયણિરૂપાચ.

अस्त्यस्वपरहेष्टीनामभित्रोदास्तविद्धिषाम् ।
उदासीनोऽरिवद् वर्ज्य आत्मवत् सुहृद्यते ॥ ५ ॥

शात्याऽशात्याच कर्मणिज्ञोऽयमनुतिष्ठति ।
विद्विषः कर्मसिद्धिः स्यात्था नाविद्विषो भवेत् ॥ ६ ॥

तत्र तावत् डियायोगो भवतां डिविचारितः ।
अथवा लौकिकस्तन्मे पृथग्नः साधु भव्यताम् ॥ ७ ॥

नन्द उवाच^१

पर्जन्यो भगवानिन्द्रो भेदास्तस्यात्ममूर्तयः ।
तेऽभिवर्धन्ति भूतानां ग्रीष्मानं ज्वनं पर्यः ॥ ८ ॥

तं तात वयमन्ये च वार्मुचां पतिभीश्वरम् ।
द्रव्यैस्तद्रेतसा सिद्धैर्यज्ञाते क्तुभिर्नराः ॥ ९ ॥

तथेषोपश्वन्ति त्रिवर्गफलहेतवे ।
पुंसां पुरुषकाराणां पर्जन्यः फलभावनः ॥ १० ॥

य एवं विसृजेद् धर्मं पारम्पर्यागतं नरः ।
कामाल्लोभाद् भयाद् द्वेषात् स वै नाखोति शोभनम् ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच^२

वयोनिशम्य नन्दस्य तथाऽन्येषां प्रज्ञौकसाम् ।
ईन्द्राय मन्युं जनयन् पितरं प्राह तेषवः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच

कर्मणा जायते जनुः कर्मणैव विलीयते ।
सुखं हुः अयं क्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते ॥ १३ ॥

शत्रुं के उदासीन नथी, तेमनुं कोई कार्य गुप्त होतुं नथी.
परंतु जो कोई ऐवा स्थिति न होय तो रहस्यनी वात
शत्रुनी जेम उदासीने पड़ा न कहेवी जोईओ. परंतु पिताज्ञ!
हुं तो तमारो पुत्र छुं तेथी मने कहेवामां कोई वांधो
नथी. ॥ ४-५ ॥ आ संसारी लोको जाष्ये-अजाष्ये, अनेक
प्रकारनां कर्मो करे छे. तेमां समज्ञ-विचारीने करवावाणा
मनुष्योनां कर्मो जे रीते सकण थाय छे, तेवां समज्ञ्या
विना करनारानां थतां नथी. ॥ ६ ॥ तेथी अत्यारे तमे लोको
जे डिया करवानी तेयारी करी रह्या छो ते मात्र परंपरा
मुज्जब करी रह्या छो अर्थात् आ कर्म लौकिक छे के शास्त्रनी
दृष्टिओ विचारपूर्वक करी रह्या छो, ए हुं जाणवा हुँयुं
छुं, कृपा करीने स्पष्टतरे भने जड़ावो. ॥ ७ ॥

नंदबावामे कहुं – बेटा! वरसाद वरसावनार
भगवान ईन्द्र मेघोना अधिपति छे. आ भेष ईन्द्रस्वरूप ज
छ. ते समस्त प्राणीओने तुप्त करनारं अने ज्वनदान
आपनारं जल वरसावे छे. ॥ ८ ॥ मारा प्रिय पुत्र! अमे
बधा प्रज्वासीओ मणीने ते ज मेघोना अधिपति भगवान
ईन्द्रनी यज्ञो द्वारा पूजा करीओ छीओ. जे सामग्रीओ द्वारा
पश थाय छे, ते पश तेमना वरसावेला ज्वन-ज्वणथी ज
उत्पन्न थाय छे. ॥ ९ ॥ तेमनो पश कर्या पछी जे शेष रहे
छे, ते ज अन्नथी अमे बधा लोको धर्म, अर्थ अने काम
– ग्राहनी सिद्धि माटे ज्वन-निर्वाह करीओ छीओ. मनुष्यने
जेती वगेरे प्रयत्नोमां इन आपनार ईन्द्र ज छे. ॥ १० ॥
आ धार्मिक कार्य अमारी फुलपरंपराथी थतुं आव्युं छे. जे
मनुष्य काम, लोक, भय अथवा द्वेषने वश थई आवो
परंपरागत धर्म त्यज्ञ दे छे, तेनुं क्यारेय शुल थतुं
नथी. ॥ ११ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! ब्रह्मा, शंकर
वगेरेना उपर पश शासन करवावाणा तेषव भगवाने
नंदबावा अने बीजा प्रज्वासीओनी वात सांभणीने ईन्द्रने
गुस्से करवा माटे पोताना पिता नंदबावाने कहुं – ॥ १२ ॥

श्रीभगवाने कहुं – पिताज्ञ! ग्राणी पोताना कर्म
प्रमाणे उत्पन्न थाय छे अने कर्मथी ज मरे छे. तेने तेनां
कर्म अनुसार ज सुख-हुःअ, भय अने कल्याण ग्राप्त थाय
छे. ॥ १३ ॥

१. नन्दगोप उवाच । २. बादरायणिलवाच ।

અસ્તિ ચેદીશરः કશ્ચિત् ફલરૂપન્યકર્મણામ् ।
કર્તારં ભજતે સોઽપિ ન હૃકર્તુઃ પ્રભુહિ સઃ ॥ ૧૪ ॥

ઉભિન્દ્રેષોહ ભૂતાનાં સ્વસ્વકર્માનુવર્તિનામ् ।
અનીશેનાન્યથા કર્તુઃ સ્વભાવવિહિતં નૃષ્ણામ् ॥ ૧૫ ॥

સ્વભાવતન્ત્રો હિ જનઃ સ્વભાવમનુવર્તતે ।
સ્વભાવસ્થમિદ્દ સર્વ સદેવાસુરમાનુષમ् ॥ ૧૬ ॥

દેહાનુચ્ચાવચાગજન્તુઃ પ્રાપ્યોત્સૃજતિ કર્મણા ।
શત્રુર્મિત્રમુદાસીનઃ કર્મૈવ ગુરુરીશરઃ ॥ ૧૭ ॥

તસ્માત् સમ્પૂજ્યેત् કર્મ સ્વભાવસ્થઃ સ્વકર્મકૃત् ।
અગ્જસા યેન વર્તેત તદેવાસ્ય હિ દૈવતમ् ॥ ૧૮ ॥

આજીવૈકતરં ભાવં યસ્ત્વન્યમુપજીવતિ ।
ન તસ્માદ્ વિનદે કોમં જારં નાર્યસતી યથા ॥ ૧૯ ॥

વર્તેત બ્રહ્મણા વિપ્રો રાજન્યો રક્ષયા ભુવઃ ।
વૈશ્યસ્તુ વાર્તયા જીવેચ્છૂદ્રસ્તુ દ્વિજસેવયા ॥ ૨૦ ॥

કૃષિવાણિજ્યગોરક્ષા^१ કુસીં તુર્યમુષ્યતે ।
વાર્તા ચતુર્વિધા તત્ત્વ વયં ગોવૃત્તયોડનિશમ् ॥ ૨૧ ॥

સત્તં રજસ્તમ ઈતિ સ્થિત્યુત્પત્યનાહેતવઃ ।
રજસોત્પથતે વિશમન્યોન્યં વિવિધં જગત् ॥ ૨૨ ॥

રજસા ચોદિતા મેધા વર્ષન્યમ્ભૂનિ સર્વતઃ ।
પ્રજાસ્તૈરેવ સિદ્ધયન્તિ મહેન્દ્ર: કિં કરિષ્યતિ ॥ ૨૩ ॥

ન ન: પુરો જનપદા ન ગ્રામા ન ગૃહા વયમ् ।
નિત્યં વનૌકસસ્તાત વનશૈલનિવાસિનઃ ॥ ૨૪ ॥

જો કોઈ ઈશર છે તો કર્મણા આપનારો તે ઈશર પણ
કર્મ કરનારને જ ફળ આપવા સમર્થ છે. કર્મ ન કરનાર ઉપર
તેનું સામર્થ્ય ચાલી શકતું નથી. ॥ ૧૪ ॥ જ્યારે બધાં
પ્રાણીઓ પોત-પોતાનાં કર્માનાં ફળ જ ભોગવી રહ્યાં છે,
ત્યારે આપજાને ઈન્દ્રની શી જરૂર છે? પિતાજી! તે ઈન્દ્ર
મનુષ્યના પૂર્વ સંસ્કાર મુજબનાં કર્માને બદલી શકતા નથી
— તો તેમનાથી આપજાને શું પ્રયોજન? ॥ ૧૫ ॥ મનુષ્ય
પોતાના સ્વભાવ (પૂર્વ-સંસ્કારો)ને આધીન છે. તે તેનું જ
અનુસરણ કરે છે. ત્યાં સુધી કે દેવતાઓ, અસુરો, મનુષ્યો
વગેરેનું આ સમસ્ત જગત સ્વભાવમાં જ સ્થિત છે. ॥ ૧૬ ॥
જીવ પોતાનાં કર્મો અનુસાર ઉત્તમ અને અધમ શરીરને ગ્રહણ
કરે છે, અને છોડે છે. પોતાનાં કર્મો અનુસાર જ ‘આ શત્રુ
છે, આ મિત્ર છે, આ ઉદાસીન છે.’ — એવો વ્યવહાર કરે
છે. કેટલું કહું! કર્મ જ ગુરુ છે અને કર્મ જ ઈશર છે. ॥ ૧૭ ॥
તેથી પિતાજી! મનુષ્યે પૂર્વ સંસ્કારો પ્રમાણો, પોતાના વર્ષા તથા
આશ્રમને અનુકૂળ ધર્માનું પાલન કરતા રહીને કર્માનો જ
આદર કરવો જોઈએ. જેના દ્વારા મનુષ્યની જીવિકા
સુગમતાથી ચાલે, તે જ તેનો ઈષ્ટદેવ છે. ॥ ૧૮ ॥ જેમ
પોતાના પરણોલા પતિને છોડીને જાર પતિનું સેવન કરનારી
વ્યલિચારિણી ખીને ક્યારેય શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી, તે જ
પ્રમાણો જે મનુષ્યો પોતાનો જીવન-નિર્વાહ કરનારા દેવતાને
છોડીને બીજાની ઉપાસના કરે છે, તેનાથી તેમને ક્યારેય સુખ
મળતું નથી. ॥ ૧૯ ॥ બ્રાહ્મણો વેદોના અધ્યયન-અધ્યાપનન્થી,
ક્ષત્રિયો પુષ્ટીપાલનથી, વૈશ્યો ખેતીવાડી, વેપાર કે ગોરક્ષા
અને ધીરધારથી અને શૂદ્રો બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યોની
સેવાથી પોતાનો જીવન-નિર્વાહ કરે. ॥ ૨૦ ॥ આપજો આ
ચાર વૃત્તિઓમાંથી એક જ ગોપાલન કરતા આવ્યા
છીએ. ॥ ૨૧ ॥ પિતાજી! આ સંસારની સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને
અંતનું કારણ કર્મશઃ સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ છે.
આ વિવિધ પ્રકારનું સંપૂર્ણ જગત ઊઠ-પુરુષના સંયોગથી
રજોગુણ દ્વારા ઉત્પન્ન થયું છે. ॥ ૨૨ ॥ તે જ રજોગુણની
પ્રેરણાથી મેઘો પણ વૃદ્ધિ કરે છે. તેનાથી અન્ન અને અન્નથી
બધાં જીવોનો નિર્વાહ થાય છે. તેમાં જલા, ઈન્દ્રને શું દેવા-
દેવા? તે શું કરી શકે છે? ॥ ૨૩ ॥

પિતાજી! ન તો આપજી પાસે કોઈ દેશનું રાજ્ય
છે અને ન તો કોઈ મોટાં શહેરો આપહો આધીન છે.
આપજી પાસે તો ગ્રામ અને ઘર પણ નથી. આપહો તો
સદાકાળથી વનવાસી છીએ, જંગલો અને પર્વતો જ આપજાં

૧. ડોરણં ।

तस्माद् गवां ब्राह्मणानामदेश्चारभ्यतां मध्यः ।
य ईन्द्रयागसम्भारास्तैरयं साध्यतां मध्यः ॥ २५॥

पथ्यन्तां विविधाः पाकाः सूपान्ताः पायसादयः ।
संयावापूपशक्त्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् ॥ २६॥

हुयन्तामग्नयः सम्यग् ब्राह्मणैर्भृत्यवाहिभिः ।
अत्रं बहुविधं तेभ्यो देयं वो धेनुदक्षिणाः ॥ २७॥

अन्येभ्यश्चाश्चयाङ्गालपतितेभ्यो यथार्हतः ।
यवसं च गवां दावा गिरये दीयतां बलिः ॥ २८॥

स्वलङ्कृता भुक्तवन्तः स्वनुलिमाः सुवाससः ।
प्रदक्षिणां च कुरुत गोविप्रानलपर्वतान् ॥ २९॥

ऐतन्मम मतं तात कियतां यदि रोचते ।
अयं गोब्राह्मणाद्रीषां महां च दधितो मध्यः ॥ ३०॥

श्रीशुक उवाच

कालात्मना भगवता शक्तदर्पं जिघांसता ।
प्रोक्तं निशम्य नन्दाद्याः साध्यगृह्णत तद्यः ॥ ३१॥

तथा च व्यदधुः सर्वं यथाऽऽह मधुसूदनः ।
वाचयित्वा स्वस्त्ययनं तद् द्रव्येण गिरिद्विजान् ॥ ३२॥

उपहत्य बलीन् सर्वानादेता यवसं गवाम् ।
गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिं चकुः प्रदक्षिणाम् ॥ ३३॥

अनांस्यनुद्युक्तानि ते चारुह्य स्वलङ्कृताः ।
गोप्यश्च कृष्णवीर्याणि गायन्त्यः सद्विजाशिषः ॥ ३४॥

कृष्णास्त्वन्यतमं दुपं गोपविश्रम्भाणं गतः ।
शैलोऽस्मीति भूवन् भूरि बलिमाद्द्वृहद्वपुः ॥ ३५॥

निवास-स्थानं छे ॥ २४ ॥ तेथी आपणे गायो, ब्राह्मणो अने गिरिराजनी पूजा करवानी तेयारी करीते. ईन्द्र-पश्च माटे जे सामग्री एकठी करवामां आवी छे, ते सामग्रीथी ज आ पश्चनुं अनुच्छान थाई जाय ॥ २५ ॥ अनेक प्रकारनां पक्वान – खीर, हलवो, मालपूवा, पूरी वरेशी भांडीने भगनी दाण सुधी बधी सामग्री बनाववामां आवे. ग्रजनुं बधुं ज दूध भेगु करवामां आवे ॥ २६ ॥ वेदपाठी ब्राह्मणो द्वारा सारी रीते हवन डराववामां आवे अने तेमने अनेक प्रकारनां अन्न, गायो अने दक्षिणा आपवामां आवे ॥ २७ ॥ आथी विशेष चांडाणो, पतितो तथा कूतरांओ सुधी बधां छवोने पथायोऽय वस्तुओ आपीने गायोने घासचारी आपीने पछी गिरिराज्ञने बोग अर्पण करवामां आवे ॥ २८ ॥ त्यार पछी बहु प्रसाद खाई-पीने, सारां-सारां वस्त्रो पहेरीने, दागीनाओथी सज्ज-धज्जने, चंदननो लेप करीने गायो, ब्राह्मणो, अज्ञि अने गिरिराज – गोवर्धननी प्रदक्षिणा करवामां आवे ॥ २९ ॥ पिताञ्ज! मारी तो आ ज ईच्छा छे. जो तमने बधाने योऽय लागे तो आ ग्रम्भाणे करो. आवो पश्च गायो, ब्राह्मणो अने गिरिराज उपरांत मने पढा प्रिय थरो ॥ ३० ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! कालात्मा भगवान् ईन्द्रना गर्वनो नाश करवा ईच्छता हता. नंदबावा वगेरे गोपोंने भगवाननी वात सांबणीने बहु प्रसन्नताथी स्वीकारी लीधी ॥ ३१ ॥ भगवान् श्रीकृष्णो जे प्रकारनो पश्च करवानुं कहुं हतुं, तेवो ज पश्च शङ् थयो. पहेलां ब्राह्मणो पासे स्वस्तिवाचन करावीने ते ज सामग्रीथी गिरिराज्ञ अने ब्राह्मणोने आदर-पूर्वक भेटो आपी तथा गायोने लीलुं-लीलुं घास खवडाव्यु. त्यार पछी नंदबावा वगेरे गोपोंने गायोने आगण करीने गिरिराज्ञनी प्रदक्षिणा करी. ॥ ३२-३३ ॥ ब्राह्मणोना आशीर्वाद प्राप्त करीने तेओं अने गोपीओंने सारी रीते आभूषणो पहेरी, बण्ड-गाडांमां बेसीने भगवान् श्रीकृष्णानी लीलाओनुं गान करता-करतां गिरिराज्ञनी परिक्षिता करी. ॥ ३४ ॥ भगवान् श्रीकृष्ण गोपोंमां विश्वास उत्पन्न कराववा भाटे गिरिराज उपर एक बीजुं विशाल शरीर धारण करीने. प्रगट थाई गया, तथा ‘हुं गिरिराजं धुं’ आ ग्रम्भाणे कहीने बधी सामग्री आरोगवा लाग्या. ॥ ३५ ॥

તસ્મૈ નમો પ્રજજનૈ: સહ ચકેડાદત્તમનાડાદત્તમને ।
અહો પશ્યત શૈલોડસૌરૂપી નોંનુગ્રહું વધાતુ ॥ ૩૬ ॥

એષોડવજ્ઞાનતો મત્યાનુ કામરૂપી વનૌકસ: ।
હંતિ હૃસ્મૈ નમસ્યામ: શર્મણે આત્મનો ગવામ્ભ ॥ ૩૭ ॥

ઈત્યદિગોદ્વિજમબં વાસુદેવપ્રાણોદિતા: ^૧ ।
યથા વિધાય તે ગોપા: સહકૃષ્ણા પ્રજં યયુ: ॥ ૩૮ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાના તે સ્વરૂપને બીજા પ્રજવાસીઓની સાથે પોતે પણ પ્રણામ કર્યા અને કહેવા લાગ્યા - 'જુઓ, તેવું આશ્રમ્ય છે! આપણા જિરિરાજજીએ સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને આપણા ઉપર કૃપા કરી છે. ॥ ૩૬ ॥ તેઓ હંછે તેવું રૂપ ધારણ કરી શકે છે. જે પ્રજવાસી લોકો આમનો નિરાદર કરે છે, તેમને આ નાણ કરી નાખે છે. આવો, પોતાના અને ગાયોના અભ્યુદય માટે આ જિરિરાજજીને આપણે પ્રણામ કરીએ.' ॥ ૩૭ ॥ આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાની પ્રેરણાથી નંદબાવા વળેરે વધોવૃદ્ધ ગોપોએ જિરિરાજજી, ગાયો અને બ્રાહ્મણોનું વિધિપૂર્વક પૂજન કર્યું અને ત્યાર પછી શ્રીકૃષ્ણાની સાથે બધાં પ્રજમાં પાણી આવ્યાં. ॥ ૩૮ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્થ ^૨ ચતુર્વિંશોડધ્યાય: ॥ ૨૪ ॥

દસમા સ્કન્ધના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત ચોવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

પચીસમો અદ્યાય

૧)

ગોવર્ધન-ધારણ

શ્રીશુકુમારચ

ઈન્દ્રસ્તદાદાદત્તમન: પૂજાં વિજાય વિહતાં નૃપ ।
ગોપેભ્ય: કૃષ્ણનાથેભ્યો નન્દાદિભ્યશ્રુકોપ સ: ॥ ૧ ॥

ગણાં સાંવર્તકં નામ મેધાનાં ચાન્તકારિષામ્ ।
ઈન્દ્ર: પ્રાચોદયત્ કુદ્રો વાક્યં ચાહેશમાન્યુત ॥ ૨ ॥

અહો શ્રીમદ્માહાત્મ્યં ગોપાનાં કાનનૌકસામ્ ।
કૃષ્ણાં મત્યમુપાશ્રિત્ય યે ^૨ ચકુર્દેવહેલનમ્ ॥ ૩ ॥

યથાદૈઃ: કર્મમયૈ: કતુલિનામનૌનિભૈ: ।
વિદ્યામાન્યીક્રિકી હિત્વા તિતીર્ષન્તિ ભવાર્ણવમ્ ॥ ૪ ॥

વાચાલં બાલિશં સલબ્ધમજં પણિતમાનિનમ્ ।
કૃષ્ણાં મત્યમુપાશ્રિત્ય ગોપા મે ચકુરપ્રિયમ્ ॥ ૫ ॥

શ્રીશુકુમારચ કહે છે - પરીક્ષિતા જ્યારે ઈન્દ્રને ખબર પડી કે મારી પૂજા બંધ કરી દેવામાં આવી છે ત્યારે તેઓ નંદબાવા વળેરે ગોપો પર બહુ કોષિત થયા. પરંતુ તેમના કોષ કરવાથી શું થાય, તે ગોપોના રક્ષક તો સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હતા. ॥ ૧ ॥ ઈન્દ્રને તેના પદનું બહુ અભિમાન હતું કે હું જ ત્રિલોકનો ઈશ્વર હું. તેમણે કોષાયમાન થઈ પ્રલય કરનારા મેધોના સંવર્તક નામના ગણાને પ્રજ પર ચઢાઈ કરવાની આજ્ઞા આપી અને કહ્યું - ॥ ૨ ॥ 'અહો, આ જંગલી ગોવાળોને આટલું અભિમાન! ખરેખર આ સંપત્તિનો જ નશો છે. જુઓ તો ખરા, એક સાધારણ માનવી કૃષ્ણાના બળ પર તેમણે મારું - દેવરાજનું અપમાન કરી દીધું. ॥ ૩ ॥ જેમ પૃથ્વી પર ઘડા મંદબુદ્ધિવાળા મુરુષો ભવસાગર પાર ઊતરવા માટે સાચું સાધન એવી બ્રહ્મવિદ્યાને તો છોડી દે છે અને માત્ર કહેવામાત્રની તૂટેલી નાવથી અર્થાત્ કર્મજનિત યશોથી આ ભવસાગર પાર ઊતરવા ચાહે છે. ॥ ૪ ॥ આ કૃષ્ણ વાચાન, નાદાન, અભિમાની અને મૂર્ખ હોવા છતાં પોતાને બહુ મોટો શાની સમજે છે. તે સ્વયં મૃત્યુનો કોળિયો છે, છતાં પણ તેના આવારે આ ગોવાળોએ મારો અનાદર કર્યો છે. ॥ ૫ ॥

૧. ઽપ્રાદિતા: ૨. ઈન્દ્રમખલગ્નશ્રુત્વિંશોડધ્યાય: ૩. બાદરાયણિરવાચ ૪. મખલ્ગમચીકરણ.

ऐपां श्रियाऽवलिमानं कृष्णोनाध्मा पितात्मनाम् ।
धुनुत श्रीमदस्तम्भं पशून् नयत सङ्क्षयम् ॥ ६ ॥

अहं चैरावतं नागमारुच्यानुप्रजे व्रजम् ।
मरुदगणैर्महावीर्यन्दगोष्ठजिधांसया ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच

ईत्यं मध्यवताऽऽक्षमा भेदा निर्मुक्तबन्धनाः ।
नन्दगोकुलभासारैः पीडयामासुरोऽसा ॥ ८ ॥

विद्योतमाना विद्युद्धिः सनन्तः स्तनयित्तुभिः ।
तीव्रैर्मरुदगणैर्नुन्ना ववृष्टलशक्तराः ॥ ९ ॥

स्थूणास्थूला वर्षधारा मुञ्चत्स्वभेष्यभीक्षणाः ।
जलौद्यैः प्लाव्यमाना भूर्नादश्यत नतोत्तम् ॥ १० ॥

अत्यासारातिवातेन पश्यो ज्ञातवेपनाः ।
गोपा गोप्यश्च शीतार्ता गोविन्दं शरणं यथुः ॥ ११ ॥

शिरः सुतांश्च कायेन प्रस्त्राद्यासारपीडिताः ।
वेपमाना भगवतः पादमूलमुपाययुः ॥ १२ ॥

कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वत्ताथं गोकुलं प्रभो ।
त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपिताद् भक्तवत्सल ॥ १३ ॥

शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमृचेतनम् ।
निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः ॥ १४ ॥

अपर्त्युल्बणं वर्षमतिवातं शिलामयम् ।
स्वयागे विहतेऽस्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्षति ॥ १५ ॥

तत्र प्रतिविधिं सम्यगात्मयोगेन साधये ।
लोकेशमानिनां मौद्याद्विष्ये^१ श्रीमदं तमः ॥ १६ ॥

एक तो आ लोको आमेय संपत्तिना नशामां छड़ी गया छे अने पाइण कृष्णो तेमने वधारे कटाव्या छे. हवे तमे लोको जड़ीने तेमना संपत्तिना नशाने अने तेमनी उद्दताने धूणलेगी करी तेमनां पशुओनो संहार करी नाखो. ॥ ६ ॥ हुं पछ तमारी पाइण-पाइण ऐरावत हाथी पर बेसीने नंदना प्रजनो नाश करवा माटे मरुदगणो साथे आवुं छु. ॥ ७ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! ठन्डने आ प्रमाणे प्रलयना भेदोने आज्ञा आपी अने तेमनां बंधन घोली दीधां. हवे तेओ बहु वेगथी नंदबालाना प्रज पर चडी आव्या अने मुशणधार पाणी वरसावीने संपूर्ण प्रजने दुःखी करवा लाग्या. ॥ ८ ॥ यारे बाजु वीजणीओ चमकवा लागी, वादणो परस्पर टकराईने गर्जना करवा लाग्यां अने प्रयंद आंधीनी प्रेरणाथी मोटा-मोटा करा पडवा लाग्या. ॥ ९ ॥ आ प्रमाणे ज्यारे ते भेदो थांभलीओ जेवी जलधाराथी अस्पतिपछे वरसवा लाग्या, त्यारे प्रजभूमिना खूँझो-खूँझामां पाणी भराई गयां अने क्यां नीची जमीन छे ते क्यां ऊची, ते जाझी शक्वुं मुठेल थई पड्वुं. ॥ १० ॥ आ प्रमाणे मुशणधार वर्षा तथा आंधीना तोकानथी ज्यारे बधां पशुओ हुंठवाई गयां अने धूँजवा लाग्यां, गोवाणो अने गोपीओ पड़ा ठंडीथी अत्यंत व्याकुण थई गयां, त्यारे ते बधां भगवान् श्रीकृष्णना शरणमां आव्यां. ॥ ११ ॥ मुशणधार वर्षा छारा सताववामां आव्यां छोवाने कारणे बधां पोतानां मस्तको अने बालकोने पोताना शरीरथी ढांकीने धूँजता-धूँजता भगवान् पासे आव्यां. ॥ १२ ॥ अने भोल्या – ‘प्रिय कृष्ण! तमे बहु भाग्यशाली छो, हवे तो कृष्ण! तमारा भाग्यथी ज अमारी रक्षा थरो. प्रभु! आ आज्ञा गोकुलना एकमात्र स्वामी, एकमात्र रक्षक तमे ज छो. नक्तवत्सल! ठन्डना कोपथी हवे तमे ज अमारी रक्षा करी शको छो.’ ॥ १३ ॥ भगवाने जोयुं ते वरसाद अने कराना मारथी दुःखी थईने बधां बेहोश थई रह्यां छे. तेओ समझ गया ते आ बधुं ठन्डनुं ज काम छे. तेथो ज कोषवश आवुं कर्युं छे. ॥ १४ ॥ तेओ मनमां कहेवा लाग्या – ‘अमे ठन्डनो यज्ञ बंध करी दीधो छे, तेथी तेओ प्रजनो नाश करवा माटे ऋतु विना ज आवो प्रयंद पवन अने करा साथेनी वृष्टि करी रह्या छे. ॥ १५ ॥ सारं, हुं मारी पोगमायाथी आनो सारी रीते उपाय कर्ण छु, ते मूर्खतावश पोताने लोकपाल माने छे, तेमना ऐस्य, संपत्तिना अभिमान अने अक्षाननो हुं नाश करीश. ॥ १६ ॥

१. वर्षावेन्नन्दगोष्ठजिधांसया । २. मौद्याद्विष्ये ।

ન હિ સહ્યાવયુક્તાનાં સુરાણામીશવિસ્મયः ।
મતોડસતાં માનભજઃ પ્રશમાયોપકલ્પતે ॥ ૧૭ ॥

તસ્માન્મચ્છરણાં ગોષ્ઠ મન્માથં મત્પરિગ્રહમ् ।
ગોપાયે સ્વાત્મયોગેન સોડયં મે પ્રત આહિતઃ ॥ ૧૮ ॥

ઈત્યુક્તવૈકેન હસ્તેન કૃત્વા ગોવર્ધનાચલમ् ।
દ્વાર લીલયા ^१કૃષ્ણશછત્રાકમિવ બાલકઃ ॥ ૧૯ ॥

અથાહ ભગવાન् ગોપાન् હેડમય તાત પ્રજીકસઃ ।
યથોપજોષં વિશત ગિરિગર્ત સગોપનાઃ ॥ ૨૦ ॥

ન ત્રાસ ઈહ વઃ કાર્યો મદ્બસ્તાદ્રિનિપાતને ।
વાતવર્ધમયેનાલં તત્ત્વાણાં વિહિતં હિ વઃ ॥ ૨૧ ॥

તથા નિર્વિવિશુર્ગર્ત કૃષ્ણાશ્વાસિતમાનસાઃ ।
યથાવકાશં સધનાઃ સપ્રજાઃ સોપજીવિનઃ ॥ ૨૨ ॥

કૃતૃડવ્યથાં સુખાપેક્ષાં હિત્વા તૈર્વજવાસિભિઃ ।
વીક્ષ્યમાણો દ્વારવદ્રિં ^૨ સમાહં નાચલત્પદાત् ॥ ૨૩ ॥

કૃષ્ણયોગાનુભાવં તં નિશાભ્યેન્દ્રોડતિવિસ્મિતઃ ।
નિઃસ્તમભો ભ્રાષ્ટસહ્લ્યઃ સ્વાન્ મેઘાન્ સંન્યવારયત् ॥ ૨૪ ॥

ખં વ્યભમુદ્દિતાદિત્યં વાતવર્ધ ચ દારુણામ् ।
નિશાભ્યોપરતં ગોપાન્ ગોવર્ધનધરોડભ્રવીત् ॥ ૨૫ ॥

દેવતાઓ તો સત્ત્વપ્રધાન હોય છે. તેમનામાં પોતાના એશ્વર્ય અને પદનું અભિમાન ન હોવું જોઈએ. તેથી એ પોત્ય જ છે કે, આ સત્ત્વગુણરહિત હુણ દેવતાઓનું હું માન લંગ કરી દઉં. આનાથી છેવટે તો તેમનું કલ્યાણ જ થશે. ॥ ૧૭ ॥ આ સંપૂર્ણ પ્રજ મારું આશ્રિત છે, મારા દ્વારા સ્વીકારાયેલું છે અને એકમાત્ર હું જ તેનો રક્ષક છું. તેથી હું મારી યોગમાયાથી આની રક્ષા કરીશ. સંતોની રક્ષા કરવી એ તો મારો સંકલ્પ જ છે. અને તે સંકલ્પને પૂરો કરવાનો સમય આવી ગયો છે.* ॥ ૧૮ ॥

આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે રમત-રમતમાં એક જ હાથે જેમ બાળક બિલાડીના ટોપને ઉપાડે તેમ ગિરિરાજને ઉપાડી લીધો. ॥ ૧૯ ॥ ત્યાર પછી ભગવાને ગોવાળોને કહ્યું - ‘માતાજી, પિતાજી અને પ્રજવાસીઓ! તમે લોકો પોતાની ગાયો અને બધી ઘરવખરી સાથે આ પર્વતના ખાડામાં આવીને આરામથી બેસી જાઓ. ॥ ૨૦ ॥ જુઓ, તમે એવી શંકા ન કરતા કે મારા હાથમાંથી આ પર્વત પડી જશે. તમે સહેજ પણ ગલ્યાશો નહીં. આ આંધી-પાકીથી તમને બચાવવા માટે મેં આ યુક્તિ કરી છે.’ ॥ ૨૧ ॥ જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે આ પ્રમાણે બધાને આશાસન આપ્યું - હિમત આપી ત્યારે બધા જ ગોવાળો પોતાનું ગોધન, ગાડાં, આશ્રિતો, પુરોહિતો અને નોકરોને સાથે લઈને ઘણી મોટી મોકળાશવાળી જગ્યામાં આવી ગયા. ॥ ૨૨ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે બધાં પ્રજવાસીઓની સામે જ ભૂખ-તરસની પીડા, આરામ-વિશ્રામની જરૂરિયાત વગેરે બધું જ ભુલાવીને સાત દિવસ સુધી લગાતાર તે પર્વતને હાથ પર ધારણ કરી રાખ્યો. તેઓ એક ડગલું પણ ત્યાંથી આમ-તેમ ખસ્યા નહીં. ॥ ૨૩ ॥ શ્રીકૃષ્ણની યોગમાયાનો આ પ્રભાવ જોઈને ઈન્દ્રના આશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો. પોતાનો ઈરાદો પૂરો ન થવાને કારણે તેનો બધો ગર્વ ઉત્તરી ગયો. પ્રજનો નાશ કરવાના સંકલ્પનો જ નાશ થઈ ગયો. તેણે મેઘોને પાછા વાળી લીધા, જાણો તેનો પાણીનો જથ્યો જ સમાપ્ત થઈ જતાં તેનું જ પાણી ઉત્તરી ગયું! ॥ ૨૪ ॥ જ્યારે ગોવર્ધનધારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જોયું કે, આ ભયંકર આંધી અને ઘનઘોર વૃદ્ધિ બંધ થઈ ગઈ છે, આકાશમાંથી

૧. વિષ્ણુ । ૨. દ્વારાદિ ।

* ભગવાન કહે છે -

સફુદેવ પ્રપણાય તવાસ્મીતિ ચ યાચ્યતે । અભયં સર્વભૂતેભ્યો દદાભ્યેતદ્દુ પ્રતં મમ ॥

‘જે માત્ર એક વાર મારા શરણમાં આવી જાય છે અને ‘હું તમારો છું’ આ પ્રમાણે યાનના કરે છે, તેને હું સંપૂર્ણ માણીઓથી અભય કરી દઉં છું – આ મારું પ્રત છે.’

निर्यात त्यजत त्रासं गोपा: सखीधनार्भकाः ।
उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाशं निम्नगाः ॥ २६॥

ततस्ते निर्यथुर्गोपा: स्वं स्वभादाय गोधनम् ।
शक्टोदोपकरणं श्रीबालस्थविराः शनैः ॥ २७॥

भगवानपि तं शैलं स्वस्थाने पूर्ववत् प्रभुः ।
परयतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया ॥ २८॥

तं प्रेमवेगान्निभृता^१ श्रीकौक्षो
यथा समीयुः परिरम्भाण्डिभिः ।
गोप्यश्च स्त्वेष्ठमपूर्जयन् मुदा
दध्यक्षतान्निर्युयुजुः सदाशिषः ॥ २९॥

यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनां वरः ।
कृष्णमालिङ्ग्य युयुजुराशिषः स्तेषुकातराः ॥ ३०॥

दिवि देवगणाः साध्याः सिद्धगन्धर्वचारणाः ।
तुष्टुपुर्मुच्युस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव ॥ ३१॥

शब्दहुन्दुभयो नेहुहिंवि देवप्रणोदिताः ।
जगुर्गन्धर्वपतयस्तुभ्युरुप्रभु ॥ ३२॥

ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो
राजन् स गोष्ठ सबलोऽप्रज्ञरिः ।
तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका
गायन्त्य ईयुर्मुदिता हृषिस्पृशः ॥ ३३॥

वाद्यो विभेदाई गयां अने सूर्य देखावा लाङ्या त्यारे
भगवाने गोवाणोने कहु - ॥ २५॥ 'मारा प्रिय गोवाणो'
हवे तमे निर्भय थई जाओ अने पोतानी लीओ, गोधन
तथा बाणको साथे बहार नीकणी जाओ, जुओ, हवे वर्ष-
आंधीनुं तोकान बंध थई गयु छे अने नदीओनुं पाढ़ी
पक्ष उतरी गयु छे. ॥ २६॥ भगवाननी आवी आक्षा
मणवाथी पोत-पोतानां गोधन, लीओ, बाणको अने वृद्धोने
साथे लઈने तथा पोतानी घरवधरी वगेरे गाडामां जरीने
धीरे-धीरे बधा लोको बहार नीकणी आव्या. ॥ २७॥
सर्वशक्तिमान भगवान श्रीकृष्णो पक्ष बधां प्राणीओनी सामे
रमत-रमतमां ४ उरिराज्ञने पूर्ववत् तेमना स्थान पर
पर्यावी दीधा. ॥ २८॥

प्रजवासीओनां हृष्य प्रेमना आवेगाथी भराई रहां
हतां. पर्वतने मूकतांनी साथे ४ ते बधां भगवान श्रीकृष्ण
पासे दोडी आव्या. कोइने तेमने हृष्ये लगाडीने, कोइने
तेमने चूमीने तेमनो सत्कार कर्या. उमरमां भोटी गोपीओं
झूब आनंद अने स्नेहाथी दही, अक्षत अने जलाथी
भगवानने मंगल तिलक कहु अने प्रसन्न हृष्याथी तेमने
शुब आशीर्वाद आव्या. ॥ २९॥ यशोदाराणी, रोहिणीज,
नंदबावा अने बणवानोमां श्रेष्ठ बलरामज्ञ स्नेहातुर
थईने श्रीकृष्णने हृष्ये लगाडी भेट्या अने तेमने आशीर्वाद
आव्या. ॥ ३०॥ परीक्षित। ते वभते आकाशमां ऊबेला
देवताओ, सिद्धो, साध्यो, गन्धर्वो अने चारक्षो वगेरेओ
प्रसन्न थई भगवाननी सुति करी अने तेमना उपर
पुष्पनी वृष्टि करवा लाङ्या. ॥ ३१॥ राजन्! स्वर्गमां
देवताओ शंख अने नोबत वगाडवा लाङ्या, तुम्हुरु वगेरे
गन्धर्वो भगवाननी मधुर लीलानुं गान करवा
लाङ्या. ॥ ३२॥ त्यार पक्षी भगवान श्रीकृष्णो प्रज तरक
प्रयाणा कहु. तेमनी साथे बलरामज्ञ चाली रहा हता अने
तेमना प्रेमपात्र गोपबाणको तेमनी सेवा करी रहा हता.
तेमनी साथे ४ प्रेममूर्ति गोपीओ पक्ष पोताना हृष्यने
आकर्षित करवावाणा, तेमनामां प्रेम जगाडवावाणा
भगवाननी गोवर्धन-धारणा वगेरे लीलाओनुं गान करती
रहीने बहु आनंदाथी प्रजमां आवी. ॥ ३३॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे^२ पूर्वार्थं पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५॥

दसमा संख्या पूर्वार्थ-अंतर्गतं पञ्चीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

१. प्रेमजर्लान्निभृता। २. दशमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः।

છવ્યીસમો અદ્યાચ

૨૪૬

નંદબાવા સાથે ગોવાળોની શ્રીકૃષ્ણના પ્રમાણ વિશે વાતચીત

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

એવંવિધાનિ કર્માણિ ગોપા: કૃષ્ણસ્ય વીક્ષ્ય તે ।
અતદીર્ઘવિદ:^૨ પ્રોયુ: સમલ્યેત્ય સુવિસ્મિતા: ॥ ૧ ॥

બાલકસ્ય યદેતાનિ કર્માણ્યત્યહૃતાનિ વૈ ।
કથમહૃત્યસૌ જન્મ ગ્રામ્યેખ્યાત્મજુગુષ્ટિતમ્ ॥ ૨ ॥

ય: સમહાયનો બાલ: કરેણીકેન લીલયા ।
કથં બિભ્રદ્ ગિરિવરં પુજરં ગજરાડિવ ॥ ૩ ॥

તોકેનામીલિતાક્ષેપા પૂતનાયા મહૌજસ: ।
પીત: સ્તન: સહ પ્રાણૈ: કાલેનેવ વયસ્તનો: ॥ ૪ ॥

હિન્દ્વતોડધ: શયાનસ્ય માસ્યસ્ય ચરણાવુદ્ધ ।
અનોડપતદ્ વિપર્યસ્તં રૂદત: પ્રપદાહતમ્ ॥ ૫ ॥

એકહાયન આસીનો ત્રિયમાણો વિહાયસા ।
દેત્યેન યસ્તૃણાવર્તમહન્ કણ્ઠગ્રહાતુરમ્ ॥ ૬ ॥

ક્વચિદ્દૈપજવક્તૈન્યે માત્રા બદ્ધ ઉલ્લૂખલે ।
ગચ્છજર્જુનયોર્મધ્યે બાહુભ્યાં તાવપાતયત્ ॥ ૭ ॥

વને સર્વારયન્ વત્સાન્ સરામો બાલકૈરૂત: ।
હન્તુકામં બદ્ધ દોભ્યાં મુખતોડરિમપાટયત્ ॥ ૮ ॥

વત્સેષુ વત્સરૂપેષા પ્રવિશન્તં જિધાંસયા ।
હત્વા ન્યપાતયતેન કપિત્થાનિ ચ લીલયા ॥ ૯ ॥

✓ શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! પ્રજના ગોપો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં આવાં અલૌંડિક કર્મ જોઈને બહુ આશ્રમાં પડી ગયા. તેમને ભગવાનની અનંત શક્તિનું તો જ્ઞાન હતું નહીં, તે બેગા થઈને પરસ્પર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા – ॥ ૧ ॥ ‘આ બાળકનાં કર્મ બહુ જ અલૌંડિક છે. આપણા જેવા ગમાર ગામડીયા લોકોમાં જન્મ લેવો એ તો તેના માટે બહુ નિનંદીય વાત છે. આ કઈ રીતે યોગ્ય ગણાય? ॥ ૨ ॥ જેમ ગજરાજ કમળને ઉખાડીને ઉપર ઉઠાવી લે અને પકડી રાખે તે રીતે જ આ નાનકડા સાત વર્ષના બાળકે એક જ હાથેથી જિરિરાજ ગોવર્ધનને ઉખાડીને રમત-રમતમાં સાત દિવસ સુધી ઉપાડી રાખ્યો. ॥ ૩ ॥ આવું સાધારણ મનુષ્ય માટે ભલા, કઈ રીતે સંભવ છે? જ્યારે આ બહુ નાનો બાળક હતો તે વખતે બહુ લયંકર રાક્ષસી પૂતના આવી હતી અને આ બાળકે આંખો બંધ રાખીને જ, તેનું સ્તનપાન તો કંધું જ, પ્રાણ પણ પી ગયો – જેમ મૃત્યુ શરીરના આયુષ્યને ગળી જાય છે. ॥ ૪ ॥ જ્યારે આ માત્ર ત્રણ મહિનાનો હતો અને ગાડા નીચે સૂતો-સૂતો રડી રથો હતો, તે વખતે રોતાં-રોતાં આણો એવો પગ ઉછાય્યો કે તેની લાતથી તે બહુ મોટું ગાડું ઉધું થઈ ગયું. ॥ ૫ ॥ (ત્યારે તો તે એક વર્ષનો જ હતો, જ્યારે દેત્ય વંટોળિયો તેને આકાશમાં ઉપાડી ગયો હતો. તમે બધું જાણો જ છો કે, તેણે તે તૃણાવર્ત દેત્યનું ગણું દબાવીને મારી નાખ્યો. ॥ ૬ ॥ તે દિવસની વાત તો બધા જાણીએ છીએ કે માખજાની ચોરી કરવાથી પશોદાજાએ તેને ખાંડણિયા સાથે બાંધી દીધો હતો. ધૂંટણોના બળથી ખાંડણિયો ખેચતો ખેચતો તે બે વિશાળ અર્જુન વૃક્ષોની વચ્ચે ગયો અને તે બન્ને વૃક્ષોને (તે દામોદર ભગવાને) ઉખાડી જ નાખ્યાં. ॥ ૭ ॥ જ્યારે તે ગોપકુમારો અને બલરામજની સાથે વાછડાં ચરાવવા માટે વનમાં ગયો હતો, ત્યારે તેને મારી નાખવા માટે એક દેત્ય ભગવાના રૂપમાં આવ્યો અને આ બાળકે બે હાથોથી તેની ચાંચ પકડીને તેને ચીરી નાંખ્યો. ॥ ૮ ॥ જે વખતે આને મારી નાખવાના ઠરાદાથી એક દેત્ય વાછડાના રૂપમાં વાછડાંઓના ટોળામાં ઘુસી ગયો હતો, ત્યારે આણે તે દેત્યને રમત-રમતમાં જ મારી નાંખ્યો અને તેને કોઠાના વૃક્ષ સાથે પછાડતાં તે કોઠાના વૃક્ષોને પણ પાડી દીધાં. ॥ ૯ ॥

૧. બાદરાયણિરુવાચ । ૨. ન તદીર્ઘવિદ: ।

हत्या रासभदैतेयं तद्भन्धुंश्च बलान्वितः ।
यके तालवनं क्षेमं परिपक्वफलान्वितम् ॥ १० ॥

प्रलभ्य धातयित्वोग्रं बलेन बलशालिना ।
अमोययद् प्रजपशून् गोपांशारण्यवलितः ॥ ११ ॥

आशीविधत्माहीन्द्रं दभित्वा विमदं क्षदात् ।
प्रस्त्वोद्वास्य यमुनां यकेऽसौ निर्विधोदकाम् ॥ १२ ॥

दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां नो व्रजौकसाम् ।
नन्द ते तनयेऽस्मासु^१ तस्याप्यौत्पत्तिकः कथम् ॥ १३ ॥

क्व समहायनो भावः क्व महाद्रिविधारणम् ।
ततो नो ज्ञायते शङ्का व्रजनाथ तवात्मजे ॥ १४ ॥

नन्द उवाच^२

श्रूयतां मे वयो गोपा व्येतु शङ्का य वोऽर्भके ।
ऐनं कुमारमुद्दिश्य गग्नो मे यद्युवाय ह ॥ १५ ॥

वर्णास्त्रयः किलास्यासन् गृह्णतोऽनुयुगं तनुः ।
शुक्लो रक्तस्तथा पीत ईदानीं कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥

प्राग्यं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः ।
वासुदेव इति श्रीमान्तिष्ठाः सम्प्रयक्षते ॥ १७ ॥

बहूनि सन्ति नामानि इपाणि य सुतस्य ते ।
गुणकर्मानुरुपाणि तान्यहं येद नो जनाः ॥ १८ ॥

ऐष वः श्रेय आधास्यद् गोपगोकुलनन्दनः ।
अनेन सर्वदुर्गाणि यूथमञ्जस्तरिष्यथ ॥ १९ ॥

आ बाणके बलरामज्ञनी साथे मणीने गधेडाना उपमां रहेनारा धेनुकासुर तथा तेना भाई-बंधुओने मारी नाख्या अने पांडेलां इणोथी परिपूर्व तालवनने बधाना माटे उपयोगी अने मंगलमय बनावी दीधुं ॥ १० ॥ आखे बणशाणी बलरामज्ञ द्वारा कूर प्रलभ्यासुरने मरावी नाख्यो तथा दावानणथी गायो अने गोवाणोनी रक्षा करी ॥ ११ ॥ पमुनाजलमां रहेवावाणो कालियनाग केटलो भयंकर हतो? परंतु आ बाणके तेनो पक्षा गर्व उतारीने तेने बणपूर्वक धरामांथी काढी मूळ्यो अने पमुनाज्ञनुं जग सदाने माटे विषरहित - अमृतमय बनावी दीधुं ॥ १२ ॥ नन्दज्ञ! अमे ए पक्षा जोई रक्षा छीओ के, तमारा आ श्यामसुंदर पर अमारा बधा व्रजवासीओनो अनंत प्रेम हे अने आनो पक्षा अमारा प्रति स्वाभाविक अपार स्नेह हे. शु तमे जग्नावी शको हो के आ बधानुं कारणा शु हे? ॥ १३ ॥ भला, क्यां आ सात वर्षनो नानकडो बाणक अने क्यां आटला मोटा गिरिराज्ञने सात दिवस सुधी उपाडी राखवा! व्रजराज! आ कारणे ज तमारा पुत्रना विशे अमने बहु शंका थई रही हे के आ कोई साधारण बाणक नथी ॥ १४ ॥

नन्दभावाए कहुं - गोपो! तमे लोको ध्यान आपीने मारी वात सांबणो जेथी मारा बाणक विशे तमारी शंका दूर थई जाय. केमके, महर्षि गण्डाचार्यज्ञाए आ बाणकने जोईने तेना विशे आवुं ज कहुं हतुं ॥ १५ ॥ 'तमारो आ बाणक प्रत्येक पुगमां शरीर ग्रहण करे हे. विभिन्न पुगोमां आ बाणके शेत, लाल अने पीणो - जुदा जुदा रंग स्तीकार कर्या हता. आ वर्षते आ श्यामवर्ण थयो हे ॥ १६ ॥ नन्दज्ञ! आ तमारो पुत्र पहेलां क्यारेक वसुदेवज्ञने धेर पक्षा पेदा थयो हतो, तेथी आ रहस्यने जाणवावाणा लोको 'आनुं नाम श्रीमान वासुदेव हे' - ऐसुं कहे हे ॥ १७ ॥ तमारा पुत्रनां गुण अने कर्माने अनुरूप बीजां पक्षा धक्षां नाम अने उप हे. हु तो ते बधां नामोने जाणुं हुं, परंतु संसारना साधारण लोको नथी जाणता ॥ १८ ॥ आ बाणक तमारा लोकोनुं परम कल्याण करशे. समस्त गोप अने गायोने आ धष्टो ज आनंद आपशे. आनी सहायताथी तमे लोको महान-महान विपत्तिओथी खूब सुगमतापूर्वक पार उतरी जशो ॥ १९ ॥

१. तनये व्यस्मिन् । २. नन्दगोप उवाच ।

પુરાડનેન પ્રજપતે સાધવો દસ્યુપીડિતા: ।
અરાજકે રક્ષયમાણા જિગ્યુર્દસ્યૂનું સમેધિતા: ॥ ૨૦ ॥

ય એતસ્મિન् મહાભાગા: પ્રીતિં કુર્વન્તિ માનવા: ।
નારયોડભિભવન્ત્યેતાનું વિષ્ણુપક્ષાનિવાસુરા: ॥ ૨૧ ॥

તસ્માત્નં કુમારોડયં નારાયણસમો ગુણો: ।
શ્રિયા કીર્ત્યાડનુભાવેન તત્કર્મસુન વિસ્મયઃ ॥ ૨૨ ॥

ઈત્યદા માં સમાદિશ્ય ગર્ભો ચ સ્વગૃહું ગતે ।
મન્યે નારાયણસ્યાંશં કૃષ્ણમકિલષ્ટકારિણમ् ॥ ૨૩ ॥

ઈતિ નન્દવચ્ચ: શ્રુત્વા ગર્ભાંતિં પ્રજોક્ષસ: ।
દેષ્ટશ્રુતાનુભાવાસ્તે કૃષ્ણસ્યામિતતેજસ: ।
મુદિતા નન્દમાનર્થુઃ કૃષ્ણં ચ ગતિવિસ્મયા: ॥ ૨૪ ॥

દેવે વર્ષતિ યજ્ઞવિપ્લવરુષા
વજ્ઞાશમપર્ષાનિદૈ:
સીદત્પાલપશુદ્ધિ આત્મશરણં
દેષ્ટવાનુક્ષ્યુત્સમયન् ।
ઉત્પાટ્યૈકકરેણ શૈલમબલો
લીલોચિછલીન્દ્રં યથા
બિભ્રદ્દ ગોષ્ઠમપાન્મહેન્દ્રમદભિત
પ્રીયાત્મ ઈન્દ્રો ગવામ્ ॥ ૨૫ ॥

‘પ્રજરાજ! પૂર્વકાળમાં પૃથ્વી પર કોઈ રાજા નહોતો. ડકુઓ ચારે બાજુ લૂટશાટ કરી રહ્યા હતા. ત્યારે તમારા આ પુત્રને સજજનોની રક્ષા કરી અને આનાથી બળ પ્રાપ્ત કરીને તે લોકોએ લૂટારાઓ પર વિજય મેળવ્યો. ॥ ૨૦ ॥
નંદબાવા! જે તમારા આ શ્યામસુંદરને પ્રેમ કરે છે, તે બહુ ભાગ્યશાળી છે. જેમ વિષ્ણુ ભગવાનની છત્ર-છાયામાં રહેવાવાળા દેવતાઓને અસુરો જીતી શકતા નથી, તે જ પ્રમાણે આ બાળક સાથે પ્રેમ કરનારને અંદરના કે બહારના કોઈ શત્રુઓ જીતી શકતા નથી. ॥ ૨૧ ॥ નન્દજી! ગમે તે દાખિએ જોઈએ, — ગુણોથી, ઔદ્ઘર્યથી અને સૌન્દર્યથી, તીર્ત્ત અને પ્રભાવથી તમારો પુત્ર સ્વયં ભગવાન નારાયણ જેવો જ છે, તેથી આ બાળકનાં અલોકિક કાર્યાને જોઈને આશર્ય પામવું ન જોઈએ.’ ॥ ૨૨ ॥ ગોપો! મને સ્વયં ગર્ગચાર્યજી આવું કહીને પોતાને ધેર ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી હું અલોકિક અને પરમ સુખદ કર્મ કરવાવાળા આ બાળકને ભગવાન નારાયણનો અંશ માનું છું. ॥ ૨૩ ॥ જ્યારે પ્રજવાસીઓએ નંદબાવાના મુખેથી ગર્ભજીની આ વાત સાંભળી, ત્યારે તેમના આશર્યનું નિવારણ થયું. જેમ કે, હવે તે અમિત તેજસ્વી શ્રીકૃષ્ણના પ્રભાવને પૂર્ણરૂપે જોઈ-સાંભળી ચૂક્યા હતા. આનંદિત થઈને તેમણે નંદબાવા અને શ્રીકૃષ્ણની બહુ જ પૂજા, પ્રશંસા કરી. ॥ ૨૪ ॥

જ્યારે પોતાનો યજ્ઞ બંધ કરી દેવાને કારણે ઈન્દ્ર કોષથી અકળાઈ ગયા હતા અને મુશણધાર વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા હતા, તે સમયે વજ્ઞપાત, કરાની જડીઓ અને પ્રચંડ આંધીથી ઝીઓ, પશુઓ અને ગોવાળો બહુ જ દુઃખી થઈ ગયા હતા. પોતાના શરણમાં રહેનારા પ્રજવાસીઓની આ દશા જોઈને ભગવાનનું હદ્ય કરુણાથી ભરાઈ ગયું. પરંતુ ફરી એક નવી લીલા કરવાના વિચારથી તેઓ તુરત હસવા લાગ્યા. જેમ કોઈ નાનું નિર્બળ બાળક રમત-રમતમાં જ વરસાદી છત્રી (બિલાડીઓનો ટોપ) જેવું પુષ્પ ઉપાડી લે, તેમ તેમણે એક હાથે જ ગિરિચાજ ગોવર્ધનને ઉપાડી લીધા અને પૂરા પ્રજની રક્ષા કરી. ઈન્દ્રના ગર્વને નાચ કરવાવાળા તે જ ભગવાન ગોવિંદ અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ॥ ૨૫ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંન્દે પૂર્વાંશ^૧ ખડ્વિંશોડધ્યાય: ॥ ૨૬ ॥
દસમા સ્ક્રના પૂર્વાંશ-અંતર્ગત છલ્લીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. નન્દગોપસંવાદ: ખડ્વિંશોડધ્યાય: ।

सतावीसमो अध्याय

श्रीकृष्णानो अभिषेक

श्रीशुक्ल उवाच^१

गोवर्धने धृते शैल आसाराद् रक्षिते प्रजे ।
गोलोकादाव्रजत् कृष्णं सुरभिः शक एव च ॥ १ ॥

विविक्त उपसङ्गम्य ग्रीडितः कृतहेलनः ।
पस्पर्शं पादयोरेनं किरीटेनार्कवर्यसा ॥ २ ॥

दृष्टश्रुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः ।
नष्टत्रिलोकेशमद ईन्द्र^२ आह कृताञ्जलिः ॥ ३ ॥

ईन्द्र उवाच

विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं
तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् ।
भायामयोऽयं गुणसम्ब्रवाहो
न विद्यते तेऽग्रहणानुभन्धः ॥ ४ ॥

कुतो नु तद्वेतव ईश तत्कृता
लोभादयो पेऽबुधलिङ्गभावाः ।
तथापि दृष्टुं भगवान् विभर्ति
धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहाय ॥ ५ ॥

पिता गुरुस्त्वं जगतामधीशो
दुरत्ययः काल उपातद्दृढः ।
हिताय स्वेच्छातनुभिः समीहसे
मानं विधुन्वज्जगदीशमानिनाम् ॥ ६ ॥

ये भद्रिधाशा जगदीशमानिन-
स्त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तन्मदम् ।

७ | श्रीशुक्लदेवता कहे छे – परीक्षित! ज्यारे भगवान् श्रीकृष्णे गिरिराज गोवर्धन धारणा करीने मुश्लेषार वर्षाधी प्रजने बचावी लीधुं, त्यारे तेमनी पासे गोलोकथी कमधेनु (तेमने अभिनन्दन आपवा) अने स्वर्गधी देवराज ईन्द्र (पोताना अपराधने कर्मा कराववा माटे) आव्या ॥ १ ॥ भगवाननो तिरस्कार करवाने कारणे ईन्द्र बहु ज शरभाई गयो उत्तो. तेथी तेमणे अेकांत स्थाने भगवान् पासे जहाने पोताना सूर्य जेवा तेजस्वी मुकुटधी तेमना चरणोनो स्पर्श कर्यो ॥ २ ॥ परम तेजस्वी भगवान् श्रीकृष्णानो प्रभाव जोहाने ईन्द्रनो ‘हुं त्रिष्ठो लोकनो स्वामी हुं’ ऐवो गर्व यात्यो गयो. हवे तेमणे हाथ जोहाने तेमनी सुति करी ॥ ३ ॥

ईन्द्रे कहुं – भगवन्! आपनुं स्वरूप परम शांत, ज्ञानमय, रजेगुण तथा तमोगुणधी रहित अने विशुद्ध अमाहुत सत्त्वमय छे. आ गुणोना प्रवाहदृपे प्रतीत घनारो विश-प्रपञ्च डेवण मायामय छे; केमके, आपना स्वरूपना अज्ञानने कारणे ज आपनामां तेनी प्रतीति थाय छे. ॥ ४ ॥ ज्यारे आपनो संबंध अज्ञान अने तेना कारणे प्रतीत घनारां देहादिथी छे ज नहीं, पछी ते देह वगेरेनी प्राप्तिने लीधे तथा तेमनाधी ज थवावाणा लोभ-कोष वगेरे दोष तो आपनामां आवे ज कठ रीते? प्रबु! आ दोषो तो अज्ञानने कारणे आवे छे. आ प्रभाणे जोके अज्ञान अने तेनाधी थवावाणा जगतधी आपनो कोई संबंध नथी, तेम छतां धर्मनी रक्षा अने दुष्टोनुं दमन करवा माटे आप अवतार ग्रहण करो छो अने निग्रह-अनुग्रह पक्ष करो छो. ॥ ५ ॥ आप जगतना पिता, युरु अने स्वामी छो. आप जगतानुं नियंत्रण करवा माटे दृष्ट धारणा करेला दुस्तर कण छो. आप पोताना बक्तोनी ईच्छा पूरी करवा माटे स्वेच्छाधी लीला-शरीर प्रगट करो छो अने जे लोको मारी जेम पोताने ईश्वर मानी बेसे छे, तेमनो गर्व उतारता रहीने अनेक प्रकारनी लीलाओ करो छो. ॥ ६ ॥ प्रबु! जे मारा जेवा अज्ञानी अने पोताने जगतनो ईश्वर मानवावाणा छे, ते ज्यारे जुओ छे के, मोटा-मोटा भयना अवसरो पर पक्ष आप निर्भय रहो छो, त्यारे ते पोतानो गर्व छोडी हे छे अने अमानी बनीने संतो द्वारा सेवेला

१. बादरायणिरुपाच । २. ईन्द्रमाट ।

હિત્વાડર્યમાર્ગી પ્રભજન્યપસમયા
ઈહા ખલાનામપિ તેઙુશાસનમ् ॥ ૭॥

સ ત્વं મમૈશર્યમદ્ધુતસ્ય
કૃતાગસસ્તેડવિદુષઃ પ્રભાવમ् ।
કાનું પ્રભોડથાર્હસિ મૂઢ્યેતસો
મૈવં પુનર્ભૂન્મતિરીશ મેડસતી ॥ ૮॥

તવાવતારોડયમધોક્ષજેહ
સ્વયમ્ભરાણામુરુભારજન્મનામ्^૧ ।
ચમૂપતીનામભવાય દેવ
ભવાય યુધ્મચ્યરણાનુવર્તિનામ् ॥ ૯॥

નમસ્તુભ્યં ભગવતે પુરુષાય મહાત્મને ।
વાસુદેવાય કૃષ્ણાય સાત્વતાં પત્યે નમઃ ॥ ૧૦॥

સ્વચ્છન્દોપાતદેહાય વિશુદ્ધજ્ઞાનમૂર્તયે ।
સર્વસ્મૈ સર્વબીજાય સર્વભૂતાત્મને નમઃ ॥ ૧૧॥

મયેદું ભગવનું ગોષ્ઠનાશાયાસારવાયુભિઃ ।
ચેષ્ટિતં વિહતે પજો માનિના તીવ્રમન્યુના ॥ ૧૨॥

તયેશાનુગૃહીતોડસિ ધ્વસ્તસ્તમ્ભો વૃથોધમઃ ।
ઈશરં ગુરુમાત્માનં ત્વામહું શરણં ગતઃ ॥ ૧૩॥

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં સઙ્કીર્તિતઃ કૃષ્ણો મધોના ભગવાનમુમ્ ।
મેધગમ્ભીરયા વાચા પ્રહસશિદમભ્રવીત् ॥ ૧૪॥

શ્રીભગવાનુવાચ

મયા તેઙુકારિ મધવનું મખભક્તોઽનુગૃહીતા ।
મદનુસ્મૃતયે નિત્યં મતસ્યેન્દ્રશ્રિયા ભૃશમ્ ॥ ૧૫॥

ભક્તિમાર્ગનો આશ્રય લઈને આપનું લજ્જન કરે છે. પ્રભુ! આપની એક-એક ચેષ્ટા હુણોનું દમન કરવા માટે છે. ॥ ૭ ॥

પ્રભુ! મેં ઐશર્યના મદમાં છકી જઈને આપનો અપરાધ કર્યો છે, કેમકે, હું આપની શક્તિ અને પ્રભાવથી જિલ્લકુલ અશાત હતો. પરમેશ્વર! આપ કૃપા કરીને મુજ મૂર્ખ અપરાધીનો અપરાધ કણા કરો અને એવી કૃપા કરો કે મારે ક્યારેય આવા દુષ્ટ અશાનનો શિકાર ન બનવું પડે. ॥ ૮ ॥ સ્વયંપ્રકાશ, ઈન્દ્રિયાતીત પરમાત્મન! આપનો આ અવતાર એટલા માટે થયો છે કે, જે અસુર-સેનાપતિઓ કેવળ પોતાનું પેટ પોષવામાં જ લાગેલા છે અને પૃથ્વી માટે મોટા બોજરૂપ જની રહ્યા છે, તેમનો વધ કરીને તેમનો ઉદ્ધાર થાય અને જે આપના ચરણોના સેવક છે – આજાકારી ભક્તો છે તેમનો અભ્યુદ્ય થાય – તેમની રક્ષા થાય. ॥ ૯ ॥ ભગવન્! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. આપ સર્વના અંતર્યામી પુરુષોત્તમ તથા સર્વાત્મા વાસુદેવ છો. આપ યદ્વિંશીઓના એકમાત્ર સ્વામી, ભક્તવત્સલ અને સર્વના ચિત્તને આકર્ષિત કરવાવાળા છો. હું આપને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૦ ॥ આપે જીવની જેમ કર્મવશ થઈને નહીં, સ્વતંત્રતાચી પોતાના ભક્તોની તથા પોતાની હુચ્છા અનુસાર શરીરનો સ્વીકાર કર્યો છે. આપનું આ શરીર પણ વિશુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. સર્વ કાંઈ આપ જ છો, સર્વના કારણ છો. અને સર્વના આત્મા છો. હું આપને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. ॥ ૧૧ ॥ ભગવન્! મારા અલિમાનનો અંત નથી તથા મારો કોષ પણ ઘણો તીવ્ર છે અને મારા વશમાં નથી. જ્યારે મેં જોયું કે મારો પજ તો નાચ કરી દેવામાં આવ્યો છે ત્યારે હું મુશળધાર વર્ષા અને વંટોળિયા દ્વારા સંપૂર્ણ પ્રજનો નાશ કરવા તૈયાર થયો. ॥ ૧૨ ॥ પરંતુ પ્રભુ! આપે મારા પર ઘણો જ અનુગ્રહ કર્યો. મારો પ્રયત્ન વ્યર્થ જવાધી મારું અલિમાન જડ-મૂળમાંથી ઉખડી ગયું. આપ મારા સ્વામી છો, ગુરુ અને મારા આત્મા છો. હું આપના શરણે છું. ॥ ૧૩ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! જ્યારે દેવરાજ ઈન્દ્રએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ત્યારે ભગવાને સ્મિત-હાસ્ય કરતાં મેધ જેવી ગંભીર વાણીથી ઈન્દ્રને કહું - ॥ ૧૪ ॥

શ્રીભગવાને કહું – ઈન્દ્ર! તમે ઐશર્ય અને ધન સંપત્તિથી સંપૂર્ણપણે મદાંધ થઈ ગયા હતા. તેથી તમારા ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે જ મેં તમારો પજ ભંગ કર્યો છે. આ એટલા માટે કર્યું કે હવે તમે મારું સદા-સર્વદા સ્મરણ રાખી શકો. ॥ ૧૫ ॥

૧. ભૂવો બરાણા બહુભારજન્મનામ.

मामैश्वर्यश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति ।
तं भ्रंशयामि सम्पद्यत्येष्य चेष्टाम्यनुग्रहम् ॥ १६ ॥

गम्यतां शक भद्रं वः द्वियतां मेऽनुशासनम् ।
स्थीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तम्भवर्जितैः ॥ १७ ॥

अथाह सुरभिः कृष्णमभिवन्धे भनस्विनी ।
स्वसन्तानैरुपामन्त्य गोपुपिष्ठभीश्वरम् ॥ १८ ॥

सुरभिरुवाच

कृष्णकृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसम्भवते ।
भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत ॥ १९ ॥

तं नः परमकं देवं त्वं न ईन्द्रो जगत्पते ।
भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः ॥ २० ॥

ईन्द्रं न स्त्वा भिषेक्यामो भ्रष्टाणा नोहिता वयम् ।
अवतीर्णोऽसि विश्वात्मन् भूमेर्भारापनुत्तये ॥ २१ ॥

श्रीशुक उवाच

अेवं कृष्णमुपामन्त्य सुरभिः पयसाऽऽत्मनः ।
जलैराकाशगङ्गाया औरावतकरोद्धृतैः ॥ २२ ॥

ईन्द्रः सुरधिभिः साकं नोहितोऽदेवमातृभिः ।
अभ्यधिग्यतदशाहं गोविन्द ईति चाभ्यधात् ॥ २३ ॥

तत्रागतास्तुभुरुनारदादयो
गन्धर्वविद्याधरसिद्धयारणाः ।
जगुर्यशो लोकमलापहं हरे:
सुराङ्गाः संननृतुमुदान्विताः ॥ २४ ॥

जे ऐश्वर्य अने धन-संपत्तिना भद्रथी अंध थह जाय छे, ते अे नथी जोतो के काण्डुप परमेश्वर एवो हुं आथमां दं लह तेना भाथा पर बेठो हुं. हुं जेना पर अनुग्रह करवा हुअ्युं हुं, तेने ऐश्वर्यब्रह्म करी दउ हुं. ॥ १६ ॥ ईन्द्र! तमारं कल्पाक्ष थाओ. हवे तमे तमारी राजधानी अमरावतीमां जाओ अने भारी आशानुं पालन करो. हवे क्यारेय अभिमान करशो नहीं. नित्य-निरंतर भारा सान्निध्यनो, भारा संयोगनो अनुभव करता रहेजो अने पोताना अपिकार प्रमाणे पोऽय रीते भर्यादानुं पालन करजो. ॥ १७ ॥

परीक्षित! भगवान आ प्रभाक्षे आक्षा आपी ज रव्वा हता, ते ज वधते भनस्विनी कामधेनुओ पोतानां संतानो साथे गोपवेशधारी परमेश्वर श्रीकृष्णानी वंदना करी अने तेमने संबोधीने कहुं ॥ १८ ॥

कामधेनुओ कहुं – सच्चिदानन्दस्वरूप श्रीकृष्ण! आप महायोगी – योगीश्वर छो. आप स्वयं विश्व छो, विश्वना परम कारण छो, अच्युत छो. संपूर्ण विश्वना स्वामी एवा आपने अभाव रक्षकना उपमां प्राप्त करीने अमे सनाथ थह गयां छीओ. ॥ १९ ॥ आप जगतना स्वामी छो, परंतु अभाव तो परम पूज्य आराध्य देव ज छो. प्रलु! ईन्द्र भले त्रिलोकना ईन्द्र बने परंतु अभाव ईन्द्र तो आप ज छो. तेथी आप ज गायो, भ्रष्टाणो, देवताओ अने साधुजनोनी रक्षा माटे अभाव ईन्द्र थह जाओ. ॥ २० ॥ अमे गायो, भ्रष्टाणी प्रेरणाथी आपने अभाव ईन्द्र मानीने अभिषेक करीशुं. विश्वात्मन्! आपे पृथ्वीनो भार उतारवा माटे ज अवतार धारणा कर्यो छो. ॥ २१ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – परीक्षित! भगवान श्रीकृष्णने आम कहीने कामधेनुओ पोताना दूधची अने देवमाताओनी प्रेरणाथी देवराज ईन्द्रे औरावतनी सुंद द्वारा लावेला आकाशगंगाना जलथी देवर्षिओनी साथे पहुनाथ श्रीकृष्णनो अभिषेक कर्यो अने तेमने 'गोविन्द' नामधीं संबोधित कर्या. ॥ २२-२३ ॥ ते वधते त्वां नारद, तुम्हुरु वगेरे गन्धर्वो, विद्याधरो, सिद्धो अने चारणो पर्ण पहेलेथी ज आवी गया हता. तेओ समस्त संसारना पाप-तापने मिटावी देनारा भगवानना लोकमलापह (लोकोना दोषोने हरनारा) पशनुं गान करवा लाभ्या अने अप्सराओ आनंदमन थहीने नृत्य करवा लागी. ॥ २४ ॥

તुષ્ટવુદ્ધેવનિકાયકેતવો
વ્યવાકિરંશાહૃતપુષ્પવૃષ્ટિભિ: ।
લોકા: પરાં નિર્વિતિમાખુવંશયો
ગાવસંદા ગામનયન् પયોદુતામ् ॥ ૨૫॥

નાનારસૌધા: સરિતો વૃક્ષા આસન્ મધુલુલવા: ।
અકૃષ્ણપચ્યૌષધયો જિરયોડભિભ્રદુભણીન् ॥ ૨૬॥

કૃષ્ણોડભિષિક્ત એતાનિ સત્ત્વાનિ^૧ કુરુનાન ।
નિર્વેરાષ્યભવંસ્તાત કૂરાષ્યપિ નિસર્ગત: ॥ ૨૭॥

ઇતિ ગોગોકુલપતિં ગોવિન્દમભિષિય સ: ।
અનુજ્ઞાતો યયૌ શકો વૃતો દેવાદભિહિંવમ् ॥ ૨૮॥

—★—

ઇતિ શ્રીમન્દ્રાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્થે ઈન્દ્રસ્તુતિનામ^૨ સપ્તવિંશોડધ્યાય: ॥ ૨૭ ॥

દસમા સંધના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત ઈન્દ્રસ્તુતિ નામનો સત્તાવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

અઙ્ગાવીસમો અદ્યાય

૩

વરુણાલોકથી નંદજીને છોડાવી લાવવા

શ્રીશુકુ ઉવાચ^૩

એકાદશ્યાં નિરાહાર: સમભ્યર્થ્ય જનાઈનમ् ।
સ્નાતું નંદસ્તુ કાલિન્દ્યા દ્વાદશ્યાં જલમાવિશત् ॥ ૧ ॥

તં ગૃહીત્વાઽનયદ્ભૂત્યો વરુણસ્યાસુરોઽન્તિકમ् ।
અવિજ્ઞાયાસુરીં વેલાં પ્રવિષ્ટમુદું નિશિ ॥ ૨ ॥

ચુકુશુસ્તમપશ્યન્ત: કૃષ્ણ રામેતિ ગોપકા: ।
ભગવાંસ્તદુપશ્રુત્ય પિતરં વરુણાહૃતમ् ।
તદન્તિકં^૪ ગતો રાજન્સ્વાનામભયદો વિભુ: ॥ ૩ ॥

પ્રામં વીક્ષ્ય હથીકેશં લોકપાલ: સપર્યા ।
મહત્યા પૂજયિત્વાઽહ તદર્શનમહોત્સવ: ॥ ૪ ॥

મુખ્ય-મુખ્ય દેવતાઓ ભગવાનની સુતિ કરીને તેમના ઉપર નંદનવનનાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. નંદો લોકમાં પરમાનંદનું પૂર આવ્યું અને ગાયોના થાનોમાંથી આપમેળે જ એટલું દૂધ નીકળ્યું કે પૃથ્વી ભીની થઈ ગઈ. ॥ ૨૫ ॥ નંદીઓમાં વિવિધ રસોનું પૂર આવ્યું, વૃક્ષોમાંથી મધુધારા વહેવા લાગ્યો, જેડ્યા વિના, વાબ્યા વિના પૃથ્વીમાંથી અનેક પ્રકારની વનસ્પતિઓ અને અન્ન પેદા થઈ ગયું, પર્વતોમાં છુપાયેલા મહિના-માણોક સ્વયં બહાર આવી ગયાં. ॥ ૨૬ ॥ પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો અભિષેક થવાથી, જે જીવો સ્વભાવે જ કૂર છે, તે પણ વેરરહિત થઈ ગયા, તેમનામાં પણ મિત્રતાનો ભાવ પેદા થઈ ગયો. ॥ ૨૭ ॥ ઈન્દ્રે આ પ્રમાણે ગાયો અને ગોકુલના સ્વામી શ્રીગોવિન્દનો અભિષેક કર્યો અને તેમની આજ્ઞા લઈને દેવતાઓ વગેરે સાથે સ્વર્ગ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ॥ ૨૮ ॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! નંદબાવાએ કાર્તિક સુદ એકાદશીનો ઉપવાસ કર્યો અને ભગવાનની પૂજા કરી તથા તે જ ટિવસે રાત્રિના સમયે દ્વાદશીના પરોઢમાં વહેવા ઊઠી સ્નાન કરવા માટે યમુના-જલમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥ ૧ ॥ નંદબાવાને એ ખબર ન રહી કે અત્યારે આસુરી કાળ છે, તેથી તેઓ રાત્રિના સમયે જ જલમાં પ્રવેશી ગયા. તે વખતે વરુણના એક સેવકે તેમને પકડી લીધા અને પોતાના સ્વામી પાસે લઈ ગયો. ॥ ૨ ॥ નંદબાવા ખોવાઈ જતાં પ્રજના બધા ગોવાળો ‘શ્રીકૃષ્ણ! હવે તમે જ તમારો પિતાને લાવી શકો છો, બલરામ! હવે તમારો જ ભરોસો છે’ – આ પ્રમાણે કહીને રડવા લાગ્યા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સર્વશક્તિમાન છે અને સદાથી પોતાના ભક્તોનો ભય દૂર કરતા આવ્યા છે. જ્યારે તેમણે પ્રજવાસીઓને ચિંતાતુર થઈ રહતા જોયા ત્યારે તેઓ વરુણજી પાસે ગયા. ॥ ૩ ॥ જ્યારે લોકપાલ વરુણે જોયું કે, સમસ્ત જગતના ભગવાન હથીકેશ (ઈન્દ્રિયોના સ્વામી) સ્વયં અહીં પદ્ધાર્ય છે, ત્યારે તેમણે તેમની ભવ્ય પૂજા કરી. ભગવાનનાં દર્શનથી તેમના રોમે-રોમ આનંદથી ખીલી ઉઠ્યા. ત્યાર પછી તેમણે ભગવાનને કહ્યું – ॥ ૪ ॥

૧. સર્વાંશિ । ૨. કૃષ્ણાભિષેકો નામ । ૩. બાદરાયણિકુવાચ । ૪. નંદાન્તિક ।

वरुण उवाच

अध मे निभृतो देहोऽद्यैवार्थोऽविगतः प्रभो ।
त्वत्पादभाजे^१ भगवत्तवापुः पारमध्यनः ॥ ५ ॥

नमस्तुत्यं भगवते भ्रष्टाणे परमात्मने ।
न यत्र श्रूयते माया लोकसृष्टिविकल्पना ॥ ६ ॥

अज्ञनता मामकेन भूढेनाकार्यवेदिना ।
आनीतोऽयं तव पिता तद् भवान् क्षन्तुमर्हति ॥ ७ ॥

भमाप्यनुग्रहं कृष्ण त्वं भूमिर्हस्यशेषदेह ।
गोविन्द नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच

ऐवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः^२ ।
आदायागात् स्वपितरं बन्धूनां चावहन् मुद्भूम् ॥ ९ ॥

नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् ।
कृष्णो य सत्तिं तेषां शातिभ्यो विस्मितोऽश्रवीत् ॥ १० ॥

ते त्यौत्सुक्यवियो राजन् मत्या गोपास्तमीश्वरम् ।
अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ॥ ११ ॥

इति स्वानां स भगवान् विशायाभिलक्ष्मि^३ स्वयम् ।
सङ्कल्पसिद्धये तेषां कृपयैतदचिन्तयत् ॥ १२ ॥

जनो वै लोक अतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः ।
उच्यावचासु गतिषु न वेद स्वां गतिं भ्रमन् ॥ १३ ॥

वरुणाश्चो कहुं – प्रभु! आजे मारो जन्म सकण थयो. आजे मने बधा पुरुषार्थोनी आप्ति थई गई, तेके, आजे मने आपना चरणोनी सेवानो शुल अवसर प्राप्त थयो छे. भगवन्! जेमने पक्षा आपना चरणोनी सेवानो सुअवसर मण्यो, ते अवसर पार करी गया. ॥ ५ ॥ आप भक्तोना भगवान, वेदान्तीओना भ्रष्ट अने योगीओना परमात्मा छो. आपना विग्रहमां विभिन्न लोकसृष्टिओनी कल्पना करवावाणी माया नथी – ऐवुं श्रुतिओ कहे छे. हुं आपने नमस्कार करे छुं. ॥ ६ ॥ प्रभु! मारो आ सेवक आति मूर्ख अने अज्ञात छे. ते पोताना कर्तव्यने पक्षा जाणतो नथी, ते ज आपना पिताश्चने लहू आव्यो छे. आप हृषा करीने तेनो अपराध क्षमा करो. ॥ ७ ॥ हे गोविन्द! हुं जाणुं छुं के आप आपना पिता माटे भहु प्रेम धरावो छो. आ आपना पिताश्च छे, तेमने आप लहू जाओ. परन्तु भगवन्! आप सर्वना अंतर्यामी, सर्वना साक्षी छो. तेथी विश्वमोहन श्रीकृष्ण! आप मने दास गणी मारा पर पक्षा हृषा करो. ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच कहे छे – परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण भ्रष्टा वगेरे ईश्वरोना पक्षा ईश्वर छे. लोकपाल वरुणो आ प्रमाणे तेमनी स्तुति करीने तेमने ग्रसन्न कर्या. त्यार पछी भगवान पोताना पिता नन्दश्चने लहूने प्रज्ञमां आव्या अने प्रज्ञवासी बाई-बंधुओने आनंदित कर्या. ॥ ९ ॥ नन्दबाबाए वरुणलोकमां लोकपालोनां ईन्द्रियातीत ऐश्वर्य अने सुख-संपत्ति ने ज्ञेयां तथा ऐ पक्षा ज्ञेयुं के, त्यांनां निवासीओ तेमना पुत्र श्रीकृष्णाना चरणोमां नमी-नमीने प्रशाम करी रखा छता. ते जोहीने तेमने भहु ज आश्वर्य थयुं. तेमणे प्रज्ञमां आवीने पोताना ज्ञातिभाईओने बधी वात कही संभलावी. ॥ १० ॥ परीक्षित! भगवानना प्रेमी आ भहु सांखणीने ऐवुं समज्वा लाङ्घा के, अरे, आ तो स्वयं भगवान छे. त्यारे तेमणे मनमां ज भहु उत्सुकताथी विचार कर्या के, शुं क्यारेय जगहीश्वर भगवान श्रीकृष्ण अमने बधाने पक्षा पोतानुं ते मायातीत स्वधाम, ज्यां केवण तेमना प्रेमी भक्तो ज जहू शके छे, बतावरो! ॥ ११ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण स्वयं सर्वदर्शी छे. लबा, तेमनाथी आ वात कही रीते छुपी रही शके? तेओ पोताना आत्मीय गोपोनी अभिलाषा जाणी गया अने तेमनो संकल्प साकार करवा माटे कृपापूर्ण थईने आ प्रमाणे विचारवा लाङ्घा. ॥ १२ ॥ ‘आ संसारमां ज्ञव अज्ञानवश शरीरमां आत्मबुद्धि करीने जात-जातनी कामनाओ अने तेने पूरी करवा माटे अनेक प्रकारनां कर्मा करे छे. पछी तेना इण्डस्वरूप देवता, मनुष्य, पशु, पक्षी वगेरे उच्चा-नीची योनिओमां लटकतो करे छे, तेथी ते पोताना स्वरूपने जाणी शक्तो नथी.’ ॥ १३ ॥

१. पत्पादभाजे । २. भगवान्पिलेश्वरः । ३. विश्वाय स्थिरनिश्चयम् ।

ઈતિ સાચિન્ય ભગવાનું મહાકારણિકો હરિઃ ।
દર્શિયામાસ લોકું સ્વં ગોપાનાં તમસઃ પરમ् ॥ ૧૪ ॥

સત્યં શાનમનનાં યદ્યૈ ખ્રબજ્યોતિઃ સનાતનમ् ।
યદ્વિ પશ્યન્તિ મુનયો ગુણાપાયે સમાહિતાઃ ॥ ૧૫ ॥

તે તુ ખ્રબકુદું નીતા મળાઃ કૃષ્ણોન ચોદ્ધૃતાઃ ।
દટ્ટશુર્બ્રહ્મણો લોકું યત્રાકૂરોડધ્યગાત્ પુરા ॥ ૧૬ ॥

નન્દાદયસ્તુ તં દેખ્યા પરમાનન્દનિર્વતાઃ ।
કૃષ્ણાં ચત્રચુન્દોભિઃ સ્તૂયમાનાં સુવિસ્મિતાઃ^૨ ॥ ૧૭ ॥

પરમ કૃપાળું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો આવું વિચારીને તેમના પર કરુણાસભર થઈને તે ગોપોને માયાના અંધકારથી અતીત પોતાનું પરમધામ દેખાડ્યું ॥ ૧૪ ॥ ભગવાને પ્રથમ તેમને તે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો જેનું સ્વરૂપ સત્ય, શાન, અનંત, સનાતન અને જ્યોતિસ્વરૂપ છે તથા સમાધિનિષ્ઠ ગુજ્જાતીત પુરુષો જે જેને જોઈ શકે છે ॥ ૧૫ ॥ જે જળાશયમાં અકૂરજને ભગવાને પોતાનું સ્વરૂપ દેખાડ્યું હતું તે જ બ્રહ્મકદમાં (બ્રહ્મસ્વરૂપ-ધરામાં) તે ગોપોને લઈ ગયા. ત્યાં તે લોકોએ તેમાં દૂબકી મારી. તેઓ બ્રહ્મકદ (બ્રહ્મ-ધરા)માં પ્રવેશી ગયા. ત્યારે ભગવાને તેમને તેમાંથી કાઢીને પોતાના પરમધામનું દર્શન કરાડ્યું ॥ ૧૬ ॥ તે દિવ્ય ભગવત્સ્વરૂપ લોકને જોઈને નંદ વગેરે ગોપજનો પરમાનંદમાં મળન થઈ ગયા. ત્યાં તેમણે જોયું કે, બધા વેદો મૂર્તિમાન થઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરી રહ્યા છે. આવું જોઈને તે બધા બહુ જ વિસ્મિત થઈ ગયા ॥ ૧૭ ॥

—★—

ઈતિ શ્રીમલ્લાગવતે મહાપુરાણે પારમહર્ત્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્દ્યે પૂર્વાર્ધ-કણાવિશોડધ્યાય:^૩ ॥ ૨૮ ॥
દસમા સંક્ષના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત અષ્ટાવીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૫

ઓગણગ્રીસમો અદ્યાય

રાસલીલાનો આરંભ

શ્રીશુક ઉવાચ

ભગવાનપિ તા રાત્રીઃ શરદોત્કુલ્લમલિકાઃ ।
વીક્ષ્ય રન્તું મનશ્કે યોગમાયામુપાશ્રિત:^૪ ॥ ૧ ॥

તદોહુરાજઃ કુકુભઃ કરૈર્મુખં
પ્રાચ્યા વિલિમ્પત્રલણોન શાનતમૈઃ ।
સ ચર્ષણીનામુદગાચ્છુચો મૃજન્
પ્રિયઃ પ્રિયાયા ઈવ દીર્ઘદર્શનઃ ॥ ૨ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! શરદ ઋતુ હતી. તેના કારણો મલિકા તથા ચમેલી વગેરેનાં સુગન્યિત પુષ્પો ખીલીને મહેકી રહ્યાં હતાં. ભગવાને ચીરહરણ વખતે ગોપીઓને જે રાત્રિઓનો સંકેત કર્યો હતો તે બધી જ એકત્રિત થઈને એક જ રાત્રિના રૂપમાં પ્રકાશિત થઈ રહી હતી. ભગવાને તેમને જોઈ, જોઈને દિવ્ય બનાવી. ગોપીઓ તો હૃદ્યાત્મક જ હતી. હવે ભગવાને પણ પોતાની અચિન્ય મહાશક્તિ યોગમાયાનો આશ્રય લઈને તેમને નિમિત્ત બનાવીને રસમયી રાસકીડા કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. સ્વયં અમના હોવા છતાં પણ તેમણે પોતાના પ્રેમિજનોની હૃદ્યા પૂરી કરવા માટે મનનો સ્વીકાર કર્યો ॥ ૧ ॥ ભગવાને સંકલ્પ કરતાં જ જાણે ધણા લાંબા સમયે મળેલો પતિ પ્રિયાના મુખ પર કોમળા કરકમળથી કેસરનો લેપ કરી સુખ આપે તેમ ચન્દ્રહેવે પૂર્વદિશાના મુખને પોતાનાં શીતળ ડિરણોરૂપી કરકમળથી ઉદ્યકાળના કંકુ-કેસર વડે લાલ બનાવતાં, ઉદ્ય થઈને ન માત્ર પૂર્વદિશાનો, બલ્કે સંસારના સમસ્ત ચર-અચર પ્રાણીઓનો સંતાપ (જે દિવસના સમયે શરદકાળનાં પ્રભર સૂર્યકિરણોને લીધે વધી ગયો હતો) દૂર કરી દીધો ॥ ૨ ॥

૧. તં બ્રહ્મં । ૨. કૃષ્ણાં સમલિસંસ્તૂય માનયન્તાઃ શુદ્ધિસ્મિતાઃ । ૩. નન્દવિમોક્ષામણાવિશોડધ્યાય: । ૪. બાદરાયણિરૂપાય ।

૫. યોગમાયામ્યોદયુતઃ ।

देष्वा कुमुदन्तमभृडमङ्गलं
रमाननाभं नवकुडकुमारुषाम् ।
वनं च तत्कोमलगोभिरज्जितं
जगौ कलं वामदेशं मनोहरम् ॥ ३ ॥

निशम्य गीतं तदनजपर्धनं
प्रज्ञियः कृष्णगृहीतमानसाः ।
आज्ञमुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः
स यत्र कान्तो जवलोलकुडलाः ॥ ४ ॥

दुहन्त्योऽभिययुः काश्चिद्दोहं हित्वा समुत्सुकाः ।
पयोऽधिश्रित्य संयावमनुदास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥

परिवेष्यन्त्यस्तद्वित्वा पाययन्त्यः शिशून् पयः ।
शुशूष्यन्त्यः पतीन् काश्चिदशनन्योऽपास्य भोजनम् ॥ ६ ॥

विम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अञ्जन्त्यः काश लोचने ।
व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित् कृष्णान्तिकं पयुः ॥ ७ ॥

ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भातृभन्धुभिः ।
गोविन्दापहतात्मानो न न्यवर्तन्त मोहिताः^१ ॥ ८ ॥

अन्तर्गृहगताः काश्चिद् गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः ।
कृष्णं तल्लावनायुक्ता दध्युभीलितलोचनाः ॥ ९ ॥

० ते हिवसे चंद्रमंडण आणंड हतुं पूर्णिमानी रात्रि हती चन्द्रमा नवाकेसर जेवा लाल-लाल थर्ड रत्ना हता, कांडिक संकोच-मिथित अभिलाखाथी युक्त जङ्घाता हता, लक्ष्मीछना जेवी मुखकमणनी कान्तिवाणा ते चन्द्रदेवना कोमण उत्तराखोथी संपूर्ण वन अनुरागना रंगमां रंगाई गयुं हतुं, वनना खूबो-खूलामां तेमणे पोतानी चांदनी द्वारा अमृतनो सागर भरी दीधो हतो, भगवान श्रीकृष्णे पोताना हिव्य उज्ज्वल रसने जगाडनारी पूरी सामग्री, अने ते वनने जोहिने पोतानी वांसणी पर प्रजसुंदरीओना मननुं हरण करनारो कामबीज 'इली'नो मधुर वेणुनां छेज्यो ॥ ३ ॥ भगवाननुं ते वंशीवादन भगवान प्रत्येना प्रेमने, तेमने मणवानी लालसाने अत्यंत वधारनारं हतुं, आम तो श्यामसुंदरे पहेलां ज गोपीओना मनने पोताने वश करी लीधां हतां, हवे तो गोपीओना मननी वधी वस्तुओ - भय, संकोच, धैर्य, मर्यादा वगेरे वृत्तिओ पक्ष छीनवी लीधी, वेणुनां सांभणतां ज तेमनी स्थिति विचिन थर्ड गई, जेमणे श्रीकृष्णने पतिरुपे प्राप्त करवा माटे एक साथे सापना करी हती, ते गोपीओ पक्ष एक-बीजाने कहा विना - त्यां सुधी के एक-बीजाथी पोतानी येषाने छुपावीने ज्यां श्रीकृष्ण हता, त्यां जवा दोडी गई, परीक्षित! ते एटला वेण्ठी चालती हती के तेमनां कानोनां कुँडलो खूब ज ढेली रह्यां हतां ॥ ४ ॥

बंसीनो ध्वनि सांभणीने जे गोपीओ दूध दोही रही हती, ते अत्यंत उत्सुकतावश दूध दोहवानुं छोडीने चाली नीकणी, जे चूला पर दूध गरम करी रही हती, ते उकणां दूध चूला पर ज मूडीने अने जे लापसी बनावी रही हती ते बनावेली लापसी चूला परथी उतार्या विना जेम-नी-तेम मूडीने चाली नीकणी ॥ ५ ॥ जे भोजन पीरसी रही हती ते पीरसवुं मूडीने, जे नाना बाणकोने दूध पिवडावी रही हती ते दूध पिवडाववानुं छोडीने, जे पतिओनी सेवा-शुशूपा करी रही हती ते सेवा-शुशूपा छोडीने अने जे पोते भोजन करी रही हती ते भोजन करवुं छोडीने पोताना प्रिय कृष्ण पासे दोडी गई ॥ ६ ॥ कोई-कोई गोपी पोताना शरीर पर चंदन अने सुगन्धित तेल लगाई रही हती अने कोईक आंघोमां गेश आंछ रही हती, ते आ बधुं छोडीने तथा उलटां-सुलटां वस्त्रो पहेरीने श्रीकृष्ण पासे पहेंची जवा दोडी गई ॥ ७ ॥ पिता अने पतिओओ, लाई अने शातिबंधुओओ तेमने रोकीने तेमनी मंगलमधी प्रेमयात्रामां विघ्न नायुं, परंतु ते एटली मोहित थर्ड गई हती के, रोकला छतां पक्ष न रोकाई, न रोकाई शडी, कई रीते रोकाय? दिशमोहन श्रीकृष्णे तेमनां प्राण, मन अने आत्मा बधानुं अपहरण करी लीधुं हतुं ॥ ८ ॥ परीक्षित! ते समये थोडी गोपीओ घरनी अंदर हती, तेमने बहार नीकणवानो रस्तो ज न मध्यो, त्यारे तेमणे पोतानां नेत्रो बंध करी लीधां अने खूब तन्मयताथी श्रीकृष्णानां सौन्दर्य, माधुर्य अने लीलाओनुं ध्यान करवा लागी ॥ ९ ॥

हुःसहप्रेषविरहतीक्रतापघुताशुभाः ।
ध्यानप्रामाच्युताश्लेषनिर्वृत्याक्षीषामज्जलाः ॥ १० ॥

तमेव परमात्मानं ज्ञानभुज्यापि सज्जताः ।
जहुर्गुणमयं देहं सद्यःप्रक्षीषाभन्धनाः ॥ ११ ॥

राजेवाच

कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने ।
गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणाधियां कथम् ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच

उक्तं पुरस्तादेतते चैद्यः सिद्धिं यथा गतः ।
द्विषत्रपि हृषीकेशं किमुताधोक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥

नृषां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप ।
अव्ययस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥

कामं कोषं भयं स्नेहमैक्यं सौहृदमेव च ।
नित्यं हरौ विद्युतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ १५ ॥

न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे ।
योगेश्वरेश्वरे कृष्णो यत एतद् विमुच्यते ॥ १६ ॥

परीक्षित! पोताना परम विषयतम श्रीकृष्णाना असब विरहनी तीव्र वेदनाथी तेमना हृदयमां एटली यथा – एटली बणतरा थर्ह के तेमनामां जे कांडि अशुभ संस्कारोना अवशेषो हता, ते भस्म थर्ह गया. अने पछी तुरत ज ध्यान लागी गयुं. ध्यानमां तेमनी सामे भगवान श्रीकृष्णा प्रगट थया. तेमणे मनमां ज बहु प्रेमथी अने खूब आवेगथी तेमनु आलिंगन कर्यु. ते वज्ञते तेमने एटलुं सुख, एटली शांति भणी के, तेमना तमाम पुण्यना संस्कारो पणा एकसामटा ज क्षीर थर्ह गया. ॥ १० ॥ परीक्षित! जेके तेमनो श्रीकृष्णा प्रति ज्ञानभाव पणा हतो; तेम छतां सत्य वस्तु भावनी अपेक्षा क्यां राखे छे? तेमणे जेमनु आलिंगन कर्यु, लले, जेम ते भावे कर्यु होय, छतां, ते स्वयं परमात्मा ज तो हता. तेथी ज्ञानभुद्धि लईने भगवान पासे जनारी गोपीओने भगवाननी प्राप्ति थर्ह गर्ह अर्थात् तेमनां बंधन नह थर्ह गयां. तेमणे प्राकृत शरीरनो त्याग करी दीधो. अने भगवाननी लीलामां प्रवेश करवा योग्य दिव्य शरीर प्राप्त करी दीधां. ॥ ११ ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं – भगवन्! गोपीओ तो भगवान श्रीकृष्णाने मात्र पोताना परम विषयतम ज मानती हती. तेमनो भगवानमां ब्रह्म-भाव न हतो. आ प्रमाणे तेमनी दृष्टि प्राकृत गुणोमां ज आसक्त हेखाय छे. आवी स्थितिमां तेमना माटे गुणोना प्रवाहरुपी आ संसारनी निरृति कर्ह रीते संबव बनी? ॥ १२ ॥

श्रीशुकदेवश्च ए कहुं – परीक्षित! हुं तमने पहेलां ज ज्ञानावी चूक्यो छुं के, चेटिराज शिशुपाल, भगवान प्रत्ये हेष-भाव राखवा छतां पोतानु प्राकृत शरीर छोड़िने अप्राकृत शरीरथी भगवाननो पार्षद बनी गयो. आवी स्थितिमां जे समस्त प्रकृति अने तेना गुणोथी अतीत भगवान श्रीकृष्णाने प्रिय छे अने तेमनी साथे अनन्य प्रेम करे छे, ते गोपीओ तेमने प्राप्त थर्ह जाय – एमां क्या आश्वर्यनी वात छे? ॥ १३ ॥ परीक्षित! वास्तवमां भगवान प्रकृतिसंबंधी बुद्धि-विनाश, प्रमाण-प्रमेय अने गुण-गुणीत्वावधी रहित छे. तेओ अचिन्त्य, अनंत, अप्राकृत, परम कल्याणस्वरूप गुणोना एकमात्र आश्रय छे. अेमणे आ जे पोताने अने पोतानी लीलाने प्रगट करी छे, तेनुं प्रयोजन मात्र एटलुं ज छे के छव तेना आधारे पोतानुं परम कल्याण करी शके. ॥ १४ ॥ तेथी भगवान साथे मात्र संबंध थर्ह जवो जोઈअ. पछी ते संबंध भले गमे तेवो होय – कामनानो होय, कोषनो होय अथवा भयनो होय, स्नेह, संगपश्च अथवा मित्रतानो होय, भूले गमे ते भावधी भगवानमां नित्य-निरंतर आपही वृत्तिओ जोड़ि देवाथी ते भगवान साथे जोडाई जाय छे, अने तेथी ते वृत्तिओ भगवानमय बनी जाय छे अने ते छवने भगवाननी प्राप्ति थर्ह जाय छे. ॥ १५ ॥ परीक्षित! तमारा जेवा परम भागवत, भगवानना रहस्यने ज्ञानपापाणा भक्ते श्रीकृष्ण विशे आवी शंका न करवी जोઈअ. योगेश्वरोना पणा ईश्वर, अजन्मा भगवान माटे पणा आ कोई आश्र्यनी

ता देख्वान्तिकमायाता भगवान् प्रज्ञयोधितः ।
अवद्ध वदतां श्रेष्ठो वाचः पेशैर्विभोहयन् ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच

स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः ।
प्रजस्यानामयं कर्म्मिद् भूतागमनकारणम् ॥ १८ ॥

रजन्येषा घोररूपा घोरसत्त्वनिषेविता ।
प्रतिपात प्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः ॥ १९ ॥

मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः ।
विचिन्यन्ति हृपश्यन्तो मा कृष्णं बन्धुसाध्यसम् ॥ २० ॥

देष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररञ्जितम् ।
यमुनानिललीदैजतरूपलवशोभितम् ॥ २१ ॥

तद्यात माचिरं गोष्ठं शुश्रूषध्यं पतीन् सतीः ।
कान्तिं वत्सा भालाश्च तान् पायपत दुवित ॥ २२ ॥

अथवा मदभिस्तेहाद् भवत्यो यन्त्रिताशयाः ।
आगता ह्युपपन्नं वः प्रीयन्ते मयि जन्तवः ॥ २३ ॥

भर्तुः शुश्रूषाणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया ।
तद्यन्धुनां च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम् ॥ २४ ॥

दुःशीलो हुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा ।
पतिः स्त्रीभिर्न छातव्यो लोकेभ्युभिरपातकी ॥ २५ ॥

अस्वर्ग्यमयशस्यं च इल्यु कृच्छ्रं भयावहम् ।
जुगुप्सितं च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः ॥ २६ ॥

वात छे? अरे, तेमना संकल्पमात्राथी, तेमनी ज्वुकुटिना ठियाराथी
संपूर्ण जगतनुं परम कल्याण थई शके छे. ॥ १६ ॥ ज्यारे
भगवान् श्रीकृष्णो ज्ञेयुँ के, प्रजनी अनुपम विभूतिओ—
गोपीओ मारी तद्वापासे आवी गई छे, त्यारे तेमधो पोतानी
विनोदयुक्त पाक्षिताथी तेमने अभित करता रहीने कहुँ— केम
न कहे— भूत, भविष्य अने वर्तमानकालना जेटला पश्च वक्ता
छे, तेमनामां ते ज तो सर्वश्रेष्ठ छे. ॥ १७ ॥

भगवान् श्रीकृष्णो कहुँ— महाभाग्यशाली गोपीओ!
तमारे स्वागत छे. कहो, तमारे हुं शुं प्रिय करुँ? प्रजमां बहु
कुशल-मंगल छे ने? कहो, आ समये अहीं तमारा बधाना
पथारवानुं प्रयोजन शुं छे? ॥ १८ ॥ हे सुन्दरीओ! हे गोपीओ!
अत्यारे रात्रिनो समय छे, ते स्वयं ज बहु भयानक होय छे अने
अमां मोटा-मोटा भयानक ज्वव-ज्वतुओ आम-तेम इरता होय
छे. तेथी तमे बधां तुरत ज प्रजमां पाछां जाओ. रात्रिना समये
घोर जंगलमां स्त्रीओओ उबां रहेवुं न जोहिए. ॥ १९ ॥ तेमने
न जोहिने तमारां मा-आप, पति-पुत्र अने भाई-बंधुओ शोधी
रहां हरो, तेमने चितामां न मूको. ॥ २० ॥ तमे लोकोओ
रणियामशां रंग-भेरंगी पुल्लोथी भरपूर आ वननी शोभा तो
जोहि. शरदपूर्णिमानां पूर्णियंदना कोमण उरण्डोथी ऐ रंगायेलुं
छे, जाहो तेहो पोताना हाथे चित्रकारी करी होप; अने
यमुनाशना जणनो अर्पण करीने वहेनारा शीतण वायुनी मंद-
मंद गतिथी हाली रहेलां वृक्षो परनां पत्तवो, जे आ वननी
शोभाने अनुपम जनावी रहां छे ते पश्च तमे जोहि लीपुं छे.
तेथी हवे तो तमे बधांगे पाछां जवुं जोहिए. ॥ २१ ॥ हवे विलंब
न करो, जलदीथी प्रजमां पाछां वणो. तमे लोको कुणवान अने
सती स्त्रीओ छो, जाहो, तमारा पतिहेवोनी सेवा-शुश्रूषा करो.
जुओ, तमारा घरना नानां बाणको अने बायोनां वाछां तमारा
विना ज्वूरां हरो. तेमने जोहिने दृष्टि पिवडावो. ॥ २२ ॥ जो तमे
मारा प्रेमने वश थई अहीं आवी छो, तो तेमां कशी अनुचित
वात नथी, ते तो तमारे योग्य ज छे, केमके जगतना पशु-पक्षी
सुधीना बधा ज्ववो मने प्रेम करे छे, मने जोहिने ग्रसन्न धाय
छे. ॥ २३ ॥ परंतु हे कल्याणी गोपीओ! स्त्रीओनो परमधर्म
ऐ ज छे के तेओ पति अने परिवारनी निष्कपट भावे सेवा करे
अने संताननुं पालन-पोषण करे. ॥ २४ ॥ जे स्त्रीओने
उत्तमलोक प्राप्त करवानी अभिलाखा होय तेमधो पापीने
छोहीने बीजा कोहि पश्च प्रकारना पतिनो परित्याग न करवो;
चाहे ते भराब स्वभाववाणो, भाग्यहीन, वृद्ध, मूर्ख, रोगी
अथवा निर्वन पश्च केम न होय. ॥ २५ ॥ कुणवान स्त्रीओ माटे
जरपुरुषनी सेवा जधी रीते निंदनीय छे. आनाथी तेमना
परलोक भगेहे छे, स्वर्गप्राप्ति थती नथी, सुखनो अने पशनो
नाश धाय छे. आ कुकर्म स्वयं तो अत्यंत तुस्तु अने क्षणिक छे
ज, आमां प्रत्यक्ष— वर्तमानमां पश्च हुःभ-ज-हुःभ छे. मोक्ष
दग्धेनी तो वात ज जवा हो, आ तो साक्षात् परम भयहर्पी—
नरकोनो ज रस्तो छे. ॥ २६ ॥

શ્રવણાદૃષ્ટાનાદૃષ્ટાનાન્મયિ ભાવોઽનુકીર્તનાત् ।
ન તથા સત્તિકર્ષેણ પ્રતિયાત તતો ગૃહાન् ॥ ૨૭ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિવિપ્રિયમાકૃષ્ણ ગોપ્યો ગોવિન્દભાષિતમ् ।
વિપ્રણ્ણા ભગ્નસકૃત્પાશ્વિન્તામાપુર્દુરત્યયામ् ॥ ૨૮ ॥

કૃત્વા મુખાન્યવ શુચઃ શ્વસનેન શુષ્પદ
બિમ્બાધરાણિ ચરણેન ભુવં લિખન્યઃ ।
અસૈલુપાતમધિભિः^૧ કુચકૃદ્દુમાનિ
તસ્થુર્મજાત્ય ઉરુદુઃખભરાઃ સ્મ તૂષ્ણીમ् ॥ ૨૯ ॥

પ્રેર્છ પ્રિયેતરમિવ પ્રતિભાષમાણં
કૃષ્ણાં તદર્થવિનિવર્તિતસર્વકામાઃ ।
નેત્રે વિમૃજ્ય રૂહિતોપહતે સ્મ કિઞ્ચિત्
સંરમ્ભગ્રહગંગારોડબુવતાનુરક્તાઃ ॥ ૩૦ ॥

ગોપ્ય ઉવાચ:

મૈવં વિભોડહતિ ભવાન् ગાદિતું નૃશંસં
સન્યાશ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમૂલમ् ।
ભક્તા ભજસ્વ દુરવગ્રહ મા ત્યજાસ્માન्
દેવો પથાડદિપુરુષો ભજતે મુમુક્ષુન् ॥ ૩૧ ॥

યત્પત્યપત્યસુહૃદામનુવૃત્તિરક્ષ
લીણાં સ્વર્ધર્મ ઈતિ ધર્મવિદાત્વયોક્તમ् ।
અસ્ત્વેવમેતદુપહેશપદે ત્વયીશે
પ્રેર્છો ભવાંસ્તનુભૂતાં કિલ બન્ધુરાત્મા ॥ ૩૨ ॥

કુર્વન્તિ હિ ત્વયિ રતિં કુશલાઃ સ્વ આત્મન्
નિત્યપ્રિયે પતિસુતાદિભિરાર્તિદૈ: કિમ् ।
તત્ત: પ્રસીદ પરમેશ્વર મા સ્મ છિન્દ્યા
આશાં ભૂતાં ત્વયિ ચિરાદરવિન્દનેત્ર ॥ ૩૩ ॥

ગોપીઓ! મારી લીલા અને ગુણોના શ્રવણથી, તુંનાં
દર્શનથી, આ બધાનાં કીર્તનથી અને ધ્યાનથી જેવી અન્યની
પ્રેમની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી પાસે રહેવાથી નથી થતી. તેથી તમે
લોકો અત્યારે જ પાછાં હરો. ॥ ૨૭ ॥

શ્રીશુકહેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું
આ અન્ધ્રિય ભાપણ સાંભળીને ગોપીઓ ઉદાસ, જિન્ન થઈ ગઈ.
તેમના મનોરથો નાચ થઈ ગયા. તેઓ ચિંતાના અથાગ અને
અપાર સમુદ્રમાં ગોધાં ખાવા લાગી. ॥ ૨૮ ॥ તેમના રક્તવ્યાં
અધરોઝ, શોકને કારણે ચાલતા ગરમ શાસથી સુકાઈ ગયા.
તેમણે તેમના મુખ નીચે લટકાવી દીધાં, તેઓ પગના નખોથી
ધરતી ખોતરવા લાગી. નેત્રોમાંથી આંસુ વહી-વહીને કાજળની
સાથે વક્ષસ્થળ પર પહોંચીને ત્યાં લગડેલા કેસરને ધોવા
લાગ્યાં. તેમનું દુદ્ય દુઃખથી એટલું વથિત થઈ ગયું કે તેઓ
કાંઈ બોલી ન શકી, ચૂપચાપ ઊભી રહી ગઈ. ॥ ૨૯ ॥
ગોપીઓએ પોતાના પ્રિયતમ શ્યામસુંદર માટે બધી જ
કામનાઓ, બધા જ ભોગો ત્યજ દીધાં હતાં. શ્રીકૃષ્ણનાં તેમનો
અન્યની અનુરાગ, પરમ પ્રેમ હતો. જ્યારે તેમણે તેમના પ્રિયતમ
શ્રીકૃષ્ણની આ નિષ્ઠુરતાભરી વાત સાંભળી, જે બહુ જ અન્ધ્રિય
લાગી રહી હતી, ત્યારે તેમને ભારે દુઃખ થયું. આંખો રહી-રહીને
લાલ થઈ ગઈ, આંસુઓથી રંધાઈ ગઈ. તેમણે ધીરજ પારણ
કરીને પોતાનાં આંસુ લૂંછ્યાં અને પછી પ્રિયતમ છતાં અન્ધ્રિય
જેવું બોલતા શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે કંઈક કોપાવેશથી ગળગળી વાણીથી
બોલી. ॥ ૩૦ ॥

ગોપીઓએ કહું – ખારા શ્રીકૃષ્ણ! તમે ઘટ-ઘટમાં
વ્યાપ છો. અમારા દુદ્યની વાત જાણો છો. તમારે આવાં
નિષ્ઠુરતાભયાં વચનો ન કહેવાં જોઈએ. અમે બધું જ છોડીને
માત્ર તમારા ચરણોમાં પ્રેમ કરીએ છીએ. એમાં તો શંકા નથી
કે તમે સ્વતંત્ર અને હઠાત્રાહી છો. તમારા પર અમારો કોઈ વશ
નથી. તેમ છતાં તમે તમારા તરફથી, જેમ આદિપુરુષ ભગવાન
નારાયણ હૃપા કરીને પોતાના મુમુક્ષુ ભક્તો સાથે પ્રેમ કરે છે.
તે જ રીતે, અમારો સ્વીકાર કરી લો, અમારો ત્યાગ ન
કરો. ॥ ૩૧ ॥ પ્રિય શ્યામસુંદર! તમે તમામ ધર્માના રહસ્યને
જાણો છો. તમારું એવું કહેવું છે કે, ‘પોતાના પતિ, પુત્ર અને
પરિવારજનોની સેવા કરવી એ જ લીઓનો સર્વર્ધમ છે.’ – આ
અક્ષરશાસ્ત્રાભાસાની પ્રાપ્તિ. પરંતુ આ ઉપદેશ પ્રમાણે તો અમારે તમારી
જ સેવા કરવી જોઈએ, કેમકે તિમે જ બધા ઉપદેશોની ચરમ-
સીમા છો, સાક્ષાત્ ભગવાન છો. તમે જ સમસ્ત દેહપારીઓના
મિત્ર છો, આત્મા છો અને પરમ પ્રિયતમ છો. ॥ ૩૨ ॥
આત્મજાની કુશળ પુરુષો જ તમને પ્રેમ કરે છે, કેમકે, તમે નિત્ય
પ્રિય અને સર્વના આત્મા છો. (અનિત્ય અને દુઃખદ પતિ-
પુત્રાદિથી અમારે શું પ્રયોજન? પરમેશ્વર! તેથી અમારા પર
પ્રસન્ન થાઓ, હૃપા કરો. કમલનયન! અમે ચિરકાલથી તમને
ગ્રાન્થ કરવાની આશારૂપી વેલને પાળી-પોણીને હરી-ભરી રાખી

૧. અસૈલુપાતમધિભિ: ।

यितं सुखेन भवताऽपहतं गुणेषु
यन्निर्विशत्युत करावपि गृहकृत्ये ।
पादौ पदं न चलतस्तव पादभूलाद्
यामः कथं प्रज्ञमथो करवाम किं वा ॥ ३४ ॥

सिंचाङ्गं नस्त्वदधरामृतपूरकेषां
हासावलोक्कलगीतज्जहय्याजिनम् ।
नो चेद् वयं विरहजान्युपयुक्तदेहा
ध्यानेन याम पदयोः पदवीं सभे ते ॥ ३५ ॥

पर्वम्भुजाक्षं तव पादतलं रमाया
दाक्षाणं कृचिदरण्यजनप्रियस्य ।
अस्त्राक्षम तत्प्रभृति नान्यसमक्षमज्ज
स्थातुं तथाभिरभिता भत पारयामः ॥ ३६ ॥

श्रीर्घृतपदाम्भुजरजश्चक्मे तुलस्या
लघ्वापि वक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टम् ।
यस्याः १ स्ववीक्षणाकृतेऽन्यसुरप्रयास-
सत्तद्दृ वयं च तव पादरजः प्रपत्राः ॥ ३७ ॥

ततः प्रसीद वृजिनार्दन तेऽग्निभूलं
प्रामा विसृज्य वसतीस्त्वद्वपासनाशाः ।
तत्सुन्दरसिमितनिरीक्षणातीत्रकाम-
तमात्मनां पुरुषभूषणा देहि दास्यम् ॥ ३८ ॥

वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुष्ठडलश्री-
गण्डस्थलाधरसुखं हसितावलोकम् ।
दामयं च भुजदण्डयुगं विलोक्य
वक्षः श्रियैकरमणां च भवाम दास्यः ॥ ३९ ॥

१. स्ववीक्षणा उतान्यसुर० ।

उछेरी छे तेनु छेदन न करो ॥ ३८ ॥ मनभोहन! अत्यार सुधी
अमारं चिता धरना कामकाजमां लागतुं हतुं. अने अमारा बन्ने
धार्थ पक्षा धरना कामकाजमां लाग्या रहेता छता, परंतु तमे
अमारां जोतां-जोतां ज अमारं ते चित्त तो चोरी लीधुं छे. तेमां
तमने कोई मुठेली पक्षा उठाववी पक्षी नहीं, तमे तो सुखस्वरूप
ज छो ने! परंतु हवे अमारी स्थिति कठोडी थई गई छे. अमारा
आ परात्मारां चरणकमणोने छोडीने एक डगलुं पक्षा दूर खसवा
तैयार नथी, खसता ज नथी. पक्षी अमे प्रज्ञमां कई रीते जहिए?
अने कदाच त्यां जहिए तो, त्यां जहिने करीए पक्षा शुं? ॥ ३४ ॥
माशवल्लब! अमारा प्रिय सभा! तमारं मन्द-मन्द हास्य,
प्रेमभरी दृष्टि अने मनोहर संगीते अमारा हृदयमां तमारा
प्रति प्रेम अने-मिलनन्मे अजिनि धगधगाव्यो छे. तेने तमारा
अधरामृतथी थांत करो. नहि तो हे प्रियतम! अमे साचुं कहीए
छीए, तमारा विरहाजिनमां अमे शरीर बाणी नाखशुं अने
ध्यान दारा तमारां चरणकमणोने प्राप्त थई जशुं. ॥ ३५ ॥

३६ ध्यारा कमलनयन! तमे वनवासीजनोना प्रिय छो अने
तिथो पक्षा तमने बहु प्रेम करे छे. तेथी ज तमे मोटा भागे तेमनी
पासे ज रहो छो. त्यां सुधी के, तमारां जे चरणकमणोनी सेवानो
अवसर स्वयं लक्ष्मीज्ञने पक्षा कृचित ज मणे छे. ते चरणोनो
रपर्य अमने प्राप्त थयो. जे दिवसे आ सौभाग्य अमने सांपञ्जुं
अने तमे अमारो स्वीकार करीने अमने आनंदित करी ते
दिवसथी तमे ज अमारी आंजोमा वसी गया छो, अमारी दृष्टि
हवे बीजा कोई तरफ जती नथी. ॥ ३६ ॥ हे अमारा स्वामी!
जे लक्ष्मीज्ञने कृपाकरात् प्राप्त करवा माटे गोटा-मोटा
देवताओ तपस्या करे छे, ते ज लक्ष्मीज्ञ तमारा वक्षःस्थणमां
ऐकलां ज स्थान प्राप्त करी लेवा छतां पक्षा पोतानी शोक
तुलसीनी साथे तमारा चरणोनी २४ प्राप्त करवानी अविलापा
सेवे छे. अत्यार सुधीना बधा भक्तोंने आ चरण-२४नुं सेवन
कर्यु छे. तेमनी जेम ज अमे पक्षा तमारी ते चरण-२४ना शरणमां
आवी छीए. ॥ ३७ ॥ अगवन्! अत्यार सुधी जेष्ठे पक्षा तमारा
चरणोनुं शरण लीधुं, तेनां बधां हुःओ तमे नष्ट करी दीधां. हवे
तमे अमारा पर कृपा करो. अमने पक्षा तमारा प्रसादना
अपिकारी बनावो. अमे तमारी सेवा करवानी आशा-
अभिलापाथी घर, गाम, परिवार - बधुं ज छोडीने तमारा
युगलचरणोना शरणमां आवी छीए. प्रियतम! त्यां तो तमारी
आराधना माटे कुरसद ज नथी. पुरुषब्रेष्ट! पुरुषोत्तम! तमारा
मधुर हास्य अने सुंदर अवलोकने अमारा हृदयमां तमारी
साथेना मिलननी आकांक्षानो अजिनि उदीप्त करी दीधो छे,
अमारं रोम-रोम बणी रह्यु छे. तमे अमने तमारी दासीउपे
स्वीकारी लो, अमने तमारी सेवानो अवसर आपो. ॥ ३८ ॥

प्रियतम! तमारं सुंदर मुखकमण, जेना उपर वांकडिया केशनी
लटो लटकी रही छे, तमारा आ अतिसुंदर कपोल (गाल) ३

કા સત્યજાં તે કલપદાયતમૂર્ખિતેન
સમોહિતાડર્થચરિતાશ્રયલોક્યામ् ।
ત્રૈલોક્યસૌભગ્યમિં ચ નિરીક્ષ્ય રૂપં
યદ્વારાદ્વિજદુમમૃગાઃ પુલકાન્યબિભ્રન् ॥ ૪૦ ॥

વ્યક્તાં ભવાન् પ્રજલ્યાર્તિહરોડભિજાતો
દેવો યથાડદિપુરુષઃ સુરલોકગોમા ।
તત્ત્રો નિધેહિ કરપદ્જમાર્તબન્ધો
તમસ્તનેષુ ચ શિરસ્સુ ચ કિદ્જરીષામ् ॥ ૪૧ ॥

શ્રીશુક્ર ઉવાચ

ઈતિ વિકલવિતં તાસાં શ્રુત્વા યોગેશ્વરેશ્વરઃ ।
પ્રહસ્ય સદયં ગોપીરાત્મારામોડઘરીરમત् ॥ ૪૨ ॥

તાભિ: સમેતાભિરુદારચેષ્ટિ:
પ્રિયેકણોત્કુલમુખીભિરચ્યુતઃ ।
ઉદારહાસદ્વિજકુન્દદીધિતિ-
વ્યરોચતૈષાઙ્ક ઈવોડુભિર્વૃતઃ ॥ ૪૩ ॥

ઉપગીયમાન ઉદ્ગાયન્ વનિતાશત્યૂથપઃ ।
માલાંબિભ્રદ્વૈજ્યન્તીવ્યચરન્માણદ્વયન્વનમ् ॥ ૪૪ ॥

નદ્યા: પુલિનમાવિશ્ય ગોપીભિર્ભવાલુકમ् ।
રેમે તત્તરલાનન્કુમુદામોદવાયુના ॥ ૪૫ ॥

જેના પર સુંદર સુંદર કુંડળો પોતાનું અનન્ત સૌન્દર્ય પાથરી રહ્યાં છે, તમારા આ મધુર અધરો, તેમની સુધા, સુધાને પણ લજીવી રહી છે, તમારું મંદ-હાસ્યપૂર્વક જોતું મુખ તથા તમારી આ બે ભુજાઓ, જે શરણાગતને અભયદાન આપવામાં અત્યંત ઉદાર છે અને તમારું આ વક્ષસ્થળ, જે લક્ષ્મીશ્વાનું - સૌન્દર્યનાં એકમાત્ર દેવીનું નિત્ય કીર્તસ્થળ છે, જોઈને અમે તમારી દાસી બની ચૂકી છીએ. ॥ ૩૯ ॥

પ્રિય શ્વામસુન્દર! તરે લોકમાં અને અન્યત્ર એવી કઈ સ્ત્રી છે, જે મધુર-મધુર પદ અને આરોહ-અવરોહ-કમથી વિવિધ પ્રકારની મૂર્ખાઓથી યુક્ત તમારો વેશુનાદ સાંભળીને તથા આ નિલોકસુંદર મોહિની મૂર્તિને - કે જે પોતાના એક બુંદ સૌન્દર્યથી નિલોકને સૌન્દર્યનું દાન કરે છે અને જેને જોઈને ગાયો, પક્ષીઓ, વૃક્ષો અને હરણાઓ પણ રોમાંચિત અને પુલકિત થઈ જાય છે - પોતાના નેત્રોથી નિરખીને આર્થ-મર્યાદાથી ડરી ન જાય, કુણ અને લોકલાજને છોડીને તમને પ્રેમ ન કરે! ॥ ૪૦ ॥ અમારાથી એ વાત અજાણી નથી કે જેમ ભગવાન નાચયણ દેવતાઓની રક્ષા કરે છે તે જ રીતે તમે પ્રજાગંડળનાં ભય અને દુઃખ નિવારવા માટે જ પ્રગટ થયા છો! અને એ પણ સ્પષ્ટ છે કે, દીન-દુઃખીઓ પર તમારો અતિશાય પ્રેમ અને કૃપા છે. પ્રિયતમ! અમે પણ બહુ દુઃખી છીએ. તમને મળવાની આકાંક્ષાના અગ્નિધી અમારું હદ્ય બળી રહ્યું છે. તમે પોતાની આ દાસીઓના વક્ષસ્થળ પર અને મસ્તક પર પોતાનો કોમળ કરકમળ મૂકીને અપનાવી લો, અમને છુવનદાન આપો. ॥ ૪૧ ॥

— શ્રીશુક્રદેવજી કહે છે - પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જનકાદિ યોગીઓ અને શિવ વગેરે યોગેશરોના પણ ઈશ્વર છે. જ્યારે તેમણે ગોપીઓની વ્યથા અને વ્યાકૃપાતાથી ભરેલી વાણી સાંભળી, ત્યારે તેમનું હદ્ય દ્વારા ભરાઈ ગયું, જોકે તેઓ આત્મારામ છે - પોતે પોતાનામાં જ રમણ કરતા રહે છે, તેમને પોતાના સિવાય બહારની કોઈ વસ્તુની અપેક્ષા નથી. તેમ છીતાં, તેમણે છુસીને તેમની સાથે કીડા પ્રારંભ કરી. ॥ ૪૨ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના હાવ-ભાવ અને છિયાને ગોપીઓને અનુકૂળ કરી દીધાં, છીતાં તેઓ પોતાના સ્વરૂપમાં જેમના તેમ એકરસ સ્થિત હતા; અચ્યુત હતા. જ્યારે તેઓ ખડુખડાટ હસ્તા ત્યારે તેમના દાંત મોગરાના પુષ્પ જેવી કાંતિવાળા જણાતા હતા. તેમની પ્રેમપૂર્વી દાઢિથી અને તેમના દર્શનના આનંદથી ગોપીઓના મુખકમળ ભીલી ઊઠાં. તે તેમને ચારે તરફ વેરીને ઊભી રહી. ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ એ રીતે શોભતા હતા જાણે પોતાની પત્નીઓ વચ્ચે (નક્ષત્રોમાં) ચન્દ્રમા શોભતો હોય! ॥ ૪૩ ॥ ગોપીઓના સેંકડો યુથોના સ્વામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ વૈજ્યંતીમાળા પહેરીને વૃન્દાવનને સુશોભિત કરતા વિચરવા લાગ્યા. ક્યારેક ગોપીઓ પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણના ગુણ અને લીલાઓનું ગાન કરતી તો ક્યારેક શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓના પ્રેમ અને સૌન્દર્યનાં ગીતો ગાવા લાગતા. ॥ ૪૪ ॥ ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓ સાથે પમુનાછના પવિત્ર તટ પર કે જે કપૂર જેવી

बाहुप्रसारपरिम्बकरालकोरु-

नीवीस्तनालभननर्मनभाग्रपाते: ।

क्षेत्र्याऽवलोकहसितैर्जसुन्ठरीषा-

मुतम्भयन् रतिपति रमयाऽचकार ॥ ४६ ॥

अवं भगवतः कृष्णाल्लभ्यमाना महात्मनः ।

आत्मानं मेनिरे श्रीषां मानिन्योऽल्लभ्यधिकं भुवि ॥ ४७ ॥

तासां तत् सौभगमदं वीक्ष्य मानं च केशवः ।

प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४८ ॥

यणकती रेतीथी जगमणी रथो हतो, पदार्पण कर्यु. ते पमुनाञ्छना चपण तरंगोना स्पर्शथी शीतण अने चन्द्रविक्षी कमणोनी सुगन्धथी सुवासित थर्ह रथो हतो. ते आनन्ददायक यमुना तटपर भगवान् गोपीओ साथे विहार करवा लाग्या. ॥ ४५ ॥ पोताना करकमण पसारीने, तो वणी आलिंगन आपीने, तो वणी करकमणनो स्पर्श आपीने, विनोदथी तो नभाग्र भागथी सुख आपीने, कटाक्षभरी दण्डिथी जोवुं अने हसवुं - आ उम्याओ द्वारा गोपीओना हिव्य प्रेमानन्दने वधारता रहीने भगवान् श्रीकृष्ण तेमने विहार द्वारा आनन्दित करवा लाग्या. ॥ ४६ ॥ उदारशिरोमङ्गी सर्वव्यापक भगवान् श्रीकृष्णो ज्यारे आ रीते गोपीओनुं सन्मान कर्यु, त्यारे गोपीओना मनमां एवो भाव आव्यो के संसारनी समस्त श्रीओमां अमे ज सर्वश्रेष्ठ छीजे, अमारा जेवुं कोई ज नक्षी. तेओ कुर्हक अभिमानी थर्ह गर्ह. ॥ ४७ ॥ ज्यारे भगवाने जोयुं के आमने तो सौन्दर्यनो मद अने अभिमान आवी गयो छे अने हवे पोताने श्रेष्ठ मानवा लागी छे, त्यारे तेओ गोपीओना अभिमानने नष्ट करीने तेमने प्रसन्न करवा माटे त्यां ज - तेमनी वर्चे ज अंतर्धान थर्ह गर्या. ॥ ४८ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां दशमस्कन्ते पूर्वार्धे^१ भगवतो रासकीडावर्षानं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

दसमा संख्या पूर्वार्ध-अंतर्गत भगवाननी रासकीडानुं वर्णन नामनो ओगङ्गात्रीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

श्रीसमो अद्याय

श्रीकृष्णना विरहमां गोपीओनी दशा

श्रीशुक उवाच

अन्तर्हिते भगवति सहसैव प्रजाज्ञनाः ।

अतप्यंस्तमयक्षाणाः करिष्य ईव यूथपम् ॥ १ ॥

गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितै-

मनोरमालापविहारविभ्रमैः ।

आक्षिमयिताः प्रमदा रमापते-

स्तास्ता विचेष्टा जगृहुस्तदात्मिकाः ॥ २ ॥

गतिस्मितप्रेक्षणाभाषणादिषु

प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः ।

श्रीशुकदेवता कहे छे - परीक्षिता! भगवान् एकोएक अंतर्धान थर्ह गर्या. तेमने न जोहिने प्रजनारीओनी एवी दशा थर्ह गर्ह, जेम पूथपति गङ्गराज विना धार्घातीओनी थाय छे. तेमनुं अंतर विरहाग्निथी बणवा लाग्यु. ॥ १ ॥ भगवान् श्रीकृष्णनी मदोन्मत्त गङ्गराज जेवी चाल, प्रेमभर्यु धार्य, विलासयुक्ता चितवन, मनोरम प्रेम-आलाप, निन्न-निन्न प्रकारनी लीलाओ अने शूंगार-रसना धाव-भावे तेमनुं चित्त चोरी लीयु हतुं ते प्रेमविलयण गोपीओ श्रीकृष्णमय बनी गर्ह अने पछी श्रीकृष्णनी विनिन्न लीलाओनुं अनुकरण करवा लागी. ॥ २ ॥ पोताना चित्तम् श्रीकृष्णनुं चालवुं, धाव-भाव, अवलोकन, विलास अने वालीनी छटामां श्रीकृष्णनी चित्त गोपीओ तेमना जेवी ज बनी गर्ह, तेमनां शरीरमां पश्च एवी ज गति-भति, तेवा ज धाव-भाव उत्तरी आव्या हता. तेओ पोताने बधी रीते बूलीने श्रीकृष्णरूप बनी गर्ह अने तेमना लीला-विलासनुं अनुकरण करीने 'हुं ज श्रीकृष्ण छुं' - आ

१. चारकीव्यां कृष्णान्वेष्वामेकोनत्रिंशोऽध्यायः।

અસાવહું   ત્વિત્યબલાસાંતાત્મિકા
ન્યવેહિષુ:   કૃષ્ણવિહારવિભ્રમા: ॥ ૩ ॥

ગાયન્ય   ઉચ્ચૈરમુમેવ   સંહતા
વિચિક્યુલન્મતકવદ્દ   વનાદ્દ   વનમ્ ।
પ્રચ્છુરાકાશવદ્ધારં   બહિ-
ભૂતેષુ   સન્તં   પુરુષં   વનસ્પતીન્ ॥ ૪ ॥

દષ્ટો વઃ કર્ચિદશ્વત્થ પ્લક્ષ ન્યગ્રોધ નો મનઃ ।
નન્દસૂનુર્ગતો હત્વા   પ્રેમહાસાવલોકને: ॥ ૫ ॥

કર્ચિયત્ત   કુરબકાશોકનાગપુત્રાગચ્છ્યકા: ।
રામાનુજો માનિનીનામિતો^૧ દર્પહરસ્મિત: ॥ ૬ ॥

કર્ચિયતુલસિ   કલ્યાણિ   ગોવિન્દચરણપ્રિયે ।
સહત્વાડલિકુલૈર્ભિભ્રદ્દ દષ્ટોડતિપ્રિયોડચ્યુત: ॥ ૭ ॥

માલત્યદર્શિ વઃ કર્ચિન્મલિકે જાતિ યુથિકે ।
પ્રીતિં વો જનયન્ યાતઃ કરસ્પર્શોન માધવઃ ॥ ૮ ॥

ચૂતપ્રિયાલપનસાસનકોવિદાર-
જમ્બુદ્ધકબિલ્બબકુલામ્રકદમ્બનીપા: ।
યેદન્યે   પરાર્થભવકા   યમુનોપકુલા:
શંસન્તુ   કૃષ્ણપદવીં   રહિતાત્મનાં ન: ॥ ૯ ॥

કિ તે કૃતં ક્ષિતિ તપો બત કેશવાડ્દ્રિ-
સ્પર્શોત્સવોત્પુલકિતાજ્ઞરહૈર્વિભાસિ ।
અષ્ટદ્રિસમ્ભવ ઉરુકમવિકમાદ્ વા
આહો   વરાહવપુષ: પરિરમ્ભણેન ॥ ૧૦ ॥

અષ્ટેષાપત્યુપગત: પ્રિયથેહ   ગાત્રૈ-
સત્યન્ દંશાં   સભિસુનિર્વિતમચ્યુતોવઃ ।

ગ્રમાણો કહેવા લાગી. ॥ ૩ ॥ તો બધી ગોપીઓ મળીને પરસ્પર ઊંચા અવાજે ભગવાનના ગુણોનું ગાન કરવા લાગી અને વ્યકૃત થઈને એક વનથી બીજા વનમાં શ્રીકૃષ્ણને શોખવા લાગી! (પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કાંઈ દૂર થોડા જ ગયા હતા. તે તો સમસ્ત જડ-ચેતન પદાર્થોમાં તથા તેમની બહાર પણ આકાશની જેમ એકરસ સ્થિત છે. તે ત્યાં જ હતા, તેમાં જ હતા, પરંતુ તેમને ન જોઈને ગોપીઓ વનસ્પતિઓને, વૃષ-લતાઓને તેમના વિશે પૂછવા લાગી. ॥ ૪ ॥

(ગોપીઓએ પહેલાં મોટાં-મોટાં વૃષોને જઈને પૂછયું—) ‘હે પીપળી! હે પીપળા, હે વડલા! નંદનંદન શ્યામસુંદર પોતાના પ્રેમભર્યા હાસ્ય અને દસ્થિથી અમારું મન ચોરીને ચાલ્યા ગયા છે, શું તમે તેમને જોયા છે? ॥ ૫ ॥ હે કુરબક! હે અશોક! હે નાગકેસર! હે પુન્નાગ! હે ચંપડ! બલરામજીના નાના બાઈ કે જે હાસ્ય માત્રથી મોટી-મોટી માનિની સ્ત્રીઓના મનને હરી લે છે તે આ તરફ આવ્યા હતા?’ ॥ ૬ ॥ (હવે તેમણે અન્ય વનસ્પતિઓને કહું—) ‘બહેન તુલસી! તમે તો બહુ જ કોમળ દૃદ્ધયનાં છો, તમે તો બધાંનું છિત છિંછો છો. ભગવાનના ચરણોમાં તમારો પ્રેમ તો છે જ, તે પણ તમારા પર બહુ પ્રેમ રાખે છે. તેથી તો ભમરાઓના સમૂહ વચ્ચે તમારી માળા ધારણ કરે છે. શું તમે તમારા પરમ પ્રિય શ્યામસુંદરને જોયા છે? ॥ ૭ ॥ પ્રિય માલતી! ઓ મોગરા! ઓ જાઈ અને જૂઈ! તમે કદાચ અમારા પ્રિય માધવને જોયા હશે. શું તે પોતાના કરકમળથી તમને આનંદિત કરતા અહીંથી ગયા છે?’ ॥ ૮ ॥ ‘ઓ આંબા! ઓ રાયણ! ઓ ફણસ! ઓ અસનવૃષા! ઓ પીળી કાંચનાર! ઓ જાંબુડી! ઓ આકડા! ઓ બીલી! ઓ બોરસલી! ઓ લીમડા! ઓ કદમ્બ! તથા પમુના તટ પર બિરાજેલાં ભાગ્યરાણી તરફારો! તમારો જન્મ અને જીવન માત્ર પરોપકાર માટે જ છે. શ્રીકૃષ્ણ વિના અમારું જીવન સૂનું બની રહ્યું છે. અમે બેહોશ બની રહી છીએ. તમે અમને તેમને પ્રાપ્ત કરવાનો રહ્સ્તો બતાવો.’ ॥ ૯ ॥ ‘ભગવાનની ગ્રેયસી પૃથ્વીદેવી! તમે એવી કઈ તપસ્યા કરી છે કે, શ્રીકૃષ્ણના ચરણોનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત કરીને તમે આનંદથી ઉભરાઈ રહ્યા છો અને તૃષ્ણ-લતા વગેરેના રૂપમાં પોતાનો રોમાંચ પ્રગટ કરી રહ્યા છો? /તમારો આ આનંદ-વિલાસ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના ચરણસ્પર્શને કારણે જ છે. અથવા વામન અવતારમાં વિશ્વરૂપ ધારણ કરીને એમણે તમને જે માઘાં હતાં તેના કારણે છે? ક્યાંક તેનાથી પણ પહેલાં વરાહ ભગવાનના અંગ-સંગને કારણે તો તમારો આ આનંદ દેખાતો નથી ને?’ ॥ ૧૦ ॥ ‘અરી સખી! હરણીઓ! અમારા જે શ્યામસુંદરના અંગ-સંગથી સૌનાર્યની ધારા વહેતી રહે છે તે ક્યાંક પોતાની પ્રાણપ્રિયા સાથે તમારાં નેત્રોને પરમાનંદનું

૧. માનિનીનાં ગતો ।

कान्ताङ्गसङ्कुचकुड्कुमरज्जितायाः
कुन्दलजः कुलपतेरिह वाति गन्धः ॥ ११ ॥

बाहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो
रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदान्धैः ।
अन्वीयमान ईह वस्तरवः प्रशाम
किं वामिनन्दति चरन् प्रशायावलोकैः ॥ १२ ॥

पृथग्तेमा लता बाहूनप्याशिलिष्टा वनस्पतेः ।
नूनं तत्करजस्पृष्टा बिभ्रत्युत्पुलकान्धैः ॥ १३ ॥

ईत्युभावयो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः ।
लीला भगवतस्तास्ता विनुयकुस्तदात्मिकाः ॥ १४ ॥

कस्याच्छित् पूतनायन्याः कृष्णायन्यपिभत् स्तनम् ।
तोकायित्वा रुदत्यन्या पदाहर्घकटायतीम् ॥ १५ ॥

देत्यायित्वा जहारान्यामेका कृष्णार्भभावनाम् ।
रिज्यामास काप्यद्वी कर्षन्ती घोषनिःस्वनैः ॥ १६ ॥

कृष्णरामायिते हे तु गोपायन्यश्च काश्चन ।
वत्सायती^१ हन्ति चान्यातत्रैकातु भकायतीम् ॥ १७ ॥

आहूय दूरगा यद्यत् कृष्णस्तमनुकुर्वतीम् ।
वेषुं कृष्णान्तीं किऽन्तीमन्याः शंसन्ति साध्यिति ॥ १८ ॥

कस्याच्छित् स्वभुजं न्यस्य चलन्याहापरा ननु ।
कृष्णोऽहं पश्यत गतिं ललितामिति तन्मनाः ॥ १९ ॥

मा भैष वातवर्धाभ्यां तत्राणां विहितं मया ।
ईत्युक्त्वैकेन हस्तेन यतन्त्युक्तिदधेऽम्भरम् ॥ २० ॥

दान करता रहीने अहींथी ज तो गया नथी ने? जुओ,
जुओ, अहीं कुलपति श्रीकृष्णानी भोगरानी माणानी मनोहर
सुगन्ध आवी रही छे, जे तेमनां परम प्रेयसीना अंग-संगथी
लागेला कुच-कुमकुमथी लेपायेली रहे छे.' ॥ ११ ॥ 'तरुवरो!
तेमनी माणानी तुलसीमां अवी सुगन्ध छे के, तेनी सुगन्धना
आशिक भमराओ निरंतर तेने वणी रहे छे. तेमना एक
हाथमां कमल हरे अने बीजो हाथ तेमनी प्रेयसीना खबा
पर मूँडेलो हरे. लागे छे ऐवुं के तमे लोको तेमने प्रशाम
करवा भाटे ज नमेलां छो. (परंतु तेमले पोतानी प्रेमयुक्त
वितवनथी पक्ष तमारी वंदनानो प्रतिभाव आप्यो के
नहीं?) ॥ १२ ॥ 'अरे सभी! आ लताओने तो पूछो ते
पोताना पति वृक्षोने पोताना बाहुपाशमां लपेटीने
आदिगन करी रही छे, तेथी शु थयुं? तेमना शरीरमां जे
आनंद छे, जे रोमांच छे, ते तो भगवानना नभोना स्वर्णथी
ज छे. अहो, आमनुं केवुं सौभाग्य छे?' ॥ १३ ॥

परीक्षित! आ प्रभाजी भावरी गोपीओ प्रलाप करीने
भगवानने शोषतां-शोषतां दुःखी थहि रही हती. हवे अेथी
पक्ष वधारे जोश आववाथी ते भगवन्यथ थहिने भगवाननी
विलिन लीलाओनुं अनुकरण करवा लागी. ॥ १४ ॥ (एक
गोपी पूतना बनी, तो बीज श्रीकृष्ण बनीने तेनुं स्तनपान
करवा लागी. कोई गाहुं बनी गहि तो कोईओ बालकृष्ण
बनीने रुतां-रुतां तेने पगनी लात मारीने उधुं करी
दीधुं.) ॥ १५ ॥ कोई सभी बालकृष्ण बनीने बेसी गहि तो
कोई तृष्णावर्त देत्यनुं रूप धारण करीने तेने उपाडी गहि.
कोई गोपी पग खेची खेचीने पूटकीओ चालवा लागी अने
ते वधते तेना झंझर झूम-झूम बोलवा लाग्यां. ॥ १६ ॥
एक थहि कृष्ण तो बीज थहि भलराम, अने बीज गोपीओ
गोपकुमारो बनी गहि. एक थहि वत्सासुर, तो बीज थहि
बकासुर. त्यारे तो गोपीओओ अलग-अलग श्रीकृष्ण बनीने
वत्सासुर अने बकासुर बनेली गोपीओने मारवानी लीला
करी. ॥ १७ ॥ जेम श्रीकृष्ण वनमां करता हता, ते ज रीते
एक गोपी वांसली वगाडी-वगाडीने दूर चाली गयेलां पशुओने
बोलाववानी रमत रमवा लागी. त्यारे बीज गोपीओ 'वाह,
वाह' करीने तेनी प्रशंसा करवा लागी. ॥ १८ ॥ एक गोपी
पोताने श्रीकृष्ण समछने बीज सभीना गणामां हाथ नाखीने
चालती अने गोपीओने कहेती - 'मित्रो! हुं श्रीकृष्ण छुं.
तमे मारी आं मनोहर चाल जुओ.' ॥ १९ ॥ कोई गोपी
श्रीकृष्ण बनीने कहेती - 'अरे व्रजवासीओ! तमे अंधा-
दर्पणी उरो नहीं, मैं तेनाथी भववानो उपाय शोधी काढ्यो
छे.' आम कहीने गोपीर्धन-धारणानुं अनुकरण करती रहीने
ते पोतानी ओढ़ी लाईने उपर ताढ़ी लेती. ॥ २० ॥

१. वत्सायितां गृहीत्वाऽन्या तत्रैका तु वक्त्विताम्।

આરહીકા પદાર્ડકમ્ય શિરસ્યાહાપરાં નૃપ ।
હુષાહે ગચ્છ જાતોડહું ખલાનાં નનુ દફુડ્ધુકુ ॥ ૨૧ ॥

તત્ત્વૈકોવાચ હે ગોપા દાવાજિં પશ્યતોલ્બણમ् ।
ચક્ષુંધ્યાશ્વપિદધ્યં વો વિધાસ્યે ક્ષેમમગ્જસા ॥ ૨૨ ॥

ભદ્રાન્યયા સજા કાચિતન્વી તત્ત્વ ઉલૂખલે ।
ભીતા સુદ્ધપિધાયાસ્યં ભેજે ભીતિવિડભનમ्^૧ ॥ ૨૩ ॥

એવં કૃષ્ણાં પૃથ્યમાના વૃન્દાવનલતાસ્તર્ણ ।
વ્યચક્ષત વનોદેશે પદાનિ પરમાત્મન: ॥ ૨૪ ॥

પદાનિ વ્યક્તમેતાનિ નન્દસૂનોર્મહાત્મન: ।
લક્ષ્યન્તે હિ ધજામ્ભોજવજાડકુશયવાદિભિ: ॥ ૨૫ ॥

તેસ્તે: પદૈસ્તત્પદવીમન્વિચ્છન્યોડગ્રતોડબલા: ।
વધ્યા: પદૈ: સુપૃકૃતાનિ વિલોક્યાર્તા: સમબુવન् ॥ ૨૬ ॥

કસ્યા: પદાનિ ચૈતાનિ યાતાયા નન્દસૂનુના ।
અંસન્યસ્તપ્રકોષ્ઠાયા: કરેણો: કરિણા યથા ॥ ૨૭ ॥

અન્યાડરાધિતો નૂં ભગવાન્ હરિરીશર: ।
યત્નો વિહાય ગોવિન્દ: પ્રીતો યામનયદ્રહણ: ॥ ૨૮ ॥

ધન્યા અહો અમી આલ્યો ગોવિન્દાદ્ધ્રયભજરેણવ: ।
યાન્^૨ બ્રહ્મોશો રમા દેવી દધુર્મૂર્ખ્યઘનુતાયે ॥ ૨૯ ॥

તસ્યા અમૂનિન: ક્ષોભં કુર્વન્યુચ્યૈ: પદાનિ યત् ।
યૈકાપહત્ય ગોપીનાં રહો ભુડુક્તેઽચ્યુતાધરમ् ॥ ૩૦ ॥

ન લક્ષ્યન્તે પદાન્યત્ર તસ્યા નૂં તૃણાડુરૈ: ।
ભિદ્યત્સુજાતાડ્ય્બ્રિતલામુન્ન્યે પ્રેયસીં પ્રિય: ॥ ૩૧ ॥

પરીક્ષિત! એક ગોપી બની કાલિયનાગ, તો બીજી શ્રીકૃષ્ણ બનીને તેના માથા ઉપર પગ મૂડીને કહેવા લાગી - 'અરે, હુષ સર્પ! તું અહીંથી ચાલ્યો જા. હું દુષ્ટોનું દમન કરવા માટે જ ઉત્પન્ન થયો છું.' ॥ ૨૧ ॥ એટલામાં જ એક ગોપી બોલી - 'અરે ગોવાળો! જુઓ, વનમાં મોટી ભયંકર આગ લાગી છે. તમે જલદીથી પોતાની આંખો બંધ કરી દો, હું અનાયાસે જ તમારી રક્ષા કરીશ.' ॥ ૨૨ ॥ એક ગોપી પશોદા બની અને બીજી બની શ્રીકૃષ્ણ. પશોદાએ ફૂલોની માળાથી શ્રીકૃષ્ણને ખાંડણિયા સાથે બાંધી દીધા. હવે તે કૃષ્ણ બનેલી ગોપી હાથેથી મોહું ઢાંકીને ભયની નકલ કરવા લાગી. ॥ ૨૩ ॥

) પરીક્ષિત! આ પ્રમાણે લીલા કરતાં-કરતાં ગોપીઓ વૃન્દાવનનાં વૃક્ષો અને લતાઓ વગેરેને ફરીથી શ્રીકૃષ્ણ વિશે પૂછવા લાગી. તે વખતે તેમણે એક જગાએ ભગવાનનાં ચરણચિહ્નન જોયાં. ॥ ૨૪ ॥ તે આપસમાં કહેવા લાગી - 'અવશ્ય આ ચરણચિહ્ન નંદનંદન શ્યામસુંદરનાં જ છે; કેમકે એમાં ધજા, કમળ, વજ, અંકુશ અને જવ વગેરે ચિહ્નનો સ્પષ્ટ દેખાય છે.' ॥ ૨૫ ॥ તે ચરણચિહ્નનો દ્વારા પ્રજ્જવલભ ભગવાનને શોધતી-શોધતી ગોપીઓ આગળ વધી, ત્યારે તેમને શ્રીકૃષ્ણની સાથે કોઈ પ્રજ યુવતીનાં પણ ચરણચિહ્નનો દેખાયાં. તેમને જોઈને ગોપીઓ વ્યકૃત થઈ ગઈ. અને આપસમાં કહેવા લાગી - ॥ ૨૬ ॥ 'જેમ હાથડી પોતાના પ્રિયતમ ગજરાજની સાથે ગઈ હોય, તેમ જ નન્દનંદન શ્યામસુંદરની સાથે તેમના ખભા પર હાથ મૂડીને ચાલનારી કઈ ભાગ્યશાળીનાં આ ચરણચિહ્નનો છે?' ॥ ૨૭ ॥ અવશ્ય સર્વશક્તિમાન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આ કોઈ 'આરાવિકા' હોય. તેથી આના પર પ્રસન્ન થઈને આપણા પ્રાણપ્રિય શ્યામસુંદરે આપણાને છોડી દીધી છે અને આને એકાંતમાં લઈ ગયા છે. ॥ ૨૮ ॥ પ્રિય સખીઓ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ચરણકમળથી જે રજનો સ્પર્શ કરે છે, તે ધન્ય બની જાય છે, તેનાં અહોભાગ્ય છે! કેમકે, બ્રહ્મા, શંકર અને લક્ષ્મી વગેરે પણ પોતાનાં અશુભ નાચ કરવા માટે તે રજને પોતાના મસ્તક પર ધારણ કરે છે.' ॥ ૨૯ ॥ અરે સખી! બલે ગમે તે થાય, આ જે સખી અમારા સર્વસ્વ શ્રીકૃષ્ણને એકાંતમાં લઈ જઈને એકલી જ તેમની અધર-સુધાનો રસ પી રહી છે, આ ગોપીના ઉપસેલાં ચરણચિહ્નનો તો અમારા છદ્યમાં બહુ કોબ ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે.' ॥ ૩૦ ॥ અહીં તે ગોપીનાં પગલાં દેખાતાં નથી. એવું લાગે છે, અહીં પ્રિય શ્યામસુંદરે જોયું હશે કે, મારી પ્રેયસીના કોમળ ચરણોમાં ઘાસનાં અંકુરો વાગતાં હશે, તેથી તેમણે તેને ખભા પર બેસાડી લીધી લાગે છે. ॥ ૩૧ ॥

૧. ઠવિજનામ. ૨. યાત્ર બ્રહ્માદ્યો દેવા: પ્રાણુવન્નિ ચ મૂર્ખિતા:

ईमान्यधिकमनानि पदानि वहतो वधूम् ।
गोप्यः पश्यत कुष्णस्य भाराकान्तस्य कामिनः ॥ ३२ ॥

अत्रावरोपिता^१ कान्ता पुण्यहेतोर्महात्मना ।
अत्र प्रसूनावययः प्रियार्थं प्रेयसा कृतः ।
प्रपदाकमणे अते पश्यतासक्ले पदे ॥ ३३ ॥

केशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् ।
तानि चूडयता कान्तामुपविष्टभिह धूवम् ॥ ३४ ॥

रेमे तथा यात्मरत आत्मारामोऽप्यभिषितः ।
कामिनां दर्शयन् दैन्यं श्रीणां चैव हुरात्मताम् ॥ ३५ ॥

ईत्येवं दर्शयन्त्यस्ताश्चेरुगोप्यो विचेतसः ।
यां गोपीमनयत् कुष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ॥ ३६ ॥

सा च मेने तदाहुत्मानं वरिष्ठं सर्वयोधिताम् ।
हित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजते प्रियः ॥ ३७ ॥

ततो गत्वा वनोदेशं दृमा केशवमध्रवीत् ।
न पारयेऽहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः ॥ ३८ ॥

अेवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुहतामिति ।
ततश्चान्तर्देषे कुष्णः सा वधूरन्वतप्यत ॥ ३९ ॥

हानाथ रमणे प्रेष्ठ क्वासि क्वासि महाभुज ।
दास्यास्ते कुपण्डाया मे सभे दर्शय सन्तिष्ठिम् ॥ ४० ॥

अन्विष्टन्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः ।
ददशुः प्रियविश्लेषभोहितां दुःखितां सभीम् ॥ ४१ ॥

सभीओ । अहीं जुओ, प्रिय श्रीकृष्णनां चरक्षयिष्टनो वधारे उडां रेतीमां धूपेलां छे. आनाथी स्पष्ट थाय छे के, अहीं तेओ कोई भारे वस्तुने उपाडीने चाल्या छे, तेना वज्जनथी तेमना चरण जमीनमां उतारी गया छे. मानो-न-मानो ते प्रेमानंद प्रदान करनारा भगवाने पोतानी प्रियतमाने जडुर खबे बेसाडी हरे. ॥ ३२ ॥ जुओ, जुओ, अहीं परम प्रेमी प्रज्ञवल्लभे कूल वीश्वावा माटे पोतानी प्रेयसीने नीचे उतारी दीधी छे अने अहीं परम प्रियतम श्रीकृष्णो पोतानी प्रेयसी माटे कूल तोड्यां छे. उग्या थर्द थर्द ने कूल तोड्वाने कारणे अहीं तेमनां पगलां तो घरतीमां धूपेलां छे अने पानी देखाती नथी. ॥ ३३ ॥ परमप्रेमी श्रीकृष्णो अहीं पोतानी प्रेयसीना केश गृथ्या छे. जुओ, पोतानां चूटेलां कूल पोतानी प्रेयसीना अंबोडामां गृथ्यवा माटे ते अहीं जडुर बेढाहरे. ॥ ३४ ॥ परीक्षित! भगवान श्रीकृष्ण आत्माराम छे. ते पोते-पोतानामां ज संतुष्ट अने परिपूर्ण छे. ज्यारे तेअपे अभंड छे, तेमनामां बीजुं कोई छे ज नहीं त्यारे तेमनामां अन्य कल्पना कर्द थीते थर्द शके? इतां तेमणे श्रीपरवशता वगेरे देखाडीने त्यां ते गोपीनी साथे एक लीला करी हती. ॥ ३५ ॥

१ आ प्रमाणे गोपीओ बावरी जेवी थर्दने – पोतानु सान-बान गुमावीने एक-बीजुने भगवान श्रीकृष्णनां चरक्षयिष्टनो देखाहती वन-वनमां लटकी रही हती. अहीं भगवान श्रीकृष्ण बीजु गोपीओने वनमां मूडीने जे भावयशाणी गोपीने लर्द गया हता, ते समज्ञ के 'हुं ज सचणी गोपीओमां श्रेष्ठ छुं. तेथी तो अमारा प्रिय श्रीकृष्ण बीजु गोपीओने छोडीने मने आटलुं चाहे छे, मात्र मारो ज आदर करे छे. ॥ ३६-३७ ॥ भगवान श्रीकृष्ण भ्रष्टा अने शंकरना शासक छे. ते गोपी वनमां जर्दने पोताना प्रेमसौभाग्यना मदमां बावरी थर्द गर्द अने ते ज श्रीकृष्णने कहेवा लागी – 'प्रिय! माराथी हवे वधारे चलातुं नथी. मारा कोमण पग थाकी गया छे, हवे तमे ज्यां ज्वा ईच्छो, मने तमारा खबा पर बेसाडीने लर्द चालो.' ॥ ३८ ॥ पोतानी प्रियतमानी आ वात सांबणीने श्यामसुंदरे कहुं – 'सारं! हुं हवे मारा खबा पर चढी जा.' ते सांबणीने ते गोपी ज्यां तेमना खबे बेसवा जती हती, त्यां ज श्रीकृष्ण अंतर्धान थर्द गया अने ते भावयशाणी गोपी रङ्गा-पस्तावा लागी— ॥ ३९ ॥ 'हे नाथ! हे रमण! हे प्रियतम! हे मोटी बुजावाणा! तमे क्यां छो? क्यां छो!! मारा सभा! हुं तमारी हीन अने तुच्छ दासी छुं. मने शीघ्र तमारा सान्निध्यनो अनुभव करावो, मने दर्शन आपो.' ॥ ४० ॥ परीक्षित! गोपीओ भगवाननां चरक्षयिष्टनोने आधारे तेमना ज्वानो रस्तो शोधती-शोधती त्यां जर्द पहोच्यो, थोडे दूरथी ज तेमणे जोयुं के, तेमनी सभी तेना प्रियतमना विष्योगमां दुःखी थर्दने

१. मात्राने प्रतमां 'अत्रावरोपिता कान्ता पुण्यहेतोर्महात्मना' ए स्वेकार्थ मूणमां नहीं, परा उपश्लेषामां छे.

तया॑ कथितमाकर्ष्य मानप्राप्ति॒ च माधवात् ।
अवमानं च हौरात्म्याद् विस्मयं परमं ययुः ॥ ४२ ॥

ततोऽविशन् वनं चन्द्रज्योत्स्ना यावद् विभाव्यते ।
तमः प्रविष्टमालक्ष्य ततो निवृत्तुः स्थियः ॥ ४३ ॥

तन्मनस्कास्तदालापास्तद्वियेष्टास्तदात्मिकाः ।
तद्गुणानेव गायत्रो नात्मागाराणि सस्मरः ॥ ४४ ॥

ਹੁਤਿ ਸ਼੍ਰੀਮਲਾਗਵਤੇ ਮਹਾਪੁਰਾਣੇ ਪਾਰਮਹੰਸਾਂ ਸੰਹਿਤਾਯਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਵਾਨੁਧਾਰੇ ਪੂਰਵਾਈ^੨ ਰਾਸਕੀਡਾਯਾਂ ਕੁਖਯਾਨਵੇਧਣਾਂ ਨਾਮਤ੍ਰਿਸ਼ੋਡਧਾਯਾਂ ॥ ੩੦ ॥
ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਭਧਨਾ ਪੂਰਵਾਈ-ਅਨੱਤਰਗੱਤ ਰਾਸਕੀਡਾਮਾਂ ਕੁਖਯਾਨੁਂ ਅਨੱਵੇਧਣਾ ਨਾਮਨੂੰ ਤ੍ਰੀਸਮ੍ਰਾਂ ਅਧਾਇ ਸਮਾਪਨ.

એકઅસમો અધ્યાય

શ્રીપુરી

ପ୍ରକାଶକ ବିଷୟ:

१४ यति तेऽधिकं जन्मना प्रजः
श्रयत ईन्द्रिय शश्वदत्र हि ।
दयित देश्यतां दिक्षु तावका-
स्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्यते ॥ १ ॥

શરદુદાશયે સાધુજાતસત્ત-
સરસિજોદરશ્રીમુખા દેશ॥ ।

અચેત થઈ ગઈ છે. ॥ ૪૧ ॥ જ્યારે ગોપીઓએ તેને જગાડી,
ત્યારે તેણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી તેને જે પ્રેમ અને
સન્માન પ્રાપ્ત થયું હતું, તે તેમને કહ્યું. તેણે એ પણ કહ્યું
કે 'મારી દુષ્ટતાથી મેં તેમનું અપમાન કર્યું, તેથી તે અંતર્ધાન
થઈ ગયા.' તેની વાત સાંભળીને ગોપીઓના આશ્રમની
સીમા નું રહી. ॥ ૪૨ ॥

ત्यार पछी वनमां જ્યां સુધી ચન्द્રનો પ્રકાશ હતો, ત્યાં
 સુધી તેમને શોષ્ટતી શોષ્ટતી ગઈ. પરંતુ જ્યારે તેમણે જોયું કે,
 આગળ તો ધોર અંધકાર છે – ધોર જંગલ છે – આપણે શોષ્ટતી
 જઈશું તો શ્રીકૃષ્ણ વધારે તેમાં ઘૂસી જશે (કણી વસ્તુ અંધકારમાં
 દેખાય નહીં), ત્યારે તે ત્યાંથી પાછી આવી. ॥ ૪૩ ॥ પરીક્ષિત!
 ગોપીઓનું મન શ્રીકૃષ્ણમય થઈ ગયું હતું. તેમની વાણીમાંથી
 કૃષ્ણાચર્ચા સિવાય બીજી કોઈ વાત નીકળતી ન હતી. તેમના
 શરીરમાંથી માત્ર શ્રીકૃષ્ણને માટે અને કેવળ શ્રીકૃષ્ણની ચેષ્ટાઓ
 થઈ રહી હતી. ક્યાં સુધી કહું, તેમનું રોમ-રોમ, તેમનો આત્મા
 શ્રીકૃષ્ણમય થઈ રહ્યો હતો. તે માત્ર તેમના ગુણો અને
 લીલાઓનું જ ગાન કરી રહી હતી અને તેમનામાં એટલી તન્મય
 થઈ રહી હતી કે તેમને પોતાના શરીરનું પણ ભાન ન હતું,
 પછી ઘરને તો યાદ કરે જ કોણા? ॥ ૪૪ ॥ ગોપીઓનાં રોમ-
 રોમ આ વાતની પ્રતીક્ષા અને આકંસા કરી રહ્યાં હતાં કે
 જલદીયી જલદી શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થાય. શ્રીકૃષ્ણની જ
 ભાવનામાં ડુબેલી ગોપીઓ યમુનાજીના પવિત્ર તટ પર –
 રમણરતીમાં પાછી આવી અને એકી સાથે મળીને શ્રીકૃષ્ણના
 ગુણોનું ગાન કરવા લાગી. ॥ ૪૫ ॥

ગોપીઓ વિરહાવેશમાં ગાવા લાગી - 'આરા શ્યામસુન્દર! તમારા જન્મના કારણે વૈકુંઠ વગેરે લોકોથી પણ પ્રજનો મહિમા વધી ગયો છે. તેથી તો સૌન્દર્ય અને મૃહુલતાના દેવી લક્ષ્મીજી પોતાનું નિવાસસ્થાન વૈકુંઠ છોડીને અહીં નિત્ય-નિરંતર નિવાસ કરવા લાગ્યાં છે, પ્રજની સેવા કરવા લાગ્યાં છે. પરંતુ પ્રિયતમ! જુઓ આ તમારી ગોપીઓ, જેમણે તમારા ચરણોમાં જ પોતાના પ્રાણ સમર્પિત કરી રાખ્યા છે, વન-વન ભટકતી તમને શોધી રહી છે. ॥ ૧ ॥ અમારા પ્રેમપૂર્ણ ફદ્યના નાથ! અમે તમારી વિના મોલની દાસીઓ છીએ. શરદઋતુના સરોવરમાં સુંદર રીતે ખીલેલા શ્રેષ્ઠ કમળના ગર્ભની શોભાને

१. तथा । २. चासकीडायां त्रिशोटध्यायः । ३. गोपिका ।

सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका
वरद निष्ठतो नेह किं वधः ॥ २ ॥

विषज्जलाप्ययाद् व्यालराक्षसाद्
वर्षमारुताद् वैद्युतानलात् ।
वृषभयात्मजाद् विश्वतोभया-
द्धभ ते वयं रक्षिता भुहुः ॥ ३ ॥

१ खलु गोपिकानन्दनो भवा-
नभिलदेहिनामन्तरात्मदंक् ।
विभनसाऽर्थितो विश्वगुमये
सभ उद्देश्यिवान् सात्वतां कुले ॥ ४ ॥

विरचिताभयं वृष्णिधुर्य ते
यरणमीयुधां संसुतेर्भयात् ।
करसरोरुहं कान्त कामहं
शिरसि धेषि नः श्रीकरग्रहम् ॥ ५ ॥

प्रज्जनार्तिहन्^१ वीर योषितां
निज्जनस्मयध्यंसनस्मित
भज सभे भवतिकुर्वीः सम नो
जलरुहानन् चारु दर्शय ॥ ६ ॥

प्रष्टतदेहिनां पापकर्शनं
तृष्णयरानुगं श्रीचिकितनम् ।
क्षिणिक्षणार्पितं ते पदाभ्युजं
कृष्ण कुर्येषु नः कृन्धि हृष्यम् ॥ ७ ॥

मधुरया गिरा वल्लुवाक्यया
बुधमनोशया पुरुषेरक्षण ।
विधिकरीरिमा वीर मुख्यती-
रधरसीधुनाऽङ्ग्याययस्व नः ॥ ८ ॥

हरी लेतां नेत्रो वडे तमे अमने घायल करी चूक्ष्या छो! अमारा
मनोरथो पूर्ण करनारा प्राणनाथ! शु नेत्रोथी हङ्गवा ए वध
नथी? ॥ २ ॥ सर्वोत्कृष्ट देव! यमुनाञ्चना ऐरी जगथी,
अजगरना रूपमां गणी जवा माटे आवेला अघासुरथी, ईन्द्रनो
वृष्टिप्रकोप, आंधी, वीजगणी, दावानल, वृषभासुर अने व्योमासुर
वगेरेथी अने जुदा-जुदा समये तमाम प्रकारनां संकटोथी तमे
वारंवार अमारी रक्षा करी छे. ॥ ३ ॥ तमे मात्र यशोदानंदन
४ नथी, समस्त शरीरधारीओना हृष्यमां रहेनारा तेमना
साक्षी छो, अंतर्यामी छो. सभा! ब्रह्माञ्चनी प्रार्थनाथी विश्वनी
रक्षा करवा माटे तमे पद्मवंशमां अवतार लीधो छे. ॥ ४ ॥

पोताना ग्रेमीओनी अभिलाखा पूरी करनाराओमां
अग्रेसर पद्मवंशशिरोमणि! जे लोडो जन्म-मृत्युरुपी संसारना
यकरावाथी डरीने तमारा चरणोनुं शरण ग्रहण करे छे, तेमने
तमारां करुभल पोतानी छत्रछायामां राखीने अलय करी
दे छे. अमारा प्रियतम! बधानी लालसा, अभिलाखा पूरी
करनारा ते ४ करुभल, जेनाथी तमे लक्ष्मीञ्जनो धाय पकड्यो
छे, अमारा भस्तक पर पधरावो. ॥ ५ ॥ (प्रज्जवासीओना हुःअ
हूर करनारा वीरशिरोमणि श्यामसुंदरा) प्रज्जनोनी व्यथाने
हरनारा, भक्तजनोना गर्वने भन्दस्मितथी चूर्ण करनारा
अमारा प्रिय सभा! अमाराथी रिसाओ नहीं, ग्रेम करो,
अमे तो तमारी दासीओ छीओ, तमारा चरणो पर न्योछावर
छीओ. अम अबलाओने पोताना परम सुंदर मुखकमणनां
दर्शन आपो. ॥ ६ ॥ तमारां चरणकमण शरणागत
प्राणीओनां तमाम पापोने नष्ट करी दे छे. ते समस्त सौन्दर्य,
माधुर्यनी खाणा छे अने स्वयं लक्ष्मीञ्ज तेमनी सेवा करे छे.
तमे ते चरणोथी अमारां वाल्लानी पालण-पालण चालो
छो अने तमे ते चरणोने अमारा माटे कालियनागना भस्तक
उपर मूक्तां पश्च संकोश क्यो नहीं. अमारूं हृष्य तमारा
विरहाजिनथी बणी रह्युं छे अने तमने भणवानी आकंक्षा
अमने पृष्ठवी रही छे. (तमे तमारा ते ४ चरण अमारा
वक्षःस्थण पर पधरावीने अमारा हृष्यनी बणतराने शांत
करो. ॥ ७ ॥) कमलनयन! तमारी वाणी केटली मधुर छो।
तेनो एक-एक शब्द, एक-एक अक्षर, अति मधुर, अति
मधुर छे. ते मोटा-मोटा विहानोने पश्च मुग्ध करे छे, तेना
पर तेओ पोतानुं सर्वस्व न्योछावर करी दे छे. तमारी ते
४ वाणीनुं रसास्वादन करीने तमारी आशांडित दासी
गोपीओ मोहित थई गई छे. दानवीर! हवे तमे हित्य
अमृतथी पश्च मधुर अधरामृतनुं पान करावीने अमने छवन-
दान आपो अमने तेनाथी अमने रसतरबोण करी दो. ॥ ८ ॥

१. ग्रामीन प्रतमां आ श्लोक नथी.

તું કથામૃતં
કવિભિરીડિતં
શ્રવણમજ્જલં
ભુવિ ગૃહણન્તિ તે ભૂરિદા જનાઃ ॥૮॥

—અહસિતં પ્રિય પ્રેમવીક્ષણાં^૧
વિહરણાં ચ તે ધ્યાનમજ્જલમ્ ।
રહસ્ય સંવિદો યા હદિસ્પૃશઃ
કુહક નો મનઃ કોભયન્તિ હિ ॥૧૦॥

ચલસિ યદ્ પ્રજાચ્યારયન् પશૂન्
નલિનસુન્દરં નાથ તે પદમ્ ।
શિલતૃષ્ણાઙ્કુરૈઃ સીદીતિ ન:
કલિલતાં મનઃ કાળ ગચ્છતિ ॥૧૧॥

હિનપરિક્ષયે
વનરહંદાનનં
ઘનરજુસ્વલં
ર્મનસિ ન: સ્મરં વીર યચ્છસિ ॥૧૨॥

પ્રણતકામદ
ધરણિમણનં
ચરણપદ્કજં
રમણ ન: સ્તનેધ્વર્પયાધિહન् ॥૧૩॥

સુરતવર્ધનં
સ્વરિતવેષુના
ઈતરરાગવિસમારણાં
વિતર વીર નસેડધરામૃતમ્ ॥૧૪॥

અટતિ યદ્ ભવાનનિ કાનનં
તૃટિર્યુગાયતે ત્વામપશ્યતામ્ ।
કુટિલકુન્તલં શ્રીમુખં ચ તે
જડ ઉદીક્ષતાં પક્ષમકૃદ્ દશામ્ ॥૧૫॥

પ્રભુ! તમારી લીલાકથા પણ અમૃતસ્વરૂપ છે. વિરહથી વચ્ચિત થયેલા લોકો માટે તો તે જીવન-સર્વસ્વ છે. મોટા-મોટા જ્ઞાની મહાત્માઓ - ભક્ત કવિઓએ તેનું જાન કર્યું છે, તે બધાં પાપ-તાપને હરવાવાળી છે, સાથે સાથે તેના શ્રવણમાત્રથી મંગલ-પરમ કલ્યાણનું દાન પણ કરનારી છે. તે પરમ સુંદર, પરમ મધુર, અને બહુ વિસ્તૃત પણ છે. જે તમારી તે લીલા-કથાનું જાન કરે છે, વાસ્તવમાં પૃથ્વીલોકમાં તે જ સૌથી મોટા દાતા છે. ॥૮॥ વહાલા! એક દિવસ એ હતો, જ્યારે તમારું પ્રેમબર્યું હાસ્ય અને ચિત્વન તથા તમારી જુદી જુદી કીડાઓનું ધ્યાન કરીને અમે આનંદમળ થઈ જતી હતી. તે લીલાઓનું ધ્યાન પણ પરમ મંગલદાપક છે, પછી તમે મળ્યા. હદયને સ્પર્શી જનારી તમારી હાસ્યરસ યુક્ત વાતો કરી. હે કપટી! હવે એ બધી વાતો યાદ આવતાં અમારા મનને કુષ્ણ કરી દે છે. ॥૧૦॥

અમારા પ્રિય સ્વામી! તમારા ચરણ કમળથી પણ કોમળ અને સુંદર છે. જ્યારે તમે ગાયો ચરાવવા પ્રજમાંથી નીકળો છો. ત્યારે તમારા યુગલચરણમાં કાંકરા, કુશ-કાંટા વાગી જવાથી કષ થતું હશે. એવા વિચારથી અમારું મન બેચેન થઈ જાય છે, અમને ભારે દુઃખ થાય છે. ॥૧૧॥ દિવસ ઢળ્યે જ્યારે તમે વનમાંથી ઘેર આવો છો. ત્યારે અમે જોઈએ છીએ કે કાળા વાંકડિયા કેશથી છવાયેલા તમારા સુંદર મુખકમલ પર પુષ્કળ ગોરજ ઊંદેલી હોય છે. ત્યારે તમારું સુંદરતમતે મુખકમલ અમને દેખાડીને અમારા હદયમાં મિલનની આકંશા — પ્રેમ ઉત્પન્ન કરો છો. ॥૧૨॥ પ્રિયતમ! એકમાત્ર તમે જ અમારાં બધાં દુઃખોને હરવાવાળા છો. તમારાં ચરણકમળ શરષ્ણાગત ભક્તોની સંઘળી અભિલાષાને પૂરી કરવાવાળા છે. સ્વયં લક્ષ્મીજી તે ચરણોની સેવા કરે છે અને પૃથ્વીના તો તે ભૂષણ જ છે. આપત્તિ-સમયે એકમાત્ર તેમનું ચિંતન કરવું ઉચ્ચિત છે, જેથી તમામ આપત્તિઓ નાથ થઈ જાય છે. કુંજવિધારી! તમે તમારાં તે કલ્યાણસ્વરૂપ ચરણકમળ અમારા વક્ષસ્થળ પર પદરાવીને અમારા હદયની વ્યથાને દૂર કરો. ॥૧૩॥ વીરશિરોમણિ! તમારું અધરામૃત મળવાની આકંશાને વધારનારું છે. તે વિરહજન્યસમસ્ત શોક-સંતાપને હરી લેછે. સ્વરસંગીત ઉત્પન્ન કરતી વેષ્ણ તેનું પાન કરે છે. મનુષ્યોની બીજી સર્વ ઈચ્છાઓને ભુલાવી દેનારા આપના તે અધરામૃતનું અમને પાન કરાવો. ॥૧૪॥ વહાલા! દિવસે જ્યારે તમે વનમાં વિહાર કરવા ચાલ્યા જાઓ છો. ત્યારે તમને જોયા વિના અમારા માટે એક ક્ષણ યુગ જેવો થઈ જાય છે અને જ્યારે તમે સાંજે પાછા આવો છો. ત્યારે વાંકડિયા કેશથી છવાયેલું તમારું પરમ સુંદર મુખ અમે જોઈએ છીએ. ત્યારે અમને અમારાં નેત્રોની પાંપણો

૧. પ્રેમવીક્ષિતં વિરહિષાં ચ ।

पतिसुतान्वयभातुभान्ववा-
नतिविलङ्घ्य तेऽन्यच्युतागतः ।
गतिविदस्त्वोद्गीतमोहिताः
किंतव योषितः कस्त्यजेत्रिशि ॥ १६ ॥

✓ रहसि संविदं हस्ययोदयं
प्रहसितानन् प्रेमवीक्षणम् ।
बृहद्दुरः श्रियो वीक्ष्य धाम^१ ते
मुहुरतिस्मृहार^२ मुह्यते मनः ॥ १७ ॥

प्रज्वनौकसां व्यक्तिरजं ते
वृजिनहन्त्यलं विश्वमङ्गलम् ।
त्यज मनाङ् च नस्त्वत्स्पृहात्मनां
स्वज्जनहृदरुजां यत्तिष्ठूदनम् ॥ १८ ॥

यते सुश्रात्यरणाभ्युरुहं स्तनेषु
भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु ।
तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किञ्चित्
कूर्पादिभिर्भूमति धीर्भवदायुषां नः ॥ १९ ॥

वच्चे नडे छे. तथा अेवुं लागे छे के अमारा नेत्रोनी पांपळो
उत्पन्न करनार ब्रह्मा खरेखर मूर्ख छे. ॥ १५ ॥ प्रिय
श्यामसुंदर! अमे अमारा पति-पुत्र-भाई-बंधु अने कुल-
परिवार छोडीने, तेमनी हृष्णा अने आशानु उल्लंघन करी
तमारी पासे आवी छीअे. अमे तमारी वधी रमत जाहीअे
छीअे, अने तमारा मधुर गीतधी मोहित छीअे ते तमे जाहो
छो. छतां हे कपटी! आ रीते रात्रिना समये तमारी साथे ज
प्रेम करनारी ऐवी अम पुवतीओनो तमारा विना कोङ्ग त्याग
करी शके? ॥ १६ ॥ खारा हृष्णा! तमारी चेष्टाओ, तेना कारणे
तमने मणवानी अमारी कामना, तमारु मंद लास्य, प्रेमलरी
दण्ड-अने लक्ष्मीना निवासरूप तमारु विशाण वक्षःस्थण -
आबधुं जोडीने अमारी स्पृहा अत्यंत वधी रही छे अने वारंवार
अमारु मन मुग्ध थई रह्यु छे. ॥ १७ ॥ अरे हृष्णा! तमारु
प्राक्ट्य प्रज्वासीओ तथा वनवासीओनां सर्व दुःखोनो नाश
करवा माटे अने सधणा विश्वनु भंगल करवा माटे छे. अमारु
हृदय तमारा प्रति प्रेमधी भराई रह्यु छे. कुर्दक थोडी ऐवी
औषधि आपो, जे तमारा निजज्ञनोना हृदयरोगनो सर्वथा नाश
करी दे. ॥ १८ ॥ इमण्थी पक्ष कोमण तमारा चरण छे, तेमने
अमे अमारा कठोर वक्षःस्थण पर पछा भीतां भीतां धीरेथी
पद्मराशी छीअे के जेथी तमने पीडा न थाप! ते ज चरणोथी
तमे रात्रिना समये घोर जंगलमां छाना-छाना भटकी रह्या
छो! शुं कांकरा-कांटाथी तमारा चरणोने पीडा नहीं थती होय?
अमने तो आवो दिचार करतां ज चक्कर आवी जाय छे, अचेत
थई जही छीअे. हे हृष्णा! हे श्यामसुंदर! हे माझानाथ! अमारु
ज्ञवन आपना माटे छे, अमे माझ तमारा माटे ज्ञवी रही
छीअे. अमे तमारी छीअे. ॥ १९ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे रासकीडायां^३ गोपीगीतं
नामैकत्रिशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

इसमा संधना पूर्वार्ध-अंतर्गत रासकीडामांनु गोपीगीत नामनो एकत्रीसमो अध्याय समाप्त.

—★—

१०

ब्रत्रीसमो अध्याय

भगवाननु प्रगट थवुं अने गोपीओने सान्त्वना आपवी

श्रीशुकुदेवज्ञ

इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपात्यश्च चित्रधा ।
रुरुदुः सुस्वरं राजन् हृष्णादर्शनलालसाः ॥ १ ॥

श्रीशुकुदेवज्ञ कहे छे - परीक्षित! भगवाननी प्रिय
गोपीओ विरहना आवेशमां आ प्रमाणे ज्ञात-ज्ञातना गीत-
प्रलाप करवा लागी. पोताना प्रिय हृष्णानु दर्शननी लालसाथी ते
पोताने रोडी न शडी, करुणांजनक सुमधुर स्वरधी प्रलाप करती

१. वीर । २. मुहुरतिस्मृहं । ३. रासकीडायामैकत्रिशोऽध्यायः । ४. बादरायणिरुपाच ।

તાસામાવિરભૂષ્ણૌરિઃ સ્મયમાનમુખાભુજઃ ।
પીતાભુરધરઃ લગ્વી સાક્ષાન્મન્મથમન્મથઃ ॥ ૨ ॥

તં વિલોક્યાગતં પ્રેર્છ પ્રીત્યુત્કુલદશોડબલાઃ ।
ઉતાસ્થુર્યુગપત્ર સર્વાસ્તાન્યઃ પ્રાણમિવાગતમ् ॥ ૩ ॥

કાચિત્કરાભુજં શૌરેજ્જગૃહેઽજલિના મુદા ।
કાચિદ્દ્વાર તદ્ભાહુમંસે ચન્દનરૂપિતમ् ॥ ૪ ॥

કાચિદ્જલિનાડગૃહ્ણાતાન્વી તાભૂલચર્વિતમ् ।
એકા તદ્ભ્રિકમલં સાતમા સતનયોરધાત् ॥ ૫ ॥

એકા ભૂકુટિમાબધ્ય પ્રેમસંરમ્મવિર્લલા ।
ધનનીવેક્ષત્ર કટાક્ષેપૈઃ સન્દાદદશનચ્છદા^૧ ॥ ૬ ॥

અપરાડનિમિષદ્વદ્ગભ્યાં જુખાણા તાભૂખાભુજમ् ।
આપીતમપિ નાતૃઘ્યત્ સાતસતચ્ચરણં યથા ॥ ૭ ॥

તં કાચિતેત્રનન્દ્રેણ હદિકૃત્ય નિમીલ્ય ચ ।
પુલકાંદ્ર્યુપગુહ્યાસે યોગીવાનનદસમ્પુત્રા ॥ ૮ ॥

સર્વાસ્તાઃ કેશવાલોકપરમોત્સવનિર્વતાઃ ।
જહુર્વિરહજં તાપં પ્રાણં પ્રાપ્ય યથા જનાઃ ॥ ૯ ॥

તાભિવિષૂતશોકાભિર્ભગવાનચ્યુતો વૃત્તઃ ।
વ્યરોચતાધિકં તાત પુરુષઃ શક્તિભિર્યથા ॥ ૧૦ ॥

તાઃ સમાદાય કાલિન્દા નિવિશ્ય પુલિનં વિભુ: ।
વિકસત્કુન્દમન્દારસુરભ્યનિલષ્ટપદમ् ॥ ૧૧ ॥

રહવા લાગી ॥ ૧ ॥ બરાબર તે જ વખતે તેમની વચ્ચે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ થઈ ગયા. તેમનું મુખકમળ મન્દ-મન્દ હાસ્યથી પ્રકૃલિત હતું. કંઠમાં સુંદર વનમાળા અને પીતાંભરથી શોભતું તેમનું આ જે રૂપ હતું તે સર્વના મનને મથી નાખનાર કામદેવના મનને પણ મોહ ઉપજાવતું હતું. ॥ ૨ ॥ કરોડો કામદેવથી પણ સુંદર પરમ મનોહર પ્રાણવલલભ શ્યામસુંદરને પ્રગટ થયેલા જોઈને ગોપીઓનાં નેત્રો પ્રેમ અને આનંદથી નાચી ઉઠ્યાં. તે બધી જ એકી સાથે એ રીતે ઊભી થઈ ગઈ, જાણો પ્રાણહીન શરીરમાં દિવ્ય પ્રાણોનો સંચાર થઈ ગયો હોય, તેમના શરીરના એક-એક અંગમાં નવી ચેતના, નવી સ્હૂર્ણ આવી ગઈ હોય. ॥ ૩ ॥ એક ગોપીએ બહુ જ આનંદથી શ્રીકૃષ્ણના કરુકમલને પોતાના બન્ને હાથોમાં લઈ લીધો અને તે ધીરે ધીરે તેને પંપાળવા લાગી. બીજી ગોપીએ તેમના ચંદનચર્ચિત બાહુને પોતાના ખલા પર મૂડી દીધો. ॥ ૪ ॥ ત્રીજી ગોપીએ ભગવાનનું ચાવેલું પાન પોતાના હાથમાં લઈ લીધું. ચોધી ગોપી, જેના હદ્યમાં ભગવાનના વિરહથી ખૂબ બળતરા થઈ રહી હતી, બેસી ગઈ અને તેમના ચરણકમળને પોતાના વક્ષઃસ્થળ પર પદરાવી દીધા. ॥ ૫ ॥ પાંચમી ગોપી પ્રણય-કોપથી વિહુવળ થઈને, ભૂકુટિ ચઢાવીને, દાંતોથી હોઠ દબાવીને પોતાના કટાકબાણોથી વીધતી તેમના તરફ તાકવા લાગી. ॥ ૬ ॥ છાફી ગોપી પોતાની આંખોની પાપણો પાજ્યા વિના તેમના મુખકમળના મકરનદરસનું પાન કરવા લાગી. પરંતુ જેમ સંતપુરુષો ભગવાનના ચરણોના દર્શનથી ક્યારેય તૃપ્ત થતા નથી તે પ્રમાણે તે તેમની મુખ-માધુરીનું નિરંતર પાન કરતી રહેવા છતાં પણ તૃપ્ત થતી ન હતી. ॥ ૭ ॥ સાતમી ગોપી નેત્રોના માર્ગથી ભગવાનને પોતાના હદ્યમાં લઈ ગઈ અને પછી તેણે આંખો બંધ કરી દીધી. હવે મનથી જ ભગવાનનું આલિગન કરવાથી તેનું શરીર રોમાંધિત થઈ ગયું, રોમે-રોમ નાચી ઉઠ્યાં અને તે સિદ્ધ યોગીઓની જેમ પરમાનંદમાં મળન થઈ ગઈ. ॥ ૮ ॥ પરીક્ષિત! જેમ મુમુક્ષુજ્ઞનો પરમ જ્ઞાની સંત પુરુષને પ્રાપ્ત કરીને સંસારની પીડાથી મુક્ત થઈ જાય છે, તે જ પ્રમાણે બધી ગોપીઓને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શનથી પરમ આનંદ અને પરમ ઉલ્લાસ પ્રાપ્ત થયો. તેઓ વિરહજન્ય તાપથી મુક્ત થઈને પરમ શાંતિને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. ॥ ૯ ॥ [પરીક્ષિત] આમ તો ભગવાન અચ્યુત અને એકરસ છે, તેમનું સૌનંદ્ર્ય અને માધુર્ય નિરતિશાય છે; છતાં પણ વિરહ-વ્યથાથી મુક્ત થયેલી ગોપીઓની વચ્ચે તેમની શોભા વિશેષજ્ઞે વધી ગઈ હતી. બરાબર એ રીતે કે જેમ પરમાત્મા આપણા નિત્ય જ્ઞાન, બળ વગેરે શક્તિઓ દ્વારા સેવવામાં આવતાં વિશેષ સુંદર લાગે છે. ॥ ૧૦ ॥

ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તે પ્રજસુંદરીઓને સાથે લઈ યમુનાજ્ઞના પુલિનમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે ખીદેલાં મોગરા અને મંદારનાં પુષ્પોથી સુગંધિત અને શીતલ વાયુ પ્રસરી રહ્યો

૧. નિર્દાદરશનચ્છદા ।

शरच्यन्दांशुसन्दोहध्यस्तदोपातमः शिवम् ।
कुञ्जाया हस्ततरलाचितकोमलवालुकम् ॥ १२ ॥

तदर्शनाक्षिप्तूतहृदरुजो
मनोरथान्तं श्रुतयो यथा ययुः ।
स्वैरुतरीयैः कुचकुड्कुमाङ्किते-
रचीक्लुपत्रासनमात्मबन्धवे ॥ १३ ॥

तत्रोपविष्टो भगवान् स ईश्वरो
योगेश्वरान्तर्हटि कल्पितासनः ।
यकास गोपीपरिधृगतोऽर्चित-
खैलोक्यलक्ष्म्येकपदं वपुर्दधत् ॥ १४ ॥

सभाजयित्वा तमनक्षीपनं
सहासलीलेक्षणाविभ्रमभूवा ।
संस्पर्शनेनाङ्कुताङ्कुष्ठिहस्तयोः
संसुत्य ईष्टकुपिता भभाषिरे ॥ १५ ॥

-

गोप उम्बुः

भजतोऽनुभजन्त्येक एक एतद्विपर्ययम् ।
नोभयांश्च भजन्त्येक एतत्रो भ्रूहि साधु भोः ॥ १६ ॥

श्रीभगवानुवाच

मिथो भजन्ति ये सभ्यः स्वार्थेकान्तोदमा हि ते ।
न तत्र सौहृदं धर्मः स्वार्थार्थं तद्वि नान्यथा ॥ १७ ॥

हतो अने तेनी महेश्वरी यक्ष्यूर थृष्णे भमरा आम-तेम उडी
रह्या हता ॥ ११ ॥ शरदपूर्णिमाना चन्द्रमानी चांदनी पोतानी
निराणी छटा देखाडी रही हती तेने लीपे चत्रिना अंधकारनुं
तो नाम-निशान न हतुं, यारे दोर आनन्द-मंगलनुं साम्राज्य
छवायेलुं हतुं, ते यमुनातट (पुलिन)ने यमुनाङ्क्षाओं ज पोतानां
तर्णगोऽपी करकमणथी अति दोमण वालुका (रेती) पाथरीने
जाहो महारास माटे रंगमंच तेयार करी दीधो हतो ॥ १२ ॥

(परीक्षिता) भगवान श्रीकृष्णानां दर्शनथी गोपीओनां हृष्यमां
परमानन्द प्रगत्यो, ऐटलुं ज नहि, तेमना हृष्यरोगनो बधो
ज व्यापि निर्मूण थृष्ण गयो, जेम श्रुतिओं कर्मकांडमां परमेश्वरने
न जोतां विलिन्न कामनाओने लीपे अपूर्ण जेवी लागे छे, परंतु
ते ज श्रुतिओं ज्ञानकांडमां परमेश्वरनां दर्शन करी आनन्दपूर्ण
थृष्ण बधो कामनाओने छोडी हे छे, तेम गोपीओं प्रथम
भगवानना सान्निध्य विना शोकातुर बनी हती अने पछी
श्रीकृष्णानां दर्शन करीने पूर्णकाम थृष्ण गहि, गोपीज्ञोंसे हुवे
पोतानां वक्षःस्थण परना कु-केसरवाणुं उत्तरीय वस्त्र, भगवानना
आसन माटे बिछावी दीधुं ॥ १३ ॥ भोटा-भोटा योगेश्वरो
पोतानी योगसाधनाथी पवित्र बनावेला पोताना हृष्यसिंहासन
पर सर्वशक्तिमान भगवानने बेसाडी शक्ता नथी, ते ज
परमात्माने यमुनाङ्क्षानी रेतीमां पोताना उत्तरीय वस्त्रना
आसन पर गोपीओंसे बेसाडी दीधा, हजार-हजार गोपीओनी
मध्यमां तेमना द्वारा पूजायेला श्रीकृष्ण भगवान अत्यंत शोभी
रह्या हता! परीक्षित! त्रिशो लोकमां – त्रिशो काणमां जेटलुं पश्च
सौन्दर्य प्रगट थाय छे, ते तमाम सौन्दर्योना एकमात्र आश्रय
भगवान श्रीकृष्ण छे ॥ १४ ॥ भगवान श्रीकृष्ण पोताना आ
अलौकिक सौन्दर्य द्वारा गोपीओनां प्रेम अने आकांक्षाओने
वधारे तीव्र बनावी रह्या हता, गोपीओंसे हास्य अने
लीलाओपूर्ण अवलोकन करीने विलास करती झूकुटिथी
श्रीकृष्णनुं स्वागत क्षुँ. कोइक तेमनां चरणकमणने पोतानां
जोणामां लही लीधां तो कोइक तेमनां करकमलने, भगवानना
संस्पर्शनो आनंद लही रहेली गोपीओं क्षारेक बोली उठती –
केटला कोमण छे, केटला मधुर छे। त्यार बाढ श्रीकृष्णाना अंतर्धान
थृष्ण जवाथी मनोभन थोडो अङ्गमो देखाडीने तेमनां मोहेथी
ज तेमनो दोष स्वीकारवा माटे ते कहेला लागी ॥ १५ ॥

गोपीओंसे कहुं – हे नटनागर! केटलाक लोको एवा
होय छे के, जे प्रेम करवावाणा साथे ज प्रेम करे छे, अने केटलाक
प्रेम न करनाराओं साथे पश्च प्रेम करे छे, परंतु केटलाक तो आ
बन्नेमांथी कोइने पश्च प्रेम नथी करता, हे प्रियतम! अमने ए
स्पष्ट रीते समझावो के, आवुं केम थाय छे? ॥ १६ ॥

भगवान श्रीकृष्णे कहुं – नारी प्रिय सभीओ! जे प्रेम
करनारने प्रेम करे छे, तेमनो तो बधो प्रयास स्वार्थ माटे ज छे.

१. हस्ततरलसिता ।

ભજન્યભજતો યે વૈ કરુણાઃ પિતરો યથા ।
ધર્મો નિરપવાદોક્ત્ર સૌહં ચ સુમધ્યમાઃ ॥ ૧૮ ॥

ભજતોડપિ ન વૈ કેચિદ્ભજન્યભજતઃ કૃતઃ ।
આત્મારામા વ્યામકામા અકૃતજ્ઞ ગુરુદ્ગુહઃ ॥ ૧૯ ॥

નાહ તુ સખ્યો ભજતોડપિ જળૂન
ભજન્યમીષામનુવૃત્તિવૃત્તાયે ।
યથાડધનો લબ્ધધને વિનાદે
તચ્છિન્તયાન્યશિભૃતો ન વેદ ॥ ૨૦ ॥

એવं   મદર્થોજિતલોકવેદ-
સ્વાનાં હિ વો મધ્યનુવૃત્તાયેડબલાઃ ।
મધ્યા   પરોક્ષં ભજતા તિરોહિતં
માડસૂયિતું માડહીથ^૧ તત્પ્રિયં પ્રિયાઃ ॥ ૨૧ ॥

ન   પારયેડહં   નિરવધસંયુક્તાં
સ્વસાધુકૃત્યં   વિભુધાયુધાપિ વઃ ।
યા   માડભજન્ન   દુર્જરગેહશુક્લાઃ
સંવૃશય તદ્વ વઃ પ્રતિયાતુ સાધુના ॥ ૨૨ ॥

માત્ર લેણા-દેણા જ છે. ન તો તેમનામાં મિત્રતા છે અને ન ધર્મ.
તેમનો પ્રેમ માત્ર સ્વાર્થ પૂરતો જ છે; આ સિવાય તેમનું કોઈ
પ્રયોજન નથી. ॥ ૧૭ ॥ ગોપીઓ! જે લોકો પ્રેમ ન કરનાર
સાથે પણ પ્રેમ કરે છે – જેમ કે સ્વભાવથી જ કરુણાશીલ સજ્જનો
અને માતા-પિતા-તેમનું હદ્ય સૌહાર્દથી, હિતકામનાઓથી
નારેલું રહે છે અને સાચું પૂછો તો, તેમના વ્યવહારમાં નિષ્કપ્ત
સત્ય અને પૂર્ણ ધર્મ પણ છે. ॥ ૧૮ ॥ કેટલાક લોકો એવા હોય
છે, જે પ્રેમ કરનારાઓ સાથે પણ પ્રેમ નથી કરતા, પ્રેમ ન
કરવાવાળાઓનો તો તેમની સામે કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. આવા
લોકો ચાર પ્રકારના હોય છે. એક તો તે છે, જે પોતાના સ્વરૂપમાં
જ મસ્ત રહે છે – જેમની દિનિમાં ક્યારેથ દેતભાવ જ નથી. બીજા
તે છે, જેમનામાં દેતભાવ તો છે, પરંતુ જે કૃતકૃત્ય થઈ ચૂક્યા
છે, તેમનું કોઈ પણની સાથે કોઈ પ્રયોજન હોતું નથી. ત્રીજા એવા
છે કે, તે જાણતા જ નથી કે, અમારી સાથે કોણ પ્રેમ કરે છે; અને
ચોથા પ્રકારના લોકો એવા હોય છે જે જાણીબૂજુંને પોતાનું હિત
કરનારા પરોપકારી ગુરુતુલ્ય લોકો સાથે પણ દેખ કરે છે, તેમને
પજવવા હશે છે. ॥ ૧૯ ॥ ગોપીઓ! હું તો પ્રેમ કરનારાઓ
સાથે પણ પ્રેમનો એવો વહેવાર નથી કરતો, જેવો કરવો જોઈએ.
હું આવું માત્ર એટલા માટે કરું દું કે, તેમનું ચિત્ત વિશેષત્ત્વે
મારામાં જોડાય, નિરંતર જોડાયેલું રહે. જેમ નિર્ધિન માણસને
ક્યારેક બહુ ધન મળી જાય અને પછી ચાલ્યું જાય, તો તેનું મન
ચાલ્યા ગયેલા ધનના વિચારમાં જ ચોટેલું રહે છે. તેથી હું પણ
મળી-મળીને છુપાઈ જાઉ છું. ॥ ૨૦ ॥ ગોપીઓ! એમાં શંકા
નથી કે, તમે લોકોએ મારા માટે લોકમર્યાદા, વેદમાર્ગ, અને
પોતાનાં સગાં-સંબંધીઓને પણ છોડી દીધાં છે. આવી સ્થિતિમાં
તમારી મનોવૃત્તિ બાજે ક્યાંય ન ચાલી જાય, પોતાના સૌન્દર્ય
અને સુહાગની ચિત્તા ન કરવા લાગે – મારામાં જ લાગેલી રહે,
તેથી પરોક્ષત્ત્વે તમારી સાથે પ્રેમ કરતો હોવા છતાં હું છુપાઈ
ગયો હતો. તેથી તમે મારા પ્રેમમાં દોષ ન જુઓ. તમે બધી મને
પ્રિય છો અને હું તમને પ્રિય છું. ॥ ૨૧ ॥ મારી પ્રિય ગોપીઓ!
તમે મારા માટે ધર-પરિવારનાં તે બંધનો કાપી નાંખ્યાં છે, જે
મોટા-મોટા પોગી-યતિ પણ કાપી શકતા નથી. મારી સાથેનું
તમારું આ મિલન, આ આત્મસંયોગ બધી રીતે નિર્મણ અને બધી
રીતે નિર્દોષ છે. જો હું અમર શરીરથી – અમર જીવનથી
અનંતકાલ સુધી તમારા પ્રેમ, સેવા અને ત્યાગનો બદલો ચૂકવવા
ચાહું તો પણ ચૂકવી શકું એમ નથી. હું જન્મોજન્મ તમારો ઋષી
છું, તમે તમારા સૌમ્યભાવથી, પ્રેમથી મને ઉત્ત્રણ કરી શકો છો.
પરંતુ હું તો તમારો ઋષી જ રહીશ. ॥ ૨૨ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્દ્યે પૂર્વાર્થે રાસકીડાયાં^૨
ગોપીસાન્ત્વનાં નામ દ્વાત્રિંશોડધ્યાય: ॥ ૩૨ ॥

દસમા સ્કન્ધના પૂર્વાર્થ-અંતર્ગત રાસકીડામાં ગોપીસાન્ત્વન નામનો બત્તીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. નાહથ । ૨. રાસકીડાયાં ભગવદર્થાનાં દ્વાત્રિંશોડધ્યાય: ।

तेत्रीसमो अध्याय

महारास

श्रीशुक्ल उवाच^१

इत्यं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः ।
जहुर्विरहजं^२ तापं तदज्ञोपचिताशिष्ठः ॥ १ ॥

तत्रारभत् गोविन्दो रासकीडामनुप्रतैः ।
स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतेरन्योन्याबद्धबाहुभिः ॥ २ ॥

रासोत्सवः सम्प्रवृत्तो गोपीमण्डलमण्डितः ।
योगेश्वरेण कृष्णोन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः ।
प्रविष्टेन गृहीतासां कष्ठे स्वनिकटं खियः ॥ ३ ॥

यं मन्येरन् नमस्तावद् विमानशतसङ्कुलम् ।
दिवौकसां सदाराषामौत्सुक्यापहतात्मनाम् ॥ ४ ॥

ततो हुन्हुभयो नेहुर्निपेतुः पुण्यवृष्टयः ।
जगुर्गन्धर्वपतयः सखीकास्तद्यशोऽमलम् ॥ ५ ॥

वलयानां नूपुराषां किञ्चिष्ठीनां च योषिताम् ।
सप्रियाषामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमण्डले ॥ ६ ॥

तत्रातिशुशुभे ताभिर्भगवान् देवकीसुतः ।
मध्ये मषीनां देमानां महामरकतो यथा ॥ ७ ॥

पादन्यासैर्भूजविधुतिभिः
सस्मितैर्भूविलासै-
र्भज्यन्मध्यैश्वलकुचपटैः
कुषुडवैर्गण्डलोलैः ।

स्थिधन्मुख्यः कुबररशना
ग्रन्थयः कृष्णवध्यो
गायन्त्यस्तं तदित ईव
ता भेदयके विरेजुः ॥ ८ ॥

श्रीशुक्लदेवज्ञ कहे छे – राजन्! गोपीओ भगवाननी आ प्रमाणोनी सुमधुर वाष्णवी सांबणीने, तेमनो जे विरहजन्य ताप शेष हतो, तेनाथी पश्च मुक्त थई गई अने सौन्दर्य, माधुर्यनिधि प्राणप्रियना अंग-संगथी कृतार्थ थई गई. ॥ १ ॥ भगवान श्रीकृष्णानी प्रेयसी अने सेविका गोपीओ एक-बीजना बाहुओमां बाहुओ नांगीने उल्ली हती. ते औ-रत्नोनी साथे यमुनाशना पुलिन पर भगवाने पोतानी रसलीलानो आरंभ कर्यो. ॥ २ ॥ संपूर्ण योगोना स्वामी भगवान श्रीकृष्ण बे-बे गोपीओनी मध्यमां प्रगट थई गया अने तेमना गणामां पोतानो छाथ मूँझी दीधो. आ प्रमाणो एक गोपी अने एक कृष्ण, आ कम हतो. बधी गोपीओ ऐवो अनुभव करती हती के मारा कृष्ण तो मारी पासे ज छे. आ प्रमाणो हजार-हजार गोपीओनी वच्चे शोभायमान भगवान श्रीकृष्णो दिव्य रासोत्सव शहू थयो. ते वज्ञते आकाशमां सेंकड़ो विमानोनी भीड़ हती. बधा देवताओं पोत-पोतानी पत्नीओ साथे त्यां आव्या हता. रासोत्सवना दर्शन करवानी लालसानी उत्सुकताथी तेमनुं मन तेमना वशमां न हतु. ॥ ३-४ ॥ स्वर्गनी दिव्य हुन्हुभिओ आपमेणे वाग्वा लागी. स्वर्गमांथी पुण्यनी वृष्टि थवा लागी. गन्धर्वां पोतानी पत्नीओ साथे भगवानना निर्मल यशनुं गान करवा लाग्या. ॥ ५ ॥ रासमंडणमां बधी गोपीओ पोताना प्रियतम श्यामसुंदर साथे नृत्य करवा लागी. तेमना छाथनां कंकशो, पगनां झांझर अने कन्दोरानी नानी-नानी घूघरीओ एक साथे झड़की उठी. गोपीओ असंभ्य हती, तेथी ते मधुर धनि पहा बहु ज्ञेयथी थई रहो हतो. ॥ ६ ॥ यमुनाशनी रमणरेती पर व्रजसुंदरीओनी वच्चे भगवान श्रीकृष्णानी अद्भुत शोभा हती. ऐवुं लागतुं हतुं के, जाणो असंभ्य पीणा-पीणा चमकता सुवर्ण-मणिओनी मध्यमां ज्योतिमय नीलमणि चमडी रहो होय. ॥ ७ ॥ नृत्य वज्ञते गोपीओ जात-जातना हुमकालहीने पग क्यारेक आगण लही जती अने क्यारेक पाइण हटावी लेती। क्यारेक चक्रडानी जेम फरती, क्यारेक पोताना छाव उपाडी-उपाडीने प्रगट करती तो क्यारेक विभिन्न प्रकारना छाव-छाव करती, त्यारे ते आकाशमां वीजंणीओनी जेम चमकती हती. क्यारेक बहु क्लात्मक ढंगथी हसती. ज्यारे ते भ्रुटिना विलासो साथे नायती त्यारे तेमनी पातणी कमर ऐवी रीते लथी पडती के जाहो तूटी गई होय. नीथा नमतुं, बेसवुं, उठवुं अने चालवानी स्फुर्तिने लीथे तेमनां वक्षःस्थण हाली रहां हतां. तथा वस्त्रो उडतां हतां. कल्पोनां कुंडलो हालतां-हालतां गालो पर आवी जतां हतां. नृत्यना परिश्रमधी तेमना मुख

१. बादरायणिरुवाच । २. जहुर्विरहसन्तापं ।

ઉચ્ચૈર્જગુર્નૃત્યમાના રક્તકષ્ઠચો રતિપ્રિયા: ।
કૃષ્ણાભિમર્શમુહિતા યદુગીતેનેદમાવૃતમ્ ॥૮॥

કાચિત् સમં મુકુન્દેન સ્વરાજાતીરમિત્રિતા: ।
ઉત્ત્રિન્યે પૂજિતા તેન પ્રીયતા સાધુ સાચ્ચિતિ ।
તદેવ ધૂવમુત્ત્રિન્યે તસ્યે માનં ચ બહુદાત્ ॥ ૧૦॥

કાચિદ્ રાસપરિશાલા પાર્શ્વસ્થસ્ય ગદાભૂતઃ ।
જગ્રાહ બાહુના સ્કન્ધં શલથદ્વલયમલિકા ॥ ૧૧॥

તત્ત્રેકાંસગતં બાહું કૃષ્ણસ્યોત્પલસૌરભમ્ ।
ચન્દનાલિમમાધ્રાય હષ્ટરોમા ચુચુભ્ય હ ॥ ૧૨॥

કસ્યાશ્વિતાટચવિકિમકુષ્ડલતિષ્મહિતમ્^૧ ।
ગણું ગણું સન્દખ્યા અદાતાભૂલચર્વિતમ્ ॥ ૧૩॥

નૃત્યની ગાયતી કાચિત् કુજન્નપુરમેખલા ।
પાર્શ્વસ્થાડચ્યુતહસ્તાભ્યં શ્રાન્નાદ્ધાત્ સનયો: શિવમ્ ॥ ૧૪॥

ગોપ્યો લખ્યાડચ્યુતં કાન્નં શ્રિય એકાન્તવલ્લભમ્ ।
ગૃહીતકષ્ઠચસ્તદોભ્યા ગાયન્યસ્તં વિજલિરે ॥ ૧૫॥

કણોન્પલાલકવિટક્કપોલધર્મ-
વક્ત્રશ્રિયો વલયનૂપુરધોષવાદૈ:^૨ ।
ગોપ્ય: સમં ભગવતા નનૃતુ: સ્વકેશ-
સ્તરસઞ્ચો ભ્રમરગાયકરાસગોષ્ઠચામ્ ॥ ૧૬॥

પર પસીનાનાં બિન્હુઓ ચમકતાં હતાં. કેશના અંબોડા ઢીલા થઈ ગયા હતા. કટિમેખલાનાં બંધનો ઢીલાં થઈ ગયાં હતાં. આ પ્રમાણો નટવર નંદલાલની પરમ પ્રેયસી ગોપીઓ તેમની સાથે નાચી-ગાઈ રહી હતી. પરીક્ષિત! તે વખતે એવું લાગતું હતું, જ્ઞાણે અનેક શ્રીકૃષ્ણ કાળાં-કાળાં મેઘમંડળ છે અને તેમની વચ્ચે ગોરી-ગોરી ગોપીઓ વીજળીઓ છે. તેમની શોભા અપાર હતી. ॥ ૮ ॥

ગોપીઓનું છવન ભગવાનનો પ્રેમ છે. તેઓ શ્રીકૃષ્ણને સ્પર્શ કરીને ઊંચા-ઊંચા સ્વરે ગાન કરી રહી હતી. શ્રીકૃષ્ણનો સંસ્પર્શ પ્રાપ્ત કરીને વધારે આનંદધેલી બની ગઈ. તેમના રાગ-રાગિષ્ઠીઓના ગુજનથી આજે પણ આખું જગત ગુજી રહ્યું છે. ॥ ૯ ॥ કોઈ ગોપી ભગવાન સાથે – તેમના સ્વરોમાં સૂર પુરાવીને ગાઈ રહી હતી. તે શ્રીકૃષ્ણાસ્વર કરતાં વધારે ઊંચા સ્વરથી રાગ આલાપવા લાગી. તેના વિલક્ષણ અને ઉત્તમ સ્વરને સાંભળીને ભગવાન બહુ જ પ્રસન્ન થયા અને વાહ, વાહ કહીને તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તે જ રાગને એક બીજી સખીએ પ્રુપદમાં ગાયો.... તેને પણ ભગવાને અભિનંદન આપ્યાં. ॥ ૧૦ ॥

એક ગોપી નૃત્ય કરતાં-કરતાં થાકી ગઈ. તેના છાથનાં કંકણ અને અંબોડાની વેણીનાં કૂલ ખરવા લાગ્યાં. ત્યારે તેણે બાજુમાં જ ઊભેલા મુરલીમનોહર શ્યામસુંદરના ખભાને પોતાના છાથે જોરથી પકડી લીધો. ॥ ૧૧ ॥ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો પોતાનો એક છાથ બીજી ગોપીના ખભા પર મૂક્યો હતો. તે સ્વભાવથી તો કમળ જેવો સુગન્ધિત હતો જ, તેના પર બહુ જ સુગન્ધિત ચંદનનો લેપ પણ હતો, તેની સુગંધથી તે ગોપી રોમાંચિત થઈ ગઈ, તેના રોમે-રોમ ઝીલી ઊઠ્યાં. તેણે તુરત જ તે શ્રીહસ્તને ચૂમી લીધો. ॥ ૧૨ ॥ એક ગોપી નૃત્ય કરી રહી હતી. નાચવાના કારણે તેનાં કુંડળ છાલી રહ્યાં હતાં, તેના તેજથી તેના ગાલ વધારે ચમકી રહ્યા હતા. તેણે પોતાના કપોલ (ગાલ)ને ભગવાનના ગાલ સાથે મિલાવી દીધા અને ભગવાને તેના મુખમાં પોતાનો પ્રસાદ તાંબૂલ આપી દીધું. ॥ ૧૩ ॥ કોઈ ગોપી નૂપુર અને કન્દોરાની ધૂધરીઓને જાહ્યારતી રહીને નાચી ગાઈ રહી હતી. તે જ્યારે બહુ થાકી ગઈ ત્યારે તેણે પોતાની બાજુમાં જ ઊભેલા શ્યામસુંદરનાં શીતલ કરકમળોને પોતાના વક્ષસ્થળ પર પદરાવી દીધાં. ॥ ૧૪ ॥

૧. અહિતે । ૨. વ્યોમનાદે: ।

પરીક્ષિત! ગોપીઓ લક્ષીજી કરતાં પણ ભાગ્યશાળી બની રહી છે. લક્ષીજના પરમ પ્રિયતમ એકાન્તવલ્લભ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પોતાના પરમ પ્રિયતમના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરીને ગોપીઓ ગાન કરતી રહીને તેમની સાથે વિહાર કરવા લાગી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો તેમના ભુજપાશથી તેમને ગળેથી બાંધી રાખી હતી. ત્યારે ગોપીઓની શોભા અપૂર્વ હતી. ॥ ૧૫ ॥ તેમના કાનોમાં કમળનાં કુંડળો શોભી રહ્યાં હતાં. વાંકડિયા કેશની લટો કપોલો પર લટકી રહી હતી. પસીનાનાં બિન્હુઓ તેમના મુખના

अेवं	परिष्वज्जकराभिमर्श-	
	स्त्रियेकाण्डोदामविलासहासैः ।	
रेमे	रमेशो व्रजसुन्दरीभि-	
	र्थार्भकः स्वप्रतिबिभविभ्रमः ॥ १७ ॥	
	तदक्षसज्जप्रमुदाकुलेन्द्रियाः	
	केशान् हुक्कुलं कुचपहिकां वा ।	
नाम७ः	प्रतिव्योद्धुमलं व्रजश्चियो	
	विश्वस्तमालाभरणाः कुरुद्दह ॥ १८ ॥	
	कुष्ठाविकीर्तिं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरश्चियः ।	
	कामार्दिताः ^१ शशाङ्कश्च सगाणो विस्मितोऽभवत् ॥ १९ ॥	
	कृत्वा तावन्तमात्मानं यावतीर्गोपयोषितः ।	
रेमे स	भगवांस्ताभिरात्मारामोऽपि लीलया ॥ २० ॥	
	तासामतिविहारेण ^२ श्रान्तानां वदनानि सः ।	
	प्रामृज्ञत् करुणाः प्रेमणा शन्तमेनाङ् पाणिना ॥ २१ ॥	
	गोप्यः स्फुरत्पुरटकुण्डलकुञ्जलत्विद्-	
	गण्डश्चिया सुधितहासनिरीक्षणेन ।	
मानं दृष्ट्य	ऋषभस्य जगुः कृतानि	
	पुष्ट्यानि तत्करुहस्पर्शप्रमोदाः ॥ २२ ॥	
	ताभिर्युतः श्रममपोहितुमज्जसज्ज-	
	धृष्टसज्जः स कुचकुड्कुमरजिज्ञतायाः ।	
गन्धर्वपालिभिरनुद्रुत आविशद् वा:		
	श्रान्तो गज्जभिरिभरादिव भिन्नसेतुः ॥ २३ ॥	

लावष्यने वध्यरता हता. तेऽमो रासमंडणमां भगवान् श्रीकृष्ण साथे नृत्य करी रही हती. तेमनां कंकण अने जंजरो जग्जी रखां हतां. भमराओ तेमना तालमां पोतानो सूर पुरावी गाई रखा हता, तेमना अंबोडामां गृथेली वेष्टीओनां पुण्यो भरी रखां हतां. ॥ १६ ॥ परीक्षित! जेम नानो बाणक निर्विकार भावे पोताना पड़छाया साथे रमे छे, ते ज प्रमाणे रमापति भगवान् श्रीकृष्ण क्यारेक गोपीओने पोताना हृष्य साथे लगावे छे, क्यारेक हाथथी तेमनो अंग-स्पर्श करता, क्यारेक प्रेमभरी वांडी दृष्टिथी तेमना तरफ जोता तो क्यारेक लीलापूर्वक हास्य करता. आ प्रमाणे तेमणो व्रजसुन्दरीओ साथे कीडा करी, विहार कर्यो. ॥ १७ ॥ परीक्षित! भगवाननां श्रीअंगोनो संस्पर्श प्राप्त करीने गोपीओनी इन्द्रियो ग्रेम अने आनन्दथी विहृदण थई गई. / नृत्य करतां करतां तेमना केश विजेराई गया. तेऽमो पोतानां केश, वस्त्र अने चोणी वगेरेने पूरी रीते साचववामां असमर्थ बनी गई. ॥ १८ ॥ भगवान् श्रीकृष्णानी आ रासकीडा जोઈने स्वर्गनी अप्सराओ पक्ष मणवानी कामनाथी भोगित थई गई अने बधा ज ताराओ अने नक्षत्रो साथे चन्द्रमा पक्ष चक्रित थई गया. ॥ १९ ॥ पुरीक्षित! जोके भगवान् आत्माराम छे. तेमने पोताना सिवाय बीज कोईनी आवश्यकता नथी. इतां तेमणो जेटली गोपीओ हती, तेटलां ज उप पारणा कर्या अने सहजताथी तेमनी साथे आ प्रमाणे विहार कर्यो. ॥ २० ॥ (ज्यारे घणा समय सुधी नृत्य अने विहार करवाने झारणे गोपीओ थाडी गई त्यारे कलङ्गाशील भगवान् श्रीकृष्णे बहु प्रेमथी स्वयं पोताना सुखद करकमण ढारा तेमनां मुख लूछ्यां. ॥ २१ ॥ परीक्षित! भगवाननां करकमणना स्पर्शथी गोपीओने बहु आनन्द थयो. तेमणो तेमना ते क्षोलोनुं सीन्दर्य, जेमना पर सोनानां कुडणो झगमणी रखां हतां अने सुंदर वांडिया केशनी लटो लटडी रही हती. तथा ते प्रेमयुक्त दृष्टिथी जे अमृत करतां पक्ष मधुर हास्यथी उज्ज्वल बनी रही हती तेनाथी भगवान् श्रीकृष्णानुं सन्मान कर्यु अने भगवाननी परम पवित्र लीलाओनुं गान करवा लागी. ॥ २२ ॥ पक्षी जेम थाकेलो गजराज नदीओना डिनारा तोडतो हाथष्टीओ साथे जणमां प्रवेश करे तेम भगवाने पोतानो श्रम दूर करवा माटे गोपीओ साथे जबकीडा करवाना उद्देशथी पमुनाज्ञना जणमां प्रवेश कर्यो. से वर्खते भगवाननी वनमाणा गोपीओना अंग-स्पर्शथी भसणाई गई हती अने गोपीओना वक्षःस्थणना केसरथी ते पक्ष रंगाई गई हती. तिनी चारे बाजु गुंजन करता भमराओ तेमनी पाछण-पाछण ए रीते चाली रखा हता जाणे गन्धर्वराज तेमनो पशोगान गाता-गाता तेमनी पाछण चाली

१. कामार्दितः । २. तासामितिविहारेण ।

સોડમમસ્યલં પુવતિભિ: પરિષિદ્ધમાન:
પ્રેમોક્ષિત: પ્રહસતીભિરિતસ્તતોડક્ષ।
વૈમાનિકે: કુસુમવર્ષિભિરીડ્યમાનો
રેમે સ્વયં સ્વરતિરત્ર ગજેન્દ્રલીલ: ॥ ૨૪॥

તત્શ કૃષ્ણોપવને જલસ્થલ-
પ્રસૂનગન્ધાનિલજુષ્ટિક્ષતે ।
ચચાર ભૃક્તપ્રમદાગણાવૃતો
યથા મહચ્યુદ્ દ્વિરદ: કરેણુભિ: ॥ ૨૫॥

એવं શશાક્ષાંશુવિરાજિતા નિશા:
સ સત્યકામોડનુરતાબલાગણા: ।
સિદેવ આત્મન્યવરુદ્ધસૌરત:
સર્વા: શરત્કાબ્યક્થારસાશ્રયા: ॥ ૨૬॥

રાજીવાચ^૧

સંસ્થાપનાય ધર્મસ્ય પ્રશમાયેતરસ્ય ચ ।
અવતીર્ણો હિ ભગવાનંશેન જગદીશ્વર: ॥ ૨૭॥

સ કથ ધર્મસેતૂનાં વક્તા કર્તાભિરક્ષિતા ।
પ્રતીપમાચરદ્ બ્રહ્મન् પરદારાભિમર્શનમ् ॥ ૨૮॥

આમકામો યદુપતિ: કૃતવાન् વૈ જુગુપ્સિતમ् ।
કિમભિપ્રાય એતં ન: સંશય છિન્દ્ય સુપ્રત ॥ ૨૯॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ધર્મવ્યતિકમો દૃષ્ટ ઈશ્વરાણાં ચ સાહસમ् ।
તેજ્જ્યસાં ન દોષાય વહે: સર્વભુજો યથા ॥ ૩૦॥

નૈતત્ સમાચરેજજાતુ મનસાપિ હિનીશ્વર: ।
વિનશ્યત્યાચરન્^૨ મૌઢ્યાદ્યથા રદ્રોડભિજ્ઞવિષમ् ॥ ૩૧॥

રખા હોય ॥ ૨૬ ॥ / પરીક્ષિત! યમુનાજલમાં ગોપીઓ
પ્રેમભરી દાણિથી ભગવાન તરફ જોઈ-જોઈને હસી-હસીને
તેમના પર ખૂબ જળ છાંટતી હતી. જળ ઉલેચી-ઉલેચીને તેમને
ખૂબ નવડાવ્યા. વિમાનોમાં બેઠેલા દેવતાઓ પુષ્પોની વૃદ્ધિ
કરીને તેમની સુતિ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે યમુનાજલમાં
સ્વયં આત્મારામ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગજરાજની જેમ જલવિહાર
કર્યો ॥ ૨૪ ॥ ત્યાર પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રજ-પુવતીઓ
અને બમરવૃદ્ધથી ઘેરાયેલા યમુના તટના ઉપવનમાં ગયા. તે
અત્યંત રમણીય ઉપવન હતું. તેની ચારે બાજુ જલ અને સ્થળમાં
અતિસુંદર સુગણ્યિત પુષ્પો ખીલેલાં હતાં. તેમની સુગન્ધ લઈને
મંદ-મંદ વાયુ વહી રહ્યો રહ્યો હોય તેમ ભગવાન તેમાં
વિચરવા લાગ્યા ॥ ૨૫ ॥ પરીક્ષિત! શરદ્ધ્રાતુની તે રાત્રિ,
જેમાં અનેક રાત્રિઓ એકત્રિત થઈ ગઈ હતી, બહુજ રણિયામણી
હતી. ચારે બાજુ ચન્દ્રમાની સુંદર ચાંદની પ્રસરી રહી હતી.
કાવ્યોમાં શરદ્ધ્રાતુની જે રસાળ-સામગ્રીઓનું વર્ણન મળે છે,
તે બધા જ પદાર્થોથી તે યુક્ત હતી. તેમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો
પોતાની પ્રેયસી ગોપીઓની સાથે યમુનાતટ, યમુનાજ અને
ઉપવનમાં વિહાર કર્યો. એ વાતનું સરણ રહે કે, ભગવાન
સત્યસંકલ્પ છે. આ બધી તેમના ચિન્મય સંકલ્પની ચિન્મયી
લીલા છે. અને તેમણે આ લીલામાં કામભાવને, તેની ચેષ્ટાઓને
તથા તેની ડિયાને બધી રીતે પોતાને આધીન કરી રાખી હતી,
તેમને પોતાનામાં કેદ કરી રાખી હતી. ॥ ૨૬ ॥

^{૨૬} રાજી પરીક્ષિતે પૂછ્યું – ભગવન! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
સંપૂર્ણ જગતના એકમાત્ર સ્વામી છે. તેમણે પોતાના અંશ
બલરામજી સાથે પૂર્ણરૂપે અવતાર શ્રીકૃષ્ણ કર્યો છે. તેમના
અવતારનો ઉદેશ હતો ધર્મની સ્થાપના અને અધર્મનો,
નાશ ॥ ૨૭ ॥ બ્રહ્મન્! તેઓ ધર્મની મર્યાદાના સ્થાપક,
ઉપદેશક અને રક્ષક હતા. તો પછી તેમણે પોતે ધર્મથી
વિપરીત પરસ્તીઓનો સ્પર્શ કેમ કર્યો? ॥ ૨૮ ॥ હું માનું
છું કે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણકામ હતા, તેમને કોઈ વસ્તુની
કામના ન હતી, તેમ છતાં તેમણે શા અભિપ્રાયથી આવું
નિન્દનીય કર્મ કર્યું? પરમ બ્રહ્મચારી મુનીશ્વર! આપ કૃપા
કરીને મારો સંશય દૂર કરો. ॥ ૨૯ ॥

શ્રીશુકટેવજી કહે છે – સૂર્ય, અજિન વગેરે ઈશ્વર
ક્ષયારેક ક્ષયારેક ધર્મનું ઉલ્લંઘન અને સાહસનું કાર્ય કરતા
જોવામાં આવે છે, પરંતુ તે કર્માંથી તે તેજસ્વી પુરુષોને કોઈ
દોષ લાગતો નથી. જુઓ, અજિન બધું ભક્તા કરે છે, પરંતુ તે
પદાર્થોના દોષોથી તે લિપ્ત થતો નથી. ॥ ૩૦ ॥ જે લોકોમાં
એવું સામર્થ્ય નથી, તેમણે મનથી પણ આવી વાત ક્ષયારેય

૧. પરીક્ષિતુવાચ । ૨. નશ્યત્યાચરન્.

ईश्वराणां वयः सत्यं तथैवाचरितं कवचित् ।
तेषां यत् स्ववचोयुक्तं बुद्धिमांस्तत् समाचरेत् ॥ ३२ ॥

कुशलाचरितेनैषाभिह स्वार्थो न विद्यते ।
विपर्ययेषां वाऽनर्थो निरहेकारिषां प्रभो ॥ ३३ ॥

उमुताभिलसत्त्वानां तिर्यङ्गमत्यटिवौकसाम् ।
ईशितुश्चेशितव्यानां कुशलाकुशलान्वयः ॥ ३४ ॥

यत्पादपङ्कजपरागनिषेवतुमा
योगप्रभावविधुताभिलकर्मबन्धाः ।
स्वैरं चरन्ति मुनयोऽपि न नह्यमाना-
स्तस्येच्छ्याऽन्तवपुषः कुत एव बन्धः ॥ ३५ ॥

गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामेव^१ देहिनाम् ।
योऽन्तश्चरति सोऽध्यक्षः कीडनेनेह देहमाक् ॥ ३६ ॥

अनुग्रहाय भूतानां मानुषं देहमास्थितः ।
भजते तादेशीः कीडायाः श्रुत्वा तत्परो भवेत् ॥ ३७ ॥

नासूयन् खलु कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया ।
मन्यमानाः स्वपार्थस्थान् स्वान् स्वान् दारान् प्रजौक्षः ॥ ३८ ॥

प्रजारात्र उपावृते वासुदेवानुमोहिताः ।
अनिष्टन्त्यो ययुग्माप्यः स्वं गृहान् भगवत्प्रियाः^२ ॥ ३९ ॥

विचारवी जोઈओ नहीं, शरीरथी करवानी वात तो बाजु पर रही. जो मूर्खतावश कोई आवुं काम करी बेसे, तो तेनो नाश थई जाय छे. भगवान शंकरे हणाहण विष पी लीधुं हतुं, बीजो कोई पीओ तो ते बणीने भस्म थई जशे. ॥ ३१ ॥
समर्थ पुरुषोनां वयन सत्य होय छे, (तेथी तेमनां वयन प्रमाणे वर्तवुं) अने पोताना अधिकार प्रमाणे आचरण करवुं जोઈओ. तेमना आचरणानुं अनुकरण तो कवचित करवामां आवे छे. तेथी बुद्धिमान मनुष्ये तेमनुं जे आचरण तेमना उपदेशने अनुकूण होय, तेने ज्ञवनमां उतारवुं जोઈओ. ॥ ३२ ॥ परीक्षिता ते सामर्थ्यवान पुरुषो अहंकार-रहित होय छे, शुग कर्म करवामां तेमनो कोई सांसारिक स्वार्थ होतो नवी अने अशुभ कर्म करवामां तेमने कोई अनर्थ (नुक्सान) थतो नवी, तेओ स्वार्थ अने अनर्थी पर होय छे. ॥ ३३ ॥ ज्यारे आवा समर्थोना माटे आवी वात छे तो जे पशु-पक्षी, मनुष्य, देवता वगेरे समस्त चराचर ज्ञवोना ऐकमात्र प्रबु सर्वश्चर भगवान छे, तेमनी साथे पुञ्चपापनो संबंध कई रीते कल्पी शकाय? ॥ ३४ ॥ जेमनां चरणकमणीनी राजनुं सेवन करीने भक्तजन दृप्त थई जाय छे, जेमनी साथे योग प्राप्त करीने योगीओ पोतानां तमाम कर्मबन्धनो कापी नाखे छे अने विचारशील ज्ञानीओ जेमना तापनो विचार करीने तत्स्वरूप थई जाय छे तथा समस्त कर्मबन्धनोथी मुक्त थईने स्वच्छाओ विचरे छे, ते ज भगवान पोताना भक्तोनी ईच्छावी पोतानो चिन्मय विश्रह प्रगट करे छे; त्यारे भवा, तेमनामां कर्मबन्धनी कल्पना ज कई रीते करी शकाय? ॥ ३५ ॥ गोपीओना, तेमना पतिदेवोमां अने संपूर्ण शरीरधारीओना अंतःकरणमां जे आत्मारूपे बिराजमान छे, जे सर्वना साक्षी अने परमपति छे, ते ज तो पोतानो चिन्मय विश्रह प्रगट करीने आ लीला करी रह्या छे. ॥ ३६ ॥ भगवान ज्ञवो पर कृपा करवा माटे ज पोताने मनुष्यरूपे प्रगट करे छे अने आवी लीलाओ करे छे, जेने सांखणीने ज्ञवो भगवत्प्रसाद्य थई जाय छे. ॥ ३७ ॥ प्रज्वासी गोपोऽे भगवान श्रीकृष्णमां स्वेज पङ्ग दोषबुद्धि करी नवी. तेओ भगवाननी योगमायाधी मोहित थईने ऐवुं समझ रह्या हता के अमारी पत्नीओ अमारी पासे ज छे. ॥ ३८ ॥ भजानी रात्रिना जेवडी ते रात्रि वीती गई. बेघडी रात्रि बाडी रही त्यारे (ब्रह्ममुहूर्तमां) पङ्ग गोपीओनी ईच्छा पोताने घेर ज्वानी न हती, छतां भगवान श्रीकृष्णनी आक्षाथी ते पोतपोताने घेर चाली गई. केमडे, तेओ पोतानी प्रत्येक उपाय, प्रत्येक संकल्पथी मात्र भगवानने ज प्रसन्न करवा ईच्छती हती. ॥ ३९ ॥

१. सर्वधनमपि । २. भगवत्प्रियः ।

વિકીર્ણં પ્રજવધૂભિરિદં ચ વિષણોः

શ્રદ્ધાન્વિતોઽનુશૃષ્ટુયાદથ વર્ણયેદ્યઃ ।

મહિંતં પરાં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં

હદ્રોગમાશ્વપહિનોત્યચિરેષા ધીરઃ ॥ ૪૦॥

પરીક્ષિતા જે ધીર પુરુષ પ્રજ્ઞપુરુતીઓની સાથે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આ ચિન્મય રાસ-વિલાસનું શ્રદ્ધા સાથે વારંવાર શ્રવણ અને વર્ણન કરે છે, તેને ભગવાનના ચરણોમાં પરાભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે બહુ જલદી પોતાના હદ્યરોગ - કામવિકારથી છુટકારો મેળવે છે. તેનો કામભાવ હંમેશને માટે નાદ થઈ જાય છે.* ॥ ૪૦ ॥

—★—

ઇતિ શ્રીમહાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કંદ્રે પૂર્વાર્ધ^૧ રાસકીડાવર્ણનં નામ
ત્રયલિંશોડધ્યાયઃ ॥ ૩૩ ॥ ૦

દસમા સંક્ષણના પૂર્વાર્ધ-અંતર્ગત રાસકીડાવર્ણન નામનો તેત્રીસમ્ભો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

૧. રાસકીડાયાં ત્રયલિંશોડધ્યાયઃ ।

* શ્રીમહાગવતમાં આ રાસલીલાના પાંચ અધ્યાય તેના પાંચ પ્રાણ માનવામાં આવે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પરમ અંતરેગ લીલા, નિજસ્વરૂપ જેવી જ ગોપીઓ અને આહ્લાદિની શક્તિ શ્રીરાધાળની સાથે થતી ભગવાનની દિવ્યાતીકિય કીડા, આ અધ્યાયોમાં કહેવામાં આવી છે. 'રાસ' શબ્દનું મૂળ રસ છે અને રસ સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ છે - 'રસો વૈ સ્તઃ'. જે દિવ્ય કીડામાં એક જ રસ અનેક રસોના રૂપમાં થઈને અનંત-અનંત રસનું આસ્વાદન કરે; એક રસ જ રસ-સમૂહના રૂપમાં પ્રકટ થઈને સ્વયં જ આસ્વાદ - આસ્વાદક, લીલા, ધામ અને વિલિન આલંબન અને ઉદ્દીપનના રૂપમાં કીડા કરે - તેનું નામ રાસ છે. ભગવાનની આ દિવ્ય લીલા ભગવાનના દિવ્ય ધામમાં દિવ્યરૂપે નિરંતર થયા કરે છે. આ ભગવાનની વિશેષ કૃપાથી ગ્રેમી સાધકોના છિતાર્થે ક્યારેક-ક્યારેક પોતાના દિવ્યધામની સાથે જ પુષ્ટી પર પણ પ્રકટ થાય છે. જેને જોઈ, સાંલળી, અને ગાઈને તથા સ્મરણ-ચિત્તન કરીને અધિકારી પુરુષો રસસ્વરૂપ ભગવાનની આ રસમયી લીલાનો આનંદ લઈ શકે અને સ્વયં પણ ભગવાનની લીલામાં સામેલ થઈને પોતાને કૃતાર્થ કરી શકે. આ પંચાધ્યાયમાં વંશીધનિ, શ્રીકૃષ્ણ સાથે ગોપીઓની વાતચીત, રમણ, શ્રીરાધાળ સાથે અંતર્ધાન, પુનઃ પ્રગટ્ય, ગોપીઓ દ્વારા આપેલા વસ્ત્રના આસન પર બેસવું, ગોપીઓના પ્રશ્નોનો ઉત્તર, રાસનૃત્ય, કીડા, જલકીડા અને વનવિદાસનું વર્ણન છે. જે માનવી-ભાષામાં હોવા છતાં વસ્તુઃ પરમ દિવ્ય છે.

સમયની સાથે જ મનુષ્યના વિચારો પણ બદલાય છે. ક્યારેક અંતર્દીક્ષિની પ્રધાનતા થઈ જાય છે તો ક્યારેક બહિર્દીક્ષિની. આજનો યુગ જ એવો છે, જેમાં ભગવાનની દિવ્ય લીલાઓની તો વાત જ શી, સ્વયં ભગવાનના અસ્તિત્વ પર જ વિશ્વાસ નથી. આવી સ્થિતિમાં આ દિવ્ય લીલાનું રહસ્ય ન સમજને લોકો જાત-જાતની શંકાઓ કરે, તેમાં કોઈ આશર્થની વાત નથી. આ લીલા અંતર્દીક્ષિયી અને ખાસ તો ભગવતૃપાથી જ સમજમાં આવે છે. જે ભાગ્યશાળી અને ભગવતૃપાયાન મહાત્માઓએ આનો અનુભવ કર્યો છે, તે ધન્ય છે અને તેમની ચરણ-રજના પ્રતાપે જ ત્રિલોક ધન્ય છે. તેમની જ ઉક્તિઓનો આશ્રય લઈને અહીં રાસલીલાના સંબંધમાં પત્રાંશિત લખવાની પૂર્ણતા કરવામાં આવી રહી છે.

એ વાત પહેલાં જ સમજ લેવી જોઈએ કે, ભગવાનનું શરીર, જીવના શરીર જેવું જડ હોતું નથી. જડની સત્તા માત્ર જીવની દાણિમાં હોય છે, ભગવાનની દાણિમાં નહીં. આ દેહ છે અને આ દેહી છે, આ પ્રકારનો બેદભાવ માત્ર પ્રકૃતિના રાજ્યમાં હોય છે. અપ્રાકૃત લોકમાં - જીવાની પ્રકૃતિ પણ ચિન્મય છે - બધું ચિન્મય જ હોય છે; ત્યાં અચિતની પ્રતીતિ તો માત્ર ચિદ્વિલાસ અથવા ભગવાનની લીલાની સિદ્ધિ માટે હોય છે. તેથી સ્થૂળતામાં - અથવા એમ કહો કે જડતામાં રહેનારું મહિષ જીવારે ભગવાનની અપ્રાકૃત લીલાઓના સંબંધમાં વિચાર કરે છે, ત્યારે તે પોતાની પૂર્વ વાસનાઓ પ્રમાણે જડરાજ્યની ધારણાઓ, કલ્પનાઓ અને ડિયાઓનો જ આરોપ તે દિવ્યરાજ્યના વિષયમાં પણ કરે છે; તેથી દિવ્ય લીલાના રહસ્યને સમજવામાં અસમર્થ બની જાય છે. આ રાસ વસ્તુતા: પરમ ઉજ્જીવણ રસનો એક દિવ્ય પ્રકાશ છે. જડ જગતની વાત તો દૂર રહી, જ્ઞાનરૂપ અથવા વિજ્ઞાનરૂપ જગતમાં પણ આ પ્રગટ થતો નથી. વધું શું કહેવું? સાક્ષાત્ ચિન્મય તત્ત્વમાં

પણ આ પરમ હિંદુ ઉજ્જ્વળ રસના લેશનો આભાસ પડુ જોવામાં આવતો નથી. આ પરમ રસનો હિંદુ આનંદ તો પરમ ભાવમયી શ્રીકૃષ્ણપ્રેમસ્વરૂપા ગોપીજનોના મહુર હદ્યમાં જ થાય છે. આ રાસલીલાના યથાર્થ સ્વરૂપનો અને પરમ માધુર્યનો આસ્વાદ તેમને જ મળે છે, બીજા લોકો તો તેની કલ્યાણ પણ કરી શકતા નથી.

ભગવાન જેવી જ ગોપીઓ પણ પરમરસમયી અને સચ્ચિદાનંદમયી જ છે. સાધનાની દાસ્તિથી પણ તેમણે માત્ર જડ શરીરનો જ ત્યાગ કરી દીધો નથી, બલ્કે સૂહમશરીરથી માપું થવાવાળા સ્વર્ગ, કેવલથી અનુભવાતું મોકા - બીજું તો શું, જડતાની દાસ્તિનો જ ત્યાગ કરી દીધો છે, તેમની દાસ્તિમાં માત્ર સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે, તેમના હદ્યમાં શ્રીકૃષ્ણને તૃપ્ત કરનાં પ્રેમામૃત છે. તેમની આ અલોકિક ત્થિતિમાં સ્થૂળશરીર, તેની સ્મૃતિ અને તેના સંબંધથી થવાવાળા અંગ-સંગની કલ્યાણ કોઈ પણ રીતે કરી શકાય એમ નથી. આવી કલ્યાણ તો માત્ર દેહાત્મબુદ્ધિથી ગ્રસ્ત જીવોની હોય છે. જેમણે ગોપીઓને જાણી છે, તેમણે ગોપીઓની ચરણ-રઘુ પ્રાપ્ત કરીને પોતાને ધન્ય માન્યા છે. બ્રહ્માજી, શંકર ભગવાન, પરમજ્ઞાની ઉદ્દ્વજ્ઞ અને અર્જુને ગોપીઓની ઉપાસના કરીને ભગવાનના ચરણોમાં તેવા પ્રેમનું વરદાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, અથવા પ્રાપ્ત કરવાની અનિવાર્ય કરી છે. તે ગોપીઓના હિંદુ બાવને સાધારણ ઔપુરુષના ભાવ જેવો માનવો એ ગોપીઓ, ભગવાન અને ખરેખર તો સત્ય પ્રતિ મહાન અન્યાય કરવાનો અપરાધ છે. આ અપરાધથી બથવા માટે ભગવાનની હિંદુ લીલાઓનો વિચાર કરતી વેળા તેમની અપ્રાકૃત હિંદ્વતાનું સ્પર્શ રાખવું બહુ જરૂરી છે.

ભગવાનનું ચિદાનંદધન શરીર હિંદુ છે. તેઓ અજ્ઞનમાં અને અવિનાશી છે, અપ્રાકૃત છે. તેઓ નિત્ય સન્નાતન શુદ્ધ ભગવતસ્વરૂપ જ છે. એ જ પ્રમાણે ગોપીઓ હિંદુ જગતાની ભગવાનની સ્વરૂપભૂતા અંતર્દંગ શક્તિઓ છે. આ બન્નોનો સંબંધ પણ હિંદુ જ છે. આ ઉચ્ચતમ ભાવરાજ્યની લીલા સ્થૂળ શરીર અને સ્થૂળ મનથી પર છે. આવરણભંગ પછી અર્થાતું ચીરહરણ કરીને જ્યારે ભગવાન સ્વીકૃતિ આપે છે ત્યારે આમાં પ્રવેશ થાય છે.

પ્રાકૃત દેહનું નિર્માણ થાય છે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ - આ જ્યાં દેહોના સંયોગથી. જ્યાં સુધી 'કારણશરીર' રહે છે, ત્યાં સુધી આ પ્રાકૃત-દેહથી જીવને છુટકારો મળતો નથી. 'કારણશરીર' પૂર્વકૃત કર્માના તે સંસ્કારોને કરે છે જે શરીર-નિર્માણમાં કારણ હોય છે. આ 'કારણશરીર'ના આધારે જીવને વારંવાર જન્મ-મृત્યુના ચક્કાવામાં પડવું પડે છે. અને આ ચક્કાવની મુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધી અથવા 'કારણ'નો સર્વથા અભાવ ન થાય ત્યાં સુધી ચાલતું જ રહે છે. આ જ કર્મબંધનોને લીધે પાંચબીતિક સ્થૂળ શરીર મળે છે - જે રક્ત, માંસ, અસ્થિ વગેરેથી બરેલું અને ચામડીથી ઢંકાયેલું હોય છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું ભગવતસ્વરૂપ શરીર તો ચિદાનંદમય છે. તેમાં દેહ-દેહી, ગુણ-ગુણી, રૂપ-રૂપી, નામ-નામી અને લીલાપુરૂષોત્તમનો બેદ નથી. શ્રીકૃષ્ણનું એક એક અંગ પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ છે. શ્રીકૃષ્ણનું મુખમંડલ જેમ પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે જ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના પદનાખ પણ પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ છે. શ્રીકૃષ્ણની બધી હંદ્રિયોથી બધાં કામ થઈ શકે છે. તેમના કાન જોઈ શકે છે, તેમની આંખો સાંભળી શકે છે, તેમની નાસ્કિકા સ્પર્શ કરી શકે છે, તેમની રસના સૂધી શકે છે, તેમની ત્વચા સ્વાદ લઈ શકે છે. તેઓ અથોથી જોઈ શકે છે, આંખોથી ચાલી શકે છે. શ્રીકૃષ્ણનું બધું જ શ્રીકૃષ્ણ હોવાને કારણે તે સર્વથા પૂર્ણતમ છે. તેનાથી તેમની રૂપમાધુરી નિત્યવર્ધનશીલ, નિત્યનવીન સૌનંદર્યમયી છે. તેમાં એવો ચમત્કાર છે કે, તે સ્વયં પોતાને જ આકર્ષિત કરી લે છે. પછી તેમના સૌનંદર્ય-માધુર્યથી ગાયો-હરણાઓ અને વૃક્ષ-લતાઓ પુલકિત થઈ જાય તેમાં તો કહેવાનું જ શું?

ભગવાનને ઉપનિષદમાં 'અખંડ ભ્રમચારી' કહેવામાં આવ્યા છે. અને એથી જ ભાગવતમાં તેમના માટે 'અવરુદ્ધસૌરત' વગેરે શબ્દો આવ્યા છે. પછી કોઈ શંકા કરે કે, તેમની સોણહજાર એક સો આઠ રાણીઓના આટલા પુત્રો કઈ રીતે થયા, તો એનો સીધો જવાબ એ જ છે કે આ બધી ભાગવતી સુષ્ઠિ હતી, ભગવાનના સંકલ્પથી થઈ હતી. ભગવાનના શરીરમાં

જે રક્ત-માંસ વગેરે દેખાય છે તે તો ભગવાનની પોગમાયાનો ચમત્કાર છે. આ વિવેચનથી પણ એ જ સિદ્ધ થાય છે કે, ગોપીઓની સાથે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું જે રમણ થયું તે સર્વથા દિવ્ય ભગવત्-રાજ્યની લીલા છે, લૌકિક નથી.

x x x x x

ભગવાનની વાંસળી જડને ચેતન, ચેતનને જડ, ચલને અચલ અને અચલને ચલ, વિકિપતને સમાધિસ્થ અને સમાધિસ્થને વિકિપત બનાવતી રહે છે. ભગવાનનું પ્રેમ-દાન પ્રાપ્ત કરીને ગોપીઓ નિસંકલ્પ, નિશ્ચિંત થઈને ધરના કામમાં લાગેલી હતી. કોઈ ગુરુજ્ઞનોની સેવા-શુશ્રૂપા - ધર્મના કામમાં લાગેલી હતી, કોઈ ગાયો દોહવી વગેરે અર્થના કામમાં લાગેલી હતી, કોઈ સજ્વા-ધજ્વા વગેરે શુંગાર કામના સાધનમાં વસ્ત હતી, તો કોઈ પૂજા-પાઠ વગેરે મોક્ષસાધનમાં વસ્ત હતી, પરંતુ વાસ્તવમાં તે તેમાંથી કોઈ પદાર્થને ઈચ્છતી ન હતી. આ જ તેમની વિશેષતા હતી. અને આનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ છે કે, વેશુનાદ સાંભળતાં જ કર્મની પૂર્ણતા પર તેમનું ધ્યાન ન ગયું. કામ પૂરું કરીને જઈએ એવું તેમણે વિચાર્ય નહીં, તે નીકળી ગઈ સાધક સંન્યાસીની જેમ, કે જેનું ચિત્ત વૈરાગ્યની પ્રદીપત જ્વાળાથી પરિપૂર્ણ છે. કોઈએ કોઈને પૂછજું નહીં, સલાહ પૂછી નહીં, અસ્ત-વસ્ત સ્થિતિમાં જે જેમ હતી, તે જ સ્થિતિમાં શ્રીકૃષ્ણ પાસે પહોંચી ગઈ. વૈરાગ્યની પૂર્ણતા અને પ્રેમની પૂર્ણતા એક જ વાત છે, ન નથી. ગોપીઓ પ્રજ અને શ્રીકૃષ્ણની વચ્ચે મૂર્તિમાન વૈરાગ્ય છે કે મૂર્તિમાન પ્રેમ, શું આનો કોઈ નિર્ણય કરી શકે?

સાધકોમાં બે લેદ છે - (૧) મર્યાદાપૂર્ણ વિહિત સાધના અને (૨) મર્યાદારહિત અ-વિહિત પ્રેમ-સાધના. બનોના પોતા-પોતાના સ્વતંત્ર નિયમ છે. વિહિત સાધનામાં જેમ નિયમોના બંધનોનો, સનાતન પદ્ધતિના કર્તવ્યોનો અને વિવિધ આચરણ ધોર્ય કર્માનો ત્યાગ સાધનાથી ચ્યુત કરનારો અને ઘણો જ હાનિકારક છે, તે જ પ્રમાણે અ-વિહિત પ્રેમસાધનામાં આમનું પાલન કલંકરૂપ હોય છે. એવી વાત નથી કે આ બધાં આત્મોન્નતિનાં સાધનોને તે અ-વિહિત પ્રેમ-સાધનાનો સાધક જાળીબૂજુણે છોડી દે છે. વાત એ છે કે, તે સર્વ જ એવું છે જ્યાં આમની આવશ્યકતા જ નથી. તે અહીં આપમેળે જ છૂટી જાય છે, જેમ નહીં પાર કર્યા પછી સ્વાભાવિક રીતે જ નોકા છૂટી જાય છે. જમીન પર ચાલતાં નીકામાં બેસવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી અને ન એવું ઈચ્છનાર અથવા કરનાર બુદ્ધિમાન હોય છે. આ બધાં સાધનો ત્યાં સુધી રહે છે, જ્યાં સુધી તમામ દુનિયો સહજ સ્વેચ્છાથી હંમેશાં ઓકમાત્ર ભગવાન તરફ દોડવા લાગી ન જાય. તેથી ભગવાને ગીતામાં એક જગાએ અર્જુનને કહ્યું છે-

ન મે પાર્થાસ્તિ કર્તવ્યં ત્રિષુ લોકેષુ ડિગ્યન। નાનવામમવામવ્યં વર્ત એવ ચ કર્મણિ॥
યદિ હ્યાં ન વર્તેયં જાતુ કર્મણુતન્નિતઃ। મમ વત્માનુવર્તન્ને મનુષ્યા: પાર્થ સર્વશઃ॥
ઉત્સીહેયુરિમે લોકા ન કુર્યા કર્મ ચેદહર્મ। સહૃરસ્ય ચ કર્તા સ્યામુપહન્યામિમા: પ્રજા:॥
સક્તાઃ કર્મણ્યવિદ્વાંસો યથા કુર્વન્તિ ભારત। કુર્પાદિવાંસથાસકતાંદીર્ઘલોકસહૃગ્રહમ्॥

(૩/૨૨-૨૫)

‘અર્જુન! જોકે ત્રણો લોકમાં મારે કશું કરવાનું નથી અને ન મારે કોઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત પણ કરવાની છે, જે મને પ્રાપ્ત ન હોય; તો પણ હું કર્મ કરું છું. જો હું સાવધાન થઈને કર્મ ન કરું તો અર્જુન! મારા દેખાદેખી લોકો કર્માને છોડી દેશે અને આમ મારા કર્મો ન કરવાથી બધા લોકો અછ થઈ જાય તથા હું એમને વર્ણસંકર બનાવવાવાળો અને તમામ પ્રજાનો નાશ કરવાવાળો બની જાઉં. તેથી મારા આ આદર્શ પ્રમાણે અનાસકત જ્ઞાની પુરુષે પણ લોકસંગ્રહ માટે તે જ રીતે કર્મો કરવાં જોઈએ, જેમ કર્મભાં આસકત અશાની લોકો કરે છે.’

અહીં ભગવાન આદર્શ લોકસંગ્રહી મહાપુરુષને બોલે છે, લોકનાયક બનીને સર્વસાધારણને શિક્ષા આપે છે. તેથી સ્વયં પોતાનું ઉદ્ઘાટન આપીને લોકોને કર્મમાં પ્રવૃત્ત કરવા ચાહે છે. એ જ ભગવાન તે જ ગીતામાં જ્યાં અંતરેંગતાની વાત કરે છે. ત્યાં સ્વેચ્છા કહે છે—

સર્વધર્માનું પરિત્યજ્ય યામેક શરકારી પ્રજા (૧૮/૬૬)

'અધ્યાત્માનો' ત્યાગ કરીને તું માત્ર એક મારી જ શરકારી આવી જા.

આ વાત બધા માટે નથી. એટલે જ ભગવાન ૧૮/૬૪માં આને બધાથી ચઢિપાત્રી છુપાપેલી (રહસ્યની) વાત (સર્વગુણતમ) કહીને તેના પછીના શ્લોકમાં કહે છે—

ઈદ તે નાતપસ્કાય નાભકતાય કદાચન ।
ન ચાશુશ્રૂષ્ટવે વાચ્યં ન ચ માં યોડભ્યસૂયતિ ॥
(૧૮/૬૭)

'ભાઈ અર્જુન! આ સર્વગુણતમ વાતને જે ઠન્દ્રિય-વિજયી તપસ્વી ન હોય, મારો ભક્તા ન હોય, સાંભળવા ન હુચ્છતો હોય, મારામાં દોષારોપણ કરતો હોય, તેને કહીશ નહીં.

શ્રીગોપીજનો સાધનાના આ જ ઉચ્ચ સ્તરમાં પરમ આદર્શ હતાં. તેથી તેઓ દેહ-ગોહ, પતિ-પુત્ર, લોક-પરલોક, કર્તવ્ય-પર્મ બધાંને છોડીને, બધાંને ઓંણગીને એકમાત્ર પરમધર્મસ્વરૂપ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પ્રાપ્ત કરવા માટે ગયાં હતાં. તેમનો આ પતિ-પુત્રોનો ત્યાગ એ સર્વધર્મનો ત્યાગ જ તેમના સર પ્રમાણે સ્વર્ધર્મ છે.

આ 'સર્વધર્મત્યાગ' રૂપ સ્વર્ધર્મનું આચરણ ગોપીઓ જેવા ઉચ્ચ સ્તરના સાધકોમાં જ સંભવ છે. કેમકે, બધા પર્માનો ત્યાગ જે જ કરી શકે છે જે આનું યથાવિષિ પાલન કરી ચૂક્યા પછી તેના પરમફળ એવા અનન્ય અને અચિન્ત્ય દેવદૂલ્લભ ભગવત્પ્રેમને પ્રાપ્ત કરી ચૂકે છે, તે પણ જાણીબૂધ્ણને ત્યાગ નથી કરતા. સૂર્યનો પ્રભર પ્રકાશ થઈ જતાં તેલના દીવાની જેમ સ્વતઃ જ તે ધર્મ તેને ત્યાગી હે છે. આ ત્યાગ તિરસ્કારબર્યો નથી, પરંતુ તુફિલબર્યો છે. ભગવત્પ્રેમની ઊંચી સ્વિતિનું આ જ સ્વરૂપ છે. દેવર્ષિ નારદજીનું એક સૂત્ર છે—

‘વેદાનપિ સંન્યસ્યતિ, તેવલમવિચ્છિન્નાનુરાગં લભતે ।’

‘જે વેદોનો (વેદમૂલક સમસ્ત ધર્મમર્યાદાઓનો) પણ સારી રીતે ત્યાગ કરી હે છે, તે અખંડ, અપાર, ભગવત્પ્રેમને પ્રાપ્ત કરે છે!

જેને ભગવાન પોતાનો વેણુનાથ સંભળાવીને — નામ લઈ લઈને બોલાવે, તે ભલા, કોઈ બીજા ધર્મ તરફ તાકીને ક્રાંતિ અને કેવી રીતે રોકાઈ શકે?

રોકવાવાળાઓએ રોક્યા પણ, પરંતુ ડિમાલયથી નીકળીને સમુદ્રમાં મળનારી બ્રહ્મપુત્રા નદીની પ્રભર પારાને શું કોઈ રોકી શકે છે? તે ન રોકાઈ, રોકાઈ શકી નહીં. જેમના ચિત્તમાં થોડા પૂર્વ સંસ્કાર શેષ હતા તે પોતાના અનાધિકારને લીધે સશરીર જવામાં સકળ ન થઈ. તેમનું શરીર ધરમાં પડી રહ્યું. ભગવાનના વિયોગના હુંઘથી તેમનાં બધાં પાપો ધોલાઈ ગયાં, ધ્યાનમાં પ્રાપ્ત ભગવાનના પ્રેમ-આલિગનથી તેમના સધળાં સૌભાગ્યનું પરમફળ પ્રાપ્ત થઈ ગયું અને તે ભગવાન પાસે સશરીર જનારી ગોપીઓથી પહેલાં જ ભગવાન પાસે પહોંચી ગઈ, ભગવાનમાં મળી ગઈ. આ શાસ્ત્રનો પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંત છે કે પાપ-પુણ્યને કારણે જ બંધન થાય છે અને શુદ્ધ-અશુદ્ધ કર્મો બોગવવાથી જ્યારે પાપ-

પુષ્ટય બનને નાથ થઈ જાય છે, ત્યારે જીવની મુક્તિ થઈ જાય છે. જોકે ગોપીઓ પાપ-પુષ્ટયથી રહિત શ્રીભગવાનની પ્રેમ-મૂર્તિઓ જ હતી, તો પણ લીલા માટે એવું દેખાડવામાં આવ્યું કે, પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ ન શકવાથી, તેમના વિરહાઙ્ગિની તેમને એટલો મહાનું સંતાપ થયો કે તેનાથી તેમનાં તમામ અશુભ કર્મો બોગવાઈ ગયાં, તેમનાં સમસ્ત પાપ નાથ થઈ ગયાં. અને પ્રિયતમ ભગવાનના ધ્યાનથી તેમને એટલો આનંદ થયો કે તેનાથી તેમનાં બધાં પુષ્ટ્યોનું કળ મળી ગયું. આ પ્રમાણે પાપ-પુષ્ટ્યોનો સંપૂર્ણ અભાવ થવાથી તેમની મુક્તિ થઈ ગઈ, ચાહે ગમે તે ભાવે – કામથી, કોષ્ઠથી, લોભથી – જે ભગવાનના મંગલમય શ્રીવિગ્રહનું ચિંતન કરે છે, તેના ભાવની અપેક્ષા ન કરીને વસ્તુશક્તિથી જ તેનું કલ્યાણ થઈ જાય છે. આ ભગવાનના શ્રીવિગ્રહની વિશેષતા છે, ભાવ દ્વારા તો એક માટી-ધાતુ-લાકડાની મૂર્તિ પણ પરમ કલ્યાણનું દાન કરી શકે છે, ભાવ વિના જ કલ્યાણદાન ભગવદ્વિગ્રહનું સહજ દાન છે.

ભગવાન છે મોટા લીલામય. જ્યાં તે અભિલ વિશ્વાના વિધાતા ભ્રમા-શંકર વગેરેના પણ વંદનીય, અભિલ જીવોના પ્રત્યગાત્મા (અંતરાત્મા) છે, ત્યાં તે લીલાનટયર ગોપીઓના ઈશારે નાયવાવાળા પણ છે. તેમની જ ઈચ્છાથી, તેમના જ પ્રેમ-આખવાનથી, તેમના જ બંસી-નિમંત્રણથી પ્રેરિત થઈને ગોપીઓ તેમની પાસે આવી, પરંતુ તેમણે એવા હાવ-ભાવ પ્રગટ કર્યા, એવો સ્વાંગ બનાવ્યો, જાણે તેમને ગોપીઓના આવવાની કોઈ ખબર જ ન હોય. કદાચ ગોપીઓના મોઢેથી તે તેમના હદ્યની વાત, પ્રેમની વાતો સાંભળવા માગતા હશે. સંભવ છે તેઓ વિગ્રહમય (વિરહ) દ્વારા તેમના મિલન-ભાવને પુષ્ટ કરવા ઈચ્છાતા હોય, વધારે શક્યતા તો એ દેખાય છે કે, ક્યાંક લોકો આને સાધારણ વાત ન સમજી લે, તેથી સાધારણ લોકો માટે ઉપદેશ અને ગોપીઓનો અધિકાર પણ તેમણે બધાની સામે મુક્તિ દીધો. તેમણે કહું – ‘ગોપીઓ! પ્રજમાં કોઈ આપત્તિ તો આવી નથી ને, ધોર રાત્રિના સમયે અહીં આવવાનું કારણ શું છે? વરના લોકો શોખતા હશે, તમારે હવે અહીં રોકાવું ન જોઈએ. વનની શોભા જોઈ લીધી, હવે બાળકો અને વાછડાં ઉપર પણ ધ્યાન આપો. ધર્મને અનુકૂળ મોકના ખુલેલા દ્વાર સમા તમારા સગા-સંબંધીઓની સેવા છોડીને વનમાં આમ-તેમ ભટકવું છોડો માટે ઉચ્ચિત નથી. છીએ પોતાના પતિની જ સેવા કરવી જોઈએ. તે ગમે તેવો કેમ ન હોય. આ જ સનાતન ધર્મ છે. આ જ પ્રમાણે તમારે વર્તવું જોઈએ. હું જાણું છું કે તમે બધી મને પ્રેમ કરો છો. પરંતુ પ્રેમાં શરીરનું સાનિધ્ય જરૂરી નથી. સ્મરણ, શ્રવણ, દર્શન અને ધ્યાનથી સાનિધ્યની અપેક્ષાએ પ્રેમનું વધારે જતન થાય છે. જાઓ, તમે સનાતન સદાચારનું પાલન કરો. આમ-તેમ મનને ભટકવા ન દો.

શ્રીકૃષ્ણનો આ બોધ ગોપીઓ માટે નથી, સામાન્ય નારીજતિ માટે છે. ગોપીઓનો અધિકાર વિશેષ હતો. અને તેને પ્રગટ કરવા માટે જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણો આવાં વચન કર્યાં હતાં. આ બધું સાંભળીને ગોપીઓની શી સ્થિતિ થઈ અને આના ઉત્તરમાં તેમણે શ્રીકૃષ્ણને શી પ્રાર્થના કરી; તેઓ શ્રીકૃષ્ણને મનુષ્ય નથી માનતી, તેમના પૂર્વભ્રલ સનાતન સ્વરૂપને સારી રીતે જાણે છે અને તે જાણીને જ તેમને પ્રેમ કરે છે – આ વાતનો કેટલો સુંદર પરિચય આપ્યો, આ બધા વિષયનો મૂળમાં જ પાઠ કરવા યોગ્ય છે. ખરેખર જેમના હદ્યમાં ભગવાનના પરમતત્ત્વનું તેવું અનુપમ જ્ઞાન અને ભગવાન માટે તેવો મહાન અનન્ય અનુરોગ છે અને સાચા દિલથી જેમની વાણીમાં તેવા ઉદ્ગાર છે, તે જ વિશેષ અધિકારી છે.

ગોપીઓની પ્રાર્થનાથી એ વાત સ્પષ્ટ છે કે તેઓ શ્રીકૃષ્ણને અંતર્યામી, યોગેશ્વરેશર પરમાત્માના રૂપે ઓળખતી હતી. અને જેમ બીજા લોકો ગુરુ, મિત્ર અથવા માતા-પિતાના રૂપમાં શ્રીકૃષ્ણની ઉપાસના કરે છે, તે જ પ્રમાણે તે પતિના રૂપમાં શ્રીકૃષ્ણ સાથે પ્રેમ કરતી હતી. જોકે શાસ્ત્રોમાં મંદુર ભાવને – ઉજ્જ્વળ પરમરસના નામથી કહેવામાં આવ્યો છે. જ્યારે પ્રેમના બધા ભાવો પૂર્ણ થાય છે અને સાધકને સ્વામી, સખા વગેરે રૂપમાં ભગવાન મળે છે, ત્યારે ગોપીઓએ શું અપરાપ કર્યો હતો કે તેમનો આવો ઉચ્ચતમભાવ જેમાં, શાંત, દાસ્ય, સખ્ય અને વાતસલ્ય બધા જ ભાવ અંતર્ભૂત છે અને જે બધાથી ઉન્નત અને બધાનું અંતિમરૂપ છે – પૂરો ન થાય? ભગવાને તેમનો ભાવ પૂરો કર્યો અને પોતાને અસંખ્ય રૂપોમાં પ્રગટ

करीने गोपीओं साथे कीडा करी. अमनी कीडानुं स्वरूप निर्देशित करतां कहेवामां आवृं हे के, — ‘ऐमे रमेशो प्रजसुन्दरीभिर्यथार्भकः स्वप्रतिबिभविभमः’ जेम नानकदु बाणक दर्पण अथवा जगमां पेला पोताना प्रतिबिल साथे रगे हे, ते ज प्रमाणो रमेश भगवान अने प्रज सुन्दरीओंसे रमण क्षुं. अर्थात् सच्चिदानन्दधन सर्वान्तर्यामी प्रेमरस-स्वरूप, लीलारसमय परमात्मा भगवान श्रीकृष्णो पोतानी आदलादिनी — शक्तिरूपा आनन्दचिन्मयरस = प्रतिभाविता पोतानी ज प्रतिभूतिर्थी उत्पन्न पोताना प्रतिबिभ-स्वरूपा गोपीओं साथे कीडा करी. पूर्ण भ्रष्ट सनातन रसस्वरूप रसराज रसिक-शेखर रसपरब्रह्म अभिलरसामृत विग्रह भगवान श्रीकृष्णानी आ चिदानन्द रसमयी दिव्यकीडानुं नाम ज रास हे. आमां न कोई जड शरीर हतु, न माझुत अंग-संग हतो अने न आना संबंधनी माझुत अने स्थूल कल्पनाओं पक्ष हती. आ हतो चिदानन्दमय भगवाननो दिव्यविहार, जे दिव्य लीलाधाममां सर्वदा थतो रहेवा हतां पक्ष क्यारेक-क्यारेक पृथ्वी पर पक्ष प्रगट थई जाप हे.

विष्णु ज संयोगनो पोषक हे. मान अने मद ज भगवाननी लीलामां बावड के. भगवाननी दिव्य लीलामां मान अने मद पक्ष, जोके दिव्य हे ते अटला भाटे होय हे के तेनाथी लीलामां रसने वधारे पोषक मगे. भगवाननी ईश्वराथी ज गोपीओमां लीलाने अनुरूप मान अने मदनो संचार थयो अने भगवान अंतर्धान थई गया. जेमना हृदयमां लेशमात्र पक्ष मद बचेलो हे, नाममात्रना पक्ष मानना संस्कार शेष हे, तेओ भगवानना सान्निध्यमां रहेवाना अविकारी नथी. अथवा तेओ भगवाननी पासे रहेवा हतां पक्ष दर्शन करी शक्ता नथी. परंतु गोपीओ गोपीओ हती, तेमनी साथे जगतना कोई प्राणीनी तबलार पक्ष तुलना न थई शके. भगवानना विष्णुमां गोपीओनी श्री दशा थई, ए वातने रासलीलाना बधा वाचको जाणे हे. गोपीओनां शरीर, मन, प्राण (ते जे कंठ हती) बधां ज श्रीकृष्णमां एकरस थई गयां. तेमना प्रेम-उन्मादनु ते गीत, जे तेमना प्राणोनुं प्रत्यक्ष प्रतीक हे, आजे पक्ष भाविक भक्तोने भावमन करीने भगवानना लीला-लोकमां पहँचाई हे हे. एकवार स-रस हृदययी, हृदयहीन थઈने नहीं, मात्र पाठ करवाथी ज ए गोपीओनी महत्त्व हृदयमां भरी हे हे. गोपीओनो ते ‘भद्राभाव’ — ते ‘अलोडक प्रेम-उन्माद’ जोहने श्रीकृष्ण पक्ष वधु समय अंतर्धान न रही शक्या, तेमनी सामे ‘साक्षात्मनमथमन्मथः’ उपे प्रगट थया अने तेमणे मुक्तकंडे स्वीकार क्यों के, ‘गोपीओ! हुं तमारा प्रेमल्बावनो चिर-ऋषी हुं. जो हुं अनंतकाल सुधी तमारी सेवा करतो रहुं, तोपक्ष तमारा ऋषीशी मुक्त थई शक्तो नथी. मारा अंतर्धान थवानुं प्रयोजन तमने हुबववानुं न हतुं, परंतु तमारा प्रेमने वधारे उज्जळवण अने समृद्ध करवानुं हतुं. आ पक्षी भद्रारास शङ् थयो.

जेमणे अध्यात्मशास्त्रनो अन्यास क्यों हे, तेओ जाणो हे के, योगसिद्धिने माप्त थपेला साधारण योगीओ पक्ष कायव्यूह द्वारा एक साथे अनेक शरीरोनुं निर्माण करी शके हे अने अनेक स्थानोमां उपस्थित रहीने जुदां जुदां कार्यो करी शके हे. ईन्द्र वगेरे देवो एक ज समये अनेक स्थानोमां उपस्थित रहीने अनेक पक्षोमां पुगपत् (एकी साथे) आहुति स्वीकारी शके हे. अभिल योगीओ अने योगेश्वरोना ईश्वर सर्वसमर्थ भगवान श्रीकृष्ण जो एकी साथे अनेक गोपीओनी साथे कीडा करे, तो तेमां क्या आशर्यनी वात हे? जे लोडो भगवानने भगवान मानता नथी, ते ज अनेक प्रकारनी शंका-कुशंकाओं करे हे. भगवाननी निज लीलामां आवा तर्कोने अिलकुल स्थान नथी.

गोपीओ श्रीकृष्णानी स्वकीया हती के परकीया आवो प्रश्न पक्ष श्रीकृष्णना स्वरूपने विसारीने ज उभो करवामां आवे हे. श्रीकृष्ण कोई ज्ञव नथी के जगतनी वस्तुओमां तेमनो भागीदार बीजो ज्ञव पक्ष होय. जे कंठ पक्ष हतुं, हे अने थये — तेना एकमात्र पति श्रीकृष्ण ज हे. पोतानी प्रार्थनामां गोपीओंसे अने परीक्षितना प्रश्नना उत्तरमां श्रीशुक्टेवक्त्वाने आ ज वात कही हे के, गोपी, गोपीओना पति, तेमना पुत्र, सग्न-संबंधीओ अने जगतना समस्त प्राणीओना हृदयमां आत्मारूपे, परमात्मारूपे जे प्रलु त्यित हे — ते ज श्रीकृष्ण हे. कोई ज्ञवधी, अक्षानन्दी, भवेने श्रीकृष्णने पराया समजे, ते कोईना पराया नथी. अधाना पोताना हे, बधा तेमना हे. श्रीकृष्णानी दृष्टिधी के जे वास्तविक दृष्टि हे, कोई तेमा परकीया हे ज नहीं, बधी स्वकीया हे, बधो मात्र पोतानो ज लीलाविलास हे, बधी स्वरूपभूता अंतरंगा शक्ति हे. गोपीओ आ वातने जाणती हती अने ठेक-ठेकाणे तेमणे आवृं कहुं हे.